

MARIA COMȘA

CULTURA MATERIALĂ
VECHE ROMÂNEASCĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**CULTURA MATERIALĂ VECHĂ ROMÂNESCĂ
(AȘEZĂRILE DE LA BUCOV—PLOIEȘTI)**

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE
BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE XXXIII

MARIA COMȘA

**CULTURA MATERIALĂ
VECHE ROMÂNEASCĂ**

**(Așezările din secolele VIII–X
de la Bucov–Ploiești)**

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1978

THE OLD ROMANIAN MATERIAL CULTURE
(The Settlements of the 8th—10th centuries of Bucov—Ploiești)

ДРЕВНЕРУМЫНСКАЯ МАТЕРИАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА
(Поселения VIII—X вв. в Букове—Плоешти)

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
71021 Calea Victoriei 125
București, sector 1

S U M A R

	Lista prescurtărilor	7
I	<i>Introducere</i>	9
II	<i>Tipurile de aşezare din epoca feudală timpurie</i>	11
III	<i>Stratigrafia</i>	13
IV	<i>Locuinţele şi dependenţele lor</i>	16
V	<i>Materiale de construcţie descoperite în diferite complexe</i>	42
VI	<i>Ocupaţiile</i>	44
VII	<i>Meşesugurile</i>	47
VIII	<i>Îndeletnicirile (meşesugurile) casnice</i>	56
IX	<i>Ceramica</i>	60
	A. Ceramica locală	60
	B. Ceramica de tip bizantin	107
	C. Consideraţii generale asupra ceramicii	115
X	<i>Obiectele de uz casnic</i>	115
XI	<i>Instrumente pentru măsurat greutatea</i>	119
XII	<i>Podoabe şi alte obiecte de port</i>	120
XIII	<i>Armele</i>	125
XIV	<i>Scrisul</i>	127
XV	<i>Amulete, jocuri, instrumente muzicale, ritualuri</i>	136
XVI	<i>Problema ritului şi ritualului funerar al locuitorilor din aşezările de la Bucov — gropile arse şi cu cărbuni</i>	138
XVII	<i>Concluzii</i>	144
	<i>Zusammenfassung</i>	179

LA REALIZAREA ACESTEI LUCRĂRI AU COLABORAT CU ANALIZE ȘI DETERMINĂRI :

Prof. EUGEN STOICOVICI (Cluj-Napoca) : analize metalografice.

Prof. GARMAN HARBOTTLE (S.U.A.) : analize cu ajutorul energiei nucleare pentru ceramică.

Conf. SERGIU HAIMOVICI (Iași) : determinarea oaselor de animale.

EVA HAJNALOVÁ (Nitra, R. S. Cehoslovacă) : determinarea semințelor și a resturilor de cărbuni.

MARIN CÂRCIUMARU (București) : analize sporopolinice.

Ridicarea topografică a așezării Bucov-Tioca : EUSEBIU MIRONESCU.

Materialul ilustrativ a fost executat de următorii :

MARIN IONESCU — Schița teritoriului satului Bucov.

IULIANA JABLONSKI-BARNEA — Copii după planurile generale, profile, planurile locuințelor și desenarea obiectelor de lut.

ELENA BECHEȘ — Obiecte de metal, os, corn, sticlă etc.

DOINA REDNIC și CORNELIA LUNGU — ceramică.

Fotografiile de obiecte : NICOLAE SCARLAT și M. PERIANU.

Fotografiile pe teren : autoarea.

LISTA PRESCURTĂRILOR

AIM	= Arheologiceskie issledovania v Moldavii, Chişinău
AR	= Archeologické Rozhledy, Praga
CAB	= Cercetări arheologice în Bucureşti
Dacia	= Dacia, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti
Izvestija-Institut	= Izvestija – Bulletin de l'Institut archéologique bulgare, Sofia
KS	= Kratkie soobscenia o dokladah i polevñh issledovaniiah instituta istorii materialnoi kulturi, Moscova
KS Kiev	= Kratkie soobscenia instituta arheologii, Kiev
Materiale	= Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti
MIA	= Materiali i issledovania po arheologii SSSR, Moscova-Leningrad
SA	= Sovetskaia arheologia, Moscova
SCIV	= Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti
SCIVA	= Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, Bucureşti
Sl. A.	= Slovenská archeológia, Bratislava

I.

INTRODUCERE

1. Mediul geografic

Bucovul se află la limita dintre dealurile subcarpatice și zona de silvostepă care cuprinde centrul Munteniei.

Din punct de vedere geomorfologic, Bucovul se încadrează în zona cîmpiilor subcolinare (de tip Pitești) cu văi divergente și terase în evantai ce dispar treptat în aval¹.

Actualul sat Bucov este încadrat și străbătut de mai multe cursuri de apă. La nord curge pîriul Bucovel, afluent pe partea stîngă a Teleajenului. Aproximativ pe la mijlocul satului trece pîriul numit de localnici Gîrla Morii, afluent pe partea dreaptă a Bucovelului. La sud de sat curge Teleajenul, care la Bucov are o albie largă. Debitul său de apă este schimbător în funcție de anotimp. Apele scad mult vara lăsînd în urma lor multe aluviuni, cărute primăvara cînd apele sînt mari. În funcție de debitul de apă, Teleajenul își schimbă capricios albia. Bucovelul și Gîrla Morii au un debit de apă mai scăzut, cursul repede și albia constantă.

Lunca Teleajenului, care acum este acoperită de grădini de zarzavat, pînă nu demult constituia un teren umed, unde din loc în loc mustea apă, pe care creștea țipirigul și alte plante de baltă.

Între lunca Teleajenului și Bucovel terenul prezintă ridicături mai mici sau mai înalte, brazdate de vilcele, unele din ele reprezentînd de fapt văi de pîriiașe azi secate. Aceste platforme înalte sau coline, uneori bine apărute natural, au constituit locuri prielnice pentru așezările omenești din diferite epoci.

De la pîriul Bucovel spre nord încep dealurile subcarpatice acoperite în bună parte de viță de vie și de livezi de pomi fructiferi.

În vechime aceste locuri, pe lîngă unele livezi de pomi și plantații de viță de vie, erau acoperite în bună parte de păduri². Pe baza analizelor sporopolinice s-a putut stabili că, în epoca feudalismului timpuriu, pădurea cuprindea o suprafață mult mai mare în comparație cu timpurile moderne și chiar față de epoca feudalismului dezvoltat³. În secolele VIII—X pădurile din preajma Bucovului erau formate în special din stejăriș amestecat (*Quercetum mixtum*). Alături de stejar (*Quercus*), care, se pare, ocupa ponderea cea mai mare, și fag (*Fagus*), era prezent și carpenul (*Carpinus*), alunul (*Corylus*), mesteacănul (*Betula*), mai rar arțarul (*Acer*) și castanul sălbatic (*Hipocastanum*), iar pe marginea Teleajenului și a afluenților săi creștea arinul (*Alnus*), salcia (*Salix*) și plopul (*Populus tremula*)⁴.

Analizele de polen dovedesc că în secolele VIII—X în preajma Bucovului aspectul fitogeografic era acel de pădure cu multe poiene⁵.

¹ Petre Coteș și Constantin Martiniuc, în *Geografia României*, I, București, 1960, p. 191 și vol. II, anexa XI și anexa XXVII.

² Numirea de *Bucov* care în limba slavonă înseamnă *făget* constituie un indiciu că pe aici erau păduri de fag. De asemenea numele pîrlului Dîmbu, care curge prin partea de nord a orașului Ploiești, în limba slavonă înseamnă stejă-

riș, fiind atestată astfel și existența în partea locului a unor păduri de stejar.

³ Marin Cârciușmaru, *Analiza polinică a stratelor de la Bucov (jud. Prahova)*, SCIV, 23, 3, 1972, p. 430.

⁴ *Ibidem*. Este totuși curios că printre resturile lemnoase carbonizate, descoperite în diferitele complexe de la Bucov, fagul nu a apărut. Cf. mai jos nota nr. 26.

⁵ Marin Cârciușmaru, *op. cit.*, p. 429.

După S. Haimovici fauna de la Bucov dovedește existența în preajma așezărilor de aici a unor păduri de foioase cu luminișuri, cu alte cuvinte o zonă de codri cu poiene ⁶.

În vechime pe anumite porțiuni pădurea a fost defrișată pentru a face loc așezărilor ome-nești și pentru ca în preajma acestor așezări să se poată practica agricultura și grădinăritul. Alte defrișări au urmat apoi în epoca feudalismului dezvoltat, până în zilele noastre ⁷.

2. Istoricul cercetărilor

Primele mențiuni despre unele descoperiri arheologice la Bucov le face V. A. Dumitrescu în 1873, când amintește în partea de nord și apus a comunei de „ruinele unei straje vechi, care a fost așezată pe muchia unui mal”.

La începutul secolului, C. Zagoritz, în lucrarea sa *Luptele cu polonii*, București, 1908, amintește că la circa 1 km nord-est de Ploiești, pe malul stîng al Teleajenului, se aflau în ripi urme de cetăți vechi. El presupune existența unor materiale medievale pe care le pune în legătură cu bătălia lui Mihai Viteazul de la Bucov (pe dealul numit azi Bucovel). C. Zagoritz dă chiar schița unor fortificații: Cetatea Mare, Cetățuia Mică, Cetatea Rotundă a căror existență însă noi nu am constatat-o în teren. Este vorba foarte probabil de unele urme ale orașului medieval Bucov care se întindeau și în dreapta Girlei Morii, în porțiunea de la est de Moara Actuală (circa 500 m est de așezarea feudală Bucov-Tioca). Totodată C. Zagoritz admite că aici ar putea exista și urme mai vechi.

Într-o altă lucrare a sa, *Călătorii de aplicațiuni tactice*, vorbește, pe teritoriul satului Bucov, de o fortificație de caracter preroman ⁸.

Primele cercetări de suprafață pe teritoriul satului Bucov au fost făcute în anul 1941 de către prof. I. Nestor și D. V. Rosetti, care au descoperit așezarea Bucov-Rotari de pe teritoriul căreia au adunat mai multe fragmente ceramice cu decor în val. În 1942 A. Prox a predat depozitului M.N.A. fragmente aparținînd epocii bronzului și un fragment ceramic din epoca romană tîrzie. În 1943 prof. M. Petrescu-Dîmbovița a găsit la cărămidăria lui Enache Nicolae zis Nicu Popescu un fragment de strachină de aspect gumelnițean ⁹ și fragmente din perioada migrațiilor și din perioada feudală timpurie. Acestea din urmă, după cum am constatat în cercetările noastre ulterioare, provin dintr-o construcție de suprafață din marginea de nord a așezării Bucov-Rotari.

În urma cercetărilor de suprafață întreprinse în anul 1956 de-a lungul Bucovelului de către Eugen Comșa, au fost descoperite încă alte două așezări din epoca feudală timpurie, una în punctul „La Brezeanu”, la nord-est de actualul sat, și alta în punctul numit „La Morcovescu”. În același an Eugen Comșa a mai descoperit așezarea Bucov-Tioca, situată pe o terasă înaltă pe malul drept al pîriului Girlea Morii, în marginea de sud a actualului sat.

În anul 1969, cercetînd și noi malul drept al Girlei Morii (prin grădinile locuitorilor, spre vest de așezarea Bucov-Tioca), am descoperit așezarea Bucov-Ghespari, situată, ca și așezarea de la Bucov-Tioca, tot pe o terasă înaltă. Unele observații asupra acestei așezări am făcut și în anul 1970. Din păcate și așezarea de la Bucov-Ghespari, destul de întinsă, se află sub actualul sat, astfel încît cercetarea sa în bune condiții este imposibilă.

În anul 1970, pe lângă unele noi observații asupra așezării Bucov-Ghespari, am descoperit două fragmente ceramice din epoca feudală timpurie, provenite de pe o mică colină din apropierea așezării Bucov-Rotari, de care este separată prin valea unui mic pîrîiaș, azi secăt, unde e posibil să fi existat, de asemenea, urme de locuire.

Primele săpături arheologice sistematice au început la Bucov în anul 1956, cînd prof. Ion Nestor a programat săpături de salvare în așezarea Bucov-Rotari, în cadrul Comisiei pentru studiul originii și formării poporului român, incredîntîndu-mi-se spre cercetare acest punct. În anii 1957—1958 săpăturile de aici au continuat în cadrul Institutului de arheologie, epuizîndu-se terenul posibil de cercetat din cuprinsul acestei așezări.

⁶ Concluziile referitoare la mediul înconjurător al așezărilor de la Bucov formulate pe baza studiului faunei concordă întru totul cu concluziile trase pe baza analizelor spopolinice

⁷ Marin Cărciumaru, *op. cit.*, p. 430.

⁸ Datele relatate de V. A. Dumitrescu și C. Zagoritz, le-am luat din *Repertoriul arheologic al României* (ms).

⁹ E posibil să fie vorba de un fragment de strachină hallstattiană, deoarece la Bucov-Rotari avem un nivel de locuire hallstattian, dar nu există nici un fel de urme de locuire gumelnițene.

Principalul obiectiv cercetat de noi l-a constituit așezarea Bucov-Tioca. În această așezare săpăturile au început în anul 1958 și au durat cu unele întreruperi (în anii 1959, 1962—1963 și 1966) pînă în anul 1971 inclusiv ¹⁰.

Cele două așezări cercetate de noi, Bucov-Rotari și Bucov-Tioca, s-ar fi pretat la o cercetare în suprafață, în cadrul suprafețelor fiind de dorit a fi lăsate mai multe profiluri pentru precizarea datelor stratigrafice. Destinația pe care a avut-o terenul unde se aflau cele două așezări, ca și lipsa unor mijloace mecanizate pentru evacuarea pămîntului ne-au împiedicat însă să aplicăm această metodă.

Cu timpul săpăturile de aici au dobîndit caracter de salvare, fapt care a determinat în unele cazuri dimensiunile și direcția secțiunilor trasate, în funcție de destinația pe care o avea terenul în momentul respectiv.

În afara metodelor clasice folosite în munca de teren și studierea materialelor, pentru a putea obține date mai concludente am recurs și la ajutorul unor metode de cercetare din domeniul științelor naturii. Astfel, la cererea noastră, s-au făcut o serie de analize de către diferiți specialiști din țară și din străinătate, ale căror concluzii aduc date noi sau le completează pe ale noastre.

Încă din primele campanii de săpături în așezarea Bucov-Rotari ne-am dat seama de o serie de trăsături de tradiție autohtonă, care se făceau remarcate atît în tipul de locuință, cît și în ceramică ¹¹. Observațiile făcute asupra complexelor de la Bucov-Rotari au fost îmbogățite cu altele noi făcute asupra așezării de la Bucov-Tioca ¹². Disponind de un material arheologic mai bogat, în anul 1959, am reușit să definim originea și trăsăturile specifice ale aspectului cultural documentat la Bucov ¹³, fapt care ne-a servit în anii următori și pentru determinarea altor aspecte culturale, strîns înrudite, de pe teritoriul României ¹⁴.

Concluziile formulate la noi au fost recunoscute și adoptate și de unii cercetători străini, care cu ocazia unor călătorii de studiu și documentare efectuate în țara noastră au avut posibilitatea de a vedea o parte din material.

II.

TIPURILE DE AȘEZARE DIN EPOCA FEUDALĂ TIMPURIE

Pe teritoriul satului Bucov au fost descoperite mai multe așezări din epoca feudală timpurie (fig. 1).

Prima așezare cunoscută a fost cea de la Bucov-Rotari, în care s-au făcut săpături de salvare. Așezarea Bucov-Rotari se află sub satul actual, în partea de vest. Așezarea din epoca feudală timpurie este situată pe un bot de terasă înaltă (azi în bună parte nivelată) cuprinsă între lunca Teleajenului spre sud și un mic pîrîiș, azi secăt (pl. I/1).

Acest pîrîiș izvora undeva în capătul actualei ulițe Rotari a satului și curgea aproximativ de la vest spre est, vărsîndu-se în Teleajen pe partea stîngă. Azi el reapare în perioadele mai umede în unele grădini din stînga șoselei Bucov—Ploiești, în partea de sat de vizavi de ulița mai sus amintită.

¹⁰ În toate cele 11 campanii efectuate la Bucov, am condus săpăturile efectiv, fiind ajutată în campaniile din 1956, 1957 și parțial în 1958 de Eugen Comșa, ale cărui îndrumări ne-au fost de un mare folos, în 1960 de Maria Bitiri (două săptămîni) și în 1961 de Gh. Bichir (două săptămîni).

¹¹ M. Chișvasi-Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, Materiale, V, 1959, p. 495—499; idem, *Săpăturile de la Bucov*, Materiale, VI, 1959, p. 574.

¹² Maria Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, Materiale, VII, 1961, p. 541—549.

¹³ Idem, *Contribuții la cunoașterea culturii străromâne în lumina săpăturilor de la Bucov*, SCIV, X, 1, 1959, p. 81—89.

¹⁴ Idem, *Sur l'origine et l'évolution de la civilisation de la population romane et ensuite protoroumaine, aux VIe—Xe siècles, sur le territoire de la Roumanie, Dacia*, N. S., XII, 1968, p. 368—380.

Fragmente ceramice atestind eventuale resturi de locuire am găsit și pe o colină aflată pe malul stîng a acestui pîrîiaș, în cartierul Rotari, la numai cîteva zeci de metri de Gîrla Morii.

Alte două așezări, Bucov-Tioca și Bucov-Ghespari, se află la circa 500 m est de așezarea Bucov-Rotari, pe malul drept al Gîrlei Morii. Ele se află pe terasele înalte cuprinse între lunca Teleajenului la sud și Gîrla Morii la nord. Cele două așezări (Bucov-Tioca și Bucov-Ghespari) sînt separate între ele de valea unui mic pîrîiaș, azi secăt, care curgea pe lîngă terasa înaltă de

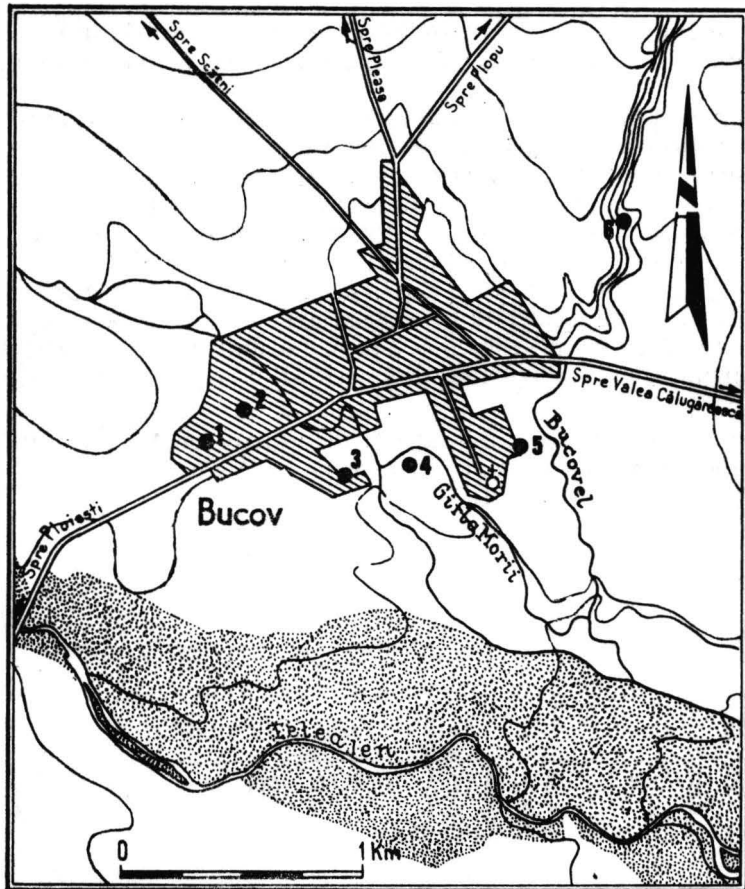

Fig. 1 Teritoriul satului Bucov cu așezările din secolele VIII—X. 1 Bucov-Rotari I; 2 Bucov-Rotari II; 3 Bucov-Ghespari; 4 Bucov-Tioca; 5 Bucov „La Morcovescu”; 6 Bucov „La Brezeanu”.

la Bucov-Tioca, dinspre capătul de SV al acesteia și se vărsa la circa 200 de metri în Gîrla Morii, precum și de o terasă joasă formată între acest pîrîu, Gîrla Morii și terasa înaltă Bucov-Ghespari (pl. I/2, 3).

Așezarea Bucov-Tioca se află pe o terasă, mai înaltă în partea de sud (fig. 2). La poalele acestei terase se aflau izvoare. În anul 1956, noi am surprins încă unele din ele. Astfel, la poalele terasei înalte de la Bucov-Tioca, în capătul de sud a acesteia, în partea unde începea lunca Teleajenului cu actualele grădini de zarzavat, mai musteau încă numeroase izvoare.

De asemenea, la capătul de est al terasei înalte Bucov-Ghespari există și azi un izvor cu un debit de apă destul de mare, amenajat ca fîntînă. La cîteva metri de acesta, pe coastă mai sus, mustește din cînd în cînd un al doilea izvor. Trebuie să presupunem că în vechime aceste izvoare aveau un debit de apă mai mare, constituind sursa de apă de băut pentru locuitorii celor două așezări.

Tot pe terase înalte erau situate și așezările Bucov „La Brezeanu” la nord-est de sat și Bucov „La Morcovescu”, de pe malul drept al Bucovelului.

Locurile, propice pentru așezare, erau apărate natural și constituiau totodată puncte bune de observație în caz de pericol. Astfel, de la Bucov-Tioca se putea supraveghea pînă la o distanță de aproximativ 10 km spre sud, de unde erau de așteptat atacuri din partea populațiilor migra-

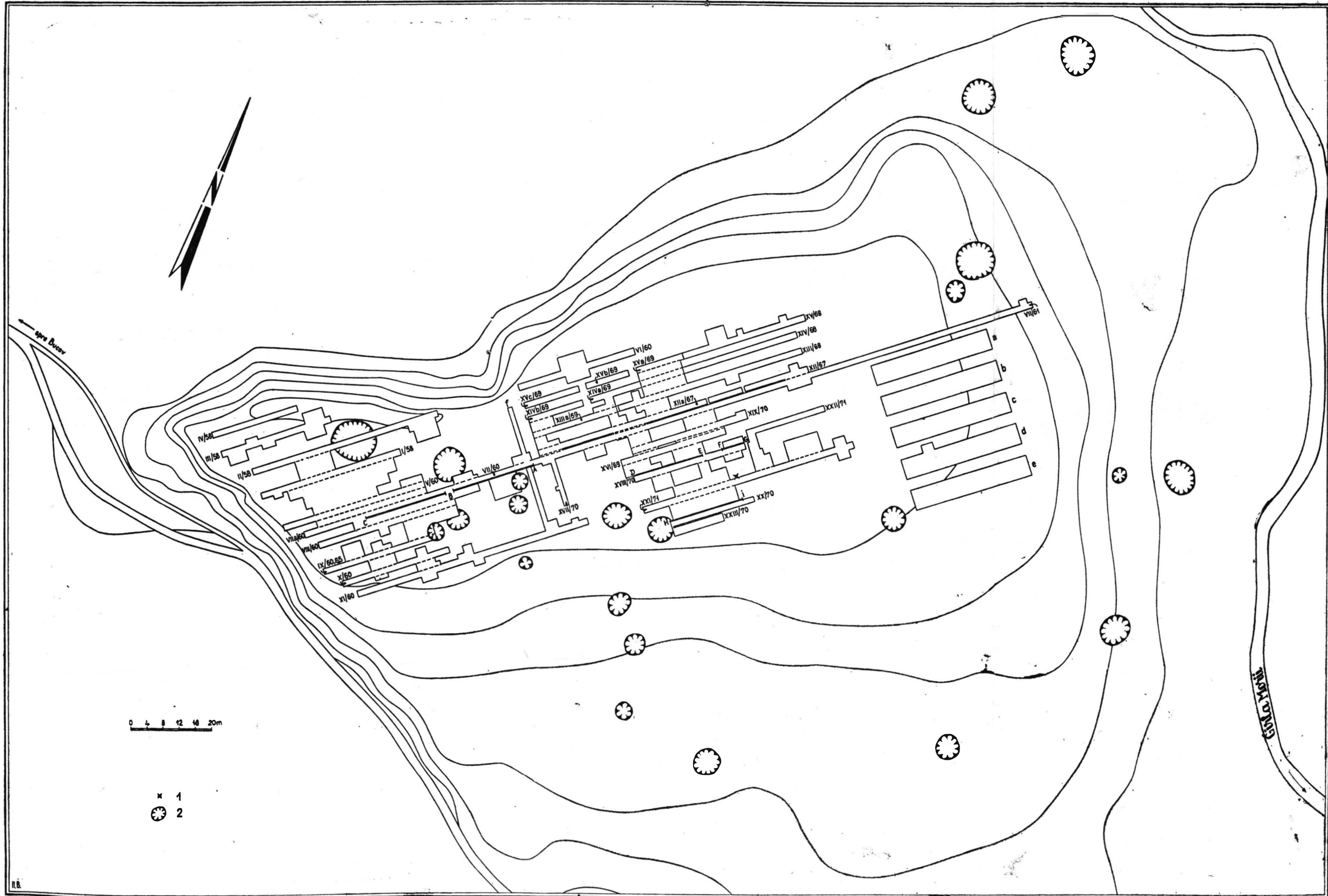

Fig. 2 Bucov-Tioca. Planul săpăturilor. Legenda: 1 Locul de unde s-au luat probe pentru analize sporogolnice; 2 gropi de lombă.

toare. Pădurile de pe malul stîng al Gîrlîi Morii, mai înalt decît terasa Tioca, cît și alte păduri de pe dealurile din apropiere ofereau adăpost sigur în caz de pericol. Accesul spre așezare era îngreuiat de lunca Teleajenului, care, după cum am arătat, prezenta un teren umed, aproape mlăștinos.

O poziție bine apărată aveau și celelalte așezări de la Bucov.

În concluzie, se constată că locuitorii așezărilor de la Bucov preferau terasele mai înalte sau promontoriile bine apărate natural, situate în preajma pîraielor mici cu ape repezi și cristaline, avînd la poalele versanților izvoare cu apă bună de băut.

III.

STRATIGRAFIA

1. Bucov-Tioca

Stratigrafia așezării Bucov-Tioca se prezintă în felul următor :

Sub *humus*-ul vegetal actual, gros în medie de 0,20 m, se află un strat de culoare cenușie gălbuie, a cărui grosime variază între 0,15 și 0,30 m, aparținînd epocii feudalismului dezvoltat (secolele XV—XVIII). În cadrul acestui strat se află resturile unor locuințe de suprafață (case) reprezentate printr-o masă de lut galben compact. De la baza acestui strat pornesc gropile bordeielor aparținînd aceleiași epoci, dar care sînt anterioare caselor.

Perioadei secolelor XI—XV, cînd pe acest loc nu a existat o viețuire, îi corespunde pe alocuri un strat steril de culoare cenușie-gălbuie, a cărui grosime variază între 0,05—0,10 m.

Sub stratul de cultură din epoca feudalismului dezvoltat continuă depunerile din epoca feudală timpurie, care ating o grosime medie de 0,60 m, conținînd resturi din secolele VIII—X, reprezentate prin bordeie, case puțin adîncite sau construite la suprafață¹⁵.

Etapelor de locuire reprezentate prin case puțin adîncite sau construite la suprafața solului le corespunde un strat de pămînt cenușiu deschis, gros de 0,20—0,30 m, uneori pigmentat cu bucățele de cărbune și fragmente mici de lipitură arsă. Baza lui este marcată uneori din loc în loc de pietre. Acesta este nivelul nr. I, aparținînd epocii feudale timpurii, în care se află podelele locuințelor de suprafață care marchează ultimele etape de locuire din epoca feudală timpurie de la Bucov-Tioca, iar de la baza lui pornesc casele puțin adîncite.

Sub nivelul nr. I aparținînd epocii feudale timpurii continuă un pămînt de culoare cenușie mai închisă, pigmentat cu bucățele de cărbune și lipitură arsă, gros de 0,30—0,40 m. Acesta este nivelul nr. II aparținînd epocii feudale timpurii. El corespunde etapelor de locuire reprezentate prin bordeie. Gropile bordeielor celor mai vechi pornesc de la baza nivelului II, adîncindu-se în pămîntul viu. Gropile bordeielor mai noi au nivelul de pornire mai sus decît baza nivelului II, dar nivelul de călcare de unde ele pornesc nu a putut fi identificat întotdeauna cu precizie. Fundul bordeielor mai noi uneori este adîncit în pămîntul viu, altele el se află ceva mai sus (fig. 3).

În cursul cercetărilor s-a constatat în repetate rînduri că bordeiele sînt suprapuse parțial de case, sau că acestea din urmă se află la o apropiere așa de mică de bordeie încît este exclusă o contemporaneitate între ele (cf. planul general, fig. 4). Astfel, casa nr. 2 suprapune bordeiul nr. 12 ; casa nr. 6 a suprapune bordeiul nr. 2 ; casa nr. 11 se află lingă bordeiul nr. 14 și 16 ; casele nr. 19

¹⁵ Adîncimile pe care le dăm în acest capitol, ca și pe planurile sînt fixate în funcție de configurația terenului în anul 1960. În anul 1963, odată cu înființarea C.A.P. Bucov, au intervenit numeroase schimbări. În capătul de nord-est

al așezării a fost făcută o răsadniță pentru legume. În această parte, din cauza pămîntului adus în fiecare an, solul actual este mai înalt cu circa 0,50 m decît înainte.

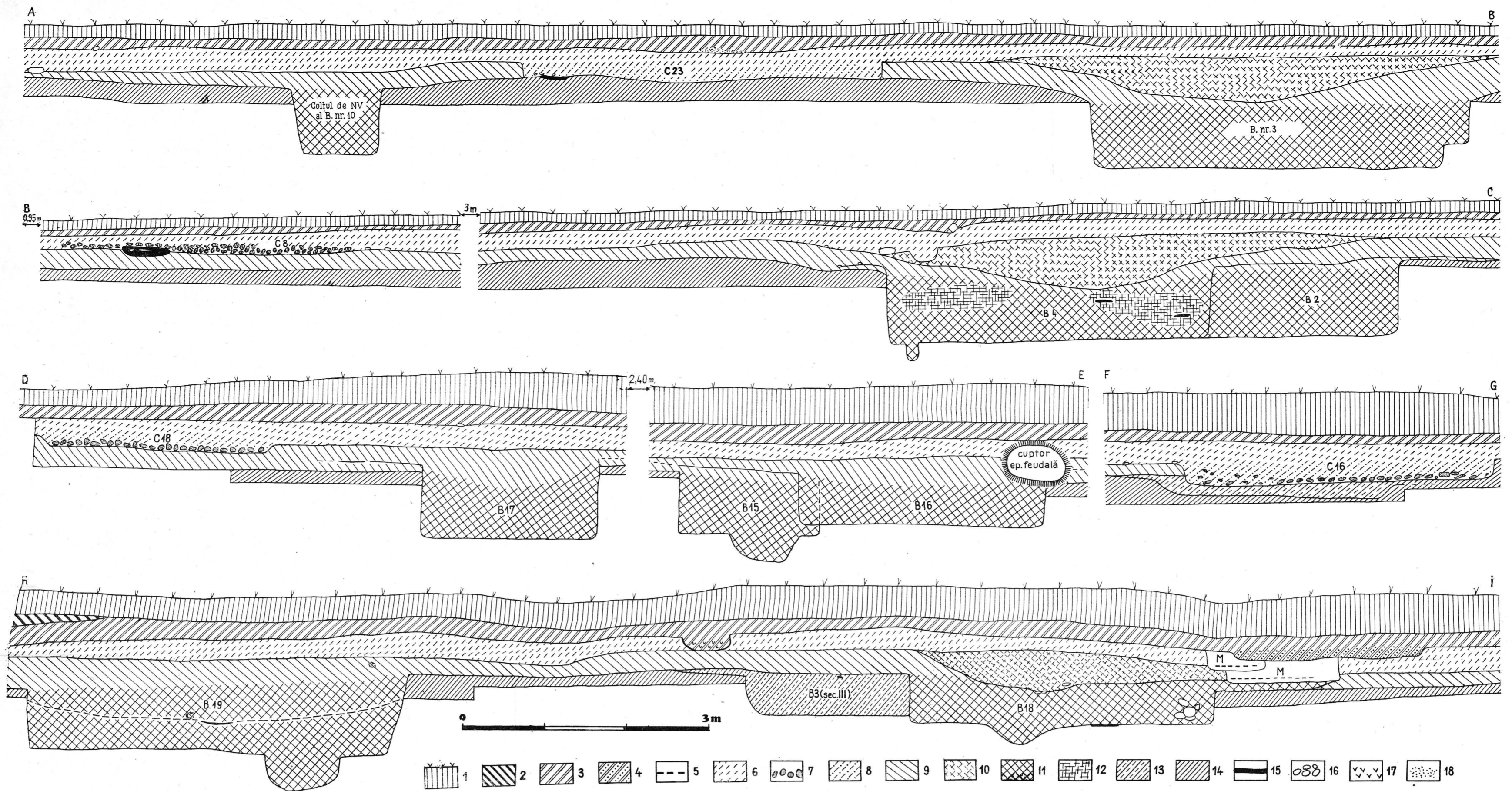

Fig. 3 Bucov-Tioea. A-B și B-C profilul malului de sud-est al secțiunii nr. VII/1967; D-E și E-F profilul malului de nord-vest al secțiunii XVIII/1970; H-I profilul malului de nord-vest al secțiunii XX/1970. Legenda: 1 humus; 2 pământ galben, umplutura gropilor de bombă; 3 pământ cenușu deschis cu resturi din secolele XV-XVIII; 4 pământ galben, provenit din lipitura locuințelor de suprafață din epoca feudalismului dezvoltat; 5 morminte din epoca feudalismului dezvoltat (secolele XVI-XVIII); 6 pământ cenușu-gălbui, corespunzător epocii feudale timpurii I (nivelul caselor); 7 fragmente de lipitura arsă de la case din epoca feudală timpurie; 8 pământ cenușu, umplutura caselor adâncite din epoca feudală timpurie; 9 pământ cenușu închis cu resturi din epoca feudală timpurie II (nivelul bordurilor); 10 pământ galben-cenușiu în umplutura bordurilor din epoca feudală timpurie; 11 pământ cenușu închis în umplutura bordurilor din epoca feudală timpurie; 12 strat de arsură în umplutura bordurilor; 13 pământ negricios în umplutura bordurilor din secolul al III-lea e.n.; 14 pământul viu (galben); 15 arsura veteilor locuințelor; 16 pietre; 17 cărbuni; 18 cenușă.

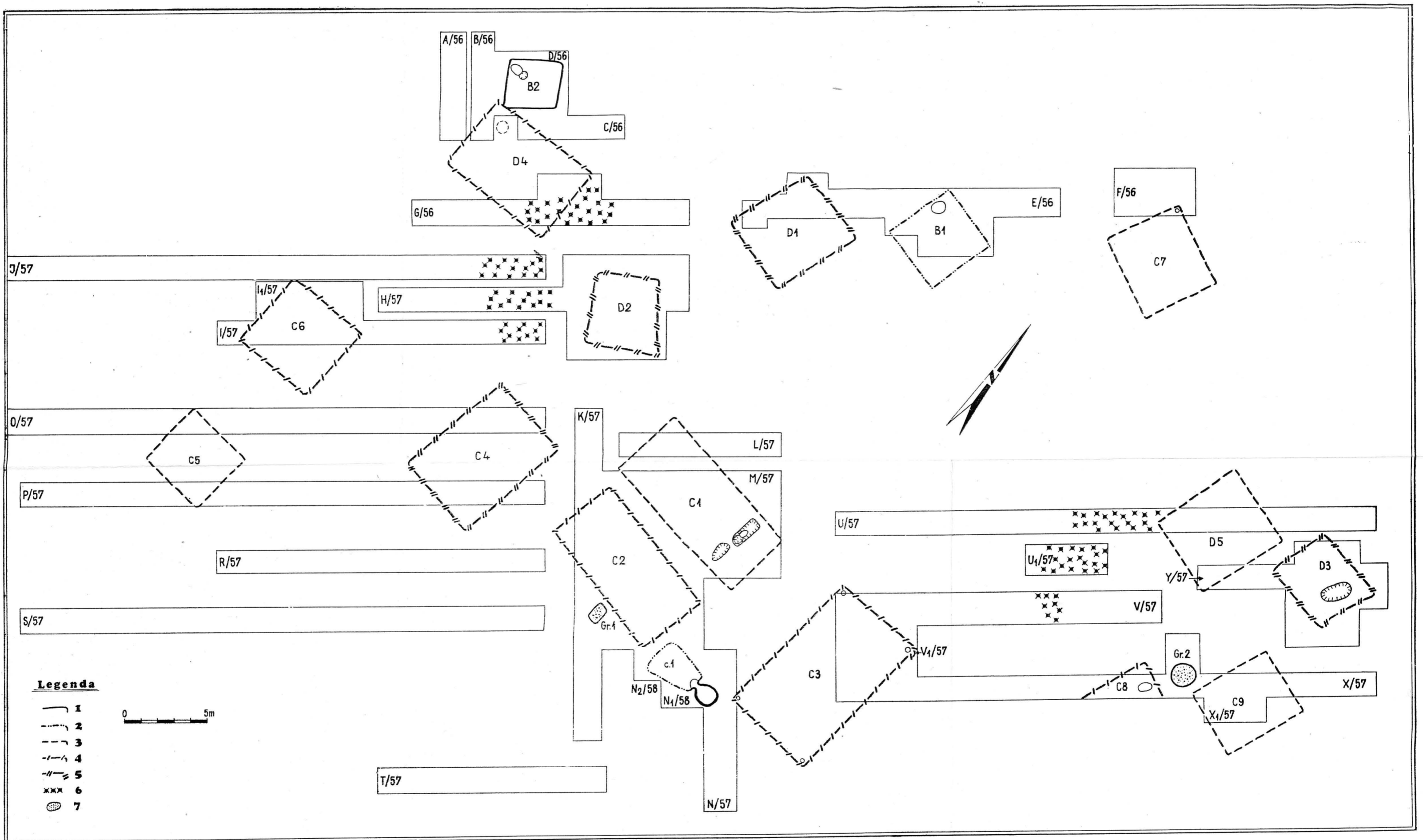

Fig. 5 Bucov-Rotari. Planul săpăturilor cu complexe cercetate. Legenda: 1 borduri din secolul al VIII-lea; 2 borduri din secolul al IX-lea; 3 case (dependințe, ateliere de fierărie) adâncite din a doua jumătate a secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea; 4 case (dependințe, ateliere de fierărie) adâncite de la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea; 5 case construite la suprafața solului, din secolul al X-lea; 6 lupe de fier sau bucați de fier; 7 gropi arse; 8 gropi cu cărbuni; 9 gropi cu menajere, de scos lut etc.; 10 gropi de tombe; 11 case distruse; 12 gropi de tombe; 13 A-E șanțuri pentru siloz; 14 F șanț pentru instalații de uscare a finului.

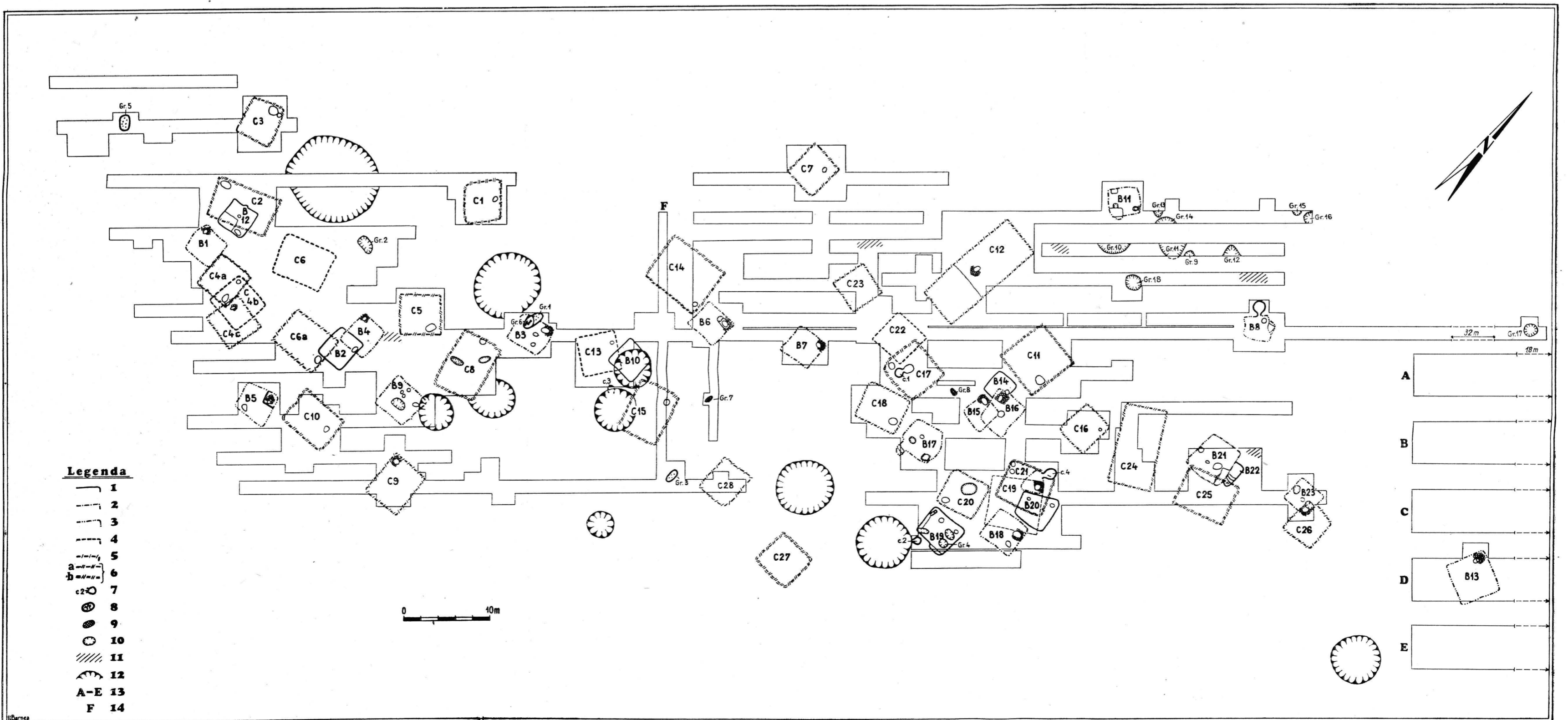

Fig. 4 Așezarea Bucov-Tioea cu complexe cercetate. Legenda: 1 borduri din secolul al VIII-lea; 2 bordurile de la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea; 3 bordurile de la mijlocul secolului al IX-lea; 4 case adâncite din a doua jumătate a secolului al IX-lea; 5 case adâncite de la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea; 6 case construite la suprafața solului din secolul al X-lea; 7 cuptor de pîine; 8 gropi cu cărbuni; 9 gropi cu menajere, de scos lut etc.; 10 gropi de tombe; 11 case distruse; 12 gropi de tombe; 13 A-E șanțuri pentru siloz; 14 F șanț pentru instalații de uscare a finului.

și 21 suprapun groapa de acces a cuptorului nr. 4 și în parte bordeiul nr. 20; casa nr. 13 suprapune parțial bordeiul nr. 10.; casa nr. 25 suprapune parțial bordeiul nr. 21; casa nr. 26 suprapune o parte a bordeiului nr. 23 etc. Pe baza datelor arătate mai sus s-a putut stabili fără îndoială că bordeiele sînt anterioare caselor.

Bordeiele însă nu sînt nici ele toate contemporane. Și la acestea s-au constatat în mai multe rînduri suprapuneri. Astfel bordeiul nr. 2 a fost distrus parțial de bordeiul nr. 4; bordeiul nr. 16 suprapune bordeiele nr. 14 și 15. Ultimele două sînt foarte apropiate încît contemporaneitatea lor este exclusă. Pe baza materialului ceramic s-a putut stabili că bordeiul nr. 15 este mai nou decît bordeiul nr. 14. Astfel, în acest punct avem atestate stratigrafic existența a trei etape de locuire caracterizate prin bordeie (fig. 9).

De asemenea, latura bordeiului nr. 20 atinge marginea gropii de acces a cuptorului nr. 4. Pe baza materialului ceramic am putut stabili că bordeiul nr. 20 este mai vechi decît cuptorul nr. 4 (fig. 4).

O altă situație stratigrafică ne-o oferă bordeiul nr. 21 care taie o bună parte din bordeiul nr. 22 (fig. 10/2) și bordeiul nr. 18 care se află la o distanță foarte mică de bordeiul nr. 19 și de bordeiul nr. 20.

Situații stratigrafice similare s-au putut surprinde și la case. Astfel, între casele nr. 4 a, 4 b și 4 c s-a surprins o întretăiere parțială (fig. 13). Casa nr. 21 suprapune parțial casa nr. 19.

În ambele cazuri casele puțin adîncite sînt suprapuse de case construite la suprafață (4 a, 21) dovedindu-se prin aceasta posterioritatea acestora din urmă față de cele dintîi (fig. 4).

Suprapunerea parțială a casei 4 b de către casa 4 c (ambele puțin adîncite în pămînt) dovedește existența a două etape de locuire în astfel de case. Ținînd seama de condițiile stratigrafice, de elementele de datare și de inventarul ceramic, restul caselor puțin adîncite în pămînt au putut fi atribuite fie etapei de locuire mai noi, corespunzătoare casei 4 c, fie etapei de locuire mai vechi care corespunde casei 4 b.

La casele construite la suprafața solului nu s-au surprins suprapuneri stratigrafice. Apropierea mare dintre casa nr. 5 și casa nr. 8 ne dovedește însă că avem de-a face cu două etape de locuire. Pe baza materialului ceramic ca și datorită faptului că de la locuințele construite la suprafața solului aparținînd etapei mai vechi, s-au păstrat mai puține fragmente de lipitură arsă, cele două etape de locuire au putut fi distinse clar (fig. 4).

Așadar, pe baza datelor stratigrafice și a materialului descoperit s-a putut stabili că la Bucov-Tioca avem trei etape de locuire caracterizate prin bordeie, două etape de locuire reprezentate prin case puțin adîncite, cărora le urmează două etape de case construite la suprafața solului.

Sub cele două niveluri aparținînd epocii feudale timpurii se află unele complexe dacice din secolul al III-lea e.n.¹⁶. Numai într-un caz un complex din epoca feudală timpurie (bordeiul nr. 19) taie un bordei (nr. 3) din secolul al III-lea.

Acolo unde nu sînt complexe din secolul al III-lea, sub stratul de cultură aparținînd epocii feudale timpurii, de culoare cenușie destul de închisă, continuă un sol degenerat steril, de culoare cenușiu-cafenie, sub care la adîncimea de 0,60—0,80 m se află pămîntul viu de culoare galbenă în care din loc în loc se adîncesc bordeiele din epoca feudală timpurie, mergînd pînă la 1,50—1,80 m de la nivelul actual de călcare și 0,80—1 m de la nivelul vechi de călcare (fig. 3/H-I). În cadrul așezării din secolul al III-lea nu avem strat de cultură, materialele din această vreme fiind descoperite numai în complexe sau în imediata apropiere a acestora. În rest apar fragmente ceramice izolate, din loc în loc, la baza stratului din epoca feudală timpurie.

Pe tot cuprinsul așezării apar unelte de silex răzlețe și din loc în loc și fragmente ceramice izolate din epoca hallstattiană. La Bucov-Tioca însă nu am descoperit nici un complex aparținînd epocii comunei primitive. Aceste materiale au fost vehiculate de locuitorii unor așezări aflate în imediata apropiere, pe terasa înaltă de pe malul stîng al Girlei Morii.

¹⁶ Gh. Bichir care a studiat o parte din materialul de la Bucov, comparîndu-l cu alte materiale descoperite în așezarea de la Mătăsaru, este de părere că așezarea dacică tîrzie de la Bucov s-ar data în ultimul sfert al secolului al II-lea și în prima jumătate a secolului al III-lea. Cf. Gh. Bichir și Eugenia Popescu, *Cercetările arheologice de la Mătăsaru și*

Contribuția lor la cunoașterea culturii materiale a dacilor liberi, în *Studii și comunicări, istorie — științele naturii*, Pitești, 1968, p. 94.

În ce ne privește considerăm că limita cronologică inferioară a așezării e posibil să fie valabilă, cea superioară însă este mai tîrzie.

Periferia de est a aşezării din epoca feudală timpurie este suprapusă de un cimitir, care conţine aproximativ 80 de morminte (cercetat cam jumătate), datat cu monede ungureşti şi turceşti în secolele XVI—XVII¹⁷. S-au descoperit şi 4 morminte izolate din aceeaşi vreme.

Complexele din secolele XV—XVII surprinse la Bucov-Tioca aparţin uneia din periferiile oraşului medieval Bucov, periferie care se întindea pe tot terenul locuit mai înainte în epoca feudală timpurie (secolele VIII—X).

În concluzie, la Bucov-Tioca s-a constatat existenţa unor urme sporadice preistorice, o locuire slabă din secolul al III-lea e.n., o locuire intensă din secolele VIII—X şi o locuire mai puţin intensă din secolele XV—XVIII.

2. Bucov-Rotari

La Bucov-Rotari, sub actualul sol vegetal gros de 0,20 m, se află sporadice resturi din epoca feudalismului dezvoltat şi anume din secolul al XVII-lea.

Din această perioadă am surprins numai o groapă de proporţii mari, pe care am cercetat-o doar parţial, aflată la periferia aşezării din epoca feudală timpurie.

Sub actualul sol vegetal şi resturile sporadice din epoca feudală apare un strat de cultură de culoare cenuşie închisă, care corespunde depunerilor din epoca feudală timpurie, gros în medie de 0,40 m. În acest strat au fost descoperite numeroase fragmente ceramice, precum şi unele obiecte. Sub baza stratului feudal timpuriu apar rare fragmente ceramice aparţinând unei faze târzii a culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov, fără să avem însă nici un complex din această vreme. Sub stratul de cultură din epoca feudală timpurie şi resturile sporadice din epoca migraţiilor apare un strat brun deschis, gros de 0,20 m, care aparţine primei epoci a fierului.

Deşi stratul de cultură corespunzător acestei epoci conţine resturi destul de bogate, în porţiunea săpată de noi au apărut doar două complexe : o locuinţă de suprafaţă, pe care am putut-o cerceta doar parţial, şi o groapă.

Putem spune aşadar că la Bucov-Rotari cel mai bine este reprezentată epoca feudală timpurie.

În porţiunea care a putut fi cercetată de noi, au fost descoperite două bordeie, nouă case şi cinci construcţii de suprafaţă (dependinţe) avind diferite destinaţii. La Bucov-Rotari nu am întâlnit nici un caz de suprapunere. Studiarea datelor stratigrafice în această aşezare a fost mult îngreuiată de faptul că aşezarea feudală timpurie se află sub actualul sat. Nivelările şi săparea de gropi pentru nevoile gospodăreşti au făcut imposibilă studiarea în bune condiţii a acestui obiectiv.

Cercetarea sistematică a întregii aşezări de la Bucov-Tioca vine să lămurească însă şi unele situaţii de la Bucov-Rotari.

Astfel, în urma comparării atente a inventarului, în special a ceramicii, se poate afirma că bordeiul nr. 2 de la Bucov-Rotari corespunde în timp bordeielor datate în secolul al VIII-lea (*b* 2, *b* 10, *b* 12, *b* 14, *b* 19, *b* 20 şi *b* 22) de la Bucov-Tioca. Bordeiul nr. 1 de la Bucov-Rotari e contemporan cu bordeiele mai noi (*b* 4, *b* 6, *b* 9, *b* 16, *b* 17 etc.) de la Bucov-Tioca (fig. 4 şi 5).

Cuptorul pentru copt de la Bucov-Rotari aparţine fazei de locuire corespunzătoare bordeiului nr. 1 a aceleiaşi aşezări.

La Bucov-Rotari, în săpăturile noastre nu a apărut nici un bordei de la sfârşitul secolului al VIII-lea şi începutul secolului al IX-lea. Aceasta se explică prin faptul că am putut salva numai o parte din aşezare, restul fiind distrusă înainte de a veni noi.

Cele două etape cu case puţin adâncite surprinse stratigrafic la Bucov-Tioca sînt contemporane cu casele 1—3, 5—7, 8, 9 din aşezarea Bucov-Rotari (fig. 4 şi 5).

În sfârşit, caselor construite la suprafaţa solului de la Bucov-Tioca le corespund dependinţa (casa ?) nr. 1, dependinţa nr. 2 (în care se afla un atelier de fierărie), dependinţa nr. 3 şi casa nr. 4 din aşezarea Bucov-Rotari.

În funcţie de datele enumerate mai sus putem afirma că în aşezarea Bucov-Rotari, deşi nu s-au constatat suprapuneri, avem totuşi de-a face cu mai multe etape de locuire. Aceste niveluri corespund în timp şi din punct de vedere al conţinutului cu cele de la Bucov-Tioca.

¹⁷ Monedele au fost determinate de Octavian Iliescu.

3. Bucov-Ghespari

Așezarea Bucov-Ghespari, așa cum am arătat, se află sub satul actual, și din această cauză aici nu s-au făcut sondaje. În repetatele noastre cercetări de suprafață am putut face unele observații care, după părerea noastră, merită consemnate.

Astfel, cu ocazia desfundării unei grădini pentru a planta viță de vie, am observat o construcție de suprafață distrusă de incendiu, reprezentată prin fragmente de chirpici ars care corespunde ultimului nivel de locuire de la Bucov-Tioca.

Cu un alt prilej, la câteva zeci de metri de punctul amintit mai sus, cu ocazia săpării unor gropi în scopuri gospodărești s-a putut constata că aici există și bordeie.

Având în vedere faptul că așezarea Bucov-Ghespari este situată între celelalte două așezări Bucov-Tioca și Bucov-Rotari, credem că și aici avem de-a face cu aceeași succesiune de straturi și cu aceleași etape de locuire ca și în celelalte două așezări.

Ținând seama de datele stratigrafice, coroborate cu materialul arheologic descoperit, putem afirma că la Bucov-Rotari, Bucov-Tioca și Bucov-Ghespari avem aceeași succesiune de niveluri de locuire din epoca feudală timpurie, dovedindu-se prin aceasta contemporaneitatea celor trei așezări.

IV.

LOCUIŢELE ȘI DEPENDINŢELE LOR

1. Bordeiele

Gropile bordeielor își au nivelul de pornire la $-0,60-0,70$ m. Ele se adâncesc de la nivelul vechi de călcare $0,50-1$ m. În general forma lor este aproape pătrată sau ușor trapezoidală, dimensiunile lor fiind însă variabile. Pereții de deasupra solului, care completeau pereții adânciți în pământ, erau făcuți din nuiele împletite și lipite cu lut, după cum dovedește prezența în unplutura unor bordeie a fragmentelor de lipitură arsă cu amprente de nuiele. Unele bordeie aveau în interior gropi de pari cu un diametru de $18-25$ cm și se adânceau cu $0,20-0,30$ m față de podeaua bordeiului. Gropile de pari se aflau câte una pe mijlocul a două laturi, la colțuri sau și la colțuri și pe mijlocul laturilor (fig. 6/1, 3; fig. 7; fig. 8/3, 4; fig. 9/1; fig. 11/1).

Acoperișul bordeielor era foarte probabil în două ape. El se sprijinea pe stâlpii înfipti în interiorul gropii bordeielor.

În cazul în care gropile de pari lipsesc, stâlpii de susținere a acoperișului ca și parii care alcătuiau scheletul lemnos al pereților de deasupra solului erau înfipti în tălpi groase de lemn, încheiate la colțuri în cruce (după cum dovedesc analogiile etnografice), așezate la o distanță mai mică sau mai mare de groapa bordeiului. În acest din urmă caz, între marginea gropii bordeiului și talpa pereților de deasupra solului se lăsa, în funcție de lățimea terenului, fie o poliță, fie o laviță. Pentru protejarea acoperișului de paie sau stuf erau așezate pietre de riu, unele de dimensiuni mai mari, mai ales pe latura de nord de unde vânturile suflau mai intens și mai frecvent. Aceste pietre le găsim căzute în interiorul gropii bordeiului sub forma unor grămezi. O situație clară de acest gen s-a întâlnit la bordeiul nr. 9 (Bucov-Tioca) unde grămada de pietre era căzută pe mijlocul încăperii, deasupra

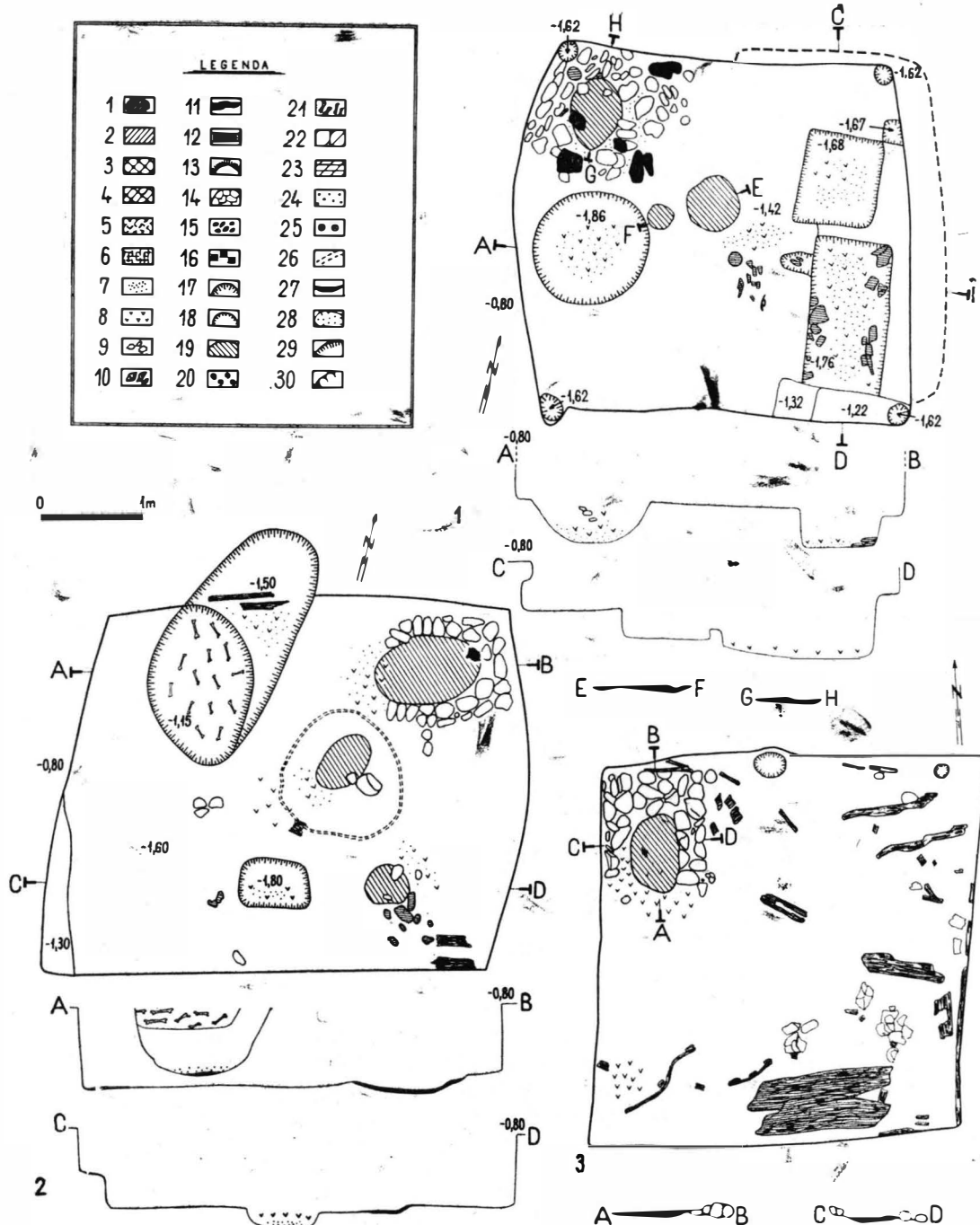

Fig. 6 Bucov-Tioca. 1 planul și profilurile bordeiului nr. 1; 2 planul și profilurile bordeiului 3; 3 planul bordeiului 4. Legenda pentru figurile 6–23, 27, 31–33, 36, și 105: 1 resturi de lipitură arsă de la case; 2 pământ viu; 3 pământ cenușiu închis, umplutură de bordeie sau gropi; 4 pământ cenușiu deschis, umplutură de bordeie sau de gropi; 5 pământ galben, umplutura unor gropi din epoca feudală timpurie; 6 pământ cu urme de arsură; 7 cenușă; 8 cărbuni; 9 pietre de riu; 10 pietre de munte aduse; 11 resturi lemnoase carbonizate; 12 arsura pereților și a bolții cuptoarelor în profil; 13 arsura cuptoarelor în plan; 14 vetrele cuptoarelor de copt sau cu destinații meșteșugărești; 15 fragmente de vetre cu marginea ridicată; 16 lupe de fier; 17 gropi din epoca feudală timpurie; 18 gropi din epoca feudală timpurie corespunzătoare nivelului caracterizat prin bordeie; 19 vetre de locuință; 20 cochilii de melci; 21 oase de animale; 22 fragmente de lipitură arsă; 23 aglomerație de fragmente ceramice; 24 pavaj din pietriș; 25 ceramică de factură bizantină; 26 limita grămezilor de pietre căzute în umplutura bordeiilor; 27 arsura vetrelor de locuințe în profil; 29 gropi aparținând epocii feudalismului dezvoltat; 30 gropi de bombă.

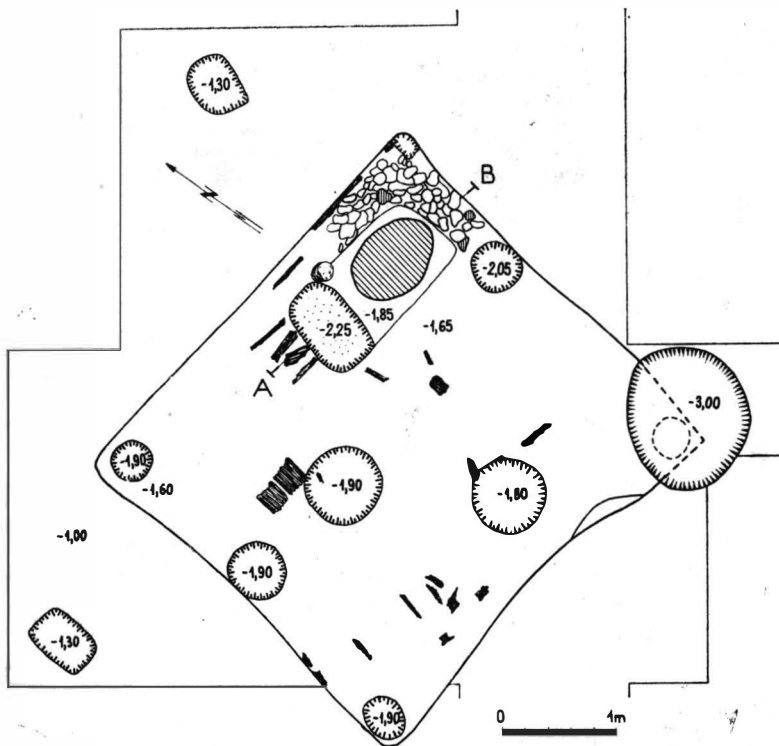
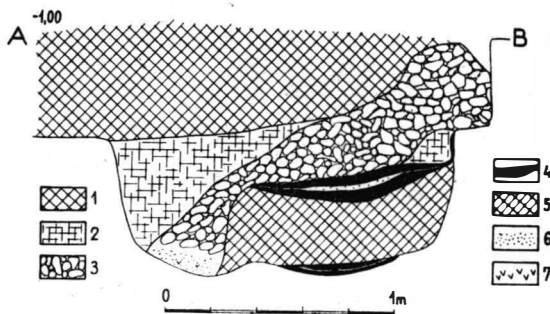

Fig. 7 Bucov-Tioca. Planul bordeiului 6 și profilul celor două vetre adâncite (fiecare avînd cite o refacere). 1 pămînt cenușiu închis din umplutura gropii bordeiului. 2 pămînt cenușiu, conținînd lentile de pămînt ars, roșu-vinețiu, din umplutura gropii-cenușar din fața vetrelor și de pe ultima vatră; 3 pietre care căptușiseră peretele în dreptul vetrei, căzute peste ultima vatră și în groapa cenușar; 4 arsura vetrei; 5 pămînt galben adus special și așezat peste prima vatră pentru a servi ca postament pentru vatra a doua; 6 cenușă; 7 cărbuni.

a trei vetre secundare. Între vetre și baza pietrelor se afla un strat de pămînt negru din umplutura bordeiului, peste care era un strat destul de gros de pămînt galben, provenit fie de la lipitura nearsă a pereților, fie de la acoperiș. Multe dintre aceste pietre poartă urme de fum, petele de fum însă se află cînd pe o parte, cînd deasupra, cînd dedesubt, fără nici o ordine, dovedindu-se clar prin aceasta poziția lor secundară, ele fiind căzute de undeva de sus (fig. 8/2 și pl. II/5).

Aceeași situație a fost surprinsă și în așezarea Bucov-Rotari, în bordeiul nr. 1. Aici grămada de pietre zăcea în umplutura bordeiului, pe un pămînt gălbui-cenușiu, mai gros pe mijloc și subțindu-se spre limitele bordeiului (fig. 22/1 și pl. VII/1).

În unele cazuri a putut fi surprinsă intrarea, care era în trepte de lut cruțat, de obicei pe latura de sud, înspre colțul de sud-est sau de sud-vest (bordeiele nr. 1, 3, 11, 16, 17, 19, 22), mai rar pe latura de sud-est, înspre colțul de sud (bordeiul nr. 11), sau pe latura de vest (bordeiul nr. 3), spre colțul de sud-vest (fig. 6/2; fig. 7; fig. 8/3; fig. 9/3; fig. 10/1, 2; fig. 11/1).

În restul bordeielor, la care nu am putut surprinde trepte de lut cruțat, presupunem că intrarea în bordeie se făcea pe o scară de lemn.

În general gropile bordeielor sînt simple, numai la bordeiul nr. 1 din așezarea Bucov-Tioca avem de-a face cu o construcție mai complicată. Bordeiul are trei vetre, una principală în colțul de NV, colțul din preajma vetrei fiind căptușit cu pietre, și două pe mijloc. Între cele trei vetre se află o groapă de forma unui dreptunghi în care s-au găsit fragmente de vase, sule de os și fusaiole.

Lângă aceasta se afla o altă groapă, de forma unui dreptunghi spre pătrat, în care nu s-au găsit resturi arheologice. De-a lungul peretelui de est și în peretele de nord era scobită un fel de nișă (fig. 6/1 și pl. II/1, 2). Acest bordei fiind datat cu o mărgică în formă de simbură de pepene la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea, reprezintă cel mai vechi tip de bordei cu nișă cunoscut până acum în regiunea de la sud de Carpați.

În interiorul bordeielor de la Bucov nu există gropi de bucate, ci doar gropi în formă de albie, rotunde sau ovale, de diferite dimensiuni, cu fundul drept sau albiat, care serveau la stringerea cenușei sau pentru alte scopuri menajere (fig. 6—11).

În unele bordeie se aflau gropi dreptunghiulare având fundul drept și pereții aproape verticali în care uneori erau păstrate vasele (bordeiele nr. 1, 7, 17, 21; cf. fig. 6/1; fig. 8/1; fig. 10/1, 2; fig. 11/1).

Bordeiele de la Bucov-Tioca nu au lavițe de lut. În chip excepțional lavițe se cunosc doar în bordeiele nr. 17 și 19 (fig. 10/1; fig. 11/1 și pl. IV/4).

Tot ca o excepție apare în bordeiul nr. 11 o platformă înaltă de 0,20 m față de podea și un fel de măsuță de lut (fig. 8/3). O platformă similară dar mai mare există și în bordeiul nr. 12 (fig. 8/4). Aceste platforme de lut cruțat erau folosite drept paturi.

În general, se poate deduce că în bordeie erau paturi de lemn care nu s-au păstrat.

Pentru încălzitul și pregătirea hranei locuitorii așezării de la Bucov-Tioca aveau vetre. Vatra se afla într-un colț al bordeiului. Destul de frecvente sînt însă cazurile cînd într-un bordei se află două vetre: una principală, situată într-un colț, și alta secundară situată pe mijlocul încăperii (bordeiele nr. 1, 16, 17, 18, 19, 21, 23)¹⁸. Am putea spune că acest din urmă tip este caracteristic pentru bordeiele de la Bucov-Tioca. Există însă și bordeie cu trei vetre (bordeiul nr. 3) și chiar cu patru vetre (bordeiul nr. 9), vatra principală aflîndu-se într-un colț, iar cele secundare aproximativ pe mijlocul încăperii (fig. 6—11).

În unele cazuri pereții din preajma vetrei erau căptușiți cu pietre de rîu¹⁹. Observații mai amănunțite cu privire la acest sistem de căptușire al pereților s-au putut face mai ales la bordeiele nr. 1, 11, 17 și 23 (pl. II/1; pl. III/1; pl. IV/1, 2; pl. V/2). În jurul vetrei erau puse pietre mari, uneori foarte mari, peste care s-au clădit apoi pietre din ce în ce mai mici. Uneori astfel era căptușit numai un perete din dreptul vetrei, unde focul bătea mai tare (bordeiul nr. 11), alteleori întreg colțul din preajma vetrei (bordeiul nr. 1). Vatra era despărțită adesea de restul interiorului bordeiului printr-un perete care s-a dovedit a fi foarte practic, deoarece pe de o parte se producea multă căldură, pe de altă parte peretele bordeiului din preajma vetrei, în cazul în care era căptușit cu scînduri de lemn, era protejat de incendiu (bordeiele nr. 4 și 17). Pietrele care formau căptușala peretelui se află dărîmate fie deasupra vetrei, fie în umplutura bordeiului. În alte cazuri, deasupra, pe vatră și în preajma ei, se află pietre puține și de mici dimensiuni (bordeiele nr. 3, 15, 18)²⁰. Vetrele secundare de pe mijlocul locuinței adesea nu au pietre (bordeiele 16, 17, 23). La bordeiul nr. 4 colțul din preajma vetrei era clădit din pietre de rîu mai mari la bază și din ce în ce mai mici în partea superioară. Aici vatra era încadrată pe partea de vest de două rînduri de pietre potrivite una lângă alta și formînd un fel de zid scund. Pe latura de est și în partea de nord arsura vetrei nu venea în contact cu pietrele, ci se afla la o oarecare distanță de acestea. Bordeiul nr. 4, spre

¹⁸ Bordeie cu două vetre una principală într-un colț și alta secundară pe mijloc se cunosc și la Tîrșor. Gh. Diaconu, *Raport preliminar asupra săpăturilor din 1972* (inedit). Bordeie avînd aproximativ pe mijlocul podelei vetre libere, iar pe colț, pe mijlocul unui perete, cuptoare, sau numai o vatră liberă situată pe mijlocul podelei sau într-un colț, au fost descoperite și în R.S.S. Moldovenească, unde acest tip de locuință se păstrează plîm în secolul al XIV-lea; cf. I. G. Hîncu, *Археологические исследования на поселениях ДимбарюКэпрэрия X—XIV вв. в 1968—1969 гг.*, AIM, Chișinău, 1972, p. 161, fig. 1; p. 164, fig. 4; p. 167, fig. 9; idem, *Результаты археологических раскопок селища X—XIV вв. у с. Ханска в 1970—1971 гг.*, AIM, Chișinău, 1973, p. 178, p. 178, fig. 1; p. 183, fig. 7; G. F. Cebotarenko și T. A. Scerbakova, *Раскопки поселения у с. Этулия*, AIM, Chișinău, 1974, p. 145—151.

¹⁹ Sistemul de căptușire al pereților în preajma vetrei a fost folosit și de către locuitorii așezării de la Birlogu. Aici peretele de est al bordeiului nr. 1 a fost căptușit în întregime cu pietre mici de rîu. Observația a fost făcută de noi în cursul sondajului efectuat la Birlogu în anul 1965 și menționată de Ion Nania, în lucrarea, *O importantă descoperire din perioada feudalismului timpuriu la Birlogu, com. Ne-grași, jud. Argeș*, în *Studii și comunicări Pitești*, 2, Pitești, 1969, p. 119—120. Dealtfel acest sistem este de tradiție mai veche, fiind întîlnit și în secolul VI—VII la locuințele de tip Cindești din zona subcarpatică.

²⁰ Pe baza unor analogii etnografice, pe care le-am constatat chiar la unele case bătrînești de la Bucov (azi dărîmate) aceste pietre foloseau la așezarea oalelor pe jăratec și la menținerea căldurii.

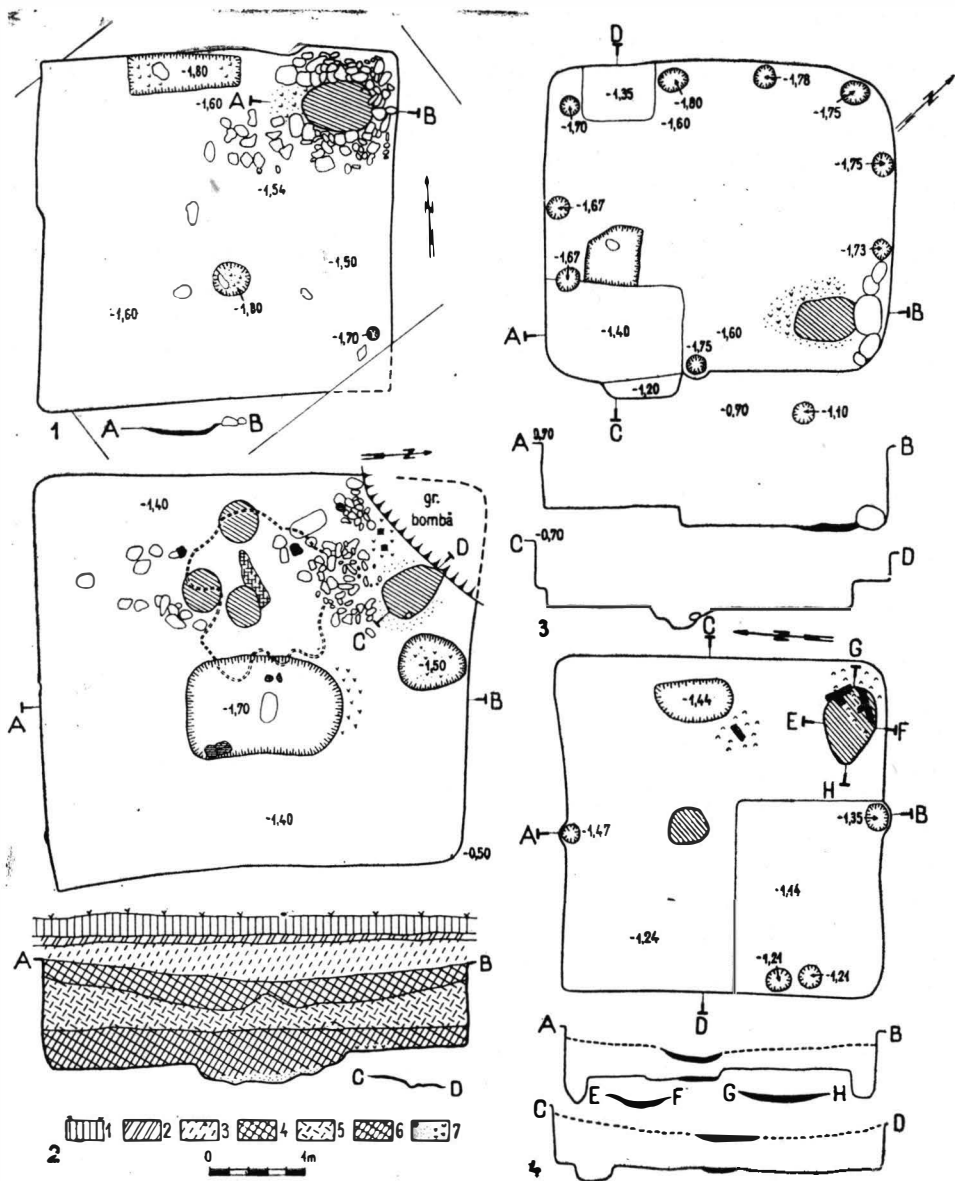

Fig. 8 Bucov-Tioca. 1 planul bordeiului 7; 2 palnul și profilul bordeiului 9 (1 humus; 2 pământ cenușiu deschis, cu resturi arheologice din epoca feudală; 3 pământ cenușiu-gălbui cu resturi arheologice din epoca feudală timpurie, corespunzătoare caselor; 4 pământ negricios cu multă ceramică aparținând bordeiului; 5 pământ galben provenit din lipitura nearsă a pereților, fără resturi arheologice; 6 pământ negru amestecat cu cărbune; 7 cenușă și cărbuni); 3 planul și profilurile bordeiului 11; 4 planul și profilurile bordeiului-atelier 12.

deosebire de toate celelalte despre care am vorbit pînă acum, avea pereții căptușiți cu scinduri. Pentru protejarea de incendiu a scindurilor, căptușeala de pietre din preajma vetrei era mult mai masivă, mai ales pe peretele de nord. Șirurile de pietre în partea de vest a vetrei au fost puse tot pentru protejarea peretelui. Stîlpul aflat lîngă vatră, care sprijinea scindurile peretelui (pl. II/3) de nord era apărat de foc de un zid de pietre scund.

O situație similară se întîlnește și la bordeiul nr. 17. Acesta însă, spre deosebire de bordeiul nr. 4, face parte din categoria bordeielor cu două vetre. Una principală, mărginită de pietre, aflată în colțul de sud-est și alta secundară, situată pe mijlocul încăperii. La bordeiul nr. 17 vatra principală era construită în același fel ca și la bordeiul nr. 4. Aici însă s-au putut face observații în legătură cu chipul în care colțul din preajma vetrei fusese căptușit cu pietre. Căptușeala de pietre a colțului a putut fi urmărită pînă sus (pl. IV/2).

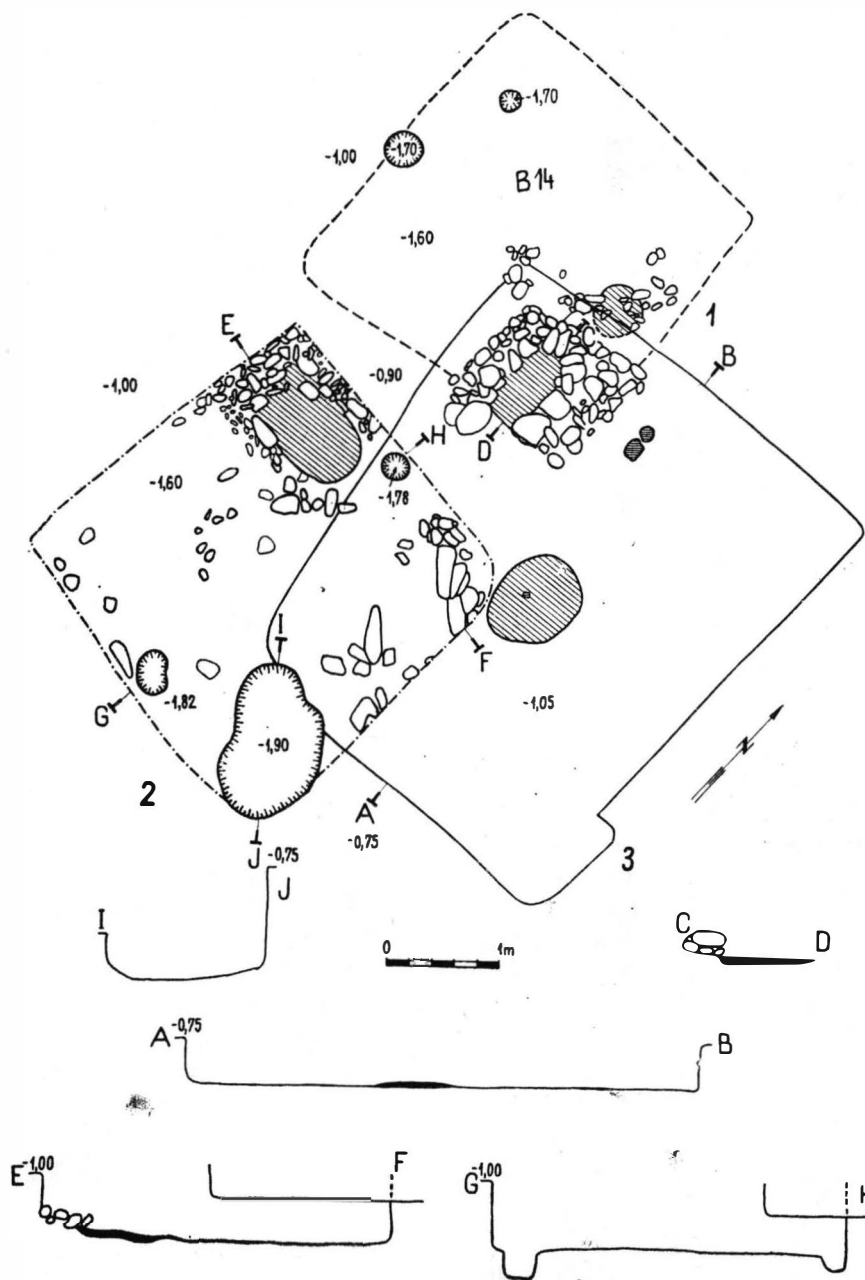

Fig. 9 Bucov-Tioca. Planul și profilurile bordeielor 14(1), 15(2) și 16(3).

În unele cazuri s-a putut constata existența unor coșuri care se aflau pe la mijlocul acoperișului. Pe baza analizei situației din teren, coroborată cu unele date etnografice²¹, am ajuns la concluzia că aceste coșuri erau făcute din împletitură de nuiele lipită cu lut, avînd ca element de protecție pietre de rîu, De la astfel de coșuri provin grămezile de pietre, căzute peste un strat de cărbune pigmentat cu bucățele de lipitură arsă aflat deasupra și în preajma unor vetre de foc situate pe mijlocul încăperii (bordeiul nr. 3, fig. 6/2; bordeiul nr. 20, fig. 11/3; bordeiul nr. 21, fig. 10/2 și pl. V/1, 6).

Un bordei deosebit de cele prezentate pînă acum este bordeiul nr. 6. Acesta avea vatra într-o groapă situată înspre colțul de nord-est al bordeiului. Ea are forma unui patruleter neregulat, avînd lungimea de 1,54 m, lățimea de 0,85 m și adîncimea de 0,65 m față de podea. Fundul gropii prezintă în secțiune longitudinală două albieri. În prima albiere, spre capătul de sud al gropii (aproape de colțul de SE al bordeiului), se află vatra, care a suferit și o refacere. A doua albiere, situată spre capătul opus al gropii, a servit pentru adunarea cenușii (cenușar).

După un timp oarecare jumătatea de sud a gropii a fost umplută cu pămînt pînă la adîncimea de 0,30 cm de la podea, iar spre capătul de sud chiar mai sus (pînă la 0,15 cm). Pe această umplutură s-a lutuit o nouă vatră, care, la rîndul său fiind deteriorată, a suferit o nouă refacere. Groapa pentru adunat cenușa fiind însă păstrată la adîncimea de mai înainte de 0,50 m de la podea. Astfel groapa pentru adunat cenușa în prima fază de locuire a bordeiului avea o adîncitură mai mică, iar în faza a doua ea avea (datorită umplerii locului unde se afla vatra) o adîncime mai mare (fig. 7).

Cu ocazia acestei noi transformări a vetrei, unele refaceri a suferit și bordeiul însuși. Astfel în această nouă fază pereții bordeiului au fost căptușiți cu scînduri de lemn, după cum ne indică unele birne carbonizate păstrate în colțul de sud-est (fig. 7). Pentru protejarea scîndurilor care îmbrăcau pereții, colțul de sud-est al încăperii a fost căptușit cu pietre, care apoi s-au dărîmat deasupra ultimei vetre, precum și în groapa de cenușă.

Vatra în groapă din bordeiul nr. 6 de la Bucov își găsește analogii în vatra bordeiului nr. 2 de la Dridu²². La Bucov însă vatra în groapă are o adîncime mai mare în prima fază de existență a bordeiului. În faza a doua de locuire vatra este ridicată dar nu pînă la nivelul podelei, iar colțul peretelui din preajma vetrei este căptușit cu pietre de rîu, la fel ca și la celelalte locuințe cu vatra liberă aflată la nivelul podelei.

O situație apropiată de cea din faza a doua a bordeiului nr. 6 se întîlnește la bordeiul nr. 23, care are vatra principală în colțul de nord-est, într-o groapă dreptunghiulară adîncă de 0,30 m față de podea, la fel ca și la bordeiul nr. 6. Spre deosebire de bordeiul nr. 6, unde colțul locuinței din preajma vetrei era căptușit cu pietre, aici era căptușită groapa în care se afla vatra cu pietre de rîu. În fața vetrei se afla o groapă mai adîncă de forma unui semicerc cu colțurile rotunjite și fundul albiat, pentru stringerea cenușii. Și vatra în groapă din bordeiul nr. 23 își găsește analogii la Dridu²³ (vatra bordeiului nr. 14), dar la Bucov peretele gropii vetrei e căptușit cu pietre de rîu nu cu pietre nefasonate ca la Dridu. Spre deosebire de bordeiul nr. 6, bordeiul nr. 23 mai avea o vatră liberă situată aproximativ pe mijlocul încăperii, lîngă care se afla o altă groapă de cenușă, ceea ce o apropie de celelalte locuințe de la Bucov-Tioca.

În bordeiul nr. 1, lîngă vatra principală din colțul de nord-vest s-au descoperit resturi din două vetre cu marginea înălțată. Primul fragment provine de la o vatră masivă, care foarte probabil să fi avut o formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite (fig. 25/14). A doua provine de la o vatră de dimensiuni mai mici de formă rotundă sau ovală (fig. 25/1) cu diametrul aproximativ de 0,50 m.

În bordeiul nr. 15 s-au găsit două fragmente dintr-o vatră cu marginea înălțată de dimensiuni mijlocii înspre colțul opus vetrei principale. Ea a avut tot formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite (fig. 25/2).

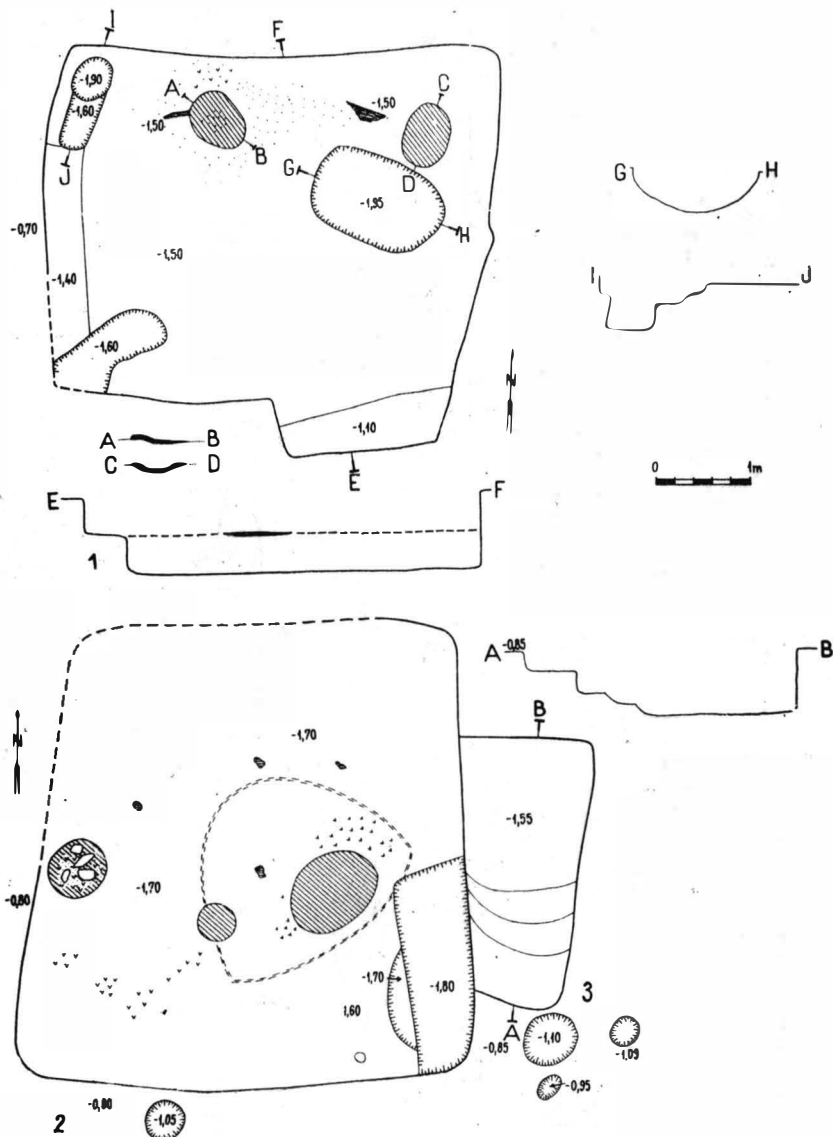
²¹ În legătură cu sistemul de construcție al acestor coșuri am primit informații de la prof. Gh. Focșa, care le-a studiat pe baza unor date etnografice, la care se adaugă și unele observații făcute de noi în anii 1953—1954 la cîteva case bătrînești de peste 100 de ani din com. Sinandrel-Bihor (în

apropiere de Oradea).

²² Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967, p. 19, fig. 2, p. 15.

²³ *Ibidem*, p. 32, fig. 12; p. 33, fig. 13 și p. 34.

Fig. 10 Bucov-Tioca. 1 planul și profilurile
bordeiului 19; 2 planul bordeiului 21;
3 planul bordeiului 22.

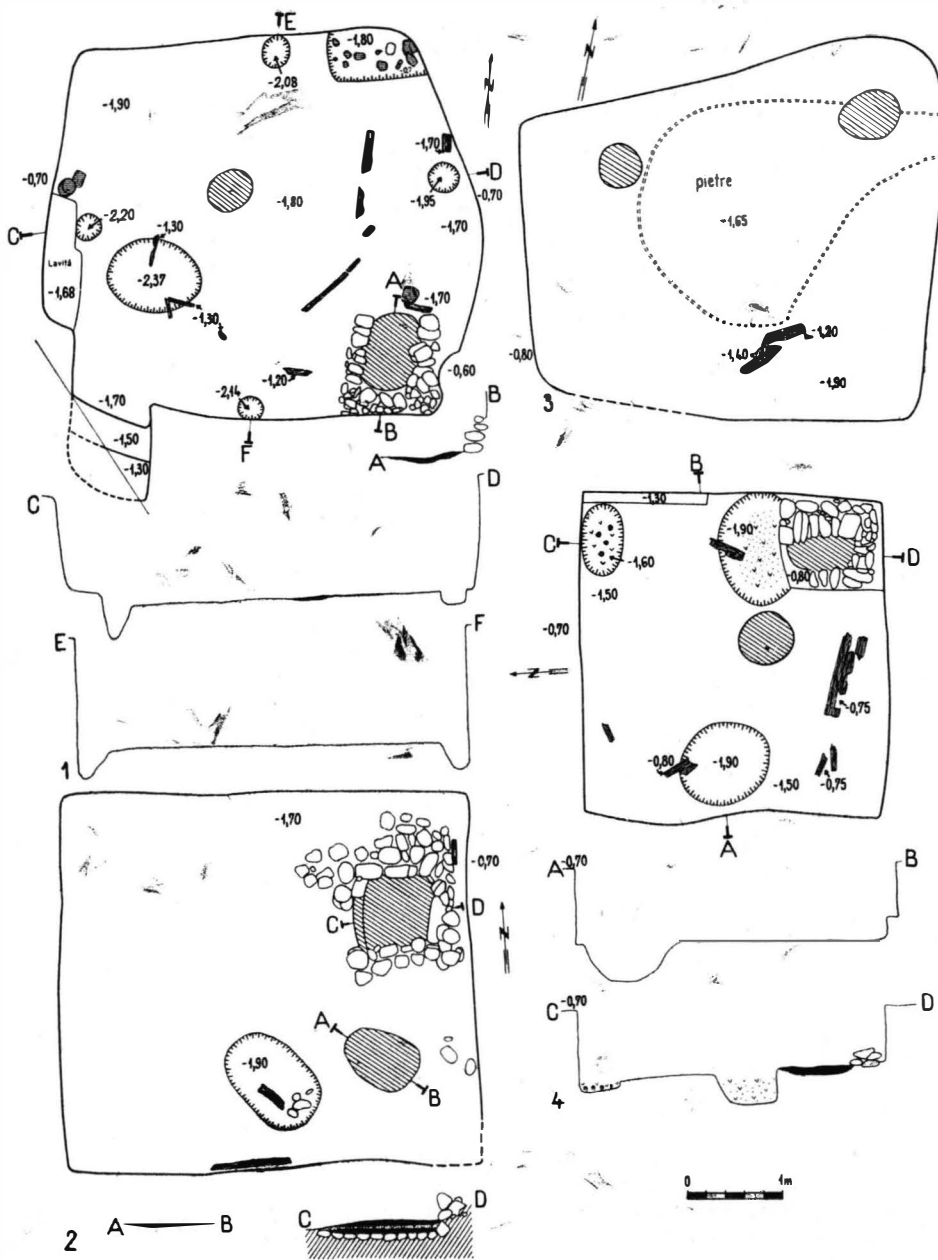
În funcție de fragmentele păstrate nu putem ști dacă vatra cu marginea ridicată de mari proporții din bordeiul nr. 1 și cele mai mici din bordeiul nr. 3 și 15 erau fixe sau portative. În ceea ce privește vatra mică din bordeiul nr. 1, ea era portativă²⁴.

Cele două bordeie cercetate în așezarea Bucov-Rotari au vetre libere. La bordeiul nr. 1 am constatat o refacere a vetrei. Prima era aproape rotundă. Cu ocazia refacerii, pe ea au fost puse pietre de riu peste care s-a dat cu o nouă fățuială. Vatra a doua are marginea ridicată ca un fel de guler, avînd aspectul unei tigăi neregulate, de proporții mai mari (fig. 22/1). Lîngă marginea ultimei vetre a bordeiului nr. 1 se afla un fragment de cărămidă. La nici una din vetre nu au fost descoperite pietre în preajmă. Bordeiul nr. 2 avea o vatră simplă, ovală, puțin albiată la mijloc. Deasupra, și împrejurul ei, se aflau pietre mici de riu (fig. 22/2).

²⁴ Astfel de vetre cu marginea înălțată numite cirimne sînt cunoscute datorită unor descoperiri recente în localitățile Ciutura și Tirnava din jud. Dolj, cf. Marcela Brătîlă-veanu-Popilian, *Cirimna, o vatră portativă*, Revista muzeelor, V, 6, București, 1968, p. 554—555. Ele serveau la coacerea

plîinii sau la încălzit mai ales în argeaua de țesut. Vetre portative actuale care servesc pentru coptul plîinii am avut posibilitatea și noi să vedem și să le studiem în apropiere de orașul Prilep din R.S.F. Iugoslavia în anul 1972.

Fig. 11 Bucov-Tioca. 1 planul și profilurile bordeiului 17; 2 planul și profilul vetrelor bordeiului 18; 3 planul bordeiului 20; 4 planul bordeiului 23.

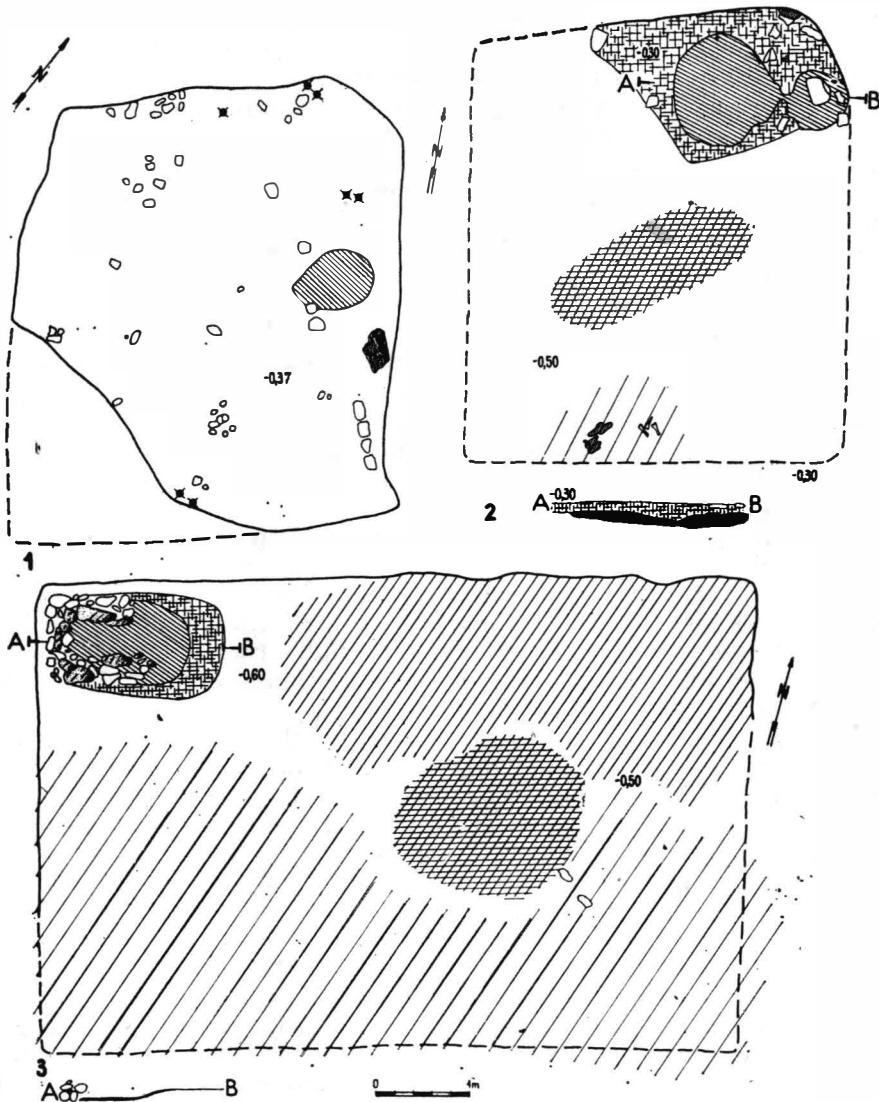

Pereții de deasupra solului ai bordeiilor, judecând după unele fragmente de lipitură arsă descoperite în umplutura lor, erau făcuți din pari de lemn și nuiele împletite, lipite apoi cu lut. Alteori erau din scinduri sau birne de lemn lipite de asemenea cu lut.

2. Casele

În așezarea Bucov-Tioca casele sînt ceva mai numeroase decît bordeiele. Ele au forma aproape pătrată sau dreptunghiulară. Distingem două tipuri de case. Primul tip îl constituie casele adîncite cu 0,20 m față de nivelul vechi de călcare, iar al doilea tip îl constituie casele construite la suprafața solului.

Fig. 12 Bucov-Tioca. 1 planul casei 1 ;
2 planul și profilul vetrelor casei 3 ;
3 planul și profilul vetrei casei 2.

La unele case puțin adâncite se păstrează urmele parilor de colț sau pe mijlocul laturilor : casa nr. 12 (fig. 17/3) și casa nr. 23 (fig. 21/1). Altele au pereții sprijiniți pe tălpi de lemn (fig. 13/2, 3 ; fig. 14/1, 2 ; fig. 15/3a, b ; fig. 18/1, 2 ; fig. 20/2). În ceea ce privește sistemul de încălzire, unele case adâncite au vatră liberă, puțin albiată pe mijloc, situată la nivelul podelei : casa nr. 6 a (fig. 14/2), casa nr. 18 (fig. 18/1) casa nr. 23 (fig. 21/1).

Alte case au vatră adâncită ca un fel de bol săpat în lut (casa nr. 6, fig. 14/1). Cele mai multe însă au o vatră într-un colț, peretele sau colțul din preajma ei fiind căptușite cu pietre de râu la fel ca și la bordeie (casa 4 c, fig. 13/3 ; casa nr. 12, fig. 17/3 și pl. VI/6 ; casa nr. 16, fig. 18/2 ; casa nr. 19, fig. 20/2 și pl. VI/2). Casa nr. 4 b are vatra înconjurată de trei părți cu pietre ca un fel de zid scund, care avea menirea de a dirija flacăra în sus (fig. 13/2), ca și la bordeiele nr. 4, 17, 18 etc.

La casa nr. 9 au fost surprinse două faze de existență. În prima fază casa a avut vatră liberă rotundă, peste care în faza a doua s-a clădit o nouă vatră înconjurată de trei părți de pietre (fig. 15/3 a—b).

Al doilea tip de case construite la suprafața solului, cu excepția casei nr. 17 (fig. 19/1), care are găuri de stâlpi la colțuri, au pereții sprijiniți pe tălpi de lemn. Acestea au în colț sau pe mijloc o vatră liberă, făcută din lipitură de lut. Uneori vatra este la nivelul podelei, dar se întâl-

nesc și cazuri când vatra este înălțată față de podea cu 15—20 cm (casa nr. 10, fig. 16/2). În casele nr. 3, 17 și 21 există cite două vetre (fig. 12/2; fig. 19/1; fig. 20/1).

Numai casa nr. 2 face excepție în ceea ce privește sistemul de încălzire. Aceasta, spre deosebire de celelalte, avea vatra înconjurată de trei părți de pietre de munte nefasonate, aduse special, așezate pe cant, care erau căptușite în partea exterioară cu pietre mai mici, de riu. Prin folosirea pietrei de munte aduse, ca și prin chipul în care acestea erau așezate în jurul vetrei, în locuința nr. 2 avem un sistem de încălzire care se apropie de cuptoare, dar nu există nici o dovadă certă că acesta ar fi avut boltă. De aceea înclinăm a crede că avem de-a face tot cu o vatră liberă, înconjurată de trei părți cu pietre, la care însă s-a folosit nu numai piatră de riu, ci și piatră de munte adusă.

În casele nr. 1, 6 a, 7, 8, 10, 11, 13 au apărut în preajma vetrelor sau uneori amestecate printre fragmentele de lipitură arsă provenite de la pereți fragmente de vetre cu marginea înălțată. Fragmentele provin din vetre de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, sau aproape rotunde (fig. 24/2 și fig. 25/3—7, 9—13, 15, 16). Pe fragmentele de vatră cu marginea înălțată din casa nr. 7 s-a observat că aveau pe partea exterioară a fundului amprente de pari alăturați, care s-au imprimat în lutul încă moale în momentul confecționării.

În casa nr. 6 s-a descoperit un fragment din fundul unei vetre cu marginile înălțate, care fusese ornamentată cu linii în zig-zag și linii drepte, incizate cu un instrument având vîrf ascuțit (fig. 24/1).

În casa nr. 8, printre bucățile de lipitură arsă a ieșit la iveală și un vălătuc de lut fragmentar, de formă ovală alungită descriind în secțiune un oval cu capetele țuguiate (pl. VIII/6).

În casa nr. 3 printre dărîmături a fost descoperit un obiect de lut rotund, cu diametrul de 10 cm, avînd o față puțin concavă, iar cealaltă convexă (pl. VIII/10). De asemenea, printre dărîmăturile casei nr. 11 împreună cu mai multe fragmente din vetre cu marginea ridicată a ieșit la iveală și un fragment de la un fel de țest cu diametrul de 24 cm, lucrat din lut amestecat cu multe paie și pleavă (fig. 25/8).

În interiorul caselor, ca și în interiorul bordeielor, se află gropi în formă de albie de diferite dimensiuni a căror adîncime variază între 0,30—0,50 de la nivelul podelei (fig. 14/1, 2; fig. 16/1, 2; fig. 17/3; fig. 18; fig. 19). În aceste gropi, folosite în scopuri casnice, odată cu distrugerea locuinței, s-au dărîmat fragmente de lipitură arsă. Astfel de situații s-au întîlnit la casele nr. 8, 17 și 20 de la Bucov-Tioca și la Bucov-Rotari în dependința nr. 3.

La ultimele case, construite la suprafața solului, deoarece acestea au fost distruse de incendiu, s-au păstrat părți ale scheletului lemnos imprimate pe lipitura arsă (pl. VIII/1—5, 8, 1, 11).

Într-o măsură mai mică lipitură arsă cu amprente de crengi, scînduri etc. se întîlnește și la locuințele puțin adîncite.

S-a constatat astfel că la Bucov-Tioca casele aveau pereții construiți în paiantă dintr-un schelet lemnos pe care se fixau apoi pari ciopliți, crengi etc., pereții fiind apoi lipiți cu lut.

O excepție în ceea ce privește sistemul de construcție reprezintă casa nr. 20. Aceasta, spre deosebire de toate celelalte, era construită din birne de lemn cioplite, lipite apoi cu lut. Stratul de lipitură, în comparație cu cel al locuințelor în paiantă, este subțire și poartă amprenta acestor loasbe de lemn.

Casele au de obicei o singură încăpere. La casa nr. 12 de la Bucov-Tioca s-au putut distinge însă două încăperi. Cite două încăperi e posibil să fi avut și casele nr. 8, 10 și 24.

Acoperișul caselor, în special a celor de proporții mari, era în două ape, format dintr-un schelet lemnos pe care se așezau paie sau stuf. Pentru protejarea paielor și stufului de pe acoperiș împotriva vîntului erau puse pietre care au fost descoperite printre dărîmături. Alteori acoperișul era lipit cu lut, după cum dovedesc unele amprente de paie de pe lipitura arsă a caselor (pl. VIII/3).

Dintre casele cercetate în așezarea Bucov-Rotari o mențiune specială merită casa nr. 1, puțin adîncită, care are vatră în groapă de tipul celor întîlnite în bordeiele nr. 6 și 23 de la Bucov-Tioca. Groapa orientată NV—SE are forma unui dreptunghi cu colțurile rotunjite. Înspre capătul de SE ea are adîncimea de 0,30 m, iar în capătul de NV avea adîncimea de 0,50 m. Pe mijlocul gropii se afla vatra, avînd diametrele de 0,50 × 0,30 m. Lîngă vatră, în capătul de NV al gropii dreptunghiulare, se adîncea o groapă ovală cu fundul albiat care servea drept cenușar. Pereții gropii în care se afla vatra erau căptușiți cu pietre de riu, care în momentul distrugerii locuinței s-au prăbușit peste vatră și mai ales în groapa cenușar (fig. 23/1).

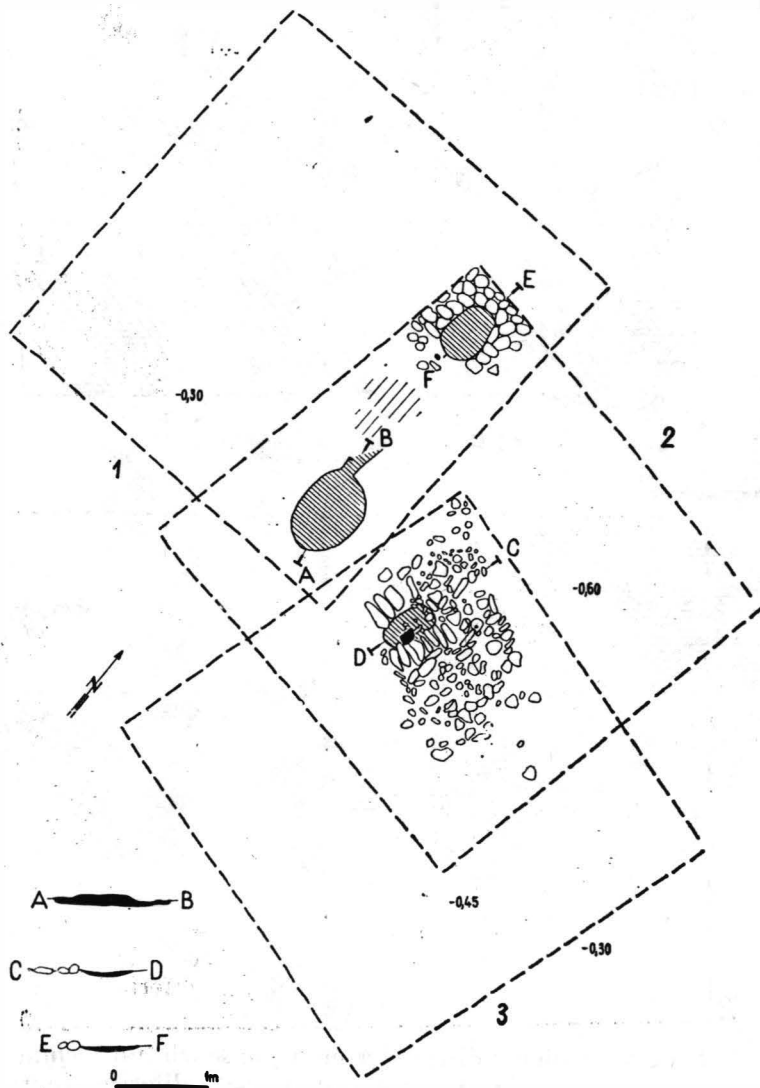
Lîngă vatră, printre pietrele dărîmate în preajma ei, s-a găsit și un fragment de vatră cu marginile înălțate, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, de tipul celei descoperite în bordeiul nr. 1 din așezarea Bucov-Tioca.

La o oarecare distanță de vatră, în groapă, se afla o altă groapă cu cenușă și bucățele de cărbuni de formă ovală neregulată cu diametrele de $1,35 \times 0,60$ m, adîncă de numai 0,15 m.

Resturile pereților acestei case s-au păstrat foarte prost, doar ici și colo sub formă de grămăjoare de lipitură arsă (fig. 23/1).

Casa nr. 2, tot puțin adîncită, a fost construită în principal din lemn. De aceea suprafața sa este acoperită cu mult cărbune sub forma unor bucățele mai mici sau mai mari (fig. 23/2).

Fig. 13 Bucov-Tioca. Planul caselor 4 a (1), 4 b(2) și 4 c(3) și profilurile vetrelor acestora.

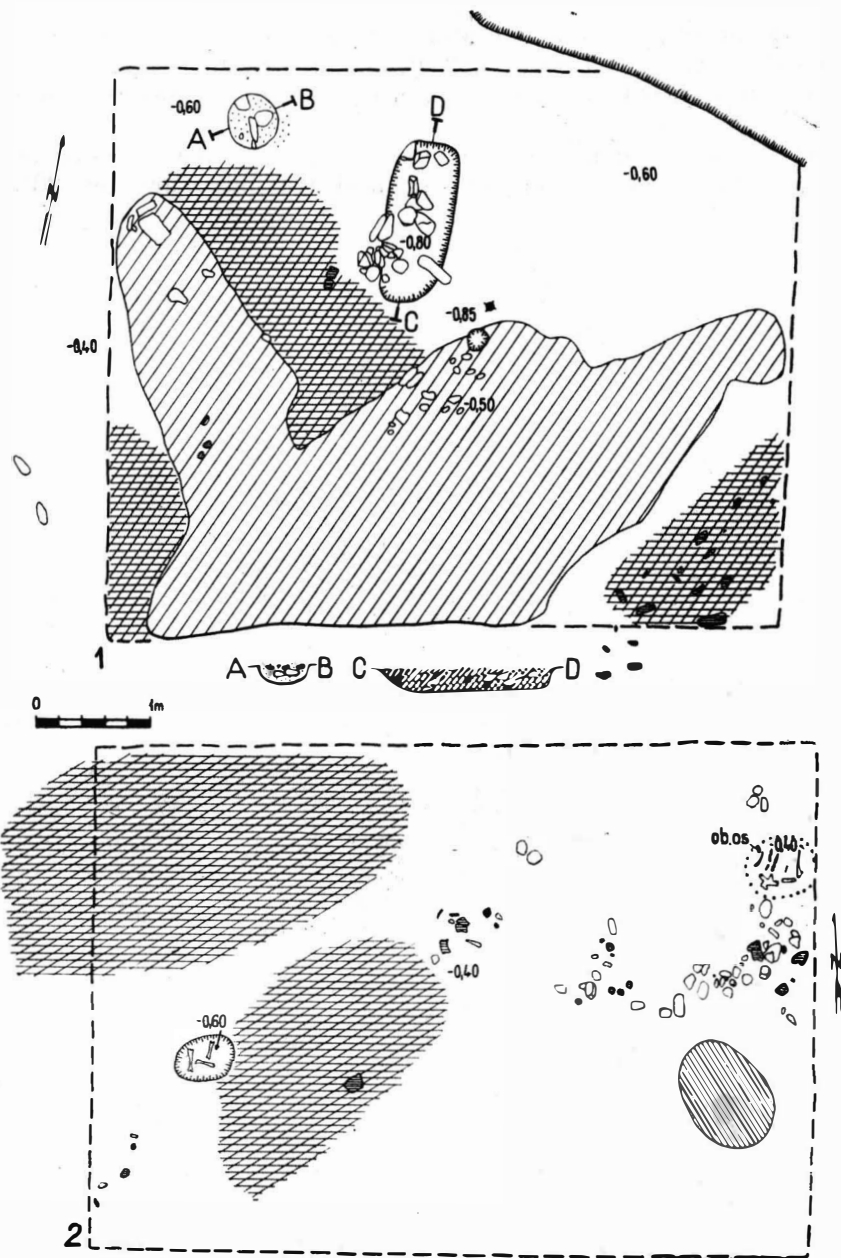
Înspre colțul de NV s-a găsit cenușă și mai multe pietre mari de riu care presupunem că ar reprezenta vatra.

Atît casa nr. 1, cît și casa nr. 2 sînt de proporții mai mari.

Casa nr. 3, tot puțin adîncită, conține un foarte bogat material ceramic. S-a putut surprinde foarte clar urma unui par de colț ars. Din păcate, o parte din această casă a fost distrusă, dar după urmele a doi pari diametral opuși s-a putut stabili că ea era de proporții foarte mari (10×6 m).

Spre deosebire de Bucov-Tioca, la Bucov-Rotari au fost descoperite și unele construcții de suprafață sau puțin adîncite (la fel ca și casele), care însă nu aveau vetre pentru gătit. Unele din ele, ca de exemplu dependințele nr. 2,4 și 5, erau ateliere de fierărie, altele, lipsite de orice instalație de foc, ca de ex. dependința nr. 3, e greu să precizăm la ce scopuri erau întrebuintate. Nu ar fi exclus însă ca și acestea să fie ateliere meșteșugărești.

Fig. 14 Bucov-Tioca. 1 planul casei 6; 2 planul casei-atelier (pentru prelucrarea coarnelor de cerb) 6 a.

Pentru prinderea diferitelor piese ale scheletului lemnos al caselor și al bordeielor, sau pentru mobilierul din interiorul acestora erau folosite diferite tipuri de cuie de fier (fig. 26/6—8, 12—14, 17, 19—23, 25, 26).

În chip deosebit merită a fi menționată o cheie (fig. 26/24) descoperită în casa nr. 11 din așezarea Bucov-Tioca în care se afla și un atelier de fierărie, precum și o piesă de lacăt²⁵ descoperită pe podeaua casei nr. 17 din aceeași așezare (fig. 26/27).

Pentru mobilierul din casă, pentru anumite lăzi etc. erau folosite diferite balamale și alte obiecte de fier (fig. 26/1—5, 9—11, 15, 16).

Este interesant de semnalat faptul că pe pereții unor case (Bucov-Tioca, casa nr. 8), ca și pe pereții unor dependințe (Bucov-Rotari, dependința nr. 2 și 3), apar diferite ornamente adâncite cu degetul sau cu un instrument cu capul bont (pl. VIII/12—16).

²⁵ Lacătul de la Bucov are analogii la B. A. Kolcin, *Черная металлургия и металлобработка в Древней*

Руси, MIA, 38, Moscova—Leningrad, 1953, p. 154, fig. 127/g.

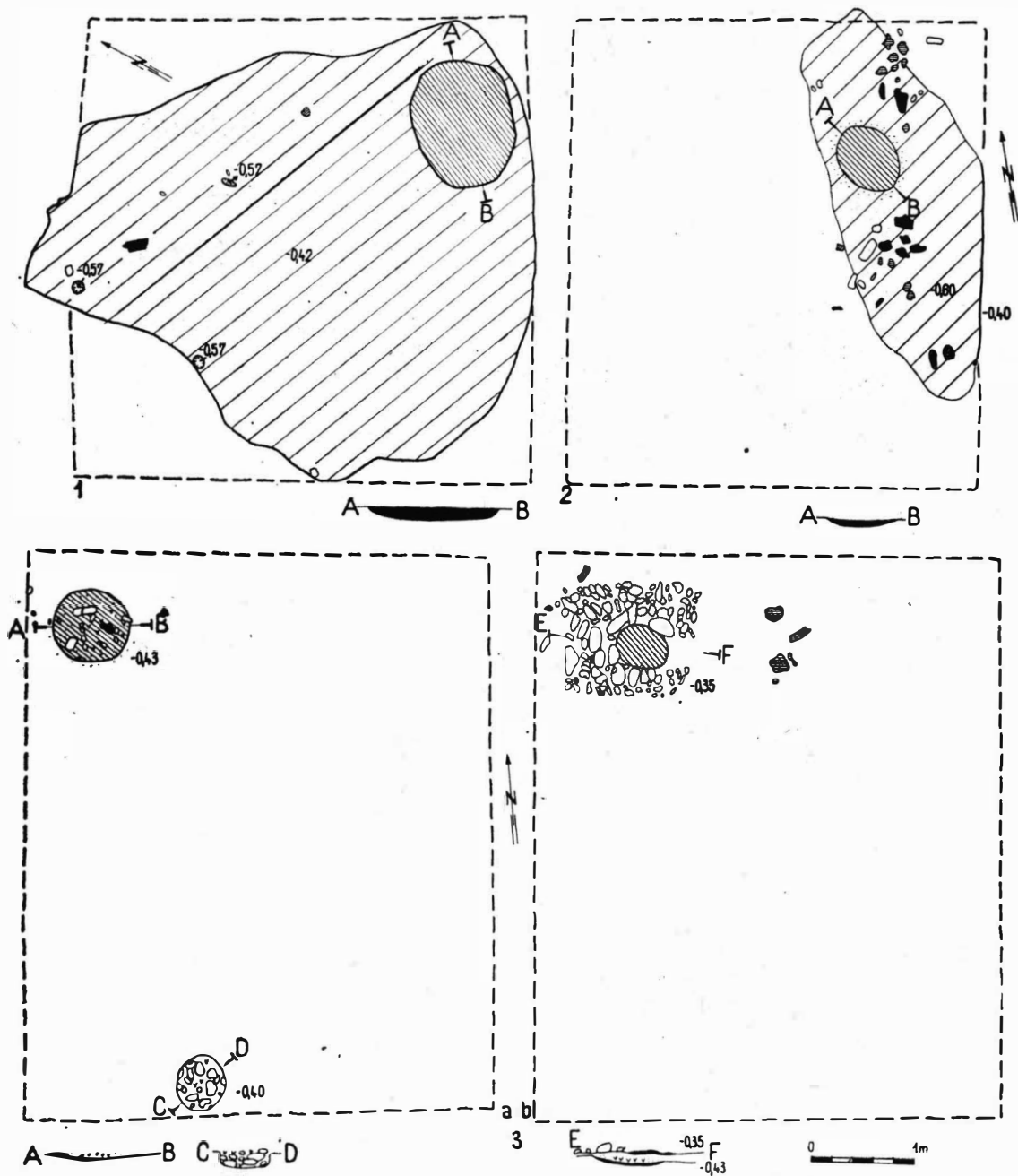

Fig. 15 Bucov-Tioca. 1 planul casei 5; 2 planul casei 7; 3 a planul casei 9 faza I; 3 b planul casei 9, faza a II-a.

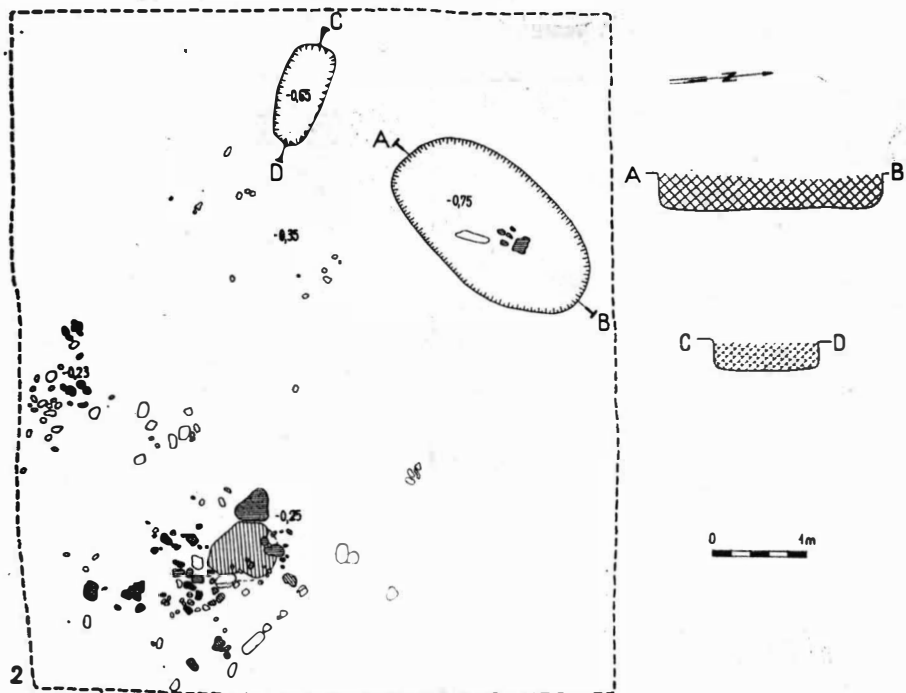
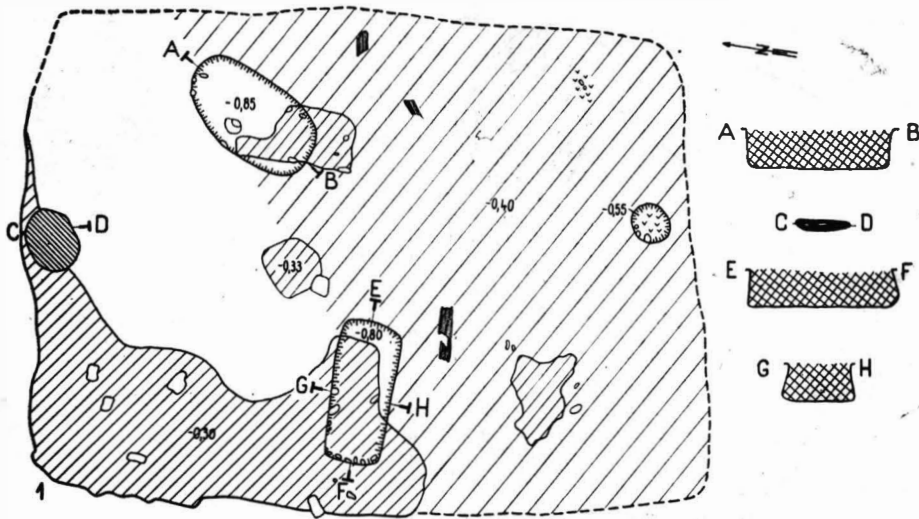

Fig. 16 *Bucov-Tioca*. 1 planul casei 8; 2 planul casei 10.

3. Resturile de cărbuni descoperite în locuințe

În bordeiele și în casele din ambele așezări cercetate la Bucov, mai ales în cele distruse prin incendii, s-au păstrat resturi carbonizate mai mici sau mai mari.

În așezările de la Bucov sînt atestate numeroase specii de arbori și arbuști ²⁶.

Astfel, în bordeiul nr. 2 din așezarea Bucov-Rotari, în așezarea Bucov-Tioca, în bordeiele nr. 4, 9 și în casele nr. 3, 8, 9, 12, este documentat gorunul (*Quercus robur*).

Au apărut de asemenea resturi carbonizate de diferite specii de stejar (*Quercus sp.*) la Bucov-Tioca, bordeiul nr. 1 și în bordeiul nr. 9. În bordeiul nr. 3 există specia *Quercus petraea*, iar în bordeiele nr. 1 și 11 e documentată specia *Quercus pubescens*.

După stejar, al doilea ca frecvență este frasinul (*Fraxinus excelsior*). Resturi carbonizate de frasin au fost descoperite în bordeiele nr. 2 și 11 și în casa nr. 12 din așezarea Bucov-Tioca.

O specie de mesteacăn (*Betula sp.*) s-a descoperit în casa nr. 7 din așezarea Bucov-Tioca. Mesteacănul păros (*Betula nana*), o specie de munte, care crește în locuri umede, e prezent în bordeiul nr. 1 al aceleiași așezări.

Tot în bordeiul nr. 1 s-au mai găsit resturi carbonizate din material lemnos dintr-o specie de ulm (*Ulmus sp.*) și de plop (*Populus tremula*), o specie de munte.

În casa nr. 5 a așezării Bucov-Tioca există resturi carbonizate se pare de castan sălbatic (*Aesculus Hippocastanum?*), iar în casa nr. 6 din aceeași așezare există resturi carbonizate de la un arbore exotic necunoscut în zona centrală și sud-est europeană.

Dudul negru (*Morus nigra*) este documentat la Bucov-Rotari în bordeiul nr. 2 și se pare și la Bucov-Tioca în bordeiul nr. 1.

Dintre arbuști, cel mai frecvent este alunul (*Corylus avellana*) din care au fost descoperite resturi carbonizate în bordeiele nr. 11, se pare în bordeiul nr. 1, precum și în casa nr. 9 (faza a doua) de la Bucov-Tioca.

În bordeiul nr. 1 au mai fost descoperite resturile carbonizate ale unor crengi de soc (*Sambucus nigra*), iar din bordeiul nr. 11 provin crengi se pare de măcieș (*Rosa canina?*).

Ținînd seama de datele de care dispunem în bordeiul nr. 1 al așezării Bucov-Tioca remarcăm prezența a numeroase specii de arbori și arbuști: stejarul, ulmul, mesteacănul, dudul negru (?), alunul (?) și socul.

Avînd în vedere esența lemnoasă a diferiților arbori enumerați mai sus, credem că stejarul și gorunul erau folosiți în primul rînd la scheletul lemnos al caselor, la căptușirea pereților (bordeiul nr. 4 Bucov-Tioca) și pentru scările de la intrarea în bordeie. Ulmul era folosit atît ca lemn de construcție, cît mai ales în rotărie.

Mesteacănul, frasinul, plopul, castanul sălbatic (?) și dudul erau folosiți pentru confecționarea diferitelor piese de mobilier, paturi, mese, scaune, polițe etc. Lemnul de alun era utilizat și el pentru confecționarea anumitor obiecte casnice.

Socul și măcieșul (?) împreună cu alte lemne erau folosite în principal pentru foc.

4. Evoluția și datarea diferitelor tipuri de locuințe de la Bucov

Pentru datarea complexelor de locuire din așezarea Bucov-Tioca, ne folosim în primul rînd de o serie de observații stratigrafice, care ne-au permis stabilirea unei cronologii relative a diferitelor tipuri de locuințe (cf. mai sus, cap. *Stratigrafia* p. 13—14).

La observațiile stratigrafice, care ne dau unele date cu privire la cronologia relativă, se mai adaugă și diferite obiecte apărute în cuprinsul bordeielor al caselor etc. pe baza cărora complexele în care ele au fost descoperite pot fi încadrate mai precis din punct de vedere cronologic ²⁷.

Astfel de elemente de datare s-au găsit în mai multe bordeie din așezarea de la Bucov-Tioca.

²⁶ Determinările resturilor de arbori și arbuști pe baza resturilor de cărbuni au fost făcute de Eva Hajnalová de la Secția de archeobotanică a Institutului de arheologie din Nitra (R.S. Cehoslovacă). Traducerea numirilor latinești în limba română am făcut-o după lucrarea lui I. Prodan și Al. Guia, *Flora mică ilustrată a României*, ed. a V-a, Bucu-

rești, 1966, cu ajutorul lui Marin Cărciumaru. Mulțumim și pe această cale Evei Hajnalová și lui Marin Cărciumaru pentru ajutorul dat.

²⁷ Pentru obiectele de datare cf. și capitolele: „Podoabe și alte obiecte de port” și capitolul „Armele”.

În bordeiul nr. 2 s-a descoperit un nasture de bronz din secolul al VIII-lea, (fig. 95/5). Situația stratigrafică a acestui bordei confirmă datarea.

În bordeiul nr. 1 a fost găsită o mărgea în formă de simbură de pepene (pl. XXIV/1; pl. XXVI/3), precum și o pereche de inele de timplă de forma unor verigi simple (fig. 95/12, 13) pe baza cărora bordeiul nr. 1 poate fi datat la sfârșitul secolului al VIII-lea sau în primele decenii ale secolului al IX-lea.

În bordeiul nr. 3 s-a găsit de asemenea o cataramă de bronz de formă ovală, precum și un inel de timplă în formă de verigă simplă la fel ca și cele din bordeiul nr. 1. Pe baza cataramei și a inelului de timplă (fig. 95/11, 19) bordeiul nr. 3 poate fi considerat contemporan cu bordeiul nr. 1 și datat tot la sfârșitul secolului al VIII-lea sau la începutul secolului al IX-lea.

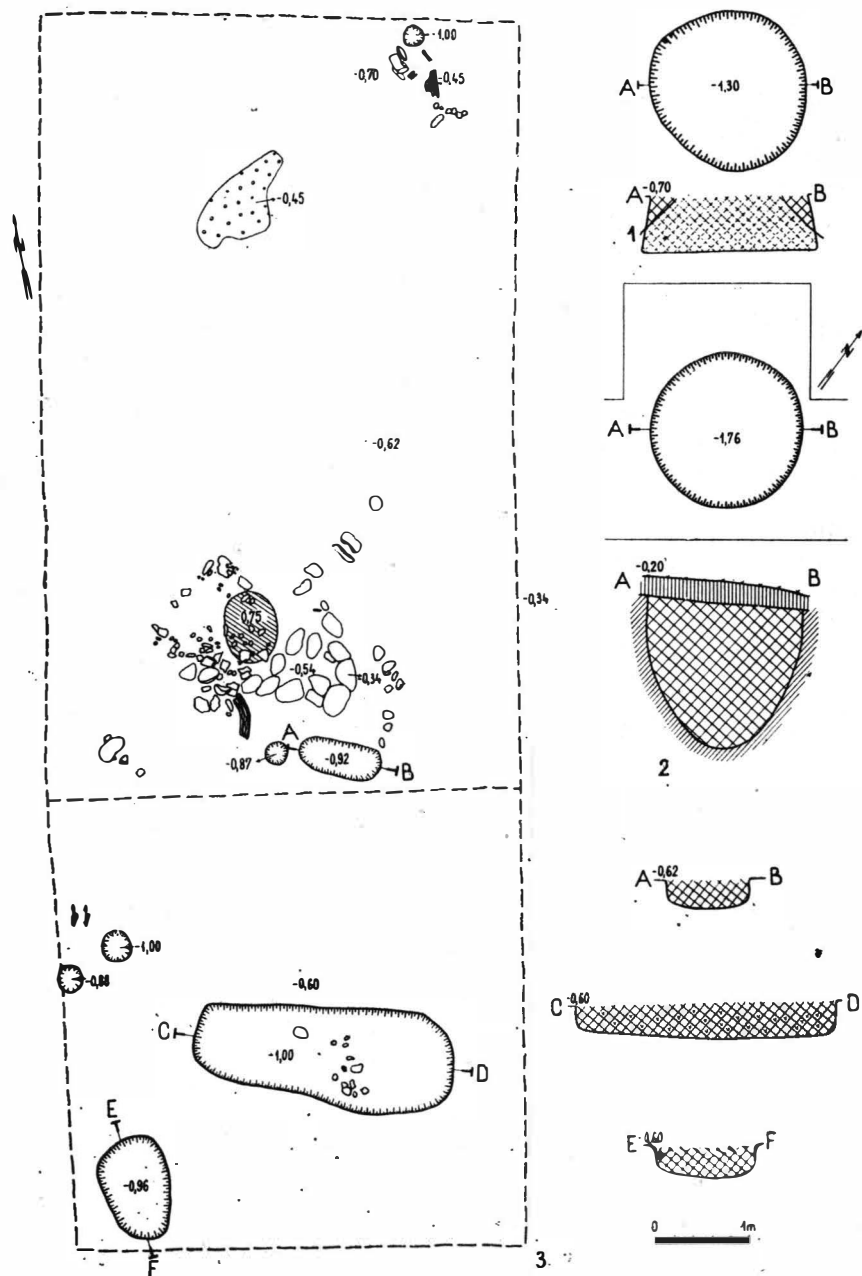

Fig. 17 Bucov-Tioca. 1 planul și profilul gropii (de bucate) nr. 18; 2 planul și profilul gropii nr. 17; 3 planul casei nr. 12.

În bordeiul nr. 19 a fost descoperit un fragment de toc de ace ornamentat (pl. XII/7), precum și un fragment de găleată de lut lucrată dintr-o pastă cenușie care imită forme similare de lemn cu cercuri de metal (fig. 81/7). Atât fragmentul de toc de ace, cât și tipul de găleată menționat mai sus sînt caracteristice secolului al VIII-lea, ceea ce ne face să datăm bordeiul nr. 19 în secolul al VIII-lea, mai degrabă în a doua jumătate a sa.

În bordeiul nr. 23 a fost descoperit un inel de tîmplă în formă de verigă simplă lucrat dintr-o sîrmă patrulateră, în secțiune răsucită (fig. 95/8), pe baza căruia bordeiul poate fi datat în a doua jumătate a secolului al VIII-lea.

În bordeiul nr. 20 s-a descoperit un fragment de vîrf de suliță și un vîrf de săgeată cu trei muchii de tip avaric tîrziu, care datează bordeiul aproximativ în aceeași vreme cu bordeiul nr. 19.

Alte elemente de datare au fost descoperite în bordeiul nr. 1 de la Bucov-Rotari. Aici, în stratul de arsură al bordeiului, au fost descoperite un fragment de inel cu mici granule (fig. 95/7) și două mărgelile din sticlă. Una e de culoare verzuie cu dungi alburii, fiind lucrată din mai multe mărgelile lipite între ele (pl. XXVI/5), iar a doua tot verzuie, avînd suprafața înfășurată cu un fel de fir din pastă gălbuie (pl. XXVI/6). Pe baza lor, ca și a analogiilor ceramicii din complexele similare de la Bucov-Tioca (de exemplu bordeiele nr. 4, 9 etc.), bordeiul nr. 1 de la Bucov-Rotari poate fi datat pe la mijlocul secolului al IX-lea.

Am arătat mai sus, pe baza datelor stratigrafice, că locuințele puțin adîncite sau de suprafață sînt posterioare bordeielor. Unele din ele se datează însă și prin obiecte.

Astfel, la Bucov-Tioca, în locuința nr. 6 a fost descoperit un clopoțel ce se poate data în secolul al IX-lea.

În casa nr. 6 a, puțin adîncită, a fost descoperit un inel de tîmplă lucrat dintr-o bară de bronz dreptunghiulară în secțiune, ornamentat pe o parte cu linii incizate, care datează din secolele IX—X, precum și pandantivul unui inel de tîmplă, executat prin turnare, din aceeași vreme (fig. 95/14, 17).

Casele construite la suprafața solului se datează pe la mijlocul secolului al X-lea, prima etapă, iar etapa a doua a persistat pînă spre sfîrșitul acestui secol.

La Bucov-Rotari, în casa nr. 1 s-au găsit două vîrfuri de săgeți care se datează de asemenea în a doua jumătate a secolului al IX-lea (fig. 97/7, 8).

În casa nr. 3 din aceeași așezare s-a găsit un fragment dintr-un inel de tîmplă în formă de verigă simplă (fig. 95/10), un inel de tîmplă similar s-a găsit și în casa nr. 9 (fig. 95/9). Ținînd seama de datele stratigrafice, casa nr. 9 datează în a doua jumătate a secolului al IX-lea, iar casa nr. 3 la sfîrșitul secolului și la începutul celui următor.

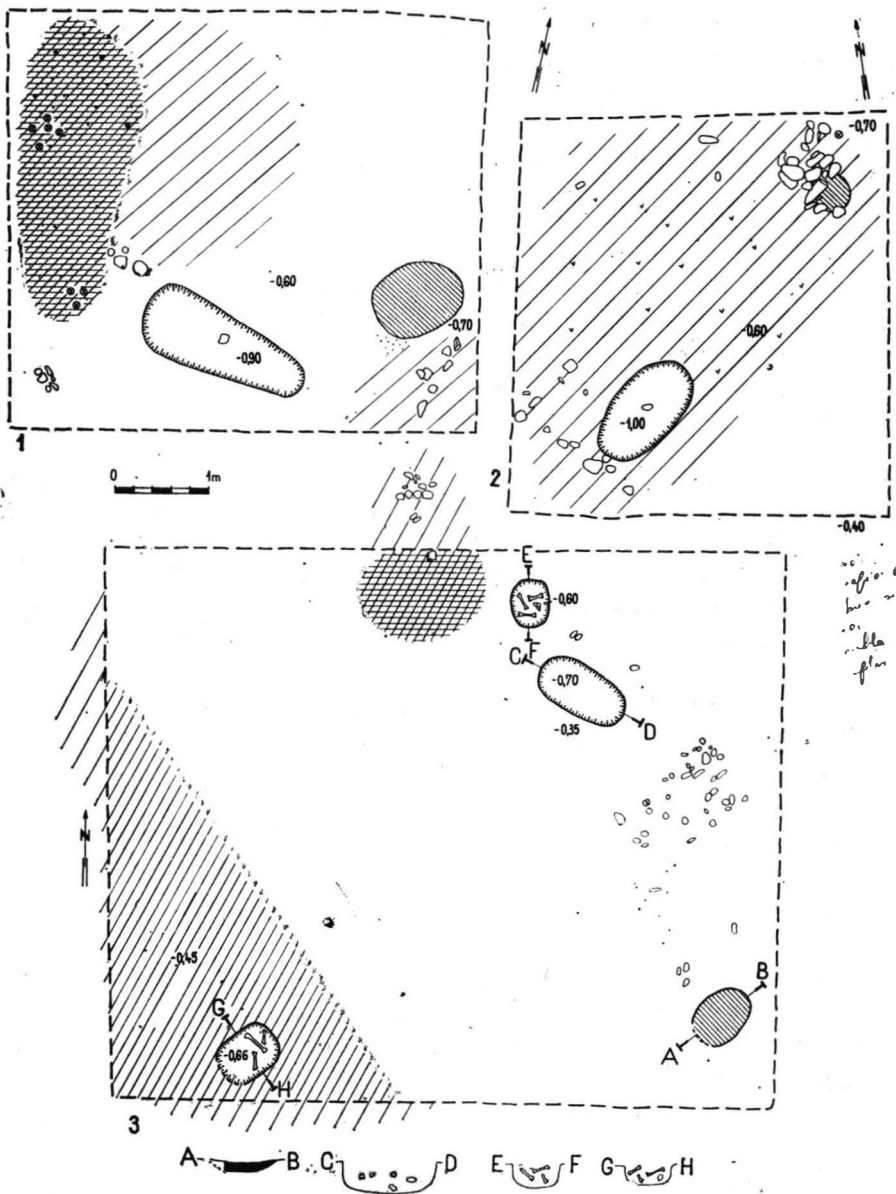
În casa nr. 4 a a apărut un inel de tîmplă de bronz turnat. Pe baza datelor stratigrafice această casă se datează în secolul al X-lea (fig. 95/16).

În sfîrșit, inscripțiile (pl. XXVIII/1—9) și vîrfurile de săgeți (fig. 97/12, 13), descoperite în atelierul de fierărie (dependința nr. 2) datează ultimul nivel de viețuire de la Bucov-Rotari în secolul al X-lea.

Coroborînd datele stratigrafice cu elementele de datare, se poate stabili evoluția tipurilor de locuință în așezările de la Bucov pe o perioadă de mai bine de două sute de ani, adică de pe la mijlocul secolului al VIII-lea pînă spre sfîrșitul secolului al X-lea. Se poate stabili astfel că bordeiele mai vechi din așezările de la Bucov-Tioca, databile în secolul al VIII-lea, sînt în general de dimensiuni mai mici, unele avînd gropi de pari pe laturi sau la colțuri, avînd vatră liberă într-un colț. Uneori pe vatră sînt pietre mici de riu (bordeiul nr. 2 de la Bucov-Rotari, bordeiul nr. 19 de la Bucov-Tioca). La bordeiele databile către sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea apar alături de vetre libere și vetre în preajma cărora pereții locuinței erau căptușiți cu pietre de riu. Alteori vatra era înconjurată de trei părți cu pietre ca un fel de zid scund.

În perioada următoare, care corespunde secolului al IX-lea, apar gropi de bordeie de dimensiuni mai mari, uneori avînd pereții sprijiniți de tălpi de lemn. La acestea, înălțimea pereților con-

Fig. 18 Bucov-Tioca. 1 planul casei 18; 2 planul casei 16; 3 planul casei 14 și profilul vetrei și al gropilor din interiorul acesteia.

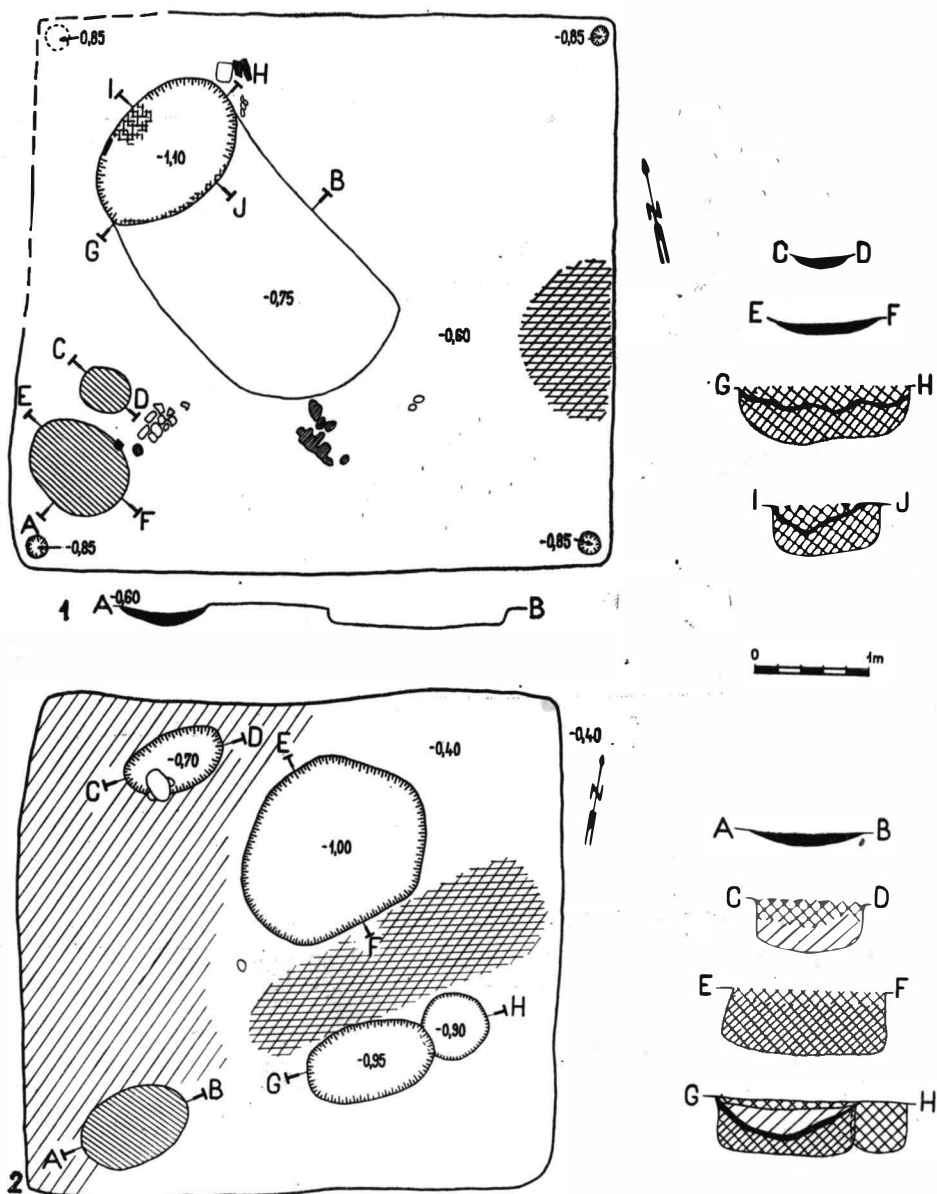
struiți la suprafața solului era mai mare decât înălțimea pereților adânciți în pământ (bordeiele nr. 4—6, 8, 9, 17, 18 de la Bucov-Tioca și bordeiul nr. 1 de la Bucov-Rotari).

Bordeiele cu vetre în groapă sînt documentate atît în nivelurile de locuire mai vechi de la sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului următor (bordeiul nr. 23 de la Bucov-Tioca), cît și la mijlocul secolului al IX-lea (bordeiul nr. 6 din aceeași așezare).

Casa puțin adîncită cu vatra în groapă de la Bucov-Rotari documentează persistența acestui tip de locuință și în a doua jumătate a secolului al IX-lea.

Casele puțin adîncite fac trecerea de la bordeie la casele construite la suprafața solului, după cum arată numeroasele elemente comune dintre bordeie și acest tip de case, în ceea ce privește sistemul de construcție și caracteristicile vetrelor. Această trecere s-a făcut la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al IX-lea, treptat, și nu deodată ca în cazul unor schimbări de populație. De aceea credem că bordeiele mai puțin adînci, ca de exemplu bordeiul nr. 16 de la Bucov-Tioca, coexistă cu unele case puțin adîncite.

Fig. 19 Bucov-Tioca. 1 planul casei 17 și profilul vetrelor și al gropilor din interiorul acesteia; 2 planul casei 20, profilul vetrei și al gropilor din interiorul ei.

La începutul secolului al X-lea, de la casa puțin adincită se va trece la casa construită la suprafața solului. Spre mijlocul secolului se va generaliza tipul de casă construită la suprafața solului, cu pereții sprijiniți pe tălpi de lemn, cu preferință pentru vatra făcută din lipitură de lut aflată la nivelul podelei sau pe un bloc de lut paralelipipedic mai înalt cu circa 15–20 cm decât podeaua.

Vetrele cu marginea ridicată care apar în bordeie mai vechi din secolele VIII–IX (bordeii nr. 1, 3 și 15 de la Bucov-Tioca) se înmulțesc substanțial în case, în ultima etapă de locuire ele devenind un element caracteristic al acestora.

Casele apar la Bucov în urma unei tendințe generale de ieșire la suprafață, și nu în urma unor schimbări esențiale în componența etnică a populației de aici.

Evoluția acestui ultim tip de locuință de la Bucov (în care vedem prototipul de casă caracteristic epocii feudalismului dezvoltat), este întreruptă brusc către sfârșitul secolului al X-lea în urma unui atac violent care a pus capăt așezărilor de aici printr-un incendiu general.

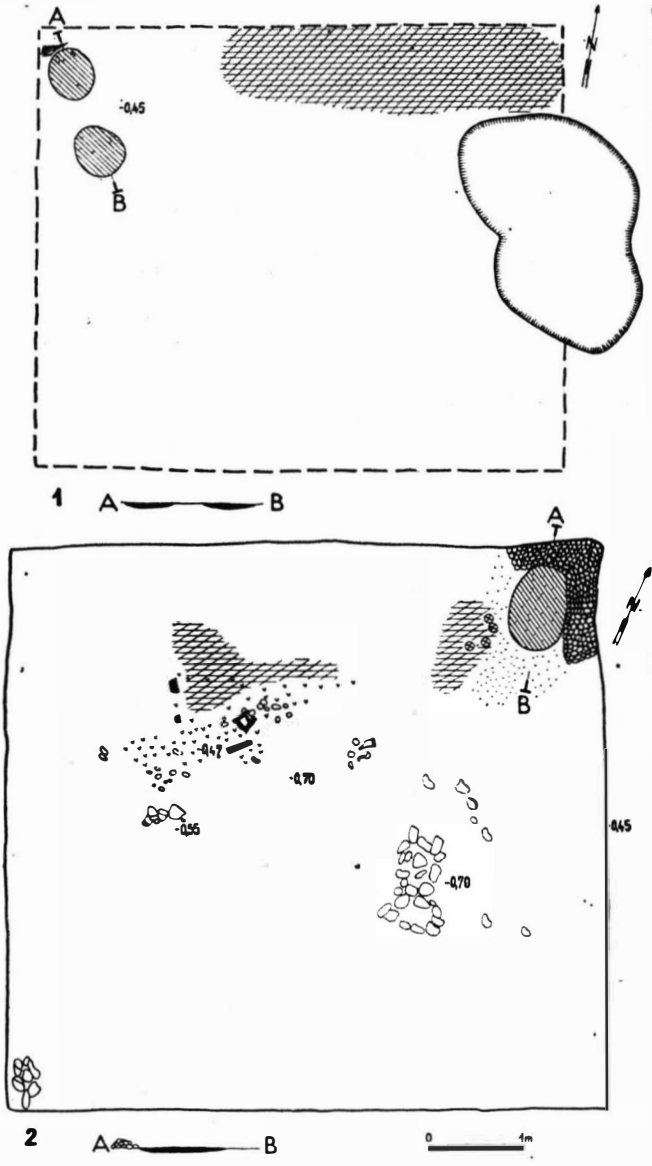

Fig. 20 Bucov-Tioca. 1 planul casei 21; 2 planul casei 19.

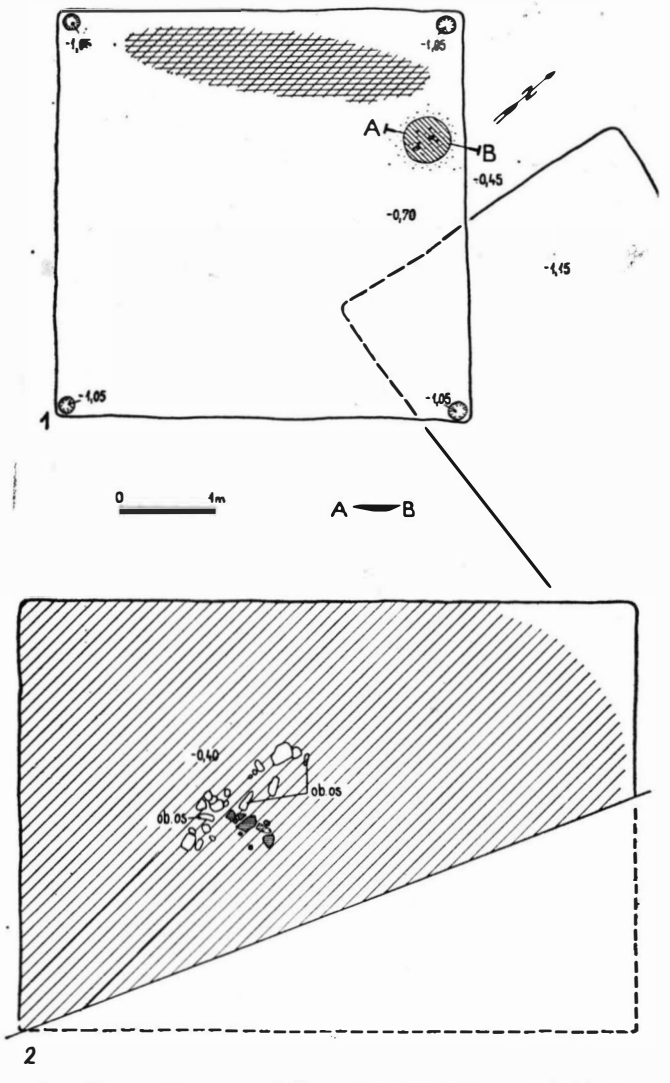

Fig. 21 1 Planul casei 23, care suprapune borderul 10, 2 planul casei 25.

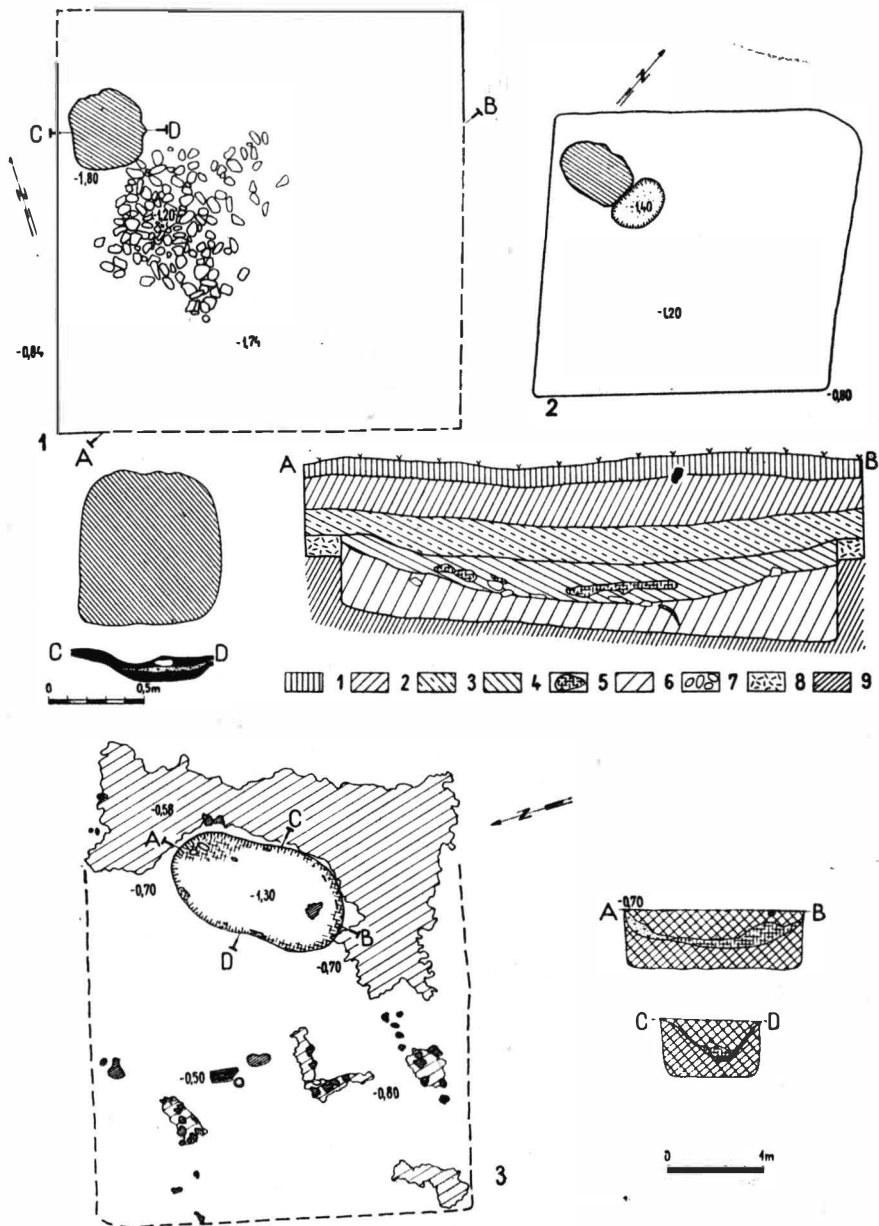

Fig. 22 Bucov-Rotari. 1 planul bordeiului 1; A-B Profilul acestui bordei pe direcția secțiunii E (1 humus; 2 pământ cenușiu, corespunzător epocii feudalismului dezvoltat; 3 pământ cenușiu-cafeniu cu resturi arheologice din epoca feudală timpurie; 4 strat de arsură bogat în resturi arheologice mai ales ceramică; 5 cenușă portocalie; 6 pământ cenușiu-gălbui cu rare resturi arheologice; 7 pietre; 8 pământ cafeniu cu rare resturi hallstattiene; 9 pământul viu; C-D profilul vetrelor); 2 planul bordeiului 2; 3 planul dependenței nr. 3 și profilurile gropii acesteia.

5. Cuptoarele pentru copt

Pentru coacerea piinii, ca și pentru pregătirea unor mâncăruri, locuitorii așezărilor de la Bucov, foloseau cuptoare scobite în lut având groapă de acces. Un cuptor de acest fel s-a găsit la Bucov-Rotari și altele patru la Bucov-Tioca.

Cuptorul de la Bucov-Rotari e situat la periferia de sud-est a așezării. El avea vatra ovală, lungă, de 1,50 m și lată de 1,20 m. Bolta lui, lucru destul de rar, s-a păstrat în întregime, fiind înaltă de 0,65 m. Gura cuptorului este lungă de 0,20 m și înaltă de 0,30 m, ea prezentînd în secțiune un dreptunghi cu laturile rotunjite. Pentru a netezi unele neregularități inerente în urma scobirii, vatra, ca și pereții cuptorului, au fost lutuiți. De o parte și de alta a gurii cuptorului,

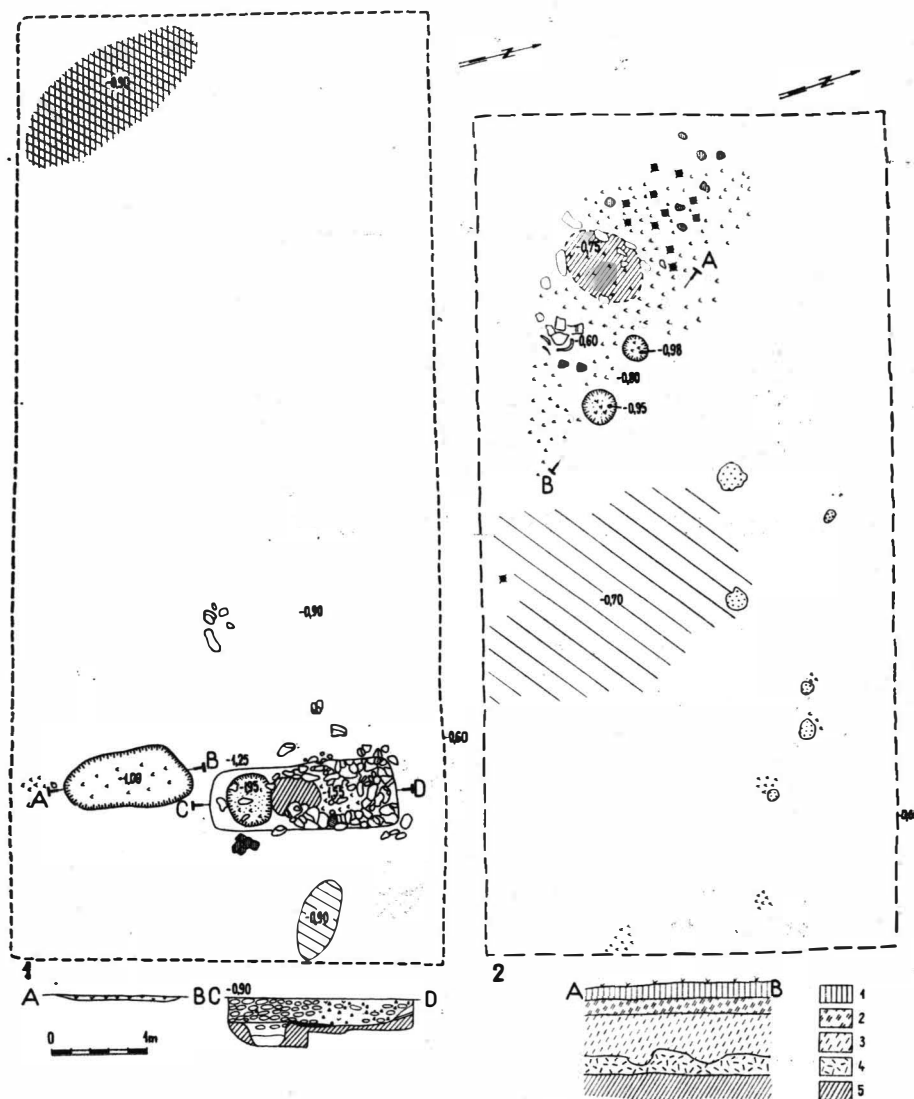

Fig. 23 *Bucov-Rotari*. 1 planul casei 1 și profilul vetrei adîncite în groapă din interiorul ei; 2 planul casei 2 (1 humus; 2 pămînt cenușiu cafeniu corespunzător epocii feudalismului dezvoltat; 3 pămînt cenușiu-cafeniu cu resturi arheologice din epoca feudală timpurie; 4 pămînt cenușiu-gălbui cu resturi din epoca hallstatiană; 5 pămînt viu).

mai ales la capătul interior al acestuia, în porțiunea unde începe vatra, de-a lungul marginii, se remarcă colaci de lut care indică folosirea cuptorului nu numai în scopuri casnice, dar foarte probabil și pentru arderea vaselor.

Groapa de acces a cuptorului este trapezoidală, de proporții destul de mari. Ea avea lungimea de 3 m. Latura opusă gurii cuptorului avea 2,50 m și a fost în pantă. Nu este exclus ca aici să fi avut inițial trepte de lut cruțat care s-au nivelat. Latura de la gura cuptorului are 1,60 m. Pe fundul gropii de acces se afla un strat de cenușă gros de 9 cm. De asemenea în pămîntul de umplură au apărut bucăți mai mici sau mai mari de cărbune și lipitură arsă, ceea ce ar indica existența unui acoperiș deasupra gropii, eventual și a unor pereți de paiantă la suprafața solului (fig. 27/4).

Printre resturile lemnoase carbonizate descoperite în groapa de acces a cuptorului au putut fi determinate nuiiele de salcie (*Salix sp.*) provenite probabil de la un coș (de piine) și fragmente carbonizate de lemn de tei care ar putea proveni eventual de la un vâtrai.

În funcție de numeroasele fragmente ceramice descoperite în groapa de acces, mai ales în preajma vetrei de la gura cuptorului, putem deduce că acesta aparține din punct de vedere cronologic etapelor de locuire corespunzătoare bordeiului nr. 1, adică mijlocului secolului al IX-lea. Cuptorul de la Bucov-Rotari are analogii la Dridu ²⁸.

Deși în săpăturile noastre acest cuptor este singurul de acest gen, totuși, ținând seama de faptul că o bună parte din așezare a fost distrusă sau nu este posibil să fie cercetată, nu este deloc exclus faptul ca să mai fi existat și alte cuptoare similare. Judecând totuși după terenul întins cercetat, aceste cuptoare nu erau frecvente. Ținând seama de acest fapt și având în vedere proporțiile sale mari, credem că el era folosit de mai multe familii.

Cuptoarele de la Bucov-Tioca sînt de proporții mai mici. Din cele patru cuptoare din păcate numai două s-au păstrat în întregime, celelalte două, de același tip, fiind distruse în parte de bombe.

Cuptorul nr. 1 (fig. 27/2), păstrat în întregime, are vatră rotundă, avînd diametrul de 1,20 m. Peretii cuptorului s-au păstrat de jur împrejur pe o înălțime de 0,30 m. Bolta însă era dărîmată pe vatră. Groapa de acces avea forma ovală cu diametrul de $2 \times 1,50$ m avînd adîncimea de 0,65 m. Cuptorul a fost suprapus de o locuință de suprafață (casa nr. 17) aparținînd penultimei etape de locuire. În concluzie, ținînd cont de datele stratigrafice, cuptorul nr. 1 de la Bucov-Tioca poate fi atribuit etapelor de locuire corespunzătoare bordeiilor mai vechi. Din păcate mai multe precizii de ordin cronologic nu putem aduce deoarece nici în umplutura cuptorului și nici în groapa sa de acces nu au fost găsite fragmente ceramice sau alte elemente de datare.

Cuptorul nr. 1 de la Bucov-Tioca își găsește și el analogii printre cuptoarele descoperite la Dridu ²⁹.

Cuptorul nr. 2 (fig. 27/1), păstrat doar parțial este de același tip și aproximativ de aceleași proporții cu cel descris mai sus. Marginea lui se află lîngă latura de sud a bordeiului nr. 19. Putem afirma astfel că el este posterior acestui bordei. Alte amănunte de ordin cronologic nu putem aduce, deoarece în el nu s-au găsit nici un fel de resturi arheologice.

Cuptorul nr. 3 este de același tip cu cuptorul nr. 2 care de asemenea a fost distrus de bombe, din el păstrîndu-se doar o mică porțiune. Din preajma dărîmăturilor lui provocate de explozie au fost culese mai multe fragmente ceramice din epoca feudală timpurie, pe baza cărora noi înclinăm a-l data în epoca mai nouă de locuire de la Bucov-Tioca.

Cuptorul nr. 4 (fig. 27/3) este și el de același tip cu cuptorul nr. 1. Spre deosebire de acesta însă el are o groapă de acces ușor trapezoidală, avînd intrarea în trepte pe latura de vest lîngă colțul de sud-vest.

Cuptorul a fost cuptorit asimetric față de axul longitudinal al gropii de acces. Groapa de acces este adîncă de 0,60 m față de nivelul vechi de călcare. Vatra cuptorului este mai ridicată cu 0,40 m față de nivelul podelei gropii de acces.

În partea superioară a gropii de acces, peste pămîntul de umplură, se afla un strat destul de gros de cenușă, ceea ce dovedește că groapa de acces a acestui cuptor era acoperită. Este vorba foarte probabil de un acoperiș ușor făcut din paie sau stuf.

Groapa de acces a cuptorului a fost suprapusă de casa nr. 19, puțin adîncită, ceea ce asigură datarea lui în perioada de existență a bordeiilor. Pe baza materialului ceramic descoperit în groapa de acces, cuptorul nr. 4 poate fi datat pe la mijlocul secolului al IX-lea, fiind contemporan cu bordeiele nr. 4, 6, 8, 17, 18 etc.

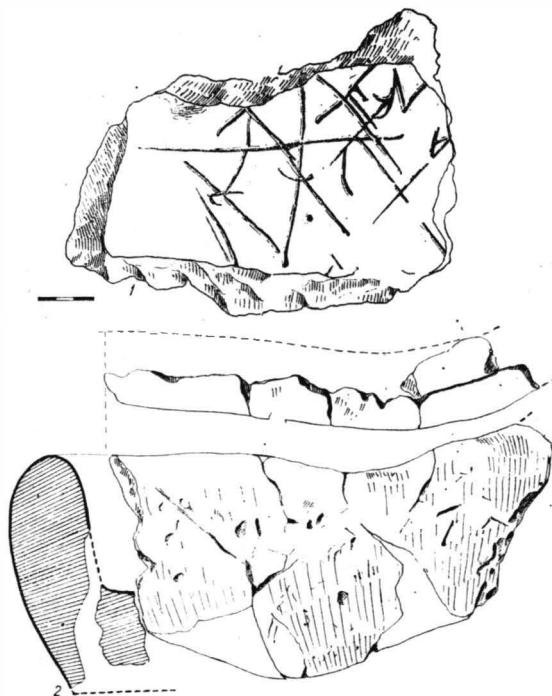

Fig. 24 Bucov-Tioca, 1 fragment de vatră cu marginea ridicată, ornamentată din casa 6; 2 vatră cu marginea ridicată din casa 11.

²⁸ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 56-74.

²⁹ *Ibidem*, p. 73, fig. 44. Acesta are groapa de acces de aceeași formă cu cuptorul nr. 1 de la Bucov-Tioca, dar,

după ceramică, cuptorul de la Dridu este posterior celui de la Bucov-Tioca.

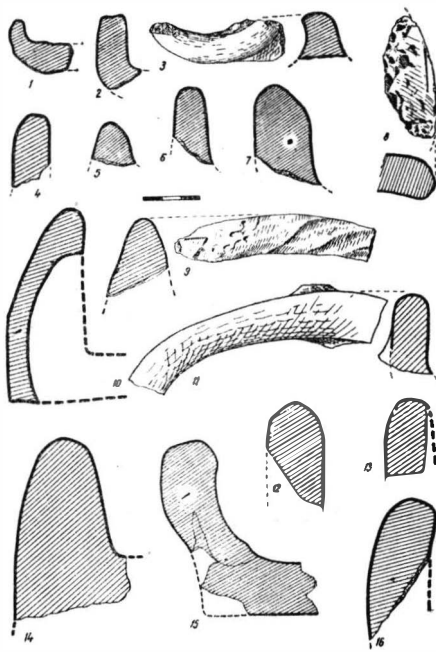

Fig. 25 Profiluri caracteristice ale vetrelor cu marginea ridicată (1-7, 9-16) și țâst (?) (8). Bucov-Tioca. 1, 14 bordeiul 1 (sec. VIII-IX); 2 bordeiul 15 (sec. VIII-IX); 3, 6 casa 8 (sec. X); 4 casa 1 (sec. X); 5, 11 casa 10 (sec. X); 7, 13 casa 6 a (sec. IX-X); 8, 15, 16 casa 11 (sec. X); 9, 10 casa 7 (sec. X); 12 casa 13 (sec. IX).

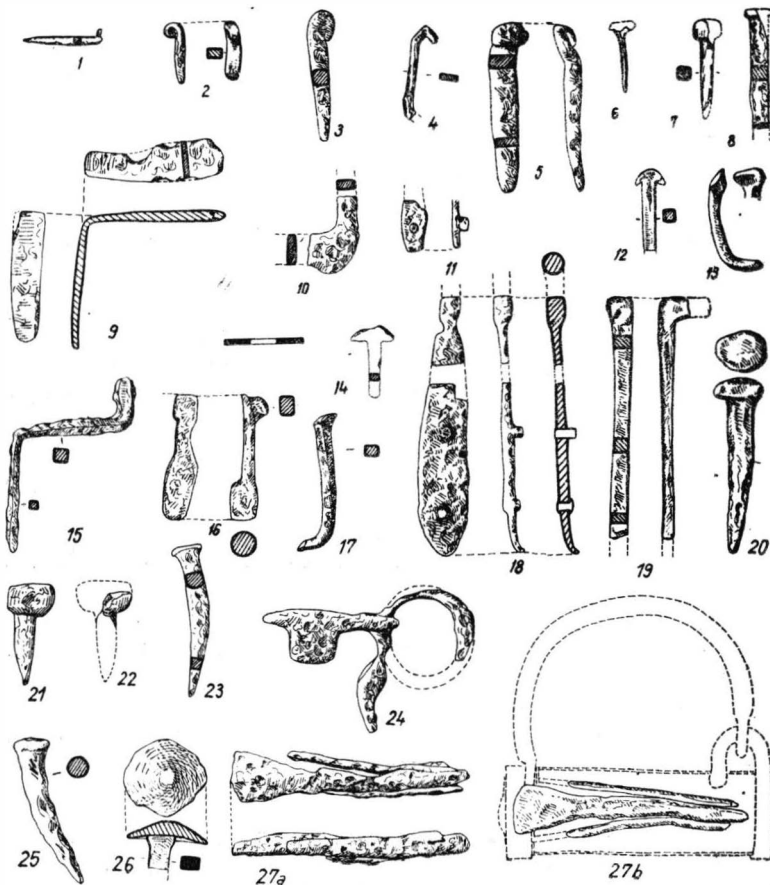

Fig. 26 Diferite obiecte: cuie, cheie (24) și lacăt (27 a, b) de fier. Bucov-Rotari. 1 casa 1; 2 casa 5; 4 dependența nr. 2 (atelier de fierărie); 7, 9, 15 dependența nr. 3; 8 casa 6; 20 dependența nr. 5; 23, 25 casa 9. Bucov-Tioca. 3 bordeiul 9; 5 bordeiul 16; 6 casa 7; 10 bordeiul 7; 11, 16 bordeiul 3; 12, 13 casa 4; 14 bordeiul 19; 17 bordeiul 16; 18 casa 1; 19 casa nr. 25; 21 casa 4 c; 22 bordeiul 9; 24, 26 casa 11 (atelier de fierărie); 27 a-b casa 17.

6. Gropile

În general, în așezările de la Bucov nu avem gropi de bucate în interiorul locuințelor sau în preajma acestora, așa cum se cunosc în alte așezări din epoca feudală timpurie. Totuși, în așezarea de la Bucov-Tioca a fost descoperită o groapă cu gura aproximativ rotundă (diametrul ei fiind de 1,86 m, avînd o formă ușor tronconică cu fundul drept adîncită cu 0,60 m față de nivelul vechi de călcare (fig. 17/1). Chipul îngrijit în care ea a fost săpată dovedește folosirea ei în scopuri casnice, foarte probabil ca groapă de provizii.

La periferia de nord a aceleiași așezări a fost descoperită o groapă avînd forma unui con inversat cu laturile arcuite și vîrfurile rotunjite. Ea are diametrul gurii de 1,80 m, iar adîncimea de

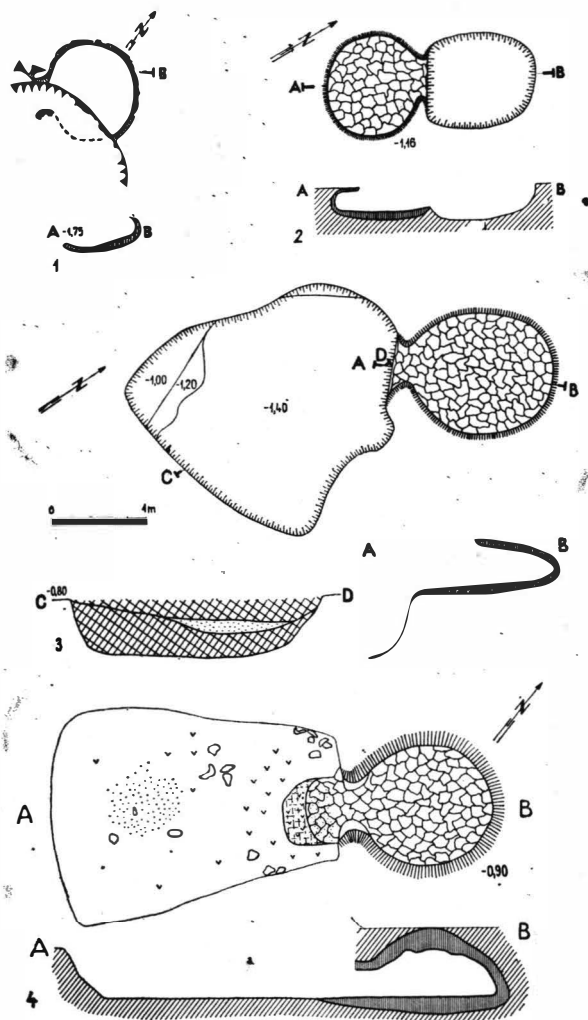

Fig. 27 Bucov-Tioca. 1 planul și profilul păstrat al cuptorului 2; 2 planul și profilul cuptorului 1; 3 planul și profilul cuptorului 4 și al gropii de acces al acestuia. Bucov-Rotari. 4 planul și profilul cuptorului de copt.

1,76 m (fig. 17/2). Este de remarcat chipul deosebit de îngrijit în care ea a fost executată, ceea ce ne face să o considerăm ca groapă deosebită. Proporțiile mari și chipul îngrijit în care a fost lucrată ne fac să credem că groapa a avut o destinație specială, fără să putem aduce însă pentru moment alte precizări.

Numeroase gropi (pe care le-am urmărit doar parțial) au fost descoperite la periferia de nord a așezării Bucov-Tioca. Ele au o formă ovală sau rotundă, uneori cu marginea neregulată, avînd fundul arcuit uneori neregulat și el. Aceste gropi conțin extrem de puține materiale arheologice, cîteva fragmente ceramice, cu ajutorul cărora ele au putut fi datate. Destinația acestor gropi nu

este sigură. Cele mai neregulate reprezintă probabil gropi de scos lutul, iar celelalte ar putea fi folosite în scopuri menajere. În acest din urmă caz trebuie să admitem că în gropile, grupate numai pe o anumită porțiune a așezării, se aflau proviziile obștei (cf. planul general, fig. 4).

O groapă (nr. 2) de formă neregulată (singura de altfel) a fost descoperită și în interiorul așezării Bucov-Tioca în preajma casei nr. 1. Aceasta a fost inițial o groapă de scos lut, e posibil chiar pentru casa nr. 1, sau pentru alte case din apropiere. În ea însă s-au descoperit numeroase fragmente ceramice și un cerc de fier de la o găleată de lemn, ceea ce dovedește folosirea ei ulterioară ca groapă de gunoaie (fig. 4).

V.

MATERIALE DE CONSTRUCȚIE DESCOPERITE ÎN DIFERITE COMPLEXE

1. Cărămizi

În diferite complexe de la Bucov au apărut fragmente de cărămizi lângă vetre (Bucov-Rotari, bordeiul nr. 1; Bucov-Tioca, casa nr. 3) în pământul de umplură al bordeiilor (Bucov-Tioca, bordeiele nr. 7, 11 și 17) sau în case (Bucov-Rotari, casa nr. 1; Bucov-Tioca, casele nr. 3 și 11). Unele fragmente au fost refolosite pentru făurirea unor unelte de os prin ascuțire (Bucov-Tioca, bordeiele nr. 11, 17, casa nr. 11 în care se afla și un atelier de fierărie). Altele (Bucov-Tioca, bordeiul nr. 7 și casa nr. 3) au pe ele diferite zgrieturi și semne (cf. cap. *Scrisul*).

Unele din aceste cărămizi au pastă fină, săpunoasă, conținând ca degresant în lut iarbă sau alte plante (fig. 98/9), altele au ca degresant în lut nisip cu bobul mai mare, care iese și pe suprafața lor, dându-le un aspect zgrunțuros (fig. 98/5 și pl X/4). Arderea este incompletă. De aceea ele au suprafața roșiatică sau cărămizie, iar miezul cenușiu-negricios. Una din aceste cărămizi are pe o față un ornament (?), adîncit cu degetul (fig. 98/5). Altele au ca degresant în lut nisip cu bobul mai fin și sînt bine arse (pl. X/1, 3). Un alt fragment de cărămidă conține ca degresant în lut nisip foarte fin și plante, amprentele de semințe ale acestora apărînd evidente pe suprafață. Cărămida a fost bine arsă. Ea are o culoare roșie închisă. Una din fețe este lustruită prin netezire.

O mențiune specială merită un fragment de cărămidă (descoperit în casa nr. 1 din așezarea Bucov-Rotari), care conține ca degresant în lut alături de nisip fin și concrețiuni de calcar, ocră și iarbă. Cărămida din care provine acest fragment a fost incomplet arsă, avînd suprafața cărămizie și miezul cenușiu-negricios. Cărămizile de la Bucov își găsesc analogiile cele mai apropiate la Slon. La Bucov nu avem din păcate nici un exemplar întreg, judecînd însă după grosimea lor care este de 3,5—4 cm credem că ele se încadrează în seria cărămizilor de dimensiuni mijlocii, cunoscute la Slon.

Ținînd seama de datarea complexelor în care au apărut, prezența cărămizilor în așezările de la Bucov poate fi fixată de pe la începutul secolului al IX-lea și pînă la sfîrșitul secolului al X-lea.

2. Pietre fasonate

În bordeiul nr. 3 de la Bucov-Tioca au apărut fragmente de pietre de calcar fasonate, folosite ca greutate pentru acoperiș, împreună cu alte pietre de rîu.

O piatră de calcar lucrată a fost descoperită și în casa nr. 6 din aceeași așezare. Aceasta are o margine rotunjită, iar cealaltă ascuțită, avînd secțiunea în forma unui semn al exclamării.

Pietrele de calcar lucrate sau fasonate de la Bucov provin din complexe care se datează în cursul secolului al IX-lea. Ele au analogii apropiate cu pietrele folosite la construcția cetăților de la Slon.

3. Olane și conducte de apă

Majoritatea olanelor sînt lucrate dintr-o pastă roz, săpunoasă la pipăit, avînd ca degresant nisip foarte fin (fig. 28/1, 5, 8, 9, 11). Există și fragmente lucrate dintr-o pastă mai aspră (fig. 28/2), altele, lucrate din pastă roz (fig. 28/6, 7, 10) sau gălbuie (fig. 28/3, 4), au ca degresant uneori, alături de nisip fin și ocră, și concrețiuni de calcar pisate (fig. 28/4). Suprafața olanelor cu ocră în pastă a fost dată cu angobă albă.

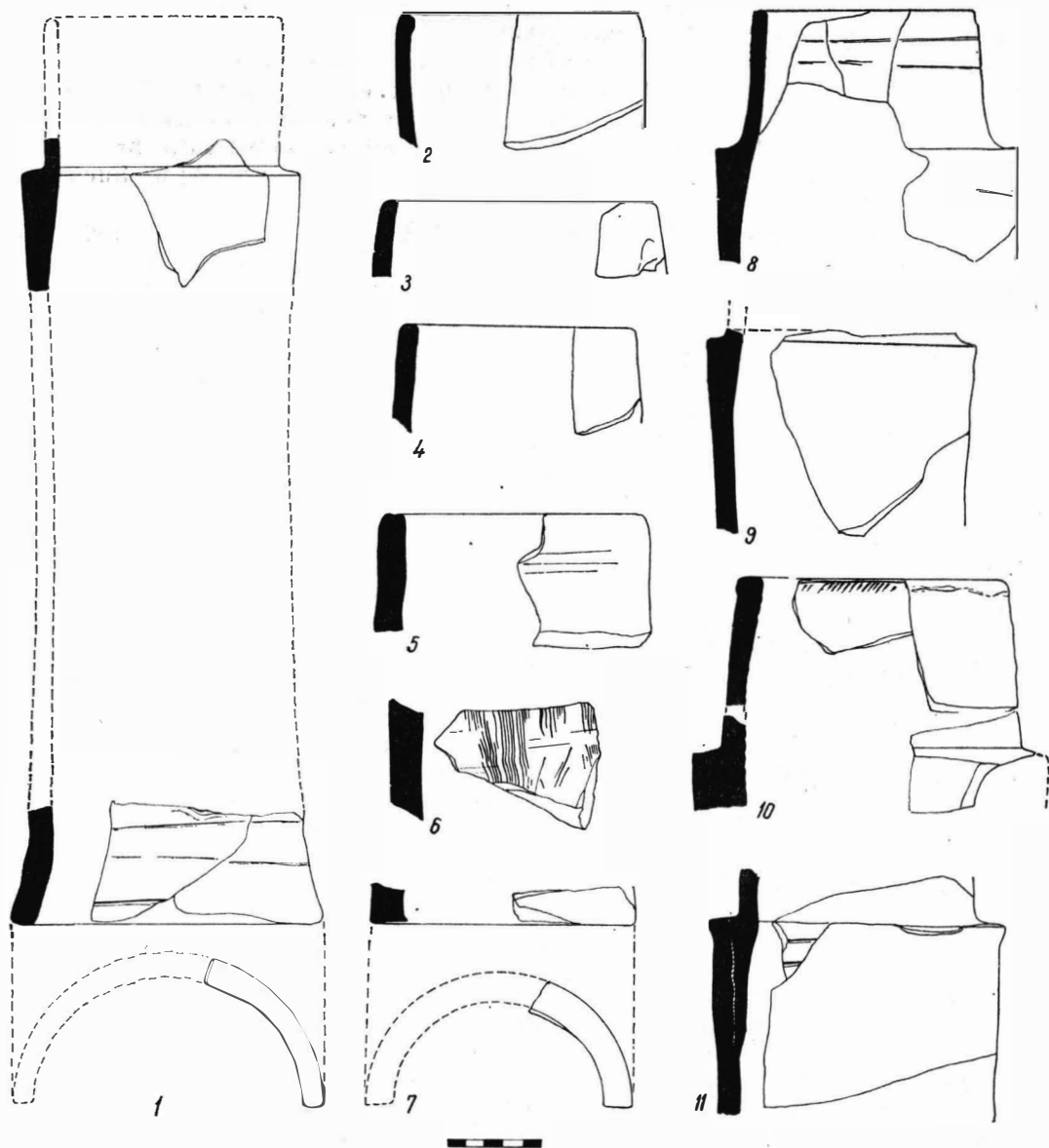

Fig. 28 Diferite tipuri de olane din pastă fină roz sau alburie. Bucov-Rotari. 1, 2, 8 bordeiul 1; 3, 4, 11 groapa de acces a cuptorului de pline; 6 casa 3; 7 casa 8; 9 dependența 4; 10 casa 9; Bucov-Tioca. 5 secțiunea 3, caroul 7.

Pe baza unui fragment de olan descoperit în groapa de acces a cuptorului de la Bucov-Rotari am putut stabili cu certitudine că ele sînt lucrate din șuluri de lut (fig. 28/11). Forma lor este semicilindrică ușor gîtuită la mijloc (fig. 28/1,7 8—11). Partea care intra sub olanul următor era despărțită de restul corpului printr-un prag.

Dealtfel acest tip de olane a fost făcut de aceiași meșteșugari care făceau și conductele de apă, pentru obținerea olanelor tubul de lut încă moale era secționat pe jumătate, după cum am putut constata la unele exemplare. Nu ar fi exclus însă ca unele fragmente să provină și de la conducte de apă.

Unele olane (eventual conducte de apă) au pe ele diferite zgîrieturi, creștături de linii oblice pe marginea buzei (fig. 28/10), ornamente de linii ușor vălurite, executate cu pieptenele, linii orizontale etc. (fig. 28/1, 6, 8).

Conducte de apă au mai fost descoperite într-o așezare situată pe cursul inferior al Argeșului, la Chirnovi (jud. Ilfov)³⁰, dar apariția unor olane sau conducte de apă este de așteptat și în alte așezări din secolele IX—X din Muntenia și Oltenia.

Fragmentele de olane apar în ultima etapă de locuire în bordeie (bordeiul nr. 6 și secțiunea III, caroul 7 la Bucov-Tioca; în bordeiul nr. 1 și în groapa de acces a cuptorului de la Bucov-Rotari) și continuă în case și complexe puțin adâncite (casele 3, 8 și dependința—atelier de fierărie—de la Bucov-Rotari), ca și în complexe construite la suprafața solului (dependința nr. 1 de la Bucov-Rotari). În funcție de aceste date, olanele descoperite în cele două așezări de la Bucov se datează de pe la mijlocul secolului al IX-lea pînă în secolul al X-lea inclusiv.

Pe baza materialului existent constatăm o prezență mai numeroasă a olanelor în așezarea Bucov-Rotari, unde astfel de fragmente au apărut în cinci complexe, deși așezarea a fost cercetată numai parțial, față de două complexe de la Bucov-Tioca, deși aici așezarea a fost cercetată în întregime.

VI.

OCUPAȚIILE

1. Agricultura

Din observațiile repetate pe care le-am făcut în cursul cercetării așezărilor de la Bucov, am constatat că lipitura caselor conține mai ales iarbă (fin), nisip și pietricele și numai în rare cazuri și pleavă. În schimb vetrele cu marginea ridicată (cirimnele) descoperite la Bucov-Tioca, mai ales în case, conțin ca degresant paie și pleavă a căror amprente apar în spărtură, mai rar la suprafață.

Uneltele agricole sînt puține. Doar un fragment de coasă (?) provine din așezarea Bucov-Tioca, bordeiul nr. 16 (fig. 30/5), iar un fragment de cosor (?) a fost descoperit în groapa arsă nr. 3 (fig. 106/9). Nu am găsit însă în cercetările executate pînă acum fiare sau brăzdare de plug.

În cuprinsul celor două așezări cercetate de noi, gropile de bucate sînt de asemenea aproape inexistente. O groapă care ar putea fi de bucate (groapa nr. 9) este atestată în așezarea Bucov-Tioca (fig. 17/1). De asemenea este posibil ca unele gropi de la periferia acestei așezări să fi servit și la păstrarea cerealelor (fig. 4). În cazul așezării Bucov-Rotari, partea de nord a așezării a fost complet distrusă. De aceea nu putem ști dacă aici au existat gropi de tipul celor întîlnite la Bucov-Tioca.

Toate aceste observații ne duc la concluzia că locuitorii așezărilor de la Bucov nu practicau o agricultură intensă³¹ dar totuși preocupările agricole nu lipseau.

³⁰ Mihai Simpetru și Done Șerbănescu, *Ceramica de tip urban din așezarea medievală timpurie de la Chirnovi (jud. Ilfov)*, SCIVA, 26, 2, 1975, p. 255—257 și fig. 5/3; fig. 7/5; fig. 9/1, 6; fig. 11/9, la care s-ar putea adăuga eventual și unele piese considerate drept fragmente de tuburi de conducte de apă.

³¹ Observația că locuitorii așezărilor de la Bucov aveau o agricultură slab dezvoltată în comparație cu alte ocupații și meșteșuguri am făcut-o după primele trei campanii de

săpături, cf. Maria Comșa, *Contribuții la cunoașterea culturii străromâne...*, p. 91; idem, *Săpăturile de la Bucov*, Materiale, VII, 1961, p. 546.

Analizele sporopolinice dovedesc la Bucov-Tioca o creștere continuă a chenopodiaceelor dinspre orizonturile inferioare (de pe la mijlocul secolului al IX-lea) spre cele superioare ceea ce, după M. Cărciumaru, *op. cit.*, p. 43 i, ar putea fi un indiciu al intensificării creșterii animalelor în perioada de sfîrșit a așezării din epoca feudală timpurie.

Această situație e dovedită și de prezența în diferite complexe atât în așezarea Bucov-Rotari, cât și la Bucov-Tioca a unor semințe carbonizate ³².

Amintim în primul rând grămăjoarele de mei carbonizat descoperite pe podeaua casei nr. 2 (care datează de la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului următor) din așezarea Bucov-Rotari. Probele date pentru determinare din aceste grămăjoare atestă prezența concomitentă în această locuință a trei specii de mei: *Panicum miliaceum*, meiul comun, *Panicum crus-gali*, care există doar în flora spontană actuală, și *Panicum sanguinale*, o specie care nu mai există în flora actuală.

În bordeiul nr. 1 (databil pe la mijlocul secolului al IX-lea) din cadrul aceleiași așezări s-au găsit (în stratul de arsură) două boabe de grâu (*Triticum aestivum*). Amprenta unei bucăți de pleavă de la o specie de grâu (*Triticum species*) a fost descoperită pe un fragment de lipitură arsă din dependența nr. 1 (secolul al X-lea). În așezarea Bucov-Tioca în vatra cu marginea înălțată de dimensiuni mari din bordeiul nr. 1 s-au descoperit amprente unei spic de grâu (*Triticum dicocum*).

Amprente de secară (*Secale cereale*) de la două boabe au fost descoperite pe un fragment de lipitură din bordeiul nr. 16 (mijlocul secolului al IX-lea). Pe un fragment de vatră cu marginea înălțată din casa nr. 10 (secolul al X-lea) se pare că existau urmele de la alte două boabe. În sfârșit amprenta unui bob de secară se afla pe un fragment de vatră similară din casa nr. 8 (secolul al X-lea).

Pe un fragment de vatră cu marginea ridicată din casa nr. 10 (secolul al X-lea) erau impri-mate amprente a cinci boabe de mei (*Panicum species*). Pe un alt fragment de vatră asemănătoare, descoperită pe podeaua casei nr. 13, există se pare urmele unui bob de ovăz (*Avena sativa*?) și a unui bob de obsigă (*Bromus species*) ³³.

Din cele relatate mai sus reiese că locuitorii așezărilor de la Bucov cultivau diferite specii de mei, grâu, secară, pentru hrană, și se pare ovăzul și obsiga pentru nutreț.

Judecând după faptul că amestecul de paie și pleavă apare mai ales în vetrele cu marginea ridicată descoperite în case, ne-am format părerea că agricultura a cunoscut o oarecare intensificare în perioada de locuire în case în raport cu perioada anterioară de locuire în bordeie. Pentru a verifica această observație a noastră făcută pe baza componenței degresanților din lipitura caselor și a vetrelor cu gardină, am cerut să se facă analize sporopolinice ³⁴.

Din păcate straturile mai vechi nu au conservat polenul, abia acela păstrat în straturile corespunzătoare ultimei etape de locuire în bordeie și în stratul corespunzător caselor a putut fi analizat. Se constată o defrișare masivă a pădurii în timpul etapelor de locuire corespunzătoare caselor puțin adâncite (ceea ce coincide cu observația noastră expusă mai sus), care corespunde sfârșitului secolului al IX-lea și începutului secolului al X-lea. Acestei etape îi corespunde o creștere a suprafețelor cultivate cu cereale. În perioada următoare producția cerealieră înregistrează o scădere căreia îi corespunde o extindere a pădurii (fig. 29).

În urma studiului comparativ al polenului provenit de la diferite plante s-a constatat că polenul de cereale se află într-un procent redus în așezarea Bucov-Tioca. După precizarea lui Marin Cărciumaru „terenurile agricole nu cuprindeau suprafețe prea extinse și deci agricultura nu reprezenta preocuparea de bază a locuitorilor acestor vremi în zona studiată” ³⁵.

Astfel observațiile noastre făcute macroscopic pe materialele arheologice au fost confirmate și prin analize de polen.

2. Grădinăritul

Rama de hîrleț (fig. 30/9) apărută într-o casă (nr. 6), puțin adâncită de la Bucov-Tioca, indică în același timp unele preocupări de grădinărit. Analizele sporopolinice indică și ele un procent de 2,6 leguminoase, exact în stratul corespunzător acestui nivel de locuire (fig. 29).

³² Determinarea acestor semințe a fost făcută de Eva Hajnalová (R. S. Cehoslovacă)

³³ După I. Prodan și Al. Guia, *op. cit.*, obsiga este o specie de iarbă care crește pe marginea semănăturilor. În schimb, în *Dicționarul limbii române moderne*, aceasta e socotită ca nu-

mele mai multor specii de plante ierbacee asemănătoare cu ovăzul, cultivate pentru nutreț.

³⁴ Marin Cărciumaru, *op. cit.*, p. 427–432.

³⁵ *Ibidem*, p. 430–431.

3. Creșterea vitelor

Pe baza obiectelor arheologice, creșterea vitelor este dovedită numai printr-o talangă de fier (fig. 30/4), în schimb, numeroasele oase de animale descoperite în cele două așezări de la Bucov, atât în complexe, cât și în straturile de cultură aparținând epocii feudale timpurii dovedesc din plin această ocupație ³⁶.

Cele mai frecvente sînt oasele de bovine (*Bos taurus*). Au fost descoperite 1 625 de piese osoase, la care se mai adaugă încă 4 astragale (trei dintre ele avînd pe ele zgîrieturi și semne) și trei fragmente de oase folosite ca unelte. Majoritatea oaselor provin de la animale mature, numai 1/4 din oase sînt de la viței. Majoritatea resturilor osoase aparțin unor femele (vaci). În afară de masculi (tauri) au existat și masculi castrați (boi). Vitele de la Bucov au avut coarnele scurte. Ele se încadrează în tipul „brachyceros”. Nu există indivizi cu coarne mari și puternice, de tipul „primigenius”. Taurinele de la Bucov au în general talie mică. În ceea ce privește statura, ele sînt asemănătoare animalelor descoperite în așezările contemporane din Europa centrală, estică și sud estică, dar sînt mai masive decît cele atestate în centrul sau nord-estul continentului.

A doua specie ca frecvență sînt porcinele (*Sus scrofa domesticus*). Au fost descoperite 740 resturi osoase. Porcii de la Bucov sînt în general de talie mare. Această talie mare la Bucov s-ar putea explica prin încrucișarea cu mistrețul (printre materialul osos fiind descoperite oase aparținînd unor asemenea hibridi), cît eventual și prin condiții prielnice de trai și hrană ³⁷. În ce ne privește presupunem că aceștia trăiau în apropiere a pădurilor (care azi lipsesc), unde se hrăneau cu ghindă și unde s-au putut petrece și asemenea încrucișări cu mistreți.

Porcii de la Bucov sînt ceva mai mici decît cei din Europa apuseană, dar sînt mai mari decît unele rase din Europa centrală și estică. Rase de porci apropiate de cele de la Bucov sînt la Dinogetia și Popina.

A treia specie ca frecvență o constituie ovicaprinele (*Ovis aries* și *Capra hircus*). Au fost descoperite 559 de resturi osoase la care se mai adaugă încă 86 de oase întrebuintate ca unelte sau în diferite alte scopuri. Ținînd seama de numărul de coarne se pare că frecvența caprelor era tot atît de mare ca și cea a oilor. Resturile osoase provenind de la oile de la Bucov sînt asemănătoare celor din Europa centrală și nord estică. Oile de la Bucov au talia mult mai mică decît cele găsite în zona de stepă est europeană. Ele sînt mai mici și decît cele de la Dinogetia și Popina a căror talie mai mare s-ar datora unei componente esteuropoide.

Caprele de la Bucov sînt mai mari decît oile. Ele se apropie în ceea ce privește talia de caprinele din Europa centrală. Ovicaprinele au o amplitudine de variație destul de mare, ceea ce arată primitivismul lor.

Animalele destinate tracțiunii și transporturilor erau calul domestic (*Equus caballus*) și asinul (*Asinus domesticus*). În comparație cu celelalte resturi, oasele de cal și asin sînt mult mai puține. Calul este reprezentat prin 132 de piese osoase iar asinul prin 21. Faptul că ele apar tot atît de fărîmițate ca și celelalte oase de bovine sau ovicaprine îl face pe S. Haimovici să presupună că ele au putut fi folosite și pentru hrană ³⁸. Ca talie caii de la Bucov se aseamănă cu caii de la Dinogetia, Dridu, Popina și Novi Pazar. Asinii sau măgarii sînt în general de talie mică.

Dintre animalele domestice nu lipsește, cum e și firesc, nici cîinele (*Canis familiaris*), reprezentat prin 19 resturi osoase și un schelet. Pisica (*Felis catus*) este reprezentată prin două resturi osoase.

Dintre păsările domestice se cunosc găina (*Gallus domesticus* L.) și gîsca domestică (*Anser domesticus* L.).

³⁶ Pentru caracteristicile și frecvența oaselor de animale am folosit datele din articolul lui S. Haimovici și Margareta Onofrei, *Caracteristicile mamiferelor descoperite în stațiunea feudală timpurie de la Bucov*, în *Analele științifice ale Univ. Al. I. Cuza din Iași* (serie nouă), secțiunea II (științe naturale), a, biologie, tomul XIII, 1967, fasc. 1, p. 181–188 + 6 pl. pe care le-am completat cu datele obținute în urma studiilor întregului material osteologic de la Bucov de S. Haimo-

vici în lucrarea *Fauna din așezările feudale timpurii (sec. VIII–X) de la Bucov*.

După S. Haimovici, între materialul osteologic din așezarea Bucov-Rotari și cel de la Bucov-Tioca nu apar deosebiri sau particularități, care ar putea fi specifice uneia din așezări, din contră, similitudinea este evidentă, fapt pentru care materialul din cele două așezări a fost tratat împreună.

³⁷ S. Haimovici și Margareta Onofrei, *op. cit.*, p. 185.

³⁸ *Ibidem*, p. 186.

Găinile sînt reprezentate prin 51 de piese osoase, dintre care numai 4 sînt de pui. Găinile de la Bucov aveau în general o talie mică, oasele aparținînd unor exemplare de talie mai mare sînt de la masculi (cocoși). În bordeiul nr. 9 din așezarea Bucov-Tioca s-au găsit bucăți de coji de ouă de găină.

Existența giștelor este atestată numai prin 5 exemplare osoase. Ca dimensiuni giștele de la Bucov coincid cu exemplarele din Europa centrală.

4. Vinatul

Existența oaselor de animale sălbatice dovedește că locuitorii așezărilor de la Bucov practicau și vînătoarea.

Dintre animalele sălbatice sînt documentate: iepurele (*Lepus europaeus*), mistrețul (*Sus scrofa ferus*), căprioara (*Capreolus capreolus*), bourul (*Bos primigenius*) și cerbul (*Cervus elaphus*).

Iepurele este reprezentat prin trei resturi osoase, mistrețul prin 17, căprioara prin două resturi, la care se mai adaugă încă un fragment de corn folosit ca materie primă pentru unelte, bourul prin mai multe oase fragmentare și două metacarpe, unul aparținînd unui mascul, iar altul unei femele. Cerbul este reprezentat cel mai frecvent dintre animalele sălbatice. Lui îi aparțin 38 de piese osoase la care se mai adaugă două coarne lepădate, tăiate în bucăți pentru a deveni unelte, mînere etc., precum și alte 4 piese lucrate, folosite ca mînere etc. Cerbul documentat la Bucov în general avea o talie mai mare decît actualii cerbi carpatini.

5. Pescuitul și adunarea moluștelor (melcilor)

Pescuitul este în general slab documentat în așezările de la Bucov. Au fost descoperite doar 7 piese osoase de la pești. Dintre acestea trei aparțin unor crapi de talie mică, restul nu au putut fi determinate.

În umplutura bordeielor și în stratul de cultură aparținînd epocii feudale timpurii din cele două așezări de la Bucov au ieșit la iveală numeroase ochilii de melci. Au fost adunate peste 300 de exemplare. Majoritatea lor aparțin unor melci mai mari, comestibili (*Helix pomatia*), dar există și cochilii de melci mai mici (*Cepaea sp.*). Aceștia din urmă credem că au nimerit întîmplător în așezare și în cadrul complexelor, mai ales după încetarea existenței lor.

Făcînd un procentaj al frecvenței diferitelor oase de animale rezultă următoarea situație: moluștele (melcii) reprezintă circa 8,50%, peștii 0,20%, păsările domestice circa 1,70%, mamiferele sălbatice circa 1,50% și mamiferele domestice circa 88%. Procentajul foarte mare de animale domestice de aproape 90% în comparație cu restul dovedește o economie bine organizată, cu gospodării așezate.

VII.

MEȘTEȘUGURILE

1. Reducerea mincreului de fier și prelucrarea fierului

Dintre toate meșteșugurile documentate pînă acum la Bucov predomină acela al reducerii și prelucrării fierului. Prelucrarea fierului este atestată atît în așezarea Bucov-Rotari, cît și în cea de la Bucov-Tioca. Cercetările noastre de suprafață au confirmat existența acestui meșteșug și în așezarea Bucov-Ghespari.

La Bucov-Rotari a fost descoperit un atelier pentru prelucrarea fierului. Acesta era instalat într-o construcție de suprafață aproape pătrată având dimensiunile de 4,50 × 4 m (fig 31 și pl. VII/3,5). Aproximativ pe mijlocul încăperii se afla o mare cantitate de zgură, bucăți de lupe de fier și de fier redus, cenușă și cărbune. Printre zgură și bucățile de fier s-au găsit fragmentele unui fluier de foale de fierar (p. IX/9, 10, 13—15).

În afara încăperii, lângă latura de nord, cam pe la mijlocul acesteia, se afla o vatră care, atit după formă, cit și după gradul de ardere dovedea că a fost folosită în scopuri meșteșugărești și nu casnice. Vatra avea forma unui triunghi cu colțurile mult rotunjite și cu laturile egale. Porțiunea de mijloc a vetrei era bombată, iar spre margini mai joasă. În secțiune vatra prezintă șase refaceri, dovedindu-se prin aceasta existența îndelungată a atelierului (fig. 31 și pl. VII/4). În inte-

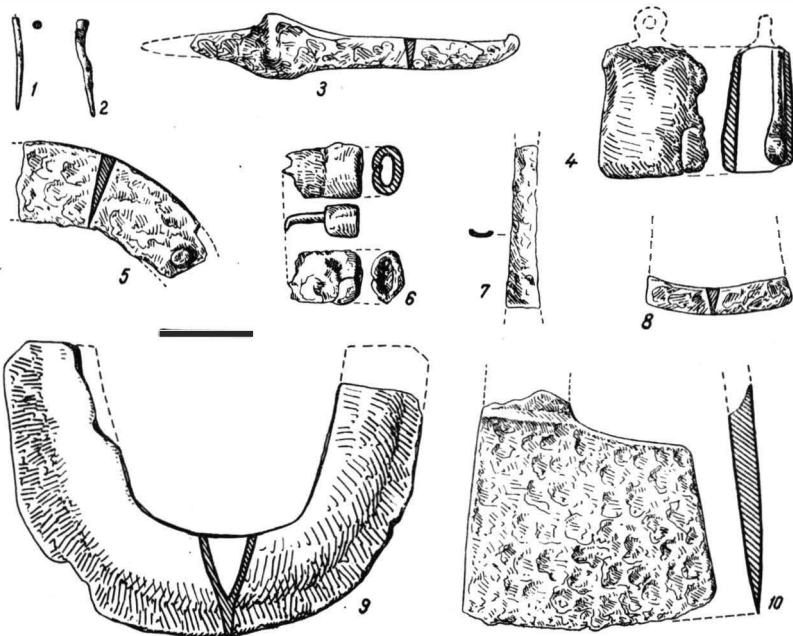

Fig. 30 Diferite unelte de fier. Bucov-Tioca. 1 casa 11, sulă sau ac; 2 casa 12, sulă (?); 3 bordeiul 9, cuțit pentru tăiatul pieilor; 4 casa 10, talangă; 5 bordeiul 16; 6 casa 6a, tindeică pentru întins plinza; 8 casa 11, fragment de topor; 9 casa 6, ramă de hrlleț; Bucov-Rotari. 7 casa 3; 10 casa 9, fragment de topor.

riorul încăperii atelierului, pe podea, în afară de bucățile de zgură de fier au mai fost descoperite fragmente ceramice provenite de la mai multe vase de diferite categorii. Lângă fragmentele de vase strivite pe loc se afla un amnar, iar spre colțul de sud-est al încăperii s-au găsit două virfuri de săgeți cu lama în formă de frunză (fig. 97/12,13) și nervură mediană și o nicovală mică (fig. 34/7).

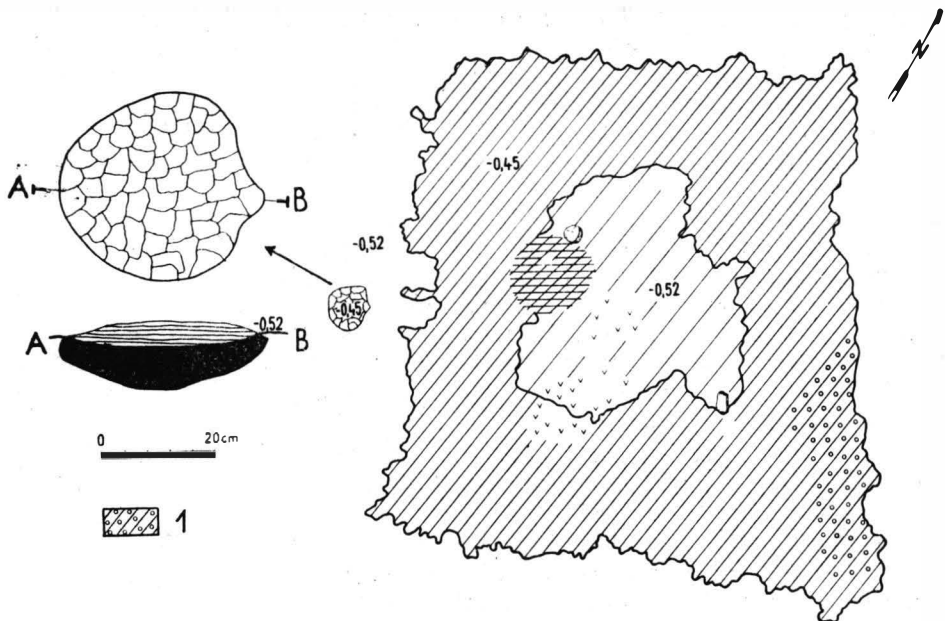
Între diferitele obiecte descoperite în imediata apropiere a atelierului de fierărie menționăm un ciocan de fierar cu ambele capete lucrătoare, care după formă și mărime servea pentru făurirea unor obiecte mai mici (fig. 34/10) și o pilă (fig. 34/1). Dacă avem în vedere cele două virfuri de săgeți descoperite în interiorul atelierului de fierărie, care sînt de același tip, găsite una lângă alta nu prea departe de zgura și lupele de fier, putem presupune că meșteșugarul care lucra în acest atelier făurea printre alte obiecte și arme.

Pe lipitura peretelui de sud al atelierului de fierărie fuseseră zgiriate inscripții cu litere chirilice, care din cauza materialului puțin rezistent pe care au fost incizate s-au păstrat numai sub forma unor litere izolate (pl. XXVIII/1—9, cf. cap. *Scrisul*).

Dintre semnele incizate pe peretele atelierului un interes deosebit prezintă cel în forma literei *O* secționat de o linie verticală și de o spiță oblică (pl. XXVIII/3), care după noi ar putea reprezenta semnul meșterului fierar căruia îi aparținea atelierul pentru prelucrat fierul.

Numeroase lupe de fier, zgură și mai ales bucăți de fier redus, încă neprelucrat, au fost descoperite și în preajma dependințelor 4 și 5 (fig. 5). În fiecare din acestea s-au găsit și fragmente de fluier de foale de fierar (pl. IX/1, 4, 5, 12). După toate probabilitățile, ținînd seama de marea cantitate de materie primă (lupe de fier, fier redus neprelucrat), în aceste complexe (care din păcate nu au putut fi cercetate decît parțial), să fi existat ateliere de prelucrarea fierului la fel ca și în dependința nr. 2. Dependința nr. 5 se datează în a doua jumătate a secolului al IX-lea, iar dependința nr. 4 la sfîrșitul acestui secol și la începutul celui următor.

Fig. 31 Bucov-Rotari. Planul dependinței nr. 2 în care se afla un atelier pentru prelucrarea fierului; în stînga vatra atelierului de fierărie și profilul acesteia cu cele 6 refaceri succesive; 1 locul unde s-au descoperit resturile de inscripții chirilice.

Reducerea și prelucrarea fierului era practică și în așezarea Bucov-Tioca. Aici pe întreaga întindere a așezării s-au descoperit fragmente de zgură, lupe de fier și bucăți de fier neprelucrat.

Un complex meșteșugăresc pentru prelucrarea fierului se afla în bordeiul nr. 12 (fig. 8/4). Bordeii avea două vetre, una situată în colțul de sud-est, înconjurată de pietre, și o vatră liberă pe mijloc. Vatra din colț avea o crustă puternică la fel ca și vatra dependinței nr. 2 de la Bucov-Rotari, ceea ce ne-a făcut să credem că ea servea nevoilor meșteșugărești și nu în scopuri casnice. Că în acest bordei avem de-a face cu un atelier de prelucrarea fierului o dovedește și descoperirea a două nicovale mici, una pe mijlocul încăperii, pe podea (fig. 34/11), iar cealaltă în pământul de umplutură a bordeiului (fig. 34/9). Acest bordei nu era folosit exclusiv ca atelier. El servea totodată și ca locuință, după cum o dovedește vatra de pe mijlocul încăperii folosită în scopuri casnice,

ca și un fel de lavită mai lată care servea foarte probabil drept pat. Bordeii-atelier nr. 12 aparține celei mai vechi etape de locuire de la Bucov-Tioca și poate fi datat în a doua jumătate a secolului al VIII-lea.

În bordeiul nr. 5 situat spre periferia de sud a așezării Bucov-Tioca, la o distanță nu prea mare de bordeiul nr. 12, se afla un cuptor pentru reducerea minereului de fier. Acest cuptor avea o parte adîncită într-un bloc de lut cruțat special și o parte clădită deasupra acestui bloc. Partea adîncită în pămînt avea forma tronconică. După un anumit timp cuptorul a suferit o refacere, ceea ce arată folosirea sa vreme mai îndelungată. Cu acest prilej jumătatea sa de nord a fost captușită cu pietre de rîu și lipită apoi cu lut (fig. 32). În această a doua fază pereții de lut ai cuptorului erau puternic arși în timp ce pereții din prima fază aveau o arsură mai slabă, ceea ce dovedește folosirea nu prea îndelungată a cuptorului în prima sa perioadă de întrebuințare. Cuptorul l-am descoperit neîncărcat, doar pe fund era mult cărbune. Spre sud în partea inferioară a cuptorului

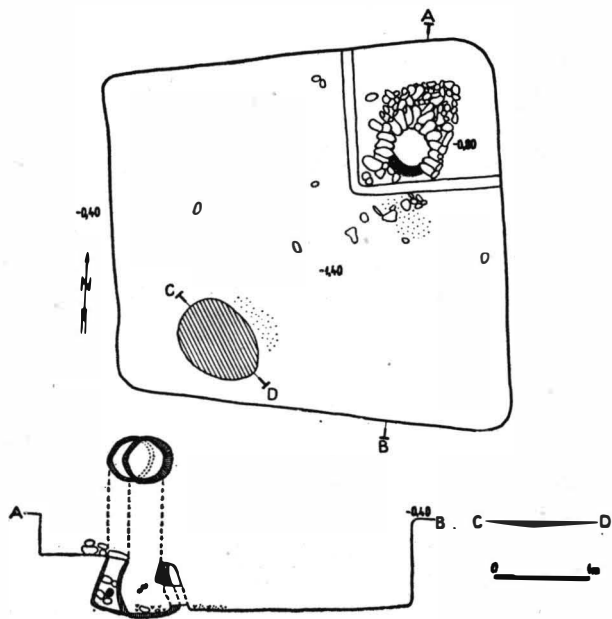

Fig. 32 Bucov-Tioca. Planul bordeiului-atelier nr. 5 și profilul său, indicînd cele două faze de existență ale cuptorului pentru redus minereul de fier (vezi legenda la fig. 6).

se afla gura, în fața căreia pe podea erau mulți cărbuni (la fel ca și pe fundul cuptorului) și cenușă. În partea superioară cuptorul are o deschizătură ovală. Peretele de lut al cuptorului înspre mijlocul încăperii era mai scund, probabil pentru a așeza mai ușor încărcătura în cuptor. Partea de deasupra a cuptorului fusese clădită din pietre de râu legate cu lut. Partea superioară a acestui perete s-a dărîmat în cuptor și mai ales pe podeaua bordeiului. După pietrele rămase pe loc am putut constata că acest perete era clădit din pietre de râu așezate deasupra blocului de lut cruțat, continuînd pereții de lut cruțat ai cuptorului. La baza acestui perete erau așezate pietre de râu mai mari, iar peste ele erau puse pietre din ce în ce mai mici. Succesiunea acestor rînduri de pietre a putut fi urmărită mai ales în partea de nord a peretelui în exterior, în partea unde peretele de lut cruțat era mai scund. În umplutura acestui bordei s-a găsit și o lupă de fier de dimensiuni mari (diametrul său fiind de 30 cm) (pl. IX/16), care credem că reprezintă unul din produsele meșteșugarului care a lucrat aici. Această părere este susținută și de faptul că diametrul lupei coincide cu diametrul cuptorului pentru redus minereul de fier. Tot din umplutura bordeiului amintit mai provin fragmente de la un fluier de foale de fierar, folosit pentru mărirea tirajului în cuptorul descris mai sus (pl. IX/2).

Bordeiul nr. 5, ca și bordeiul nr. 12, era folosit în același timp și ca locuință. O dovadă în acest sens este existența în colțul opus cuptorului a unei vetre libere folosită în scopuri menajere, la care se adaugă numeroasele fragmente ceramice, oase de animale și o sulă de os. Acest bordei este posterior primului. El se datează după ceramică pe la mijlocul secolului al IX-lea.

Fragmente de fluier de foale de fierar au fost descoperite încă în bordeiul nr. 15, datat la sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea, și în bordeiul nr. 19 din a doua jumătate a secolului al VIII-lea (pl. IX/6, 7, 11). Din umplutura acestor bordeie au ieșit și bucăți de zgură de fier. Nu a apărut însă nici un indiciu cert că în aceste bordeie ar fi avut loc o activitate de caracter meșteșugăresc, ceea ce ne face să credem că fragmentele de fluier de foale și bucățile de zgură și lupe au nimerit întîmplător în umplutura acestor complexe după încetarea existenței lor.

Numeroase lupe de fier, zgură și fier redus încă neprelucrat au fost descoperite și în casa nr. 11 și în preajma ei (fig. 33). Printre dărîmăturile acestei case a ieșit la iveală și un fragment de fluier de foale de fierar (pl. IX/3). Nu am găsit însă o vatră care să fi servit în scopuri meșteșugărești, ceea ce s-ar explica și prin faptul că o parte a acestei case a fost răscolită de arături adinci.

Casa nr. 11, ca și bordeiele 5 și 12 amintite era în același timp și locuință. În interiorul ei exista o vatră care a servit pentru scopuri casnice, lângă care se afla o groapă în formă de albie. De pe podeaua ei au fost adunate numeroase fragmente ceramice, printre care și un fund de castron cu suport în interior smălțuit, cuțite și alte obiecte.

Casa-atelier nr. 11, pe baza poziției sale stratigrafice și a materialului arheologic, se datează în secolul al X-lea mai probabil în a doua jumătate a acestuia.

Două fragmente dintr-un fluier de foale de fierar, lucrat dintr-o pastă galbenă-portocalie compactă, a fost descoperit în secțiunea VII caroul 53, fără să-l putem lega de un complex anumit (pl. IX/8).

El are suprafața exterioară fațetată și pereții mai subțiri decît celelalte fluier. Pasta lui se aseamănă cu pasta galbenă portocalie a unor vase borcan cu pereții subțiri descoperite în locuințele

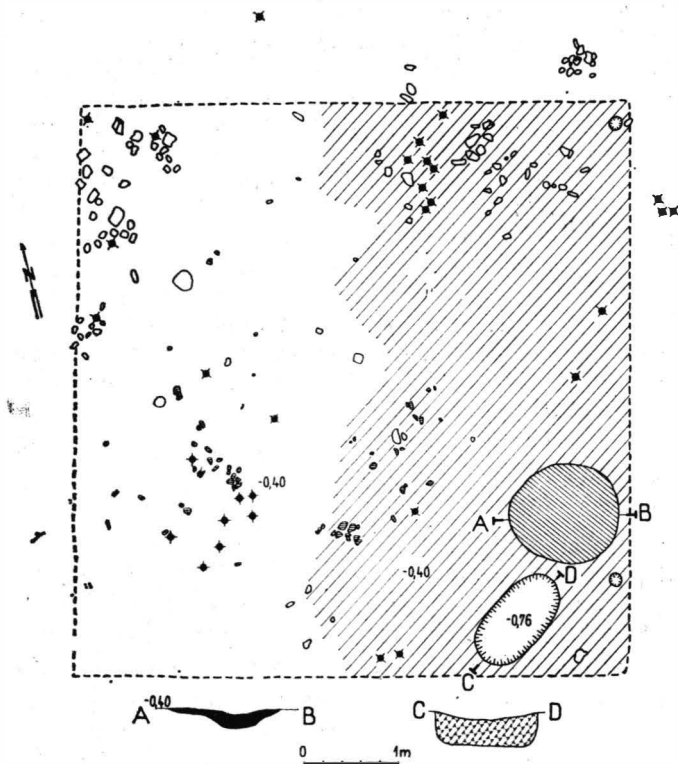

Fig. 33 Bucov-Tioca. Planul casei 11, în care se afla și un atelier de fierărie.

de suprafață din secolul al IX-lea. Pe baza analogiilor de mai sus încadrăm acest fluier tot în secolul al IX-lea.

În cercetările de suprafață pe care le-am întreprins, am descoperit bucăți de lupe de fier, zgură și bucăți de fier redus încă neprelucrat și în așezarea Bucov-Ghespari, mai ales înspre marginea sa de sud-est. Prezența lor dovedește și aici o activitate de reducere și prelucrare a fierului, care, judecând după frecvența destul de mare a lupelor de fier, a fierului redus încă neprelucrat, și a zgurii de fier era destul de intensă și în această așezare.

Din cele prezentate mai sus reiese că reducerea și prelucrarea fierului era unul din principalele meșteșuguri practicate de locuitorii celor trei așezări amintite. Este de așteptat ca asemenea dovezi de activitate meșteșugărească să apară și în celelalte așezări din epoca feudală timpurie, descoperite aici și încă necercetate.

Pe baza analizelor după metoda petrografică și cea calcografică (metalografică) făcute de prof. Eugen Stoicovici de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca pentru câteva bucăți de fier redus încă neprelucrat (de tipul celor de pe pl. IX/15) din așezarea Bucov-Rotari ³⁹, reiese că acestea aveau mai mulți componenți :

Din grupa silicaților de fier sînt prezenți :

Faiialitul Si O 4 Fe 2, care este un mineral transparent în secțiune subțire, de culoare brun-galbenă, cu indici de refracție mari și cu forma scurt prismatică. Are un conținut mare de fier în moleculă.

Hiperstenul Si O 3 Fe 2, care este tot un mineral de fier. Poate fi recunoscut în secțiune prin clivajul său caracteristic și printr-un slab pleocroism (pl. IX/14, în care partea albă reprezintă silicații de falalit și hipersten) ;

Din grupa oxizilor de fier sînt reprezentați :

Magnetitul, Fe 3 C 4, care apare sub formă de schelete de cristale octoedrice, numite și dendrite, și *Hematitul*, Fe 2 O 3. Acești oxizi de fier sînt opaci în secțiune subțire (pl. IX/14, petele negre).

Fierul metalic apare extrem de rar sub formă de firioare foarte fine localizate la contactul dintre silicați și oxizi.

Ținînd seama de faptul că bucățile de fier redus încă neprelucrat de la Bucov-Tioca, ca și cele de la Bucov-Ghespari sînt din aceeași vreme și au același aspect ca și cele de la Bucov-Rotari, compoziția lor este în general aceeași.

În concluzie, meșteșugarii fierari de la Bucov foloseau drept materie primă silicații și oxizii de fier.

Ștefan Olteanu, pe baza analizelor chimice și analizelor spectrale coroborate cu observațiile geologice, a ajuns la concluzia că meșteșugarii așezărilor din zona extracarpatică a țării foloseau minereul de fier din nivelurile de sedimentare ale formațiunilor pliocene în care apar intercalații sub formă de lentile sau pungi de oxizi de fier documentate în toată zona ⁴⁰. Astfel de sedimente se aflau chiar pe teritoriul unde sînt situate așezările de la Bucov ⁴¹.

La Bucov în operația de reducere a minereului de fier pot fi distinse, după noi, două etape. Prima este reducerea minereului de fier în cuptoare de redus, în urma acestei operații rezultînd lupele de fier pl. IX/16). A doua etapă este aceea a obținerii unei concentrații cît mai mari de fier din lupe în urma căreia apar bucățile de fier redus de un aspect metalic lucios pe suprafața cărora se văd picăturile și urmele de scurgere a metalului topit. Aceste bucăți erau apoi tăiate (așa cum le-am găsit noi în preajma atelierelor de fierărie) pentru a fi prelucrate (pl. IX/15).

În secolele VIII—X fierarii de la Bucov se ocupau atît cu reducerea minereului, cît și cu prelucrarea fierului ⁴². Aceasta era se pare situația generală în epoca feudală timpurie cînd meșteșugul reducerii minereului de fier nu era separat încă de cel al prelucrării fierului ⁴³. Aceiași meșteșugari făceau rost și de materia primă, pe care în majoritatea cazurilor o obțineau din zăcămintele aflate în rupturi naturale sau în malurile riurilor la o depărtare nu prea mare de așezările unde lucrau ⁴⁴.

Diferite tipuri de pile descoperite mai ales în atelierile de fierărie (fig. 34/1—6,8) dovedesc și ele preocupări de prelucrare a fierului.

³⁹ Mulțumim și pe această cale prof. univ. Eugen Stoicovici pentru ajutorul pe care ni l-a dat.

⁴⁰ Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 5 și p. 18—22.

⁴¹ *Ibidem*, p. 16.

⁴² Maria Chișvasi-Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, Materiale, VI, 1959, p. 569.

⁴³ Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 21.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 16—17.

Fierarii de la Bucov nu apar însă ca ceva izolat. Cuptoare pentru reful minereul de fier aproximativ din aceeași vreme au fost descoperite încă la București-Străulești, Fedești, Horga-Epurenii și altele⁴⁵. De asemenea, ateliere pentru prelucrarea fierului sînt de presupus și la Dragoslaveni, Curcani, Radovanu și la Birlogu, după cum dovedesc uneltele de fierar (clești, ciocane, nicovală etc.) care fac parte din diferitele depozite de unelte și arme descoperite în aceste localități⁴⁶. Indicii de reducere și prelucrare a fierului există și la Dridu, Mărculești, Alexandria, Malul

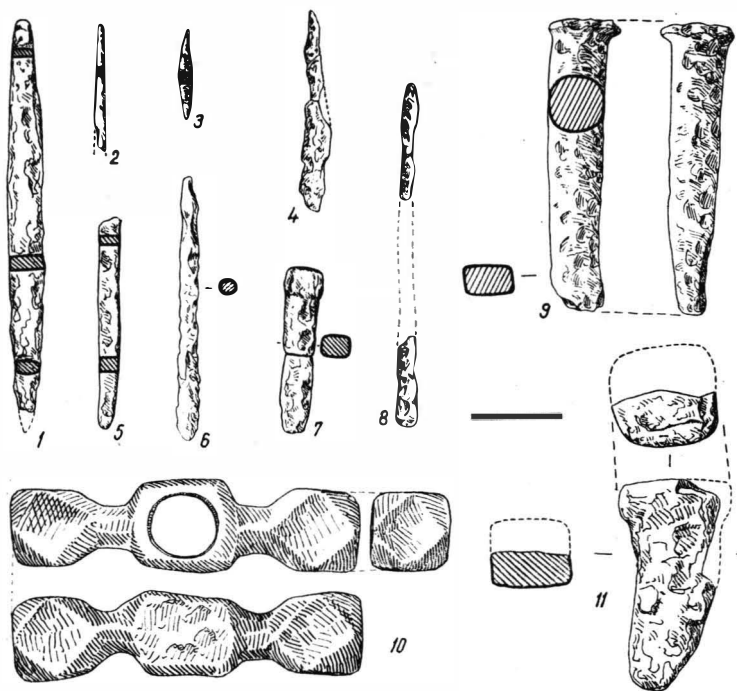

Fig. 34 Unelte pentru prelucrarea fierului (1-8 pile; 9, 11 nicovală; 10 ciocan). 1 Bucov-Rotari, depindeința nr. 2 (atelier de fierărie); 2-3 Bucov-Tioca, casa 11 (atelier de fierărie); 4 Bucov-Tioca, bordeiul 4; 5 Bucov-Rotari, depindeința 4 (atelier de fierărie); Bucov-Rotari. 6 depindeința nr. 3; 7 depindeința nr. 2 (atelierul de fierărie); 8 Bucov-Tioca, casa 12; 9, 11 Bucov-Tioca, bordeiul 12; 10 Bucov-Rotari, în preajma depindeinței nr. 2 (atelierul de fierărie).

Roșu, Verbița⁴⁷ la care se pot adăuga multe altele. Toate aceste date dovedesc o largă răspindire a meșteșugului reducerii și prelucrării fierului pe teritoriul țării noastre în epoca feudală timpurie, meșterii fierari de la Bucov ocupînd se pare un loc de frunte prin numărul relativ mare de ateliere descoperite aici începînd cu a doua jumătate a secolului al VIII-lea și pînă în secolul al X-lea inclusiv.

2. Prelucrarea lemnului

O serie de unelte dovedesc îndeletnicirea unor meșteșugari cu prelucrarea lemnului.

În afara de prelucrarea destul de simplă a lemnului prin cioplire cu toporul, care putea fi făcută de un număr mai mare de locuitori, chiar nespecialiști, în așezările de la Bucov (atît la Bucov-Rotari, cît și la Bucov-Tioca), au fost descoperite și unelte folosite de meșteșugari specializați. Astfel au fost scoase la iveală unelte pentru scobit lemnul (fig. 35/1, 3, 8), sfredele (fig. 35/9, 10), o daltă (fig. 35/4), precum și unelte ale unor strungari în lemn (fig. 35/2, 5-7). Uneltele pentru prelucrarea lemnului de către meșteri specializați apar din cele mai vechi etape de locuire (din

⁴⁵ Informații primite de la Panait I. Panait; Ghenuță Coman, *Evoluția culturii materiale din Moldova de sud în lumina cercetărilor arheologice cu privire la secolele V-VIII*, Memoria antiquitatis, III, Piatra Neamț, 1971, p. 493, nota 17.

⁴⁶ Maria Comșa și Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperit la Dragoslaveni (jud. Vrancea)*, SCIV, 20, 3, 1969, p. 426; Maria Comșa și Elena Gheannopoulos, *Unelte și arme din epoca feudală tim-*

purie, descoperite la Radovanu (jud. Ilfov), SCIV, 20, 4, 1969, p. 617-618. Maria Comșa și G. Deculescu, *Un depozit de unelte și arme din epoca feudală timpurie, descoperit la Curcani (jud. Ilfov)*, SCIV, 23, 3, 1972, p. 469-471. Ion Nania, *O importantă descoperire din perioada feudalismului timpuriu la Birlogu, com. Negrași, jud. Argeș*, în *Studii și comunicări*, 2, Pitești, 1969, p. 127-130.

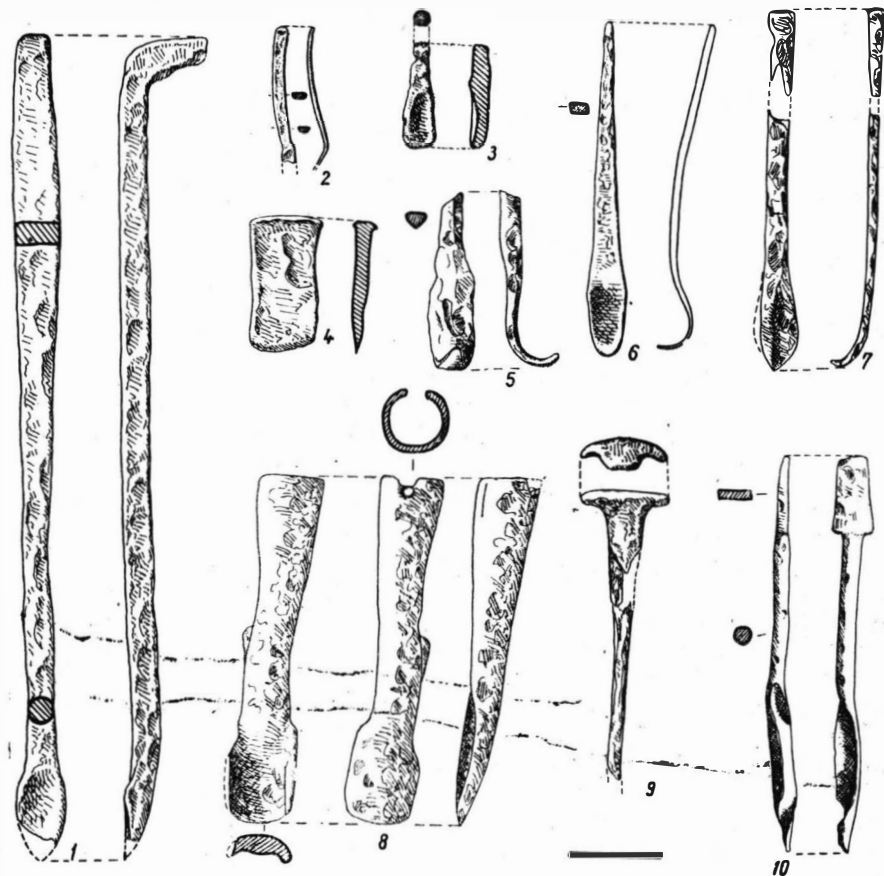
⁴⁷ Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 17.

secolul al VIII-lea) și pînă în cele mai noi (secolul al X-lea), ceea ce dovedește că meșteșugul prelucrării lemnului a fost practicat în tot timpul existenței așezărilor de la Bucov. Este vorba foarte probabil de anumiți meșteșugari care se îndeletniceau cu facerea roților, căruțelor, albiilor, lingurilor și vaselor de lemn, a căror produse din păcate, datorită naturii solului nu ni s-au păstrat.

Unelte pentru prelucrarea lemnului au mai fost descoperite la Birlogu ⁴⁸, Dridu ⁴⁹ și Păciul lui Soare ⁵⁰. Produse care dovedesc prelucrarea lemnului au fost descoperite și la Garvăn-Dinogetia ⁵¹.

Fig. 35 Unelte pentru prelucrarea lemnului. 1 Bucov-Rotari, în apropierea laturii de sud a dependinței nr. 2; 2, 4 Bucov-Rotari, casa 2; 3 Bucov-Tioca, bordeiul 2; 5, 7 Bucov-Tioca, casa 6; 6 Bucov-Tioca, casa 17; 8 Bucov-Tioca, în apropierea laturii de est a casei 12; 9 Bucov-Tioca, bordeiul 3; Bucov-Rotari. 10 casa nr. 3.

În toate aceste așezări se cunosc însă puține unelte față de numărul mare care a apărut la Bucov, fapt explicabil prin existența numeroaselor păduri din preajmă. În plus, pe baza uneltelor, la Bucov se poate vorbi și de un oarecare rafinament în prelucrarea lemnului.

3. Prelucrarea oaselor și a coarnelor de animale

a. *Prelucrarea osului.* Meșteșugul prelucrării oaselor de animale este bine documentat la Bucov în comparație cu alte așezări. Astfel în câteva complexe s-au descoperit gresii (bordeiul nr. 2 Bucov-Tioca și bordeiul nr. 1 Bucov Rotari) sau bucăți de cărămizi (Bucov-Tioca bordeiele nr. 11 și 17 și casa nr. 11) folosite pentru șlefuirea oaselor în primul rînd a oaselor destinate a deveni sule, descoperite în număr mare în cuprinsul așezării (pl. X). Ca materie primă pentru făurirea sulelor erau folosite mai ales tibiile de ovicaprine. Într-un caz s-a folosit humerusul, în două cazuri radiusul și

⁴⁸ Ion Nania, *op. cit.*, fig. 1/1,3.

⁴⁹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, fig. 53/1,6;

⁵⁰ Petre Diaconu și D. Vilceanu, *Păciul lui Soare*, I, București, 1972, p. 167 și urm.

⁵¹ I. Barnea, în *Dinogetia*, I, București, 1967, p. 80 și urm.

într-un caz metacarpul de la aceeași specie de animale. Izolat s-au întrebuințat și alte oase. Astfel într-un caz s-a folosit cubitus-ul de la o bovină, o dată *radius*-ul, altădată cubitus-ul de la un ciine și într-un singur caz un os de porc. În cazul în care pentru confecționarea sulelor era întrebuințată tibia, era folosită în general partea sa inferioară, epifiza distală fiind utilizată drept minier. Osul era ascuțit spre diafiză, iar diafiza era în partea care constituia deșeul. De la cubitus era folosită partea cu epifiza, drept minier fiind întrebuințat oleocranul. În acest din urmă caz se foloseau oase de la animale tinere⁵².

În așezările de la Bucov au fost descoperite 65 de sule de os. Dintre acestea 62 la Bucov-Tioaca (dintre care 55 în bordeie și numai 9 în case) și 3 la Bucov-Rotari (la care se mai adaugă încă trei din corn asupra cărora vom reveni în cele ce urmează).

După părerea lui S. Haimovici tibia de ovicaprină descoperită la Bucov-Tioaca în bordeiul nr. 15, care are urme de folosire și o gîtuire pe mijloc, urma să fie transformată în sulă (pl. XII/29).

În așezarea Bucov-Tioaca sulele de os sînt prezente din etapele de locuire cele mai vechi (din a doua jumătate a secolului al VIII-lea) pînă la cele mai noi (din secolul al X-lea) ceea ce dovedește că ele au fost făcute și folosite în tot timpul existenței așezărilor de la Bucov (pl. XII/1, 3, 9—12, 17, 19—22, 25—27; fig. 104/1).

Prelucrarea oaselor de animale este dovedită și prin perforarea uneori destul de complicată a arșicelor sau a oaselor folosite drept amulete sau ca jocuri (fig. 103/3, 5, 8, 10—12; pl. XXVII/1, 3—7, 11, 13, 14, 18, 23 b).

O mărturie a iscusinței perforării osului este și o falangă de porc⁵³, descoperită în așezarea Bucov-Tioaca, casa nr. 17, care are mai multe găuri (pl. XII/15 fig. 104/4).

Un os probabil de porc, descoperit în așezarea Bucov-Rotari (casa nr. 1), avînd pe el diferite incizii și semne are capetele tăiate și cu urme de scrijelare (fig. 104/6).

De asemenea trei fragmente de oase (probabil de bovină), tăiate în formă de plăcuțe, au excizate pe partea interioară linii orizontale dese (pl. XII/16, 23, 24).

Pentru tocurile de ace care nu erau ornamentate erau folosite oase subțiri și ușoare de pasăre (fig. 104/5; pl. XII/5, 6, 18, 28). Altele sînt din oase mai rezistente care erau apoi ornamentate prin excizie (pl. XII/7). În acest din urmă caz avem de-a face cu o prelucrare artistică a osului. Alte oase de pasăre (pl. XII/8) sau dinți de animale (pl. XII/4), erau folosite pentru lustruire.

b. *Prelucrarea coarnelor* în așezările de la Bucov este documentată destul de intens. Astfel în casa nr. 6 a puțin adîncită din așezarea Bucov-Tioaca s-a descoperit *in situ*, pe podea un corn de cerb tăiat în mai multe bucăți care erau pregătite pentru a deveni unelte, iar alături zăceau mai multe așchii desprinse din acesta în timpul lucrului (pl. VI/1). Este clar că această casă era folosită și ca atelier, de către un meșteșugar care se îndeletnicea cu prelucrarea coarnelor de cerb. Atelierul datează de la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea. Este interesant de semnalat faptul că materia primă (cornul semiprelucrat), descoperită în atelierul amintit mai sus, nu provine de la un cerb vînat, ci este un corn lepădat⁵⁴. Astfel se poate presupune că meșteșugarul care lucra în casa nr. 6 a, ca și alți meșteșugari similari își adunau materia primă din pădure în perioada în care cerbii schimbau coarnele.

Prelucrarea cornului de cerb este dovedită indirect și de o unealtă din corn de cerb (care nu a putut fi reconstituită) descoperită în așezarea Bucov-Rotari, bordeiul nr. 1 (mijlocul secolului al IX-lea), precum și de minerele, de coarnele tăiate sau cu urme de tăiere, scrijelare etc. descoperite în așezarea Bucov-Tioaca, casele nr. 4 a, 7, 9, 10 și 25 (pl. XI).

Din unele coarne, fără să putem preciza de la ce fel de animale provin, au fost făcute și sule sau împungătoare (pl. XII/2, 13, 14). Dintre acestea amintim în chip special o împungătoare în formă de *stilus*, descoperită în așezarea Bucov-Rotari, dependența nr. 3, databilă în secolul al X-lea (pl. XII/13). Acest tip de împungătoare este străin lumii „barbare”. În schimb, este cunoscut în lumea romano-bizantină și bizantină timpurie⁵⁵.

⁵² Determinările de oase ca și a părților de oase întrebuințate ca unelte au fost făcute de către S. Haimovici de la Laboratorul de morfologie animală, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

⁵³ Determinată de S. Haimovici.

⁵⁴ Această observație a fost făcută de S. Haimovici.

⁵⁵ Un astfel de exemplar a fost descoperit la Sucidava-Celei, cf. D. Tudor, *Une cité daco-romaine et byzantine en Dacie*, Latomus, 1965, p. 93, fig. 21/2; o împungătoare de os similară s-a descoperit și în Crimeea la Ilurat cf. V.F. Gajduchevici, *Имурат, Итоги археологических исследований 1948—1953 гг. Боспорские города II*, MIA, 85, p. 70, fig. 60/1—3.

4. Olăritul

Olăritul este documentat în așezarea Bucov-Tioca printr-un bordei în cadrul căruia funcționase și un cuptor de ars oale. Bordeii, spre deosebire de toate celelalte descoperite atât la Bucov-Tioca cât și la Bucov-Rotari, are forma unui pentagon cu colțurile rotunjite. La virful pentagonului se află scobit în lut un cuptor de formă tronconică având înălțimea de 0,50 m. Vatra cuptorului avea diametrul de 1,40 m, iar partea superioară diametrul de 1,10 m. Gura de foc de forma unui pătrat cu colțurile rotunjite avea înălțimea de 0,30 m și lungimea de 0,40 m.

Marginea vetrei de la gura de foc pe lângă perete are o mică ridicătură care servea la așezarea mai bună a vaselor din cuptor. Cuptorul a fost găsit evacuat, astfel încît nu putem face aprecieri asupra produselor arse aici. Bordeii servea totodată ca locuință, căci în interiorul său se aflau două vetre de foc, una așezată în apropierea colțului de nord, iar cealaltă în apropierea acesteia mai spre interiorul încăperii (fig. 36).

Cuptorul de olar de la Bucov își găsește analogii în cuptoarele tronconice fără grătar de la Dragosloveni⁵⁶ și de la Garvăn-Dinogetia⁵⁷.

Deoarece pe baza analizelor cu ajutorul energiei nucleare s-a stabilit că toate categoriile ceramice locale, precum și o parte a ceramicii de tip bizantin smălțuite parțial sau total, este lucrată din pământ de la Bucov (cf. mai jos cap. *Ceramica*, p. 113). Trebuie să admitem că, deși nu avem alte ateliere de olărie nici în așezarea Bucov-Tioca și nici în porțiunea care a putut fi cercetată din așezarea de la Bucov-Rotari 1, ele sînt totuși de presupus, fie în așezările descoperite și necercetate încă, fie chiar în așezări din preajmă, pe care deocamdată nu le-am putut descoperi, unde este de presupus și existența unor cuptoare mai perfecționate.

5. Extragerea păcurii

În așezarea de la Bucov-Tioca s-au găsit fragmente ceramice care par a avea pe ele urme de păcură. Două fragmente provin dintr-un fund de urcior probabil amforoidal, lucrat pe roata rapidă, dintr-o pastă, amestecată cu nisip fin, de culoare brun roșcată. Cele două fragmente provin din umplutura bordeiului nr. 17, databil pe la mijlocul secolului al IX-lea.

Un alt fragment cu urme de păcură a fost descoperit în aceeași așezare, în casa nr. 19, databilă în a doua jumătate a secolului al IX-lea. Fragmentul provine din gura unei oale cu toartă, lucrată pe roata rapidă.

Fragmentele de mai sus dovedesc folosirea păcurii aflată în apropierea acestor așezări în secolul al IX-lea și foarte probabil și în secolul următor. Prezența unui bitum îmbătrinit e atestată, grație săpăturilor arheologice, în secolul al IX-lea sau al X-lea și la Tîrșorul Vechi⁵⁸, care se află la circa 15 km sud-vest de Bucov.

⁵⁶ Maria Comșa. *Töpferöfen aus dem IX-X Jahrhundert freigelegt bei Dragosloveni (Kreis Vrancea)*, Sl. A., XVIII/1, Bratislava, 1970, p. 119—127.

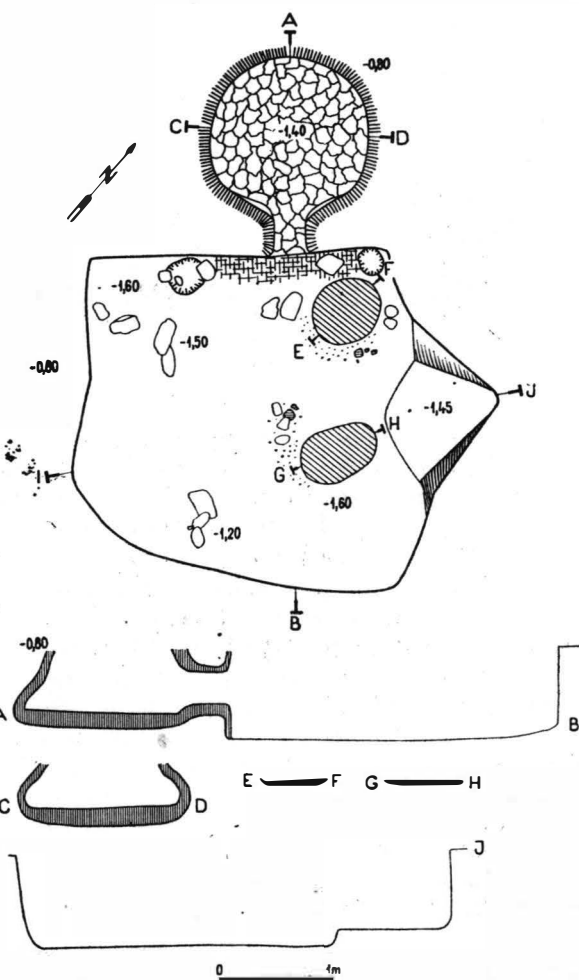

Fig. 36 Bucov-Tioca. Planul și profilurile bordeiului-atelier 8 cu cuptorul de olar (vezi legenda la fig. 6).

⁵⁷ Idem, în *Dinogetia*, I, p. 127 și urm.

⁵⁸ Constantin M. Boncu, *Contribuții la istoria petrolului românesc*, București, 1971, p. 17.

Desigur că nu poate fi vorba încă în acest timp de o exploatare sistematică, ci mai mult de găsirea de către localnici a unor astfel de zăcăminte aproape de suprafața solului și folosirea lor prin săparea unor puțuri nu prea adinci.

Întrucît pînă în prezent nu dispunem de analizele chimice necesare pentru stabilirea cu certitudine a urmelor de păcură de pe fragmentele amintite, extragerea păcurii în zăcămintele din preajma Bucovului este o problemă care rămîne să fie studiată prin noi cercetări.

VIII.

ÎNDELETNICIRILE (MEȘTEȘUGURILE) CASNICE

Principalele îndeletniciri casnice rezervate femeilor erau : torsul, țesutul și cusutul.

1. *Torsul* este documentat prin 42 de fusaiole (prîsnele de fus) din lut ars. Dintre acestea 33 provin din așezarea Bucov-Tioca (21 bucăți fiind descoperite în bordeie și 12 în case), iar 9 din așezarea Bucov-Rotari (dintre care 6 în bordeiul nr. 1 și 3 în case).

Fusaiolele de lut erau confecționate de olarii care făceau diferitele tipuri de vase. Astfel se explică faptul că unele fusaiole sînt arse oxidant altele însă în urma arderii inoxidante au o culoare cenușie închisă, la fel ca și ceramica cu decor lustruit și incizat (fig. 37/9, 16, 18 și fig. 38/14, 19,21). Unele au suprafața lustruită și ornamentată.

Unele fusaiole sînt lucrate din fragmente ceramice care au fost rotunjite și perforate (fig. 37/11 ; fig. 38/7, 12). Acestea însă nu sînt lucrate de meșteri specializați, ci confecționate casnic.

Fusaiolele de lut documentate la Bucov-Tioca în secolul al VIII-lea (bordeiul nr. 19) au o formă bitronconică, bitronconică aplatizată, bitronconică rotunjită sau oval aplatizată în secțiune. Una din ele are ornament de linii orizontale incizate adinc. La sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului următor, în afară de formele bitronconice și bitronconice rotunjite, apare ca excepție o fusaiolă bitronconică avînd partea superioară mai scundă, iar partea inferioară alungită (fig. 37/8). Alta, tot de formă bitronconică, are porțiunea din jurul găurii țesită, atît în partea superioară, cit și în cea inferioară (fig. 37/9).

Fusaiolele din bordeiele care se datează pe la mijlocul secolului al IX-lea sînt bitronconice sau mai ales bitronconice rotunjite, uneori profilul lor apropiindu-se de un oval sau de o sferă. În această perioadă mai există unele avînd o parte aplatizată, iar partea cealaltă tronconică sau tronconică rotunjită (fig. 38/15, 16). Printre cele bitronconice rotunjite există unele care au suprafața ornamentată cu pliseuri dispuse orizontal (fig. 37/18), sau este acoperită cu diferite fațete (fig. 37/16), linii orizontale (fig. 38/14) sau cu împunsături de forma unor mici triunghiuri incluse între două linii orizontale (fig. 37/20). Fusaiole cu un ornament similar au fost descoperite la Dridu⁵⁹ și la Dinogelia⁶⁰.

În casele puțin adîncite se mențin fusaiolele bitronconice sau bitronconice rotunjite. Unele din ele sînt ornamentate cu pliseuri⁶¹ (fig. 38/2) sau cu linii orizontale (fig. 38/19). În casele construite la suprafața solului din secolul al X-lea se mențin fusaiolele bitronconice sau bitronconice rotunjite, dar apare și o fusaiolă lucrată stingaci descriînd în profil un dreptunghi cu colțurile rotunjite. De asemenea mai ales în această perioadă apar fusaiolele lucrate din cioburi.

Unele fusaiole au pe ele diferite semne incizate (semne de proprietate), semne alfabetiforme și chiar inscripții cu inițialele sau chiar numele celei care a folosit fusaiola respectivă (cf. cap. *Scrisul*).

⁵⁹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 126, fig. 52/8.

⁶⁰ Maria Comșa, *Dinogelia*, I, p. 109, fig. 60/2,6.

⁶¹ O fusaiolă similară a apărut și în așezarea de la Lim-

bari-Căprăria, cf. I. G. Hincu, în *Археологические исследования в Молдавии в 1968—1969 г.*, Chișinău, 1969, p. 168, fig. 10/3.

În ceea ce privește evoluția fusaiolelor de lut, putem face următoarele observații. Cele mai frecvente sînt fusaiolele bitronconice sau bitronconice rotunjite, care încep în a doua jumătate a secolului al VIII-lea și se mențin pînă în secolul al X-lea inclusiv. Unele din acestea au înălțimea aproape egală cu diametrul maxim, altele au înălțimea mai mică decît diametrul maxim (bitronconice aplatizate). La sfîrșitul secolului al VIII-lea sau la începutul secolului al IX-lea apar tipurile cu cele două părți inegale (față de diametrul maxim) care se mențin pînă în a doua jumătate a secolului al IX-lea.

În secolul al X-lea apar cele cu secțiunea în forma unui dreptunghi cu colțurile rotunjite.

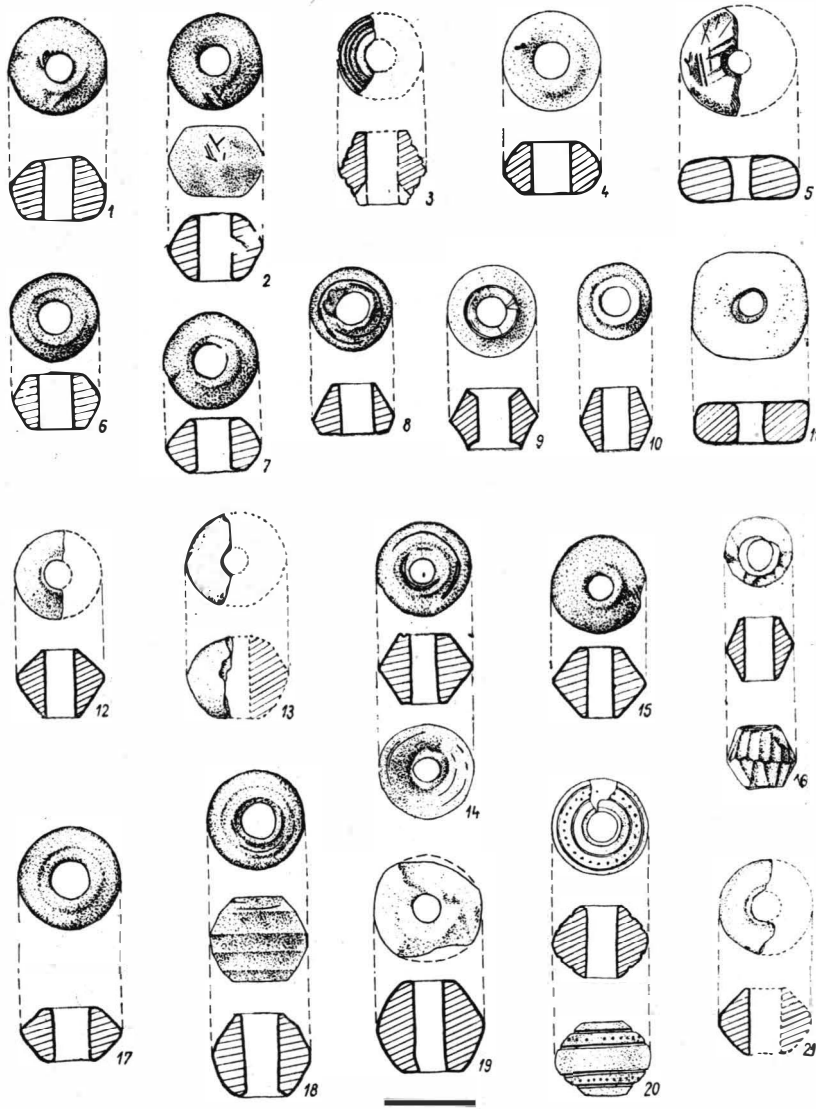

Fig. 37 Bucov-Tioca. Fusaiole (prisnele de fus) de lut. 1-5 bordeii 19 (sec. VIII); 6-8 bordeii 3 (sec. VIII-IX); 9-13 bordeii 1 (sec. VIII-IX); 14, 15 bordeii 4 (sec. IX); 16 bordeii 8 (sec. IX); 17 bordeii 9 (sec. IX); 18, 20, 21 bordeii 17 (sec. IX); 19 bordeii 15 (sec. VIII-IX).

Trebuie să remarcăm de asemenea că în secolul al IX-lea apar fusaiole ornamentate (cu fațete, pliseuri, linii orizontale, sau puncte incluse între linii orizontale incizate). Astfel de exemplare nu mai apar în secolul al X-lea.

Este interesant de semnalat faptul că în unele complexe apare un număr mai mare de fusaiole (în bordeiele nr. 1 și 19 de la Bucov-Tioca cîte cinci fusaiole, iar din bordeii nr. 1 de la Bucov-Rotari provin șase fusaiole). Numărul mai mare de fusaiole ar putea indica eventual o practică mai intensă a torsului în cadrul unor familii. Ținînd seama de faptul că numărul mai mare de fusaiole apare exclusiv în bordeie atît la Bucov-Tioca, cît și la Bucov-Rotari, putem deduce

eventual (în măsura în care fusaiiolele de lut nu au fost înlocuite cu altele din materiale perisabile) că în etapa de locuire în bordeie torsul a cunoscut o intensitate mai mare în comparație cu etapa de locuire în case.

2. *Țesutul* este documentat printr-o tindeică (tindeche) descoperită în așezarea Bucov-Tioca, casa nr. 6 a (fig. 30/6), ca și prin două amprente de țesătură imprimate în lutul moale al dependenței nr. 2 (atelierul de fierărie) din așezarea Bucov-Rotari. Una din aceste amprente este de la o pînză mai subțire țesută în două ițe (pl. XIII/1), iar cealaltă de la o pînză mai groasă țesută în patru ițe (pl. XIII/2).

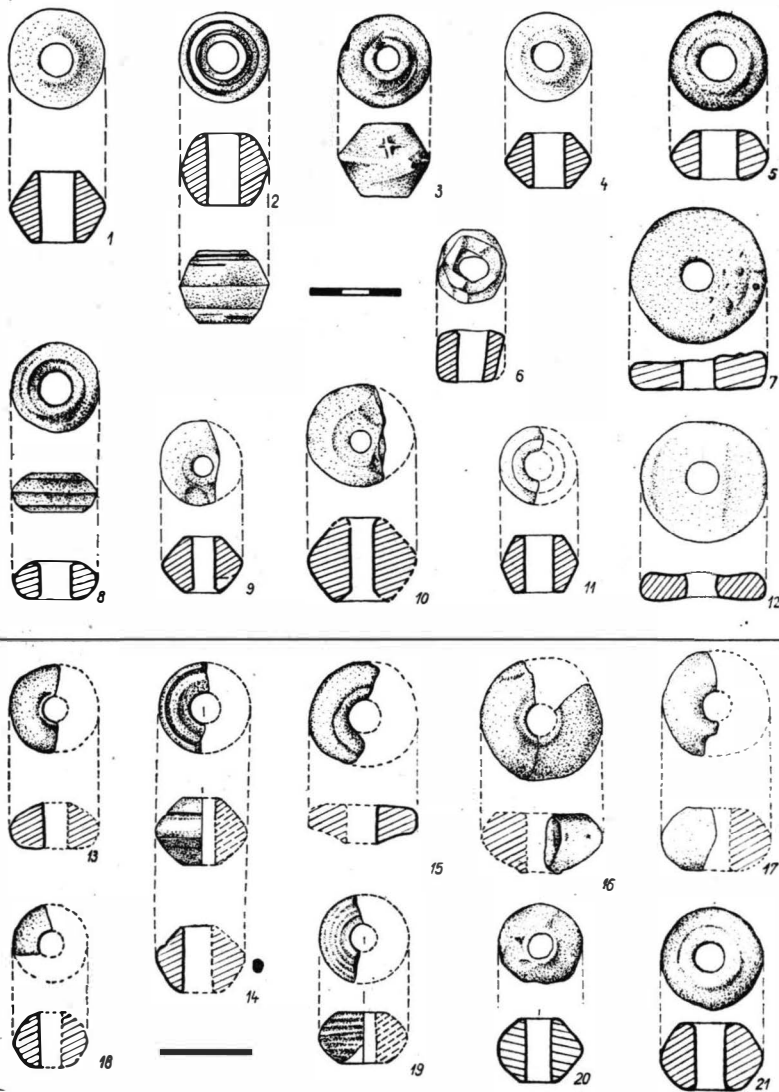

Fig. 38 Bucov-Tioca. Fusaiole (prisnele de fus) de lut. 1, 3 casa 6a (sec. IX-X); 2 casa 4 a (sec. IX-X); 4 casa 26 (sec. IX-X); 5 *passim* (1970); 6, 12 casa 3 (sec. X); 7 casa 2 (sec. X); 8 casa 5 (sec. X); 9 casa 1 (sec. X); 10 casa 10 (sec. X); 11 casa 6 (sec. IX-X). Bucov-Rotari. 13-18 bordeiul 1 (sec. IX); 19, 20 casa 3 (sec. IX-X); 21 (cenușie, arsă inoxidant) în apropierea laturii de est a casei 3.

Toate celelalte unelte făcute din lemn ca : țevile, vîrtelnița, spetele etc. întrebuintate pentru confecționarea pînzei, inclusiv războiul de țesut sînt de presupus, dar lemnul în condițiile solului de la Bucov nu se păstrează.

3. *Cusutul* este documentat la Bucov prin cinci tocure pentru păstrarea acelor de cusut, care se încadrează în trei tipuri deosebite.

Primul este un toc de ace simplu, făcut dintr-un os de pasăre tăiat la extremități. Astfel se obținea un tub, care era apoi astupat la cele două capete. Tocul a fost descoperit în bordeiul nr. 2 din așezarea Bucov-Tioca și se datează pe la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului

a VIII-lea. Tocuri de ace similare s-au descoperit în necropolele de la Novi Pazar ⁶², de la Homok-hegy-Halom ⁶³ Szirák, Želovce și altele ⁶⁴, precum și în așezarea de la Garvăn-Dinogetia ⁶⁵.

Un alt os de pasăre similar, dar mai subțire avind ca și primul urme puternice de lustruire pe suprafață în urma folosirii, descoperit tot în bordeiul nr. 2, pare a fi servit și el ca toc de ace (pl. XII/6).

Al doilea tip este lucrat tot din os de pasăre, dar spre deosebire de primul la un capăt are două găuri mici rotunde, dispuse față în față (pl. XII/18 și fig. 104/5). Un al doilea exemplar e apropiat ca formă de primul tip, dar cele două găuri, făcute prin scrijelare, sînt alungite (pl. XII/28). Prin cele două găuri se trecea o verigă de metal cu ajutorul căreia tocul putea fi suspendat. Primul a fost descoperit în bordeiul nr. 9, iar al doilea în groapa arsă nr. 3, ambele se datează pe la mijlocul secolului al IX-lea. Tocuri de ace perforate la un capăt se cunosc de la Novi Pazar și Győr, Keszthely și Birlălești ⁶⁶.

Al treilea tip este lucrat dintr-un os mai rezistent și este ornamentat cu 5—6 linii incizate despărțite de cîte două linii distanțate și mai adînci (pl. XII/7). El a fost descoperit în bordeiul nr. 19 și se datează în a doua jumătate a secolului al VIII-lea.

Cele mai apropiate analogii pentru acest tip de toc de ace îl găsim în necropolele din aceași vreme de la Izvoru ⁶⁷, Chirnovi ⁶⁸, Obirșia-Olt ⁶⁹, precum și la Dunărea mijlocie ⁷⁰.

Tocurile de ace descoperite în așezarea Bucov-Tioca se datează, după cum am văzut, în a doua jumătate a secolului al VIII-lea și la mijlocul secolului al IX-lea, mai precis în etapele de locuire din bordeie. În etapele de locuire în case ele nu mai apar.

În afară de tocurile de ace, cusutul pare a fi dovedit la Bucov încă și printr-un fragment de ac (?) de fier (fig. 30/1) descoperit în casa nr. 11 și datat în secolul al X-lea.

4. *Prelucrarea pieilor de animale*, îndeletnicire rezervată bărbaților, este de asemenea bogat ilustrată la Bucov, prin cele 65 de sule de os, descoperite aproape în toate locuințele (pentru exemplificare cf. pl. XII/1—3; 9—12, 17, 19—22, 25—27), precum și de o sulă de fier (fig. 30/2). În bordeiul nr. 9 a fost descoperit și un cuțit cu virful curbat în sus folosit la tăierea pieilor (fig. 30/3). Erau prelucrate în primul rînd pieile de oaie, din care se făceau cojoace care constituiau îmbrăcămintea de iarnă.

Descoperirea unui număr mai mare de sule de os în anumite locuințe din așezarea Bucov-Tioca, cum ar fi de exemplu bordeiele nr. 1, 2 și 15 în care s-au găsit cîte patru sule de os, bordeiul nr. 12 în care s-au găsit cinci bucăți, bordeiul nr. 9 în care s-au găsit șapte și bordeiul nr. 19 în care erau nouă exemplare, ar putea indica preocuparea mai intensă a unor familii cu prelucrarea pieilor de animale. De asemenea este de remarcat numărul mic de sule de os descoperite în așezarea Bucov-Rotari în comparație cu cea de la Bucov-Tioca.

Cojocăritul a putut constitui nu numai o îndeletnicire casnică, dar și o ocupație a unor meșteri specializați.

Tot din piei de animale se confecționa casnic încălțămîntea (opincile).

⁶² Stancio Stancev, *Hosu Pasap*, pl. XXXIV/7 (M. 23), care e cea mai apropiată ca formă de a noastră.

⁶³ Éva Garam, în *Cemeteries of the Avar Period (567—829) in Hungary, I Avar Finds in the Hungarian National Museum*, Budapesta, 1975, p. 15, fig. 3, M 11/6.

⁶⁴ J. Hampel, *Allerthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Braunschweig, 1905, III, pl. 65, M. 12/2; pl. 201, M. 35; I. Kovrig, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Atlatyán*, Archaeologia Hungarica, XL, Budapesta, 1963, M. 30, pl. II/23; M. 133, pl. XI/33; M. 166, pl. XIV/28; M. 187, pl. XVI/5, M. 209, pl. XVII/23; M. 333 și 339, pl. XXIV/5, 11; M. 461, pl. XXXI/7; M. 522, pl. XXIV/60; M. 527, pl. XXXV/4; Zlata Čilinská, *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Bratislava, 1973, M. 521, pl. LXXXV și altele.

⁶⁵ I. Barnea, în *Dinogetia*, I, p. 329, fig. 180/20—23. Aceste piese au fost considerate ca fiind dade (tuburi) pentru suflat în cimpoi. Unele din ele ar putea fi romano-bizantine.

⁶⁶ Stancio Stancev, *op. cit.*, pl. XXXV/1 (M. 10); Josef Hampel, *Allerthümer*, III, pl. 487, Győr (Raab), II, M. 258, nr. 2; A. Cs. Sós, *Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Keszthely-Fenékpuszta*, Acta Arch. Ac. Sc. Hung., 13, Budapesta, 1961, pl. LX/8.

Un toc de ace, scotîit greșit fluier, apropiat ca formă de

al doilea, cf. Ghenuță Coman, *Evoluția culturii materiale din Moldova de sud în lumina cercetărilor arheologice cu privire la secolele V—XIII*, Memoria Antiquitatis, III, Piatra Neamț, 1971, p. 493 și p. 494 fig. 9/3.

⁶⁷ Bucur Mîtreă, C. Preda, M. Chițescu, Gh. Rădulescu și M. Ionescu *Necropola feudală timpurie de la Izvorul (jud. Ilfov)*, Materiale, IX, 1970, p. 333, fig. 4/3.

⁶⁸ Done Șerbănescu, *Morminte din perioada prefeudală descoperite la Chirnovi (jud. Ilfov)*, SCIV, 24, 4, 1973, p. 668 și pl. II/2.

⁶⁹ Octavian Toropu și Onoriu Stoica, *op. cit.*, p. 173, fig. 9/6—9. Două fragmente asemănătoare au fost descoperite și la Orlea cf. Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică (secolele III—XI)*, Craiova, 1976, pl. 17/13, 14.

⁷⁰ Ca exemple cf. H. Hampel, *Allerthümer...*, III, pl. 68, m. 33,1; 73, 23, 86, M. 2, 13; 250, M. 72 etc.; N. Fettich, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc Studia Archaeologica*, III, Budapesta, 1965, p. 18, fig. 21/3; p. 24, fig. 30/7; pl. 47 fig. 75/5; p. 59 fig. 98/5 și fig. 99/5; Éva Garam, *op. cit.*, p. 15, fig. 3, M 8/1; Z. Čilinská, *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Bratislava, M. 30, p. 214; M. 367, p. 219 și altele.

Îndeletnicirile casnice : torsul, țesutul, cusutul (specifice femeilor) sau prelucrarea pieilor de animale (cojocăritul confecționarea opincilor) și impletitul (pentru confecționarea coșurilor, rogojinilor, funiilor, bicelor etc), specifice mai ales pentru bărbați, erau practicate de obicei de către toți membrii obștei, paralel cu munca cimpului și creșterea animalelor. Doar în unele cazuri (cum este de exemplu cojocăritul) putem avea de-a face cu meșteri specializați.

Îndeletnicirile casnice în această perioadă aveau menirea de a confecționa în primul rând îmbrăcămintea, de a satisface unele necesități casnice (saci) și de înfrumusețare a casei (covoare, ștergere etc).

IX.

C E R A M I C A

Trebuie să precizăm de la început că în ceea ce privește inventarul ceramic între cele două așezări de la Bucov (Bucov-Tioca și Bucov-Rotari) nu există deosebiri. De aceea în cele ce urmează materialul din cele două așezări îl vom trata împreună.

A. CERAMICA LOCALĂ

1. Ceramica cu decor incizat, lucrată cu roata rapidă

Ceramica din această grupă, lucrată la roata rapidă, este totdeauna arsă oxidant. Vasele prezintă în interior dungi orizontale adâncite care s-au format datorită turațiilor rapide ale roții. Pe mijlocul fundului vaselor, în interior, se află fie o ridicătură ca un fel de umbo, fie o adâncitură, în urma apăsării lutului cu degetele de către meșterul olar, atunci când a început modelarea vasului. Pe partea exterioară a fundului se văd linii concentrice, urmele desprinderii vasului de pe roată prin tăiere cu sfoara (pl. XIV/1—4).

Tipurile de vase caracteristice pentru această categorie ceramică sînt borcanele și oalele cu toartă de diferite dimensiuni avînd în general o formă elegantă și bine proporționată (fig. 39—47 ; pl. XV/1).

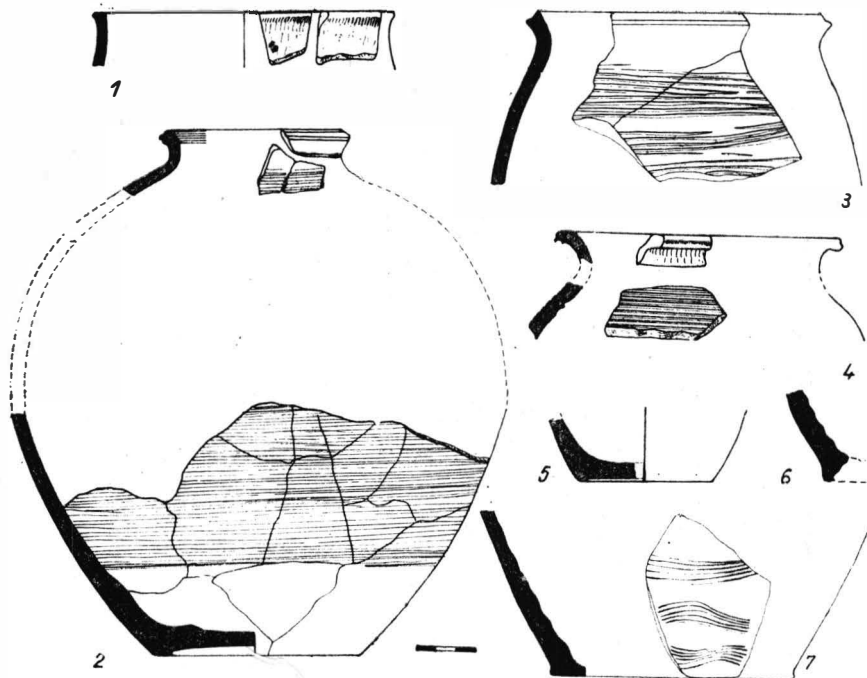
Ținînd seama de formă distingem următoarele variante de borcane :

- cu corpul ovoidal, avînd diametrul maxim pe mijlocul corpului ;
- cu corpul sferoidal ;
- piriforme, cu diametrul maxim în regiunea umerilor ;
- bitronconice sau bitronconice rotunjite avînd diametrul maxim pe mijlocul corpului.

Borcanele cu corpul sferoidal ca și cele cu corpul bitronconic rontunjit, spre deosebire de celelalte variante, au diametrul gurii aproape egal cu cel al fundului. De asemenea, înălțimea lor este aproape egală cu diametrul maxim, în timp ce la celelalte variante diametrul maxim este mai mic decît înălțimea. În așezarea Bucov-Rotari a apărut, ca unicat, partea inferioară a unui borcan scund (castron) ornamentat cu benzi de linii în val întrerupte.

Fig. 39 Ceramică lucrată la roata rapidă.
 Bucov-Tioca. 1, 2, 5, 6 bordeiul 2;
 4 bordeiul 19; 7 bordeiul 23. Bucov-
 Rolari. 3 bordeiul 2.

Diferitele tipuri de borcane au profilul buzei simplu, rotunjit sau ieșit (oblic sau orizontal). Uneori buza prezintă în interior o șanțuire (așa numită pentru capac), iar în exterior ea este fie rotunjită, fie că are o muchie. Sînt frecvente profilurile triunghiulare în secțiune cu o adincitură pe partea superioară. Alteori profilul buzei descrie în secțiune un pătrat datorită unei nervuri în relief pe partea exterioară a buzei.

În ceea ce privește ornamentarea se întîlnesc liniile orizontale dese, care acoperă întreaga suprafață a vasului, linii aproape orizontale dispuse în benzi, benzi de linii în val succesive, care uneori sînt subliniate de o bandă de linii orizontale. Ca un ornament caracteristic într-o anumită etapă de dezvoltare a acestei ceramici apare valul foarte larg, executat cu bețisorul sau cu un fel de pieptene avînd doi, trei sau mai mulți dinți. Benzile sau liniile în val sînt dispuse succesiv sau adeseori se întretaie între ele. Foarte frecvent este ornamentul format din benzi de valuri largi dispuse succesiv pe corpul vasului, avînd ștearsă partea superioară și inferioară a valurilor ceea ce dă uneori impresia unui ornament în formă de „frunze de brad” (fig. 39—46; pl. XVI). Partea interioară a buzei uneori este și ea ornamentată cu linii orizontale, linii în val, benzi de valuri largi etc. (fig. 41/7,12; fig. 42/2, 4, 5, 8; fig. 43/1, 2, 11; fig. 44/4, 6, 7; fig. 45/1, 4, 6, 10; fig. 46/1, 2, 10).

Alături de borcanele de diferite tipuri apar vase de provizii (fig. 73/2), oale și ulcele cu toartă de diferite proporții, lucrate din aceeași pastă ca și vasele borcan (fig. 47).

Oalele sau ulcelele cu toartă reprezintă un procent destul de ridicat în cadrul inventarului ceramic descoperit la Bucov. Oalele cu toartă prezintă următoarele variante :

- cu corpul sferoidal sau ovoidal;
- cu corpul ușor bitronconic.

Profilul buzei oalelor cu toartă are uneori o șanțuire în interior, alteori buza este ușor răsfrîntă în afară avînd pe partea exterioară o nervură în relief. Se cunosc și buze triunghiulare în secțiune sau rotunjite. Nu lipsesc nici profilurile mai complicate (fig. 40/1—5, 7—8; fig. 41/7—9, 12, 13; fig. 42/1; fig. 43/12—14; fig. 45/1—6, 10; fig. 46/2, 5, 10). În general profilul buzelor la oalele și ulcelele cu toartă prezintă aceleași variante ca și la vasele-borcan.

Toartele încep de la nivelul buzei, uneori înălțindu-se foarte puțin față de nivelul acesteia și coboară pînă la mijlocul corpului vasului sau ceva mai jos. Secțiunile torțiilor sînt foarte variate. Predomină toartele ovale sau oval-aplatizate în secțiune, uneori cu nervuri sau ridicături în relief pe partea exterioară. Mai rar se întîlnesc și toarte rotunde, cu secțiunea circulară, trapezoidală sau dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Și la acestea se constată nervuri în relief pe partea exterioară sau marginile puțin ridicate (fig. 40/3, 4, 8; fig. 47/2, 5, 9—11).

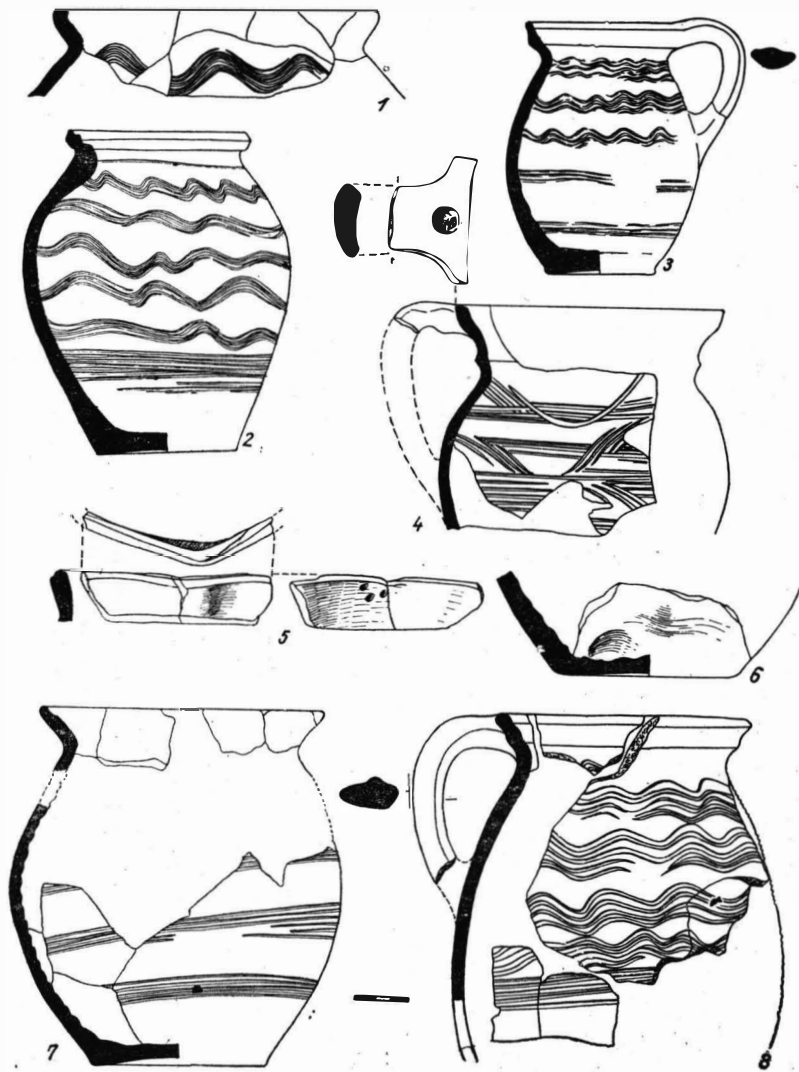

Fig. 40 Ceramică lucrată la roata rapidă, mijlocul secolului IX. Bucov-Tioca. 1–3, 5, 8 bordeiul 9; 4, 6 bordeiul 18; 7 bordeiul 5.

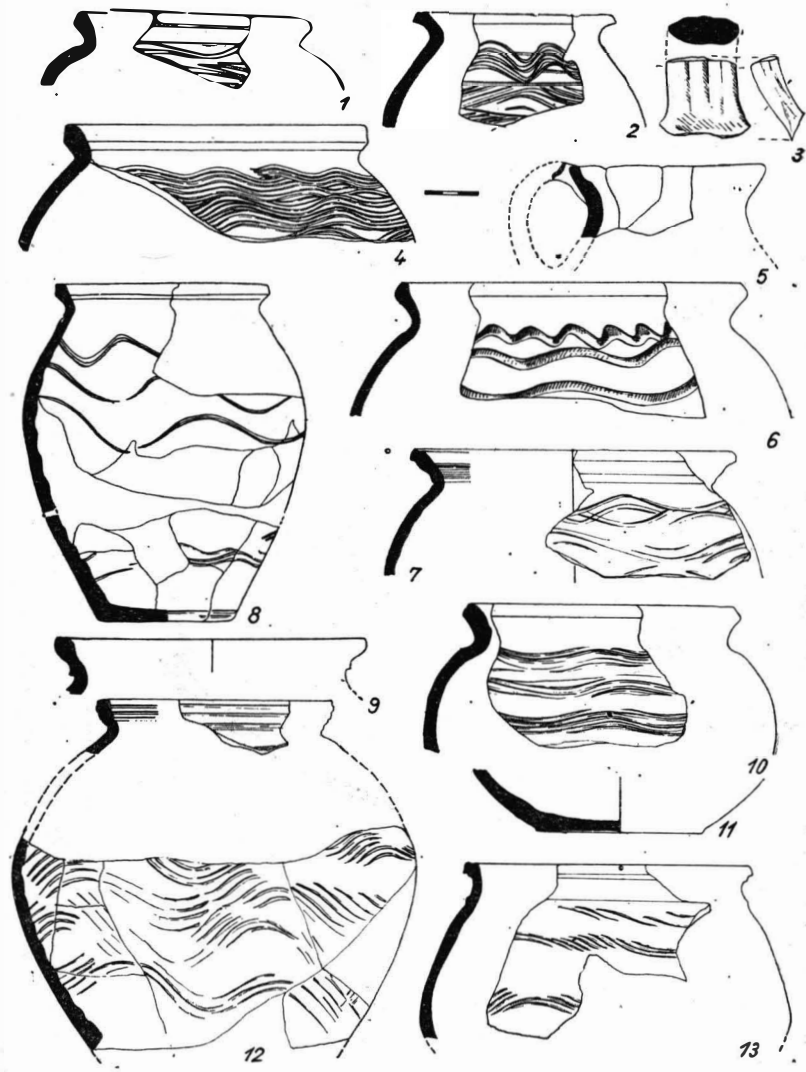

Fig. 41 Ceramică lucrată la roata rapidă, mijlocul secolului IX. Bucov-Tioca. 1, 5, 6 bordeiul 4; 2 bordeiul 6; 3, 4 bordeiul 21; 7 bordeiul 8; 9 bordeiul 5; 10 groapa de acces a cuptorului 4; 11, 12 bordeiul 5. Bucov-Rotari. 8, 13 groapa de acces a cuptorului de copt.

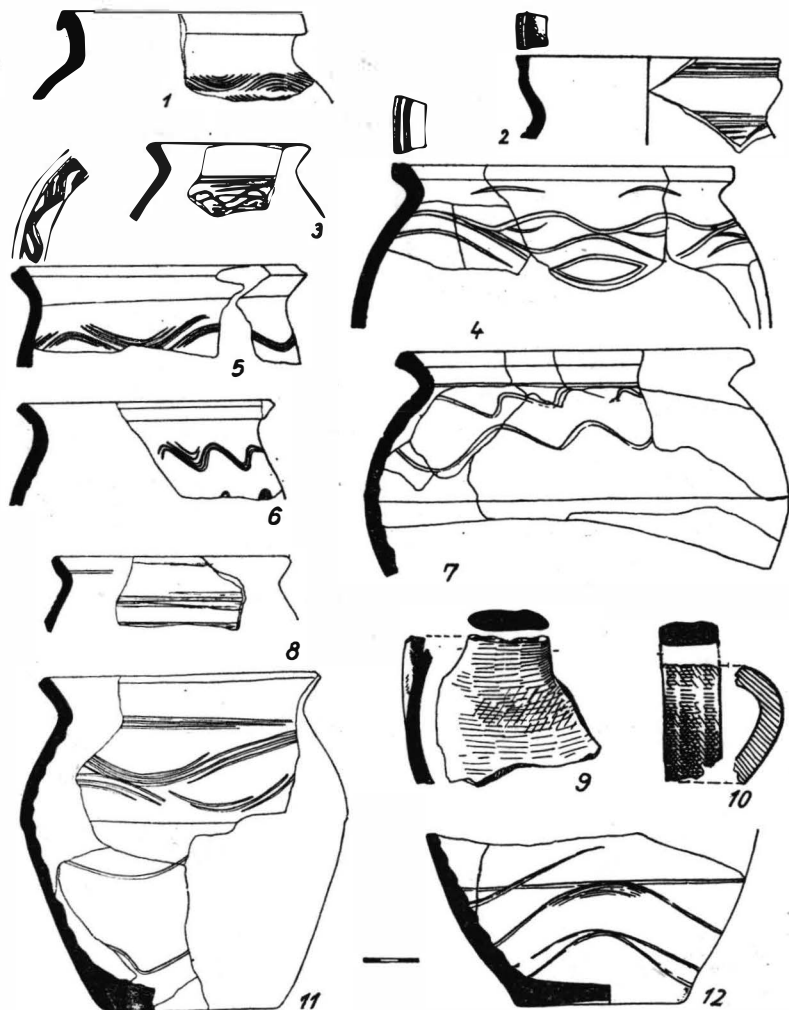

Fig. 42 Ceramică lucrată la roata rapidă, mijlocul secolului IX. Bucov-Rotari, bordeiul 1.

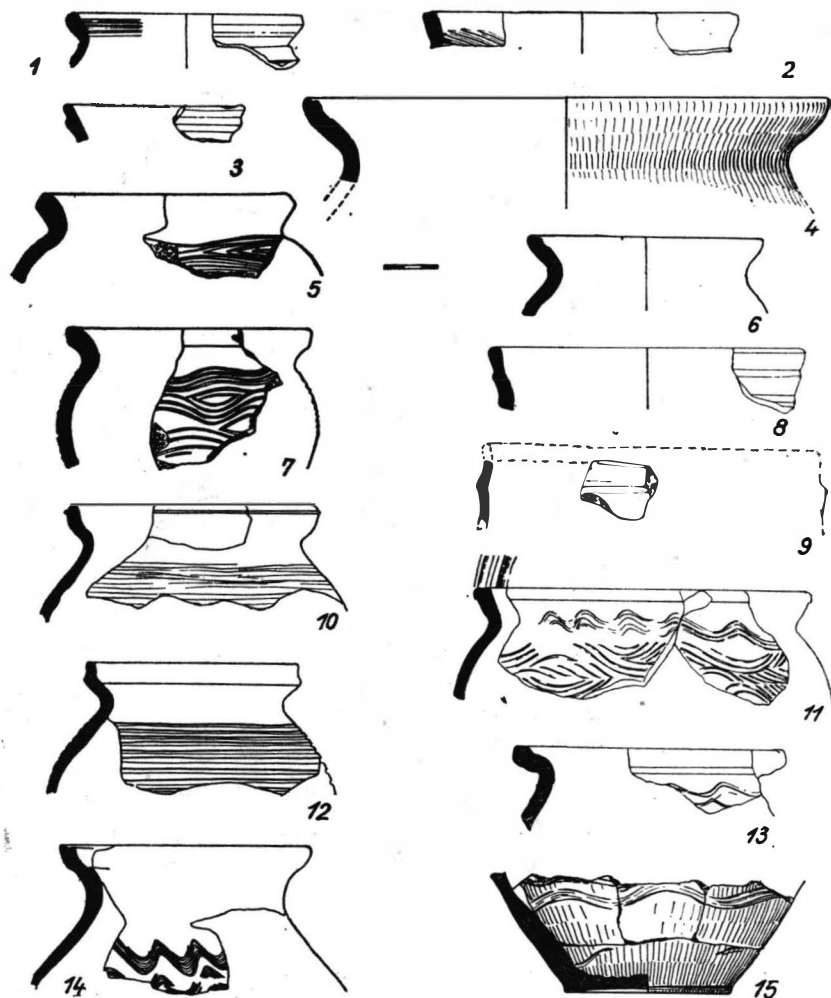

Fig. 43 Ceramică lucrată la roata rapidă, a doua jumătate a secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea. Bucov-Tioca. 1, 5-7, 10, 11, 15 casa 6 a; 2, 3, 9 casa 18; 8, 12, 14 casa 12; 13 casa 4 a. Bucov-Rotari. 4 dependența 4 (atelier de fierărie).

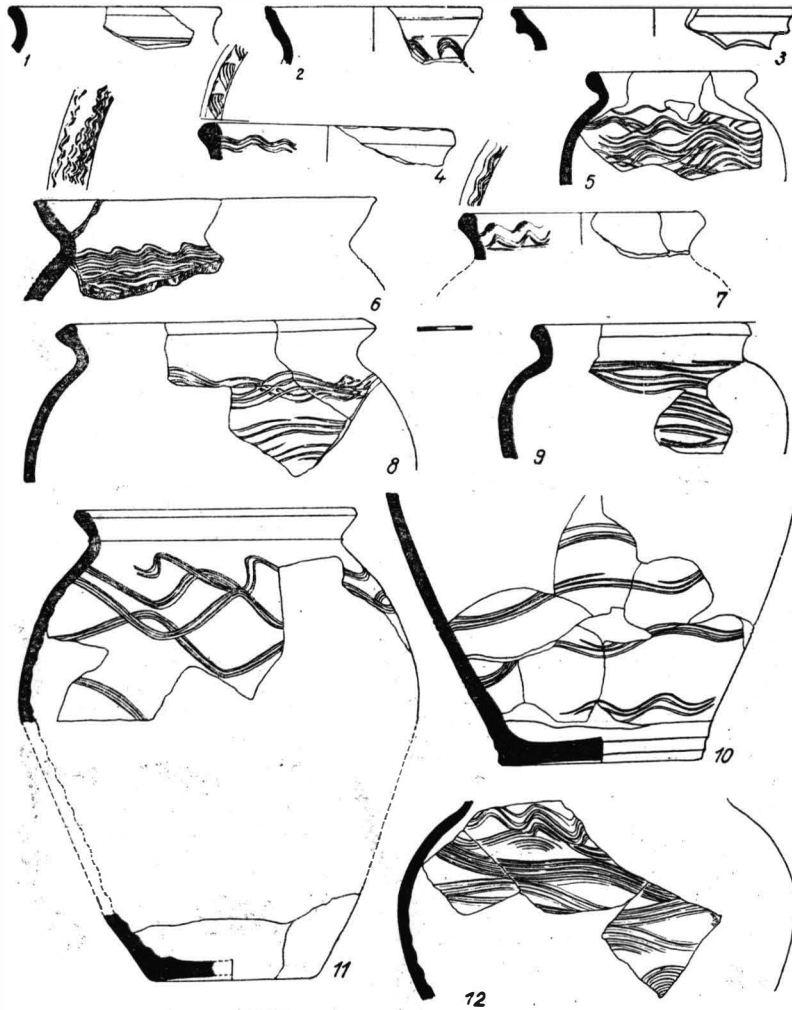

Fig. 44 Ceramică lucrată la roata-rapidă, a doua jumătate a secolului al IX-lea. Bucov-Tioca, casa 12.

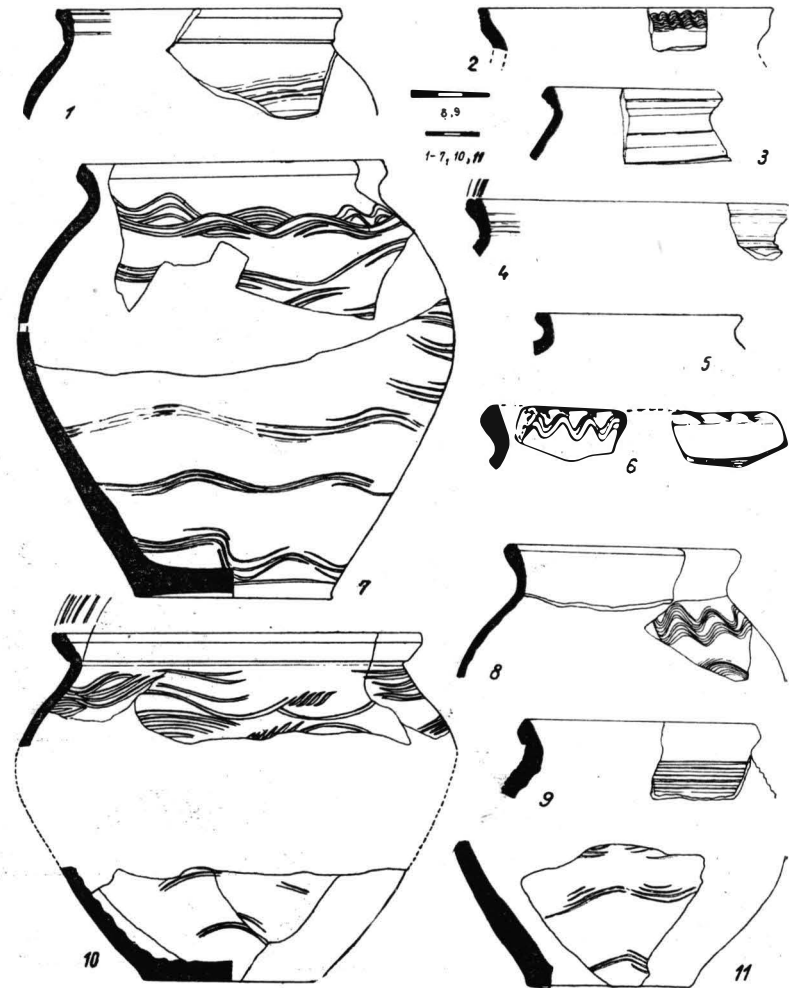

Fig. 45 Ceramică lucrată la roata rapidă din secolul X, Bucov-Tioca, 1, 2 casa 5; 3, 5, 8 groapa 2; 4, 6 casa 8; 7 casa 10; 9 casa 3; 10, 11 casa 11 (atelier de fierărie).

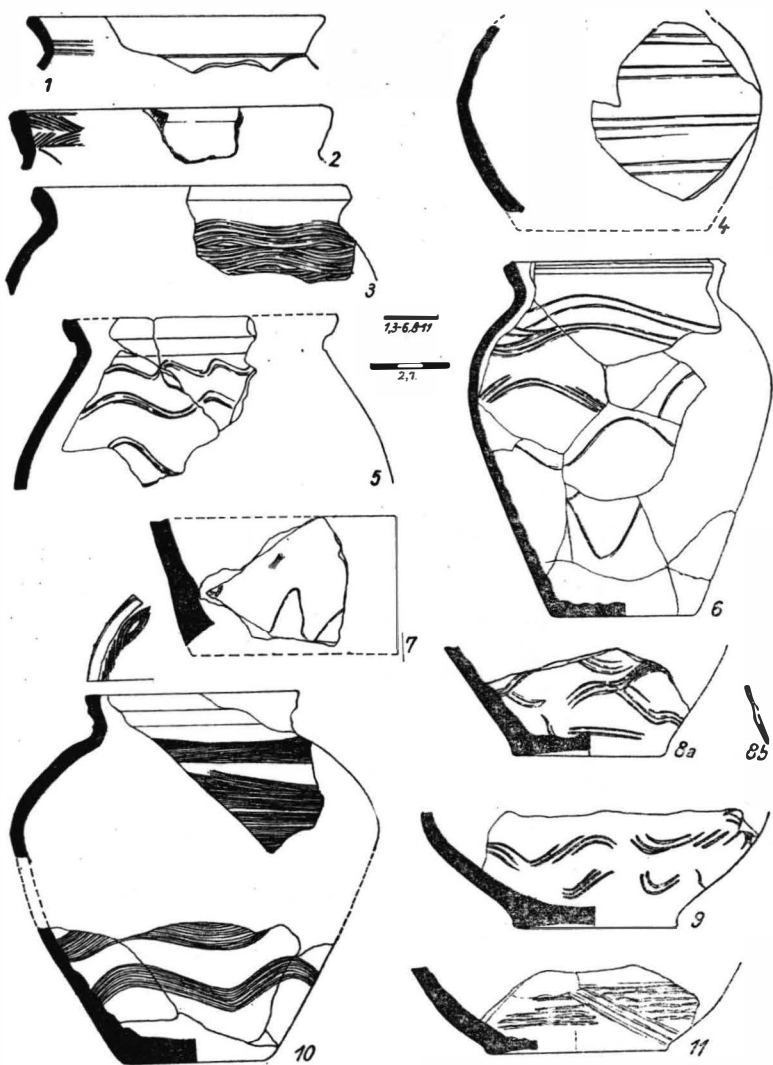

Fig. 46 Ceramică lucrată la roata rapidă din secolele IX-X, Bucov-Rolari. 1 casa 9; 2-4, 6 casa 3; 5 dependența 3; 7, 8 a-b casa 9; 9 casa 1; 10 dependența nr. 2 (atelier de fierărie); 11 casa 4.

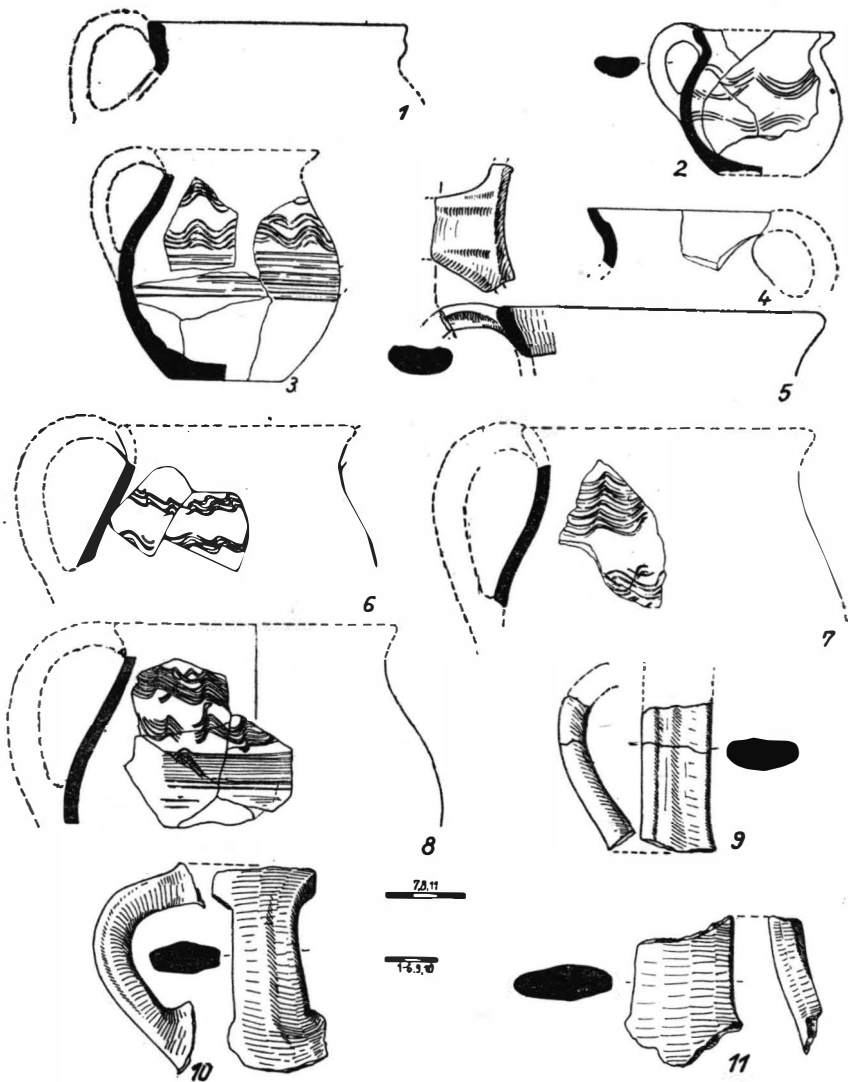

Fig. 47 Oale cu o toartă, lucrate la roata rapidă din secolele IX-X, Bucov-Tioca. 1, 7, 10 casa 19; 2 groapa nr. 2; 3 casa 18; 4 casa 5; 5 casa 4a; 6, 8 casa 14; 9 casa 13; 11 casa 12.

Ulcelele nu se deosebesc în ceea ce privește forma de oale decât prin dimensiuni (fig. 47/2, 3).

Pe oalele și ulcelele cu toartă se întâlnește ornamentul format din benzi de linii în val succesive, benzi de linii vălurite subliniate de o bandă de linii orizontale sau valuri largi trasate peste linii orizontale (fig. 47).

Oalele și ulcelele ca și borcanele au uneori ornament și pe partea interioară a buzei. El este format din una sau mai multe linii orizontale, din linii în val, din benzi de linii în val întretăiate sau alcătuit „frunze de brad” etc. O mențiune specială merită câteva buze de vase care au pe muchie adâncituri. Unele au pe lingă aceste adâncituri și linii în val (fig. 44/4 și 45/6).

Un fragment dintr-un vas cu cioc de turnare provine foarte probabil de la o oală cu toartă. Marginea buzei are mai multe șanțuri, iar pe partea interioară a buzei se află trei puncte dispuse în triunghi, imprimare cu un instrument (bețșor) cu capătul bont (fig. 40/5).

Un alt fragment dintr-o oală similară a fost descoperit în așezarea Bucov-Rotari. Acesta are sub buză ornament de linii în val (fig. 74/1).

Două ulcele, ambele descoperite în complexe aparținând ultimei etape de locuire a așezării de la Bucov-Tioca, se deosebesc în ceea ce privește forma și ornamentarea de celelalte oale și ulcele care alcătuiesc inventarul obișnuit al complexelor de la Bucov. Ele se apropie mai mult de unele forme de vase de origine bizantină și par să fie lucrate pe o roată de mână perfecționată.

Una are corpul ovoidal fiind lucrată dintr-o pastă roșiatică amestecată cu nisip și concreții de calcar, având pereții mai groși. Toarta ei lipsește, dar se vede clar locul său de prindere. Ea a pornit de sub buză și se oprește pe umărul lăsat în jos al ulcelei. Buza are marginea îngroșată și ușor teșită orizontal sub care trece pe partea exterioară o șanțuire puternică descriind un unghi în secțiune. Sub ea continuă o nervură orizontală în relief triunghiulară în secțiune. Pe umerii acestei ulcele sînt incizate două linii orizontale paralele (fig. 74/4).

Cea de-a doua ulcea, de culoare cenușie-gălbuie, are corpul bitronconic rotunjit și pereți subțiri. Ea este lucrată dintr-o pastă mai fină, lutul avînd ca degresant nisip cu bobul mărunt. Toarta pornește de la nivelul buzei, fiind ușor trasă în afară, apoi coboară pînă în regiunea diametrului maxim, care se află aproximativ pe mijlocul corpului. Ea are secțiunea aproape dreptunghiulară cu o șanțuire în exterior pe mijloc. Buza este înaltă avînd o ușoară șanțuire în interior și cu marginea rotunjită. Sub buză și pe umerii vasului sînt incizate linii orizontale izolate trasate neregulat (fig. 74/9).

2. Ceramica cu decor incizat, lucrată pe roata de mână

Ceramica din această grupă e lucrată din pastă amestecată cu nisip avînd bobul mai fin. În funcție de degresanții din pastă, suprafața vasului este netedă (atunci cînd nisipul avea bobul foarte fin) sau zgrumțuroasă (cînd acesta avea bobul ceva mai mare). Această grupă ceramică se împarte în trei categorii :

- a) ceramica arsă oxidant, lucrată pe roata de mână ;
- b) ceramica cu decor incizat lucrată pe roată de mână, arsă inoxidant (cenușie) ;
- c) ceramica din humă alburie.

a) *Ceramica din prima categorie, arsă oxidant*, reprezintă marea majoritate a ceramicii inclusă în grupa ceramicii cu decor incizat, lucrată pe roata de mână. Vasele aparținînd acestei categorii sînt uneori lucrate pe o roată de mână primitivă, cu turații lente. Marea majoritate a materialului este lucrat pe diferite tipuri de roată de mână mai perfecționate, care au uneori turațiile atît de rezezi încît se apropie de cele al roatei rapide acționată cu piciorul. Forma cea mai caracteristică o constituie borcanele de diferite tipuri și dimensiuni, alături de care se întîlnesc și oale cu toartă, variate și ele ca mărime și alte forme (pl. XV/3 ; fig. 48—75 dintre care doar citeva excepții din pastă cenușie sau alburie pe care le vom indica în cele ce urmează) :

Borcanele sînt reprezentate prin următoarele tipuri :

- cu corpul ovoidal ;
- cu corpul sferoidal cu gura largă, moderată sau strîmtă ;
- piriforme, cu umerii mai mult sau mai puțin boltiți ;
- bitronconice sau bitronconice rotunjite avînd diametrul maxim pe mijloc sau în regiunea umerilor.

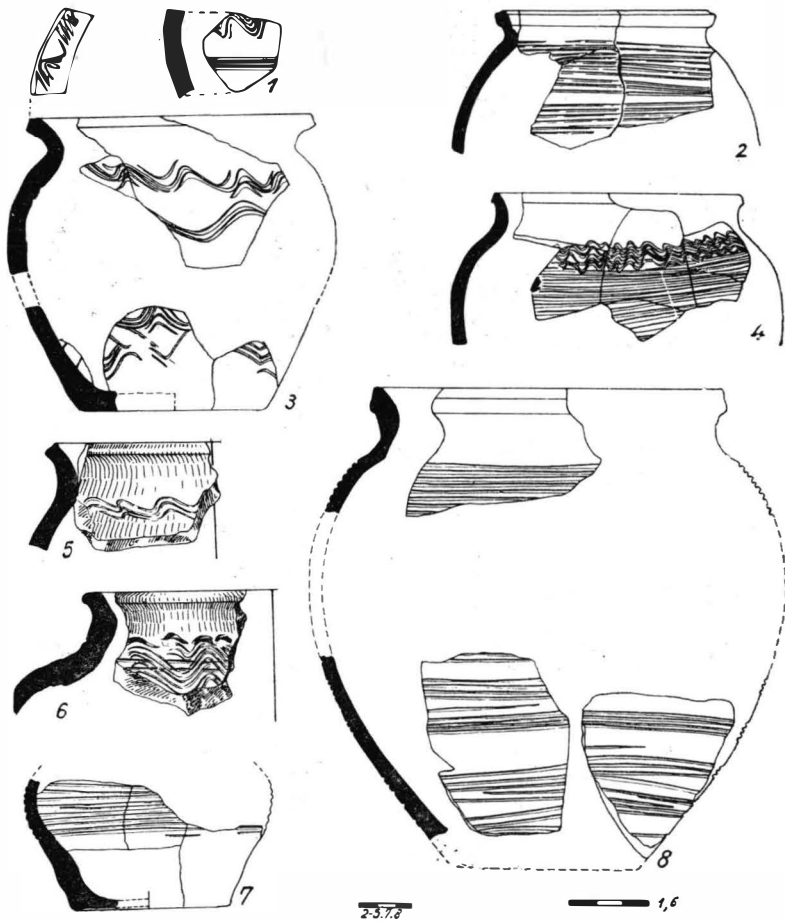

Fig. 48 Ceramică lucrată pe roata de mână din secolul VIII. Bucov-Tioca.
1, 4-8 bordeiul 2. Bucov-Rotari. 2, 3 bordeiul 2.

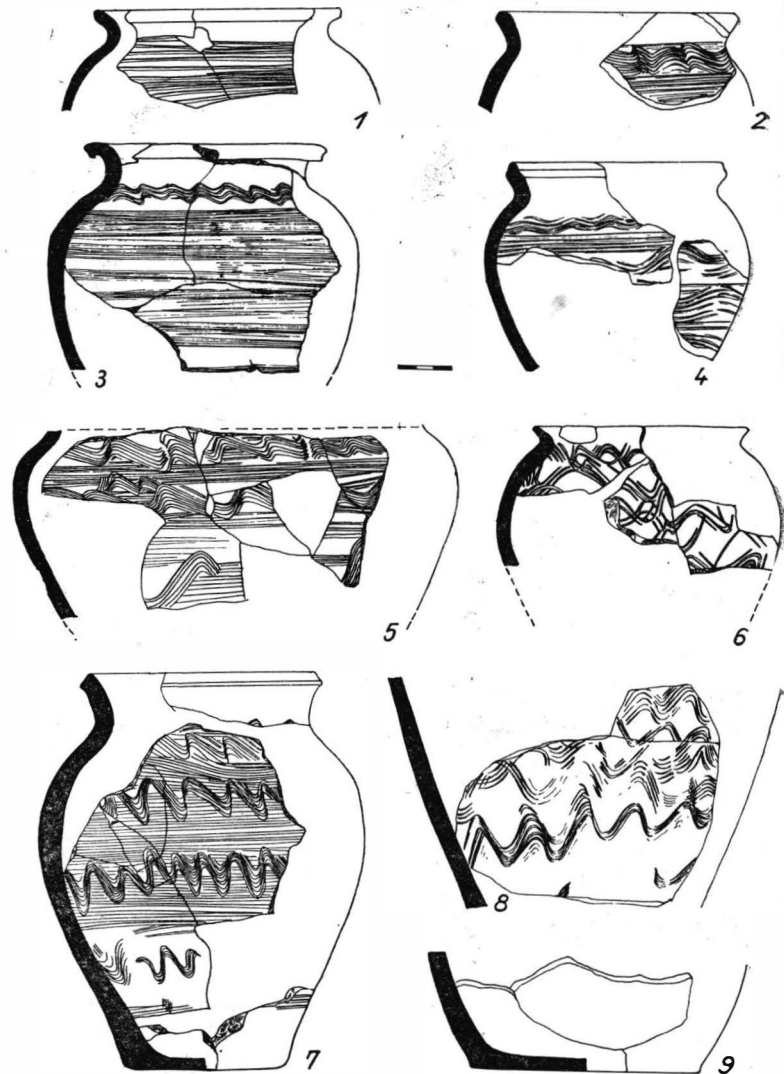

Fig. 49 Ceramică lucrată pe roata de mână din secolul VIII. Bucov-Tioca.
1, 3, 5, 6, 7, 9 bordeiul 19; 2, 4, 8 bordeiul 20.

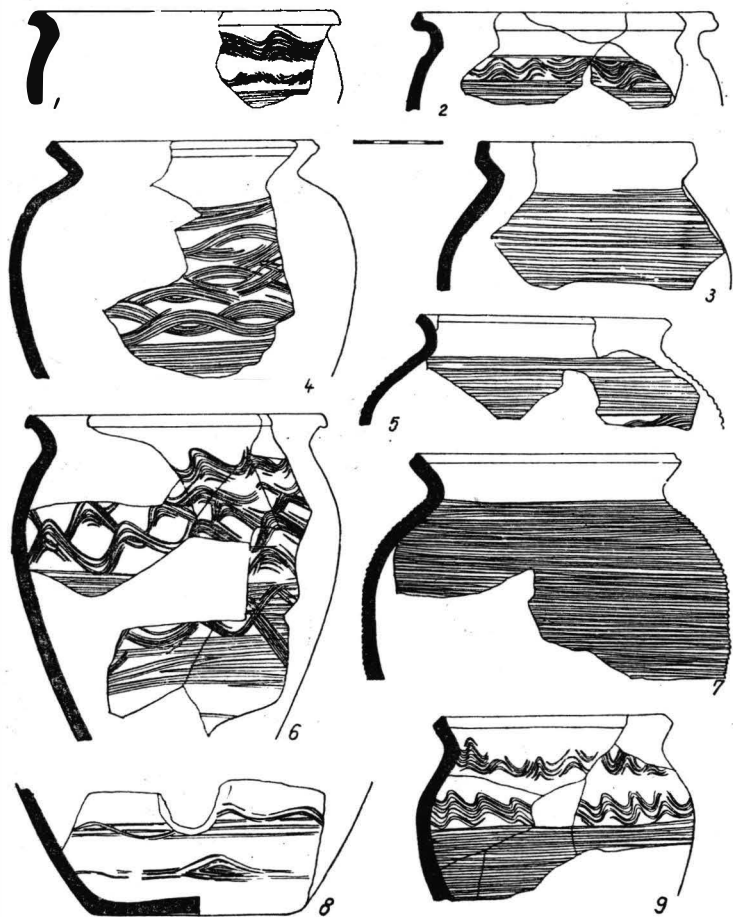

Fig. 50 Ceramică lucrată pe roata de mină de la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea. Bucov-Tioca, bordeiul 1.

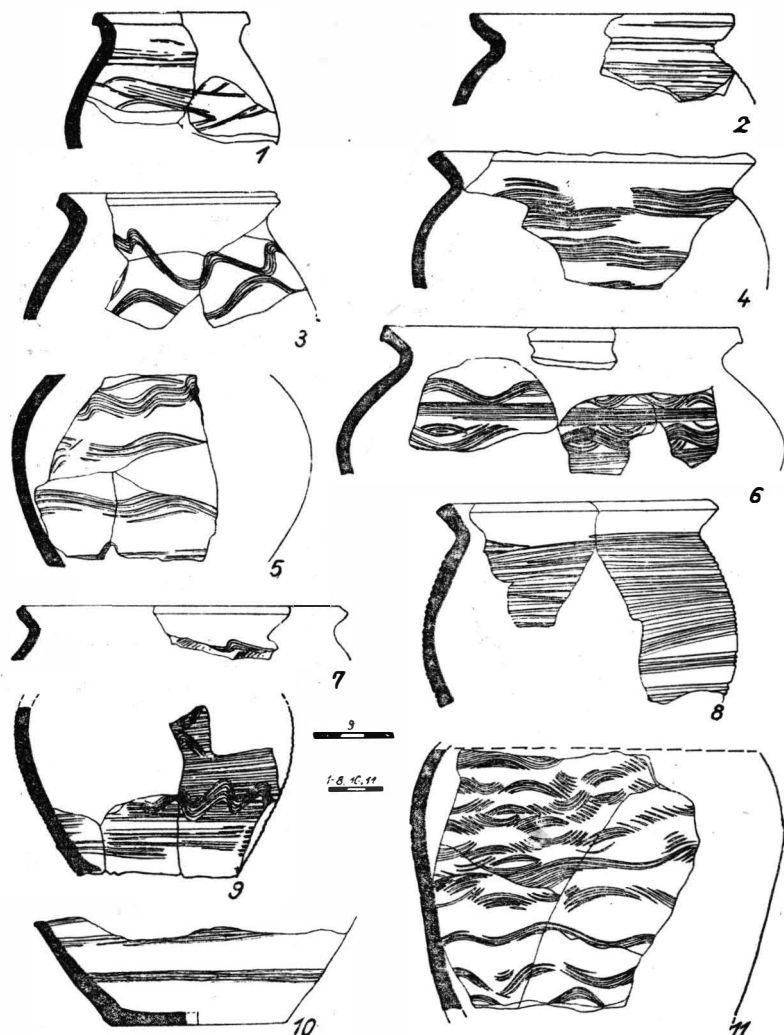

Fig. 51 Ceramică lucrată pe roata de mină de la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea. Bucov-Tioca, bordeiul 3 (9, 11 pe vatra principală din colț).

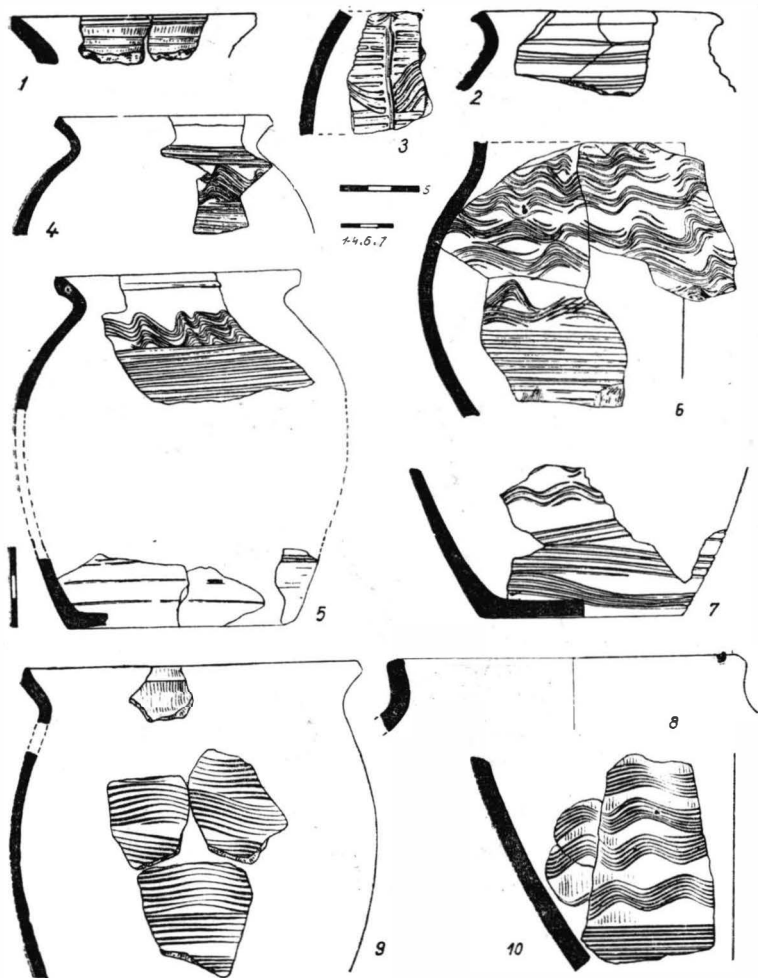

Fig. 52 Ceramică lucrată pe roata de mină de la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea. Bucov-Tioca. 1, 3, 4, 6, 8–10 bordeiul 1; (4, 8 arse inoxidant, 9 din humă alburie); 2, 7 bordeiul 23; 5 bordeiul 7.

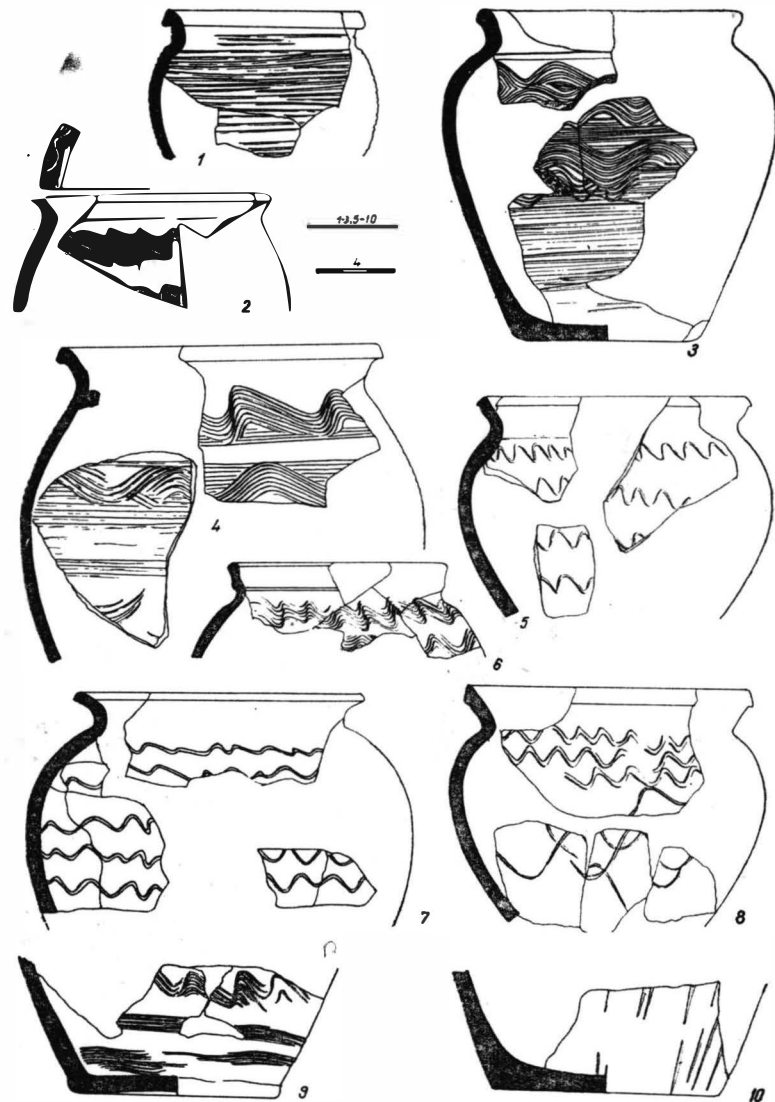

Fig. 53 Ceramică lucrată pe roata de mină de la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea. Bucov-Tioca. 1–4, 7, 9, 10 bordeiul 7; 6 secțiunea VII caroul 68, –0,60 m; 5, 8 bordeiul 15.

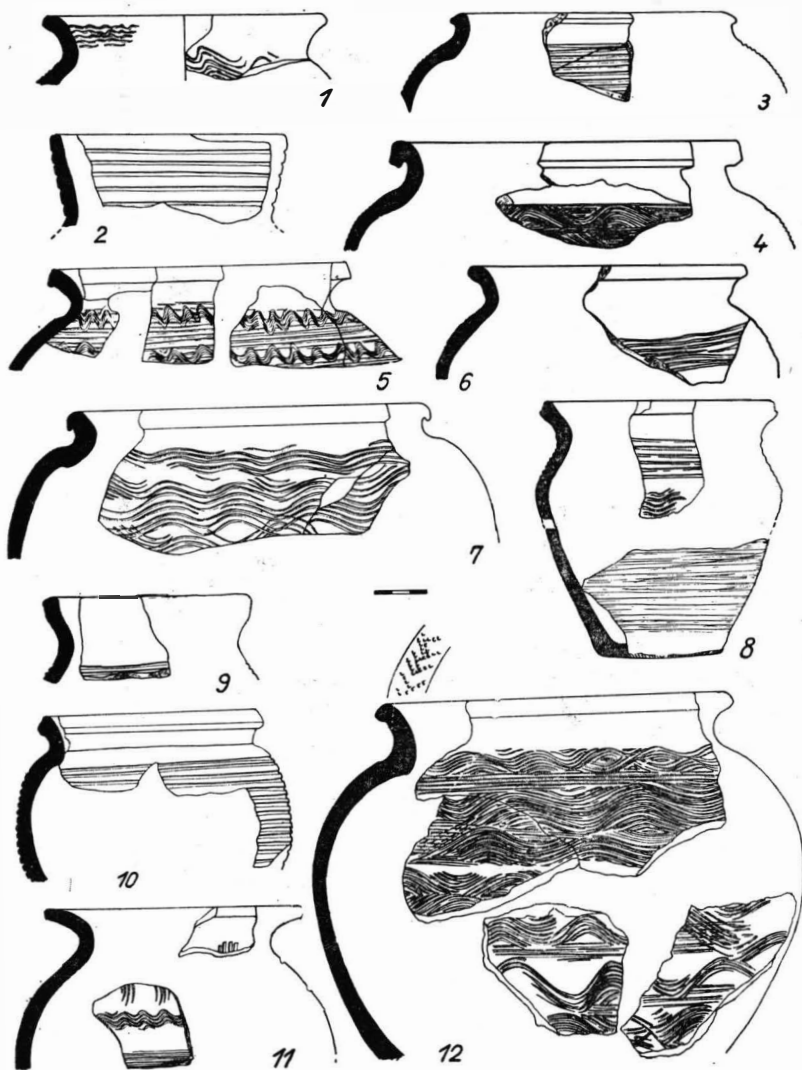

Fig. 54 Ceramică lucrată pe roata de mină, mijlocul secolului al IX-lea. Bucov-Tioca. 1, 3-5, 9-12 bordeiul 5; 2, 6-8 bordeiul 4.

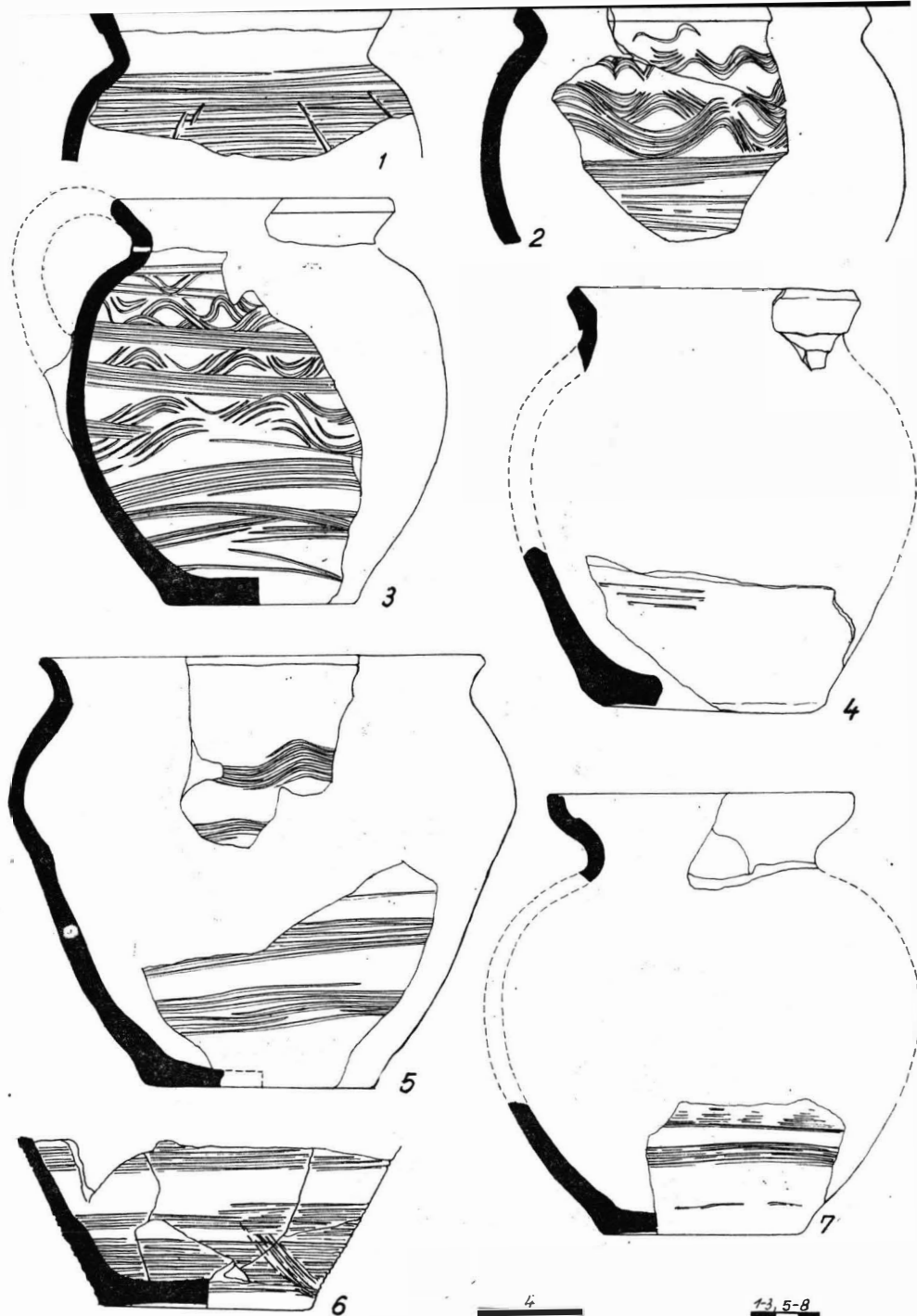

Fig. 55 Ceramică lucrată pe roata de mină, mijlocul secolului IX. Bucov-Tioca. bordeiul 6 (faza a II-a).

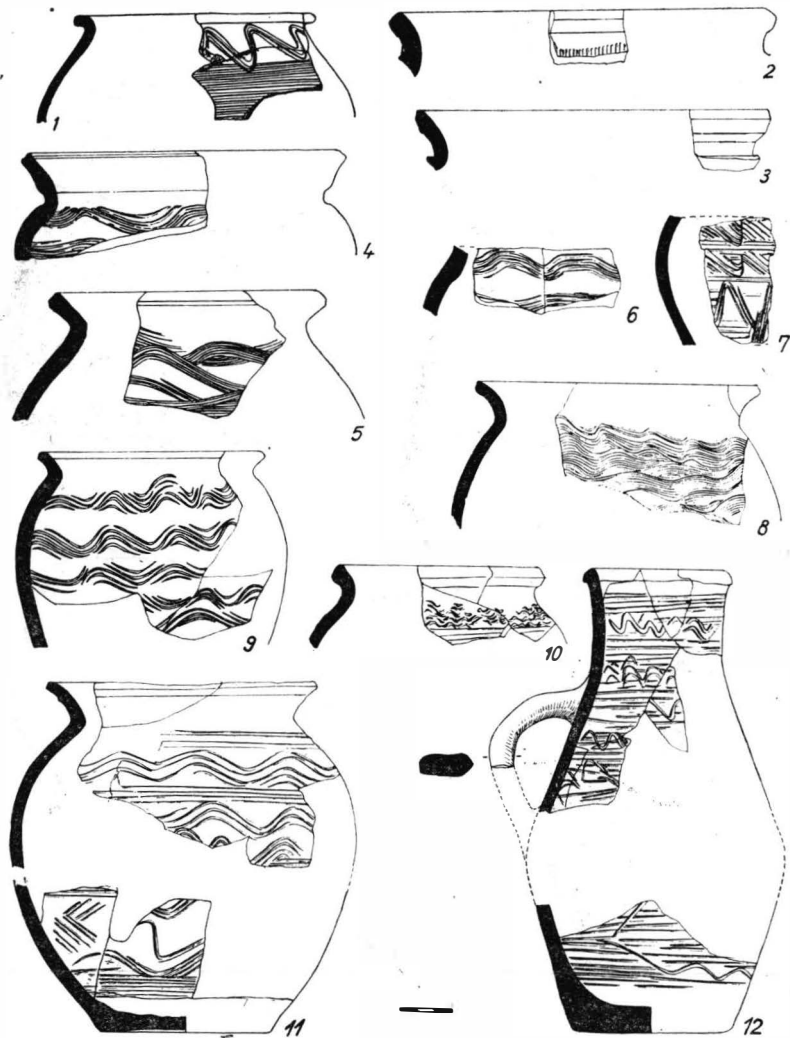

Fig. 56 Ceramică lucrată pe roata de mină, mijlocul secolului IX. Bucov-Tioca. 1, 5, 8-12 bordeiul 8 (cu cuptorul de ars oale); 2-4, 6, 7 groapa de acces a cuptorului 4.

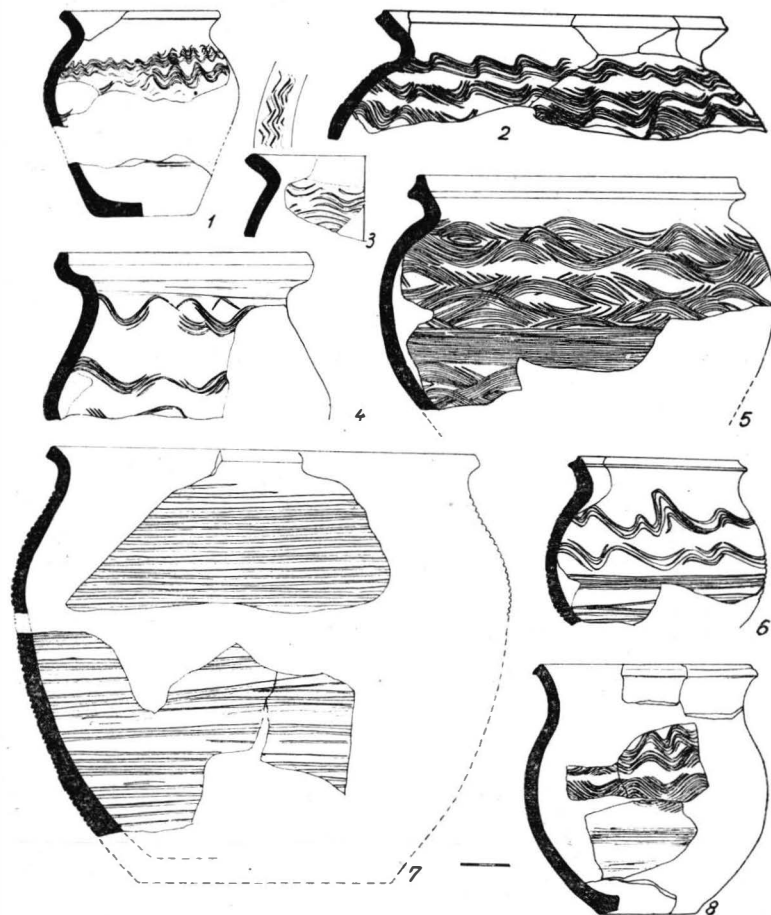

Fig. 57 Ceramică lucrată pe roata de mină, mijlocul secolului IX. Bucov-Tioca. bordeiul 9.

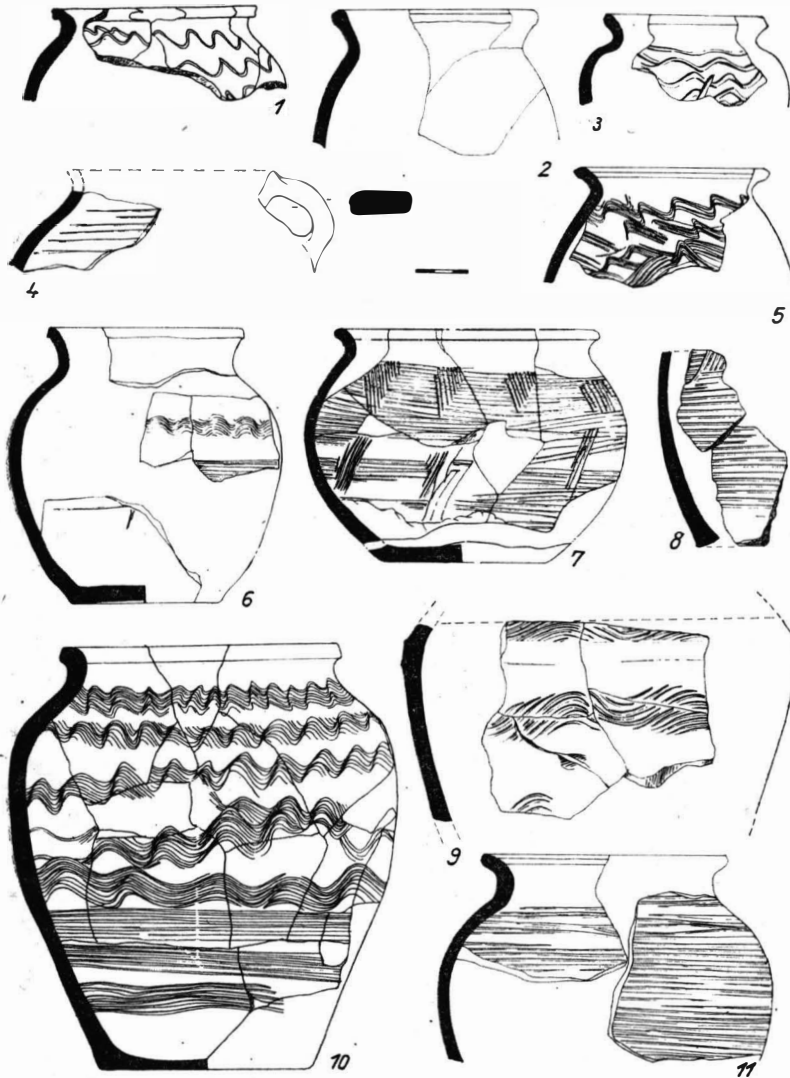

Fig. 58 Ceramică lucrată pe roata de mână, mijlocul secolului IX. Bucov-Tioca. 1, 2, 4, 6, 11 bordeiul 21; 3, 5, 9 bordeiul 18; 7, 8 bordeiul 16 (8 pe vatra din mijloc); 10 bordeiul 17.

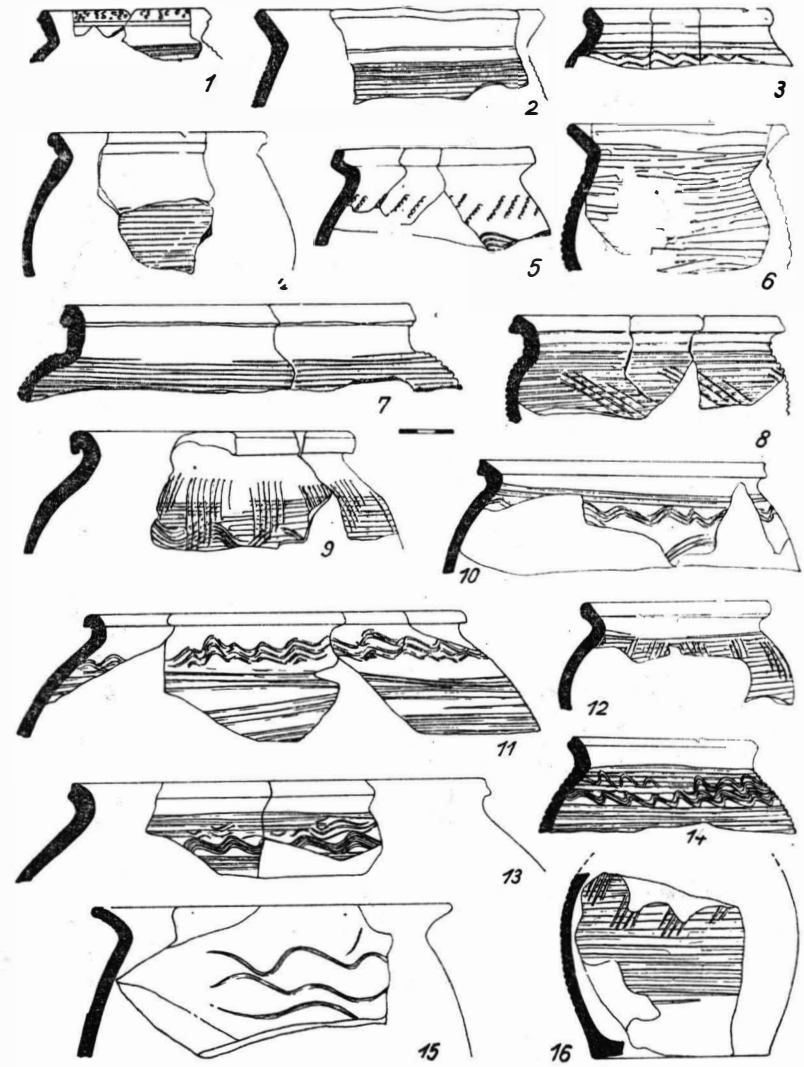

Fig. 59 Ceramică lucrată pe roata de mână mijlocul secolului IX. Bucov-Rotarl. bordeiul 1.

Unele borcane sînt de proporții mari, astfel încît ele pot fi socotite vase pentru păstrarea proviziilor (fig. 73/1, 3—5).

Diferitele tipuri de borcane de care am pomenit mai sus au în general gîtul scund și buza mai mult sau mai puțin răsfrîntă în exterior. Profilul buzei este în general simplu, rotunjit sau teșit oblic sau vertical. Altele au marginea buzei țuguiată sau îngroșată în exterior în formă de colac. Există de asemenea și borcane cu corpul sferoidal sau ovoidal care au o șanțuire („pentru capac”) pe partea interioară a buzei (fig. 50/3 ; fig. 51/2 ; fig. 55/7 ; fig. 57/4 ; fig. 59/5 ; fig. 60/1 ; fig. 62/18 ; fig. 65/1, 2 ; fig. 67/9).

Alături de borcanele obișnuite apar, destul de rar însă, și borcanele scunde cu corpul bitronconic rotunjit sau sferoidal. Unele din ele apropiindu-se ca formă de castroane (fig. 58/7 ; fig. 68/10 ; fig. 71/4).

Borcanele scunde sînt ornamentate cu linii orizontale, benzi de linii în val, linii orizontale combinate cu grupuri de linii oblice sau verticale etc., la fel ca și borcanele. Există, de asemenea, și unele borcanele de proporții foarte mici (fig. 48/7 ; fig. 58/3 ; fig. 62/3 ; fig. 66/2).

Decorul caracteristic al borcanelor lucrate pe roata de mînă constă din linii orizontale, benzi de linii în val succesive, sau motive combinate în diferite feluri din linii orizontale și în val care acoperă aproape tot corpul vaselor, începînd de sub buză pînă în partea inferioară. Uneori, decorul este incizat chiar pînă la marginea fundului vaselor (fig. 53/9, 10 ; fig. 55/6 ; fig. 62/19 ; fig. 67/15 ; fig. 70/10 ; fig. 72/10).

Sînt, de asemenea, frecvente benzile de linii în val ce se întretaie între ele formînd „ochi” care acoperă uneori întreaga suprafață a vasului sau numai partea sa superioară. În acest din urmă caz partea inferioară este ornamentată cu linii orizontale. Alteori ornamentul de linii în val alcătuiind „ochi” este trasat peste un ornament de linii orizontale. Se întilnește și motivul format din linii orizontale și în val sau numai de linii în val, incizat cu bețișorul (fig. 48—72 ; pl. XVII).

Mai puțin frecvent pare a fi ornamentul format din linii orizontale asociate cu grupuri de linii verticale sau oblice (aplecate spre stînga sau spre dreapta), trasate din loc în loc pe umărul sau aproape pe tot corpul vasului. Uneori deasupra sau dedesubtul grupurilor de linii verticale sau oblice sînt trasate și benzi de linii în val (fig. 59/9 ; fig. 67/16).

Unele borcane au ornament și pe partea interioară a buzei, care constă în principal din linii sau benzi de linii în val. Rar se întilnește ornamentul în val și pe marginea exterioară a buzei (fig. 48/3 ; fig. 53/2 ; fig. 54/12 ; fig. 57/3 ; fig. 60/3 ; fig. 62/4, 6, 8, 9 ; fig. 64/4, 6, 8 ; fig. 65/1 ; fig. 66/1, 5, 6, 9, 11 ; fig. 67/1, 2, 6, 10, 17 ; fig. 68/7 ; fig. 70/3, 7 ; fig. 72/2).

Este de remarcat faptul că ornamentul în formă de valuri largi, uneori întretăindu-se și alcătuiind un fel de „frunze de brad”, nu apare pe vasele lucrate pe roata de mînă.

Printre borcane amintim unul de o formă deosebită, întilnit pînă acum numai într-un singur exemplar. El are gîtul înalt aproape cilindric. Marginea buzei este teșită orizontal. Partea exterioară a gîtului este ornamentată cu linii orizontale paralele, distanțate, spațiul dintre ele formînd dungi late în relief ca un fel de coaste. Corpul său avea forma ovoidală sau ușor piriformă (fig. 54/2).

Alte forme destul de frecvent întilnite sînt oalele și ulcelele cu toartă de mărimi diferite (fig. 58/4 ; fig. 61 ; fig. 74/3—7, 10—17). Ele se găsesc *întoideana* împreună cu vasele borcan în aceleași complexe. Oalele cu toartă reprezintă două tipuri. Primul tip îl reprezintă oalele a căror toartă începe la nivelul buzei sau puțin sub ea, continuă orizontal, sau uneori înălțîndu-se puțin peste nivelul buzei, și coboară pînă pe la mijlocul corpului vasului sau ceva mai jos.

Acest tip are următoarele variante :

- cu corpul ovoidal ;
- cu corpul sferoidal ;
- bitronconic rotunjit ;
- cu corpul ușor piriform.

La primele trei variante diametrul maxim se află pe la mijlocul corpului, în timp ce la ultima variantă diametrul maxim se află mai sus de mijlocul corpului.

Variantele de oale enumerate mai sus au în general gîtul scund și buza răsfrîntă în afară. La oalele cu toartă lucrate pe roata de mînă, spre deosebire de cele lucrate la roata rapidă, profilul buzei este mai simplu. Se întilnesc buzele avînd marginea simplă rotunjită sau teșită, dar și unele profile mai complicate avînd pe partea interioară o șanțuire.

În ceea ce privește ornamentarea, oalele cu toartă nu se deosebesc de vasele borcan, după cum nu se deosebesc nici din punctul de vedere al compoziției pastei, ceea ce dovedește facerea lor de către aceiași olari.

Pe oalele cu toartă lucrate la roata de mină aparținând primului tip se întâlnesc linii orizontale dese, benzi succesive de linii în val, uneori subliniate de o bandă de linii orizontale.

Uneori este ornamentată și partea interioară a buzei și chiar buza și partea superioară a torții (fig. 61/9 ; fig. 74/3, 11, 12, 14, 16).

Un fragment dintr-un vas care a avut cioc de turnare provine probabil dintr-o oală cu toartă. Partea superioară a acestui fragment de vas este ornamentată prin incizie cu cîte două linii oblice distanțate între ele. Marginea buzei este teșită orizontal, avînd pe mijloc incizată o linie (fig. 74/2).

Cel de-al doilea tip de oală cu toartă, din categoria celor lucrate pe roata de mină, este reprezentat prin trei fragmente provenite din partea superioară a unor oale, care după toate probabilitățile au avut corpul sferoidal. Toarta lor pornește de la nivelul buzei, uneori înălțîndu-se ușor deasupra ei, sau de sub buză și coboară pe umăr. Fragmentele descoperite de noi pînă acum sînt ornamentate cu linii orizontale (fig. 58/4 ; fig. 74/12, 13).

O formă deosebită printre vasele cu toartă (care deocamdată constituie un unicat nu numai pentru așezările de la Bucov, ci în general pentru teritoriul de la nord de Dunăre) este reprezentată de un fel de urcioc cu corpul bitronconic (diametrul maxim fiind pe mijlocul corpului) gîtul cilindric și buza îngroșată. Toarta pornește de pe umăr și coboară pînă în regiunea diametrului maxim. Vasul are ornament incizat format din linii orizontale peste care s-au trasat linii în val (fig. 56/12).

O altă formă de vas, rar întilnită la Bucov, este reprezentată prin cîteva fragmente de castroane. Castroanele sînt lucrate pe roata de mină din pastă amestecată cu nisip, la fel ca și vasele borcan și oalele cu toartă. Pe baza fragmentelor descoperite pot fi reconstituite mai multe variante.

Un fragment (descoperit în așezarea Bucov-Rotari în dependența nr. 4 în care se afla și un atelier de fierărie) provine de la un castron de proporții mai mari, avînd corpul tronconic, buza puțin aplecată spre interior cu marginea teșită oblic. Partea exterioară a corpului este ornamentată cu linii orizontale și în val (fig. 75/6).

Alte două fragmente, descoperite în casa nr. 9 de la Bucov-Rotari, provin de la exemplare mai mici cu pereții groși. Un exemplar are buza dreaptă și rotunjită, iar celălalt are buza aplecată spre interior, cu marginea ușor țuguită. Suprafața acestor castroane nu pare să fi fost ornamentată (fig. 75/1, 3).

Din același complex mai provine un castron bine lucrat, avînd buza răsfrîntă în afară, bogat ornamentat atît pe corp, cît și pe partea interioară a buzei (fig. 75/5).

Un castron avînd o formă deosebită este cel descoperit în casa nr. 3 de la Bucov-Rotari. El, spre deosebire de celelalte, este lucrat pe o roată înceată și conține în pastă alături de nisip și cioburi pisate. Buza sa era aplecată spre interior și despărțită de corp printr-un prag. Pe corp are ornament în val (pl. 75/4).

Un alt exemplar (descoperit în casa nr. 19 de la Bucov-Tioca) are corpul tronconic cu pereții arcuiți și buza puțin răsfrîntă spre interior. Marginea buzei este îngroșată în formă de colac. În exterior partea superioară a acestui castron este ornamentată prin incizie cu linii în val (fig. 75/2).

În sfîrșit, din inventarul ceramic al așezărilor de la Bucov fac parte și două fragmente de vase care reprezintă unicate. Ambele sînt lucrate dintr-o pastă amestecată cu nisip, de culoare gălbuie, avînd suprafața zgrunțuroasă. Cele două fragmente au fost lucrate cu mina și, eventual, pentru a da mai multă regularitate formei lor au fost îndreptate pe o roată de mină primitivă cu turații lente.

Un fragment (descoperit în casa nr. 3 de la Bucov-Rotari) provine de la o tavă cu marginea ridicată (înălțimea ei fiind de 6 cm și răsfrîntă oblic în afară (fig. 75/7).

Al doilea fragment (descoperit în casa nr. 12 de la Bucov-Tioca) provine de la un vas cu două torți în interior cu fundul sferoidal sau aplatizat (fig. 75/8).

b) *Ceramica cu decor incizat arsă inoxidant* (cenușie) nu se deosebește de prima categorie nici în ceea ce privește pasta nici în ceea ce privește ornamentarea. Spre deosebire de prima categorie care este dominantă, ceramica cenușie cu decor incizat apare rar. Astfel de fragmente ceramice au apărut în bordeiul nr. 1 și în dependența nr. 2 (atelierul de fierărie) din așezarea Bucov-Rotari, precum și în așezarea Bucov-Tioca, bordeiele nr. 1 și 9, în casele nr. 6 a, 7, 11 și 17 (fig. 52/4, 8 ; fig. 57/7 ; fig. 66/12 ; fig. 69/1, 2, 6, 9).

c) *Ceramica din humă alburie* apare rar în așezările de la Bucov.

Au fost descoperite două fragmente dintr-un vas-borcan avînd suprafața zgrunțuroasă (din cauza microprundișurilor din pasta vasului), gîtul scund și buza răsfrîntă în afară cu marginea rotunjită și îngroșată ușor în formă de colac. De la umăr în jos corpul vasului este acoperit cu linii

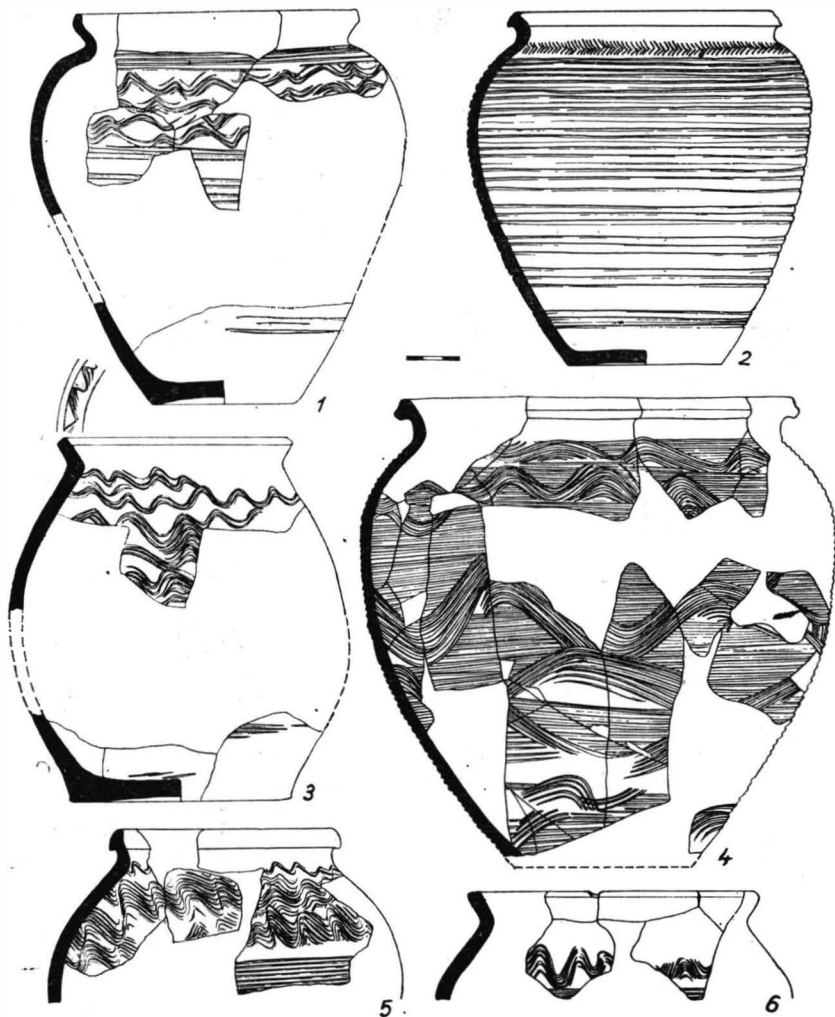

Fig. 60 Ceramică lucrată pe roata de mină, mijlocul secolului IX. Bucov-Rotari. 1-4 bordeiul 1; 5, 6 groapa de acces a cuptorului de copt.

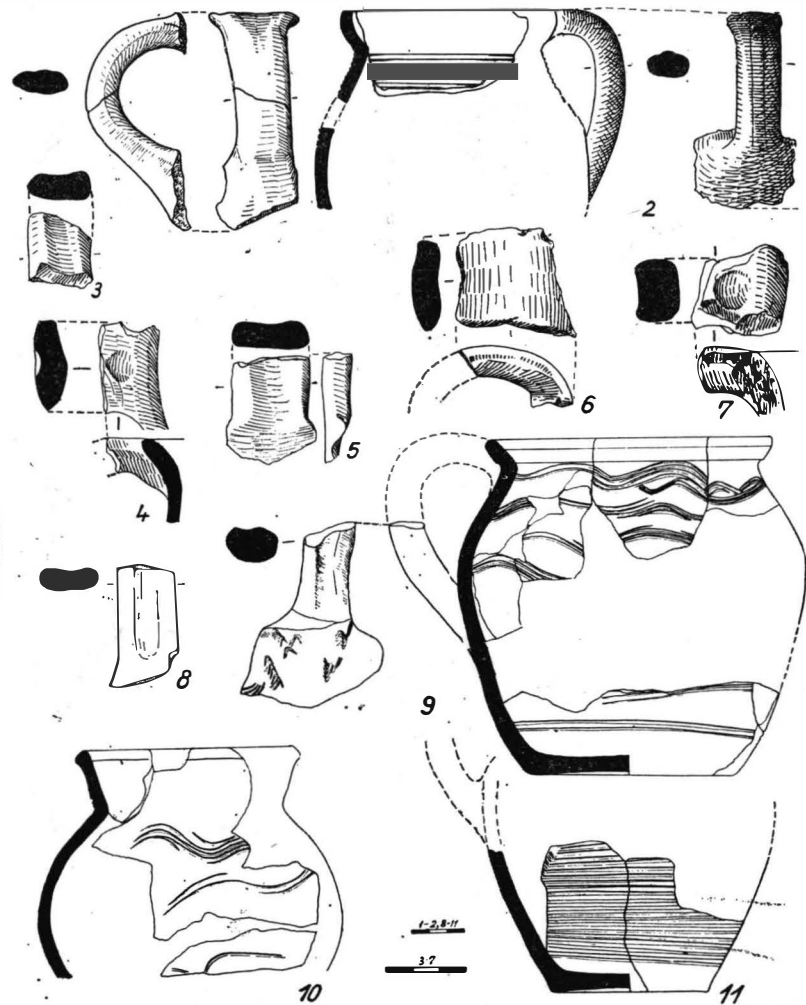

Fig. 61 Fragmente de oale cu o loartă, lucrate pe roata de mină. Bucov-Tioca. 1 bordeiul 5; 8, 10 bordeiul 3; 9, 11 bordeiul 1. Bucov-Rotari. 2-7 bordeiul 1.

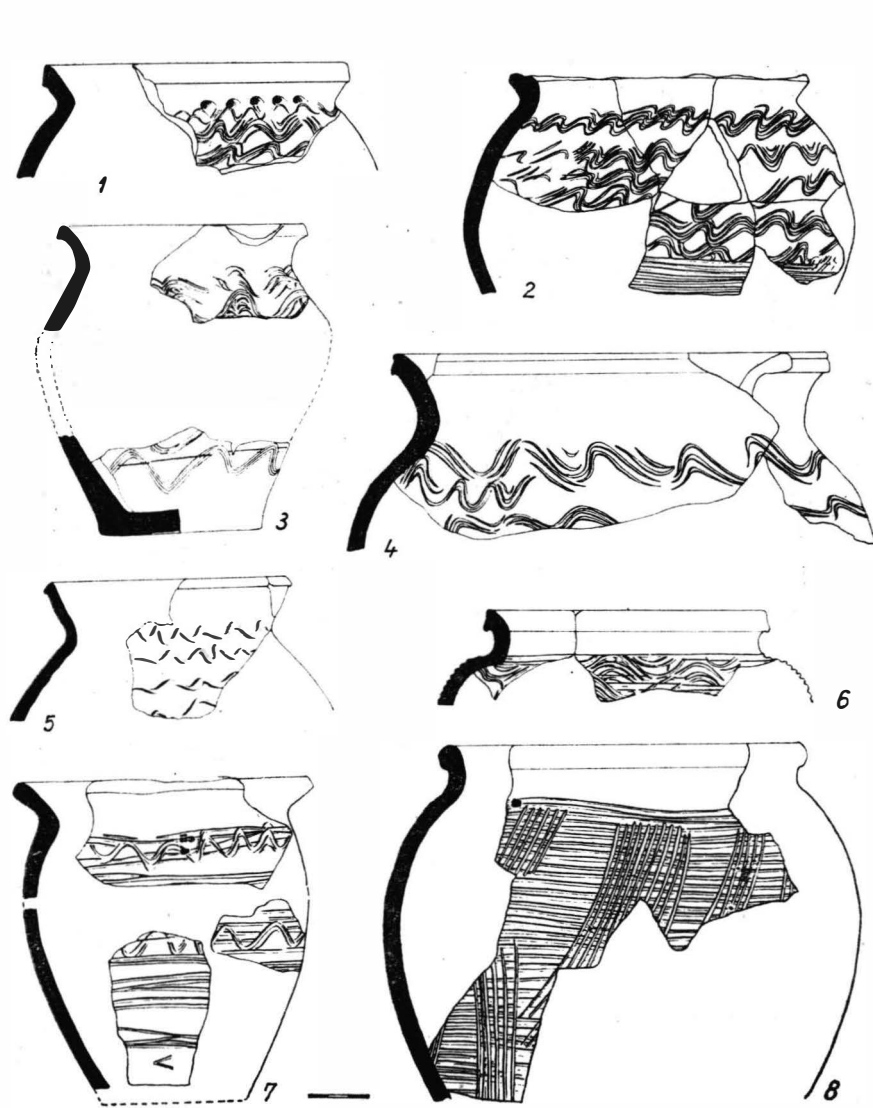
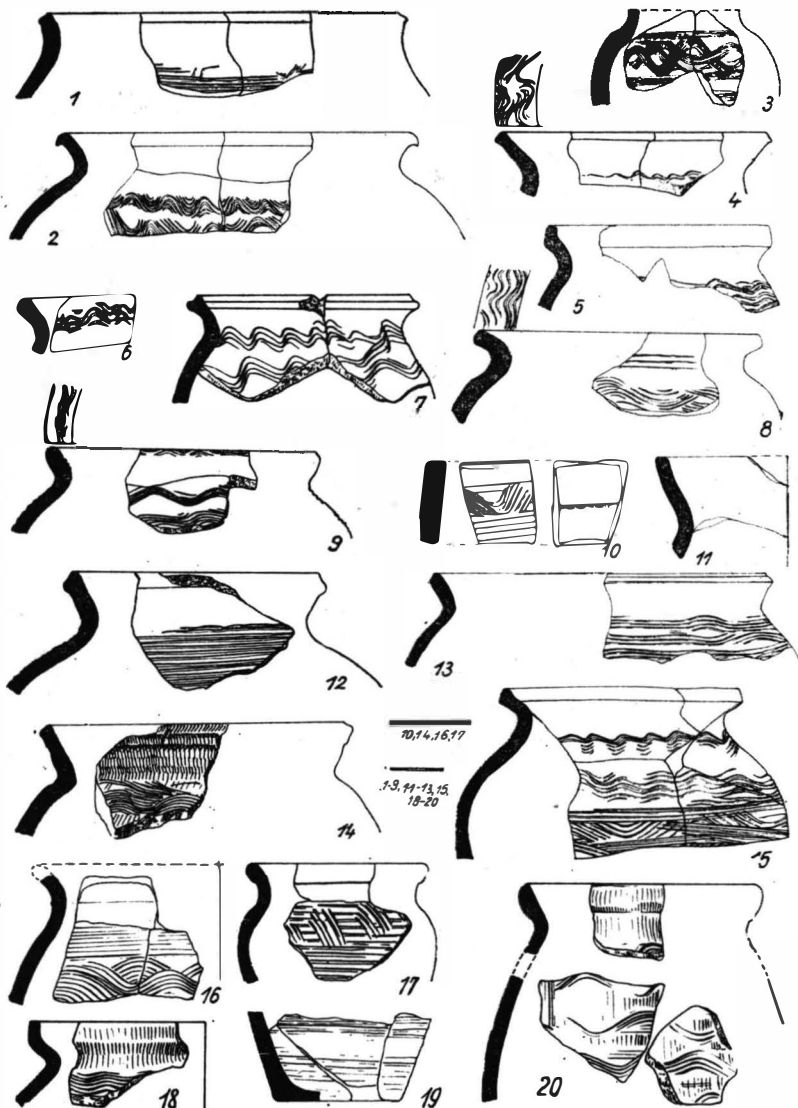

Fig. 62 Ceramică lucrată pe roata de mină din a doua jumătate a secolului IX și începutul secolului X. Bucov-Tioca. 1, 8 casa 4c; 2, 3, 10, 16-17, 19 casa nr. 12; 4-6, 9 casa 6a; 7, 11, 15, 18, 20 casa 6; 12-14, 22 casa 7

Fig. 63 Ceramică lucrată pe roata de mină din a doua jumătate a secolului IX și începutul secolului X. Bucov-Tioca, casa 12.

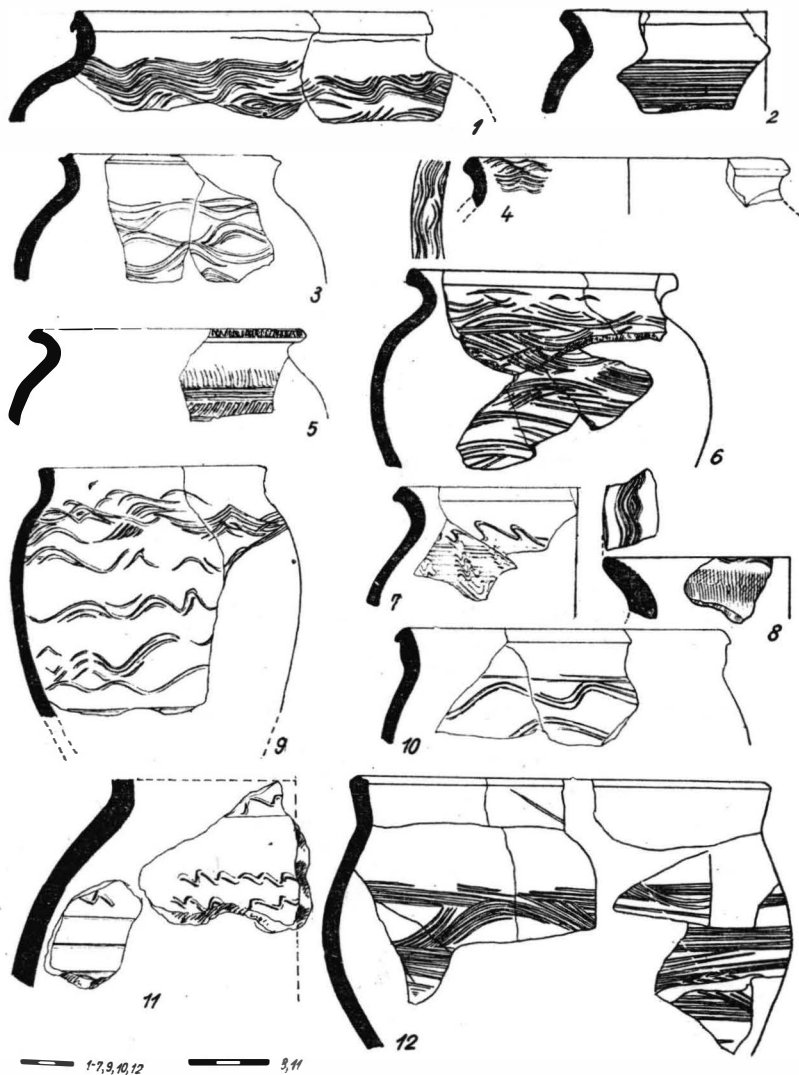

Fig. 64 Ceramică lucrată pe roata de mină din a doua jumătate a secolului IX și începutul secolului X. Bucov-Tioca. 1, 3, 9, 11 casa 9 (faza a 11-a); 2, 6 casa 19; 4, 5, 7, 10, 12 casa 18; 8 casa 4 a.

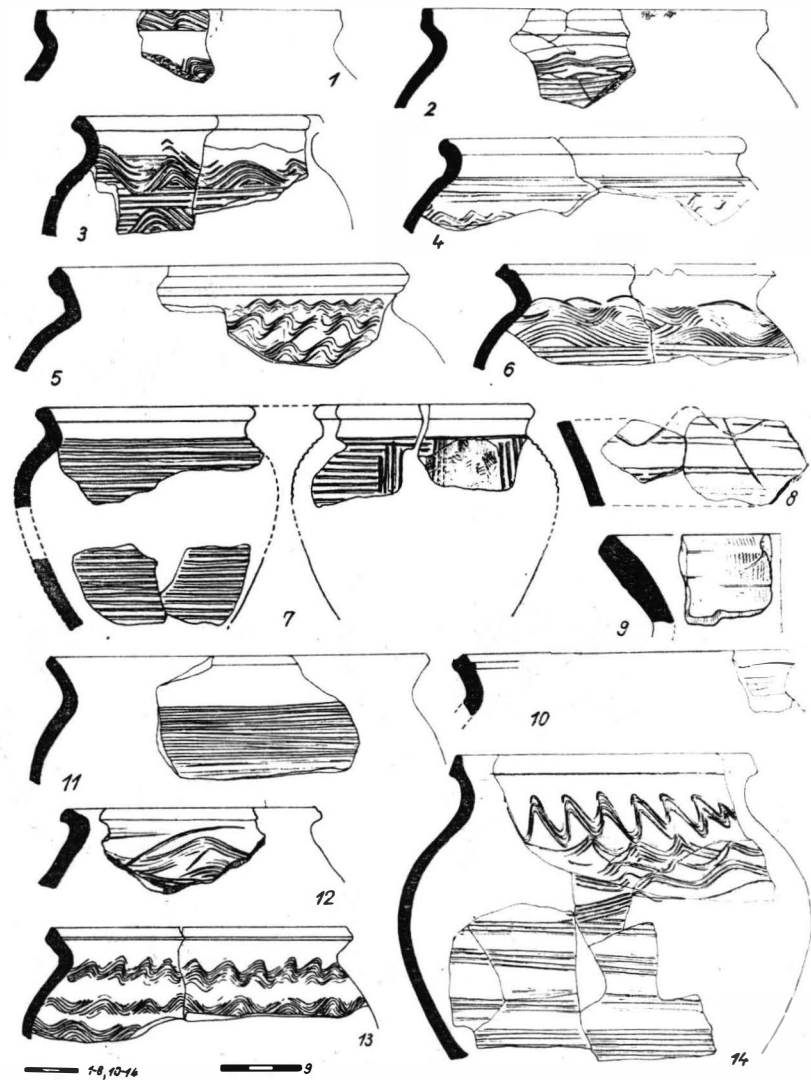

Fig. 65 Ceramică lucrată pe roata de mină din a doua jumătate a secolului al IX-lea și începutul secolului X. Bucov-Rotari. 1—8, 10—14 casa 3; 9 casa 9.

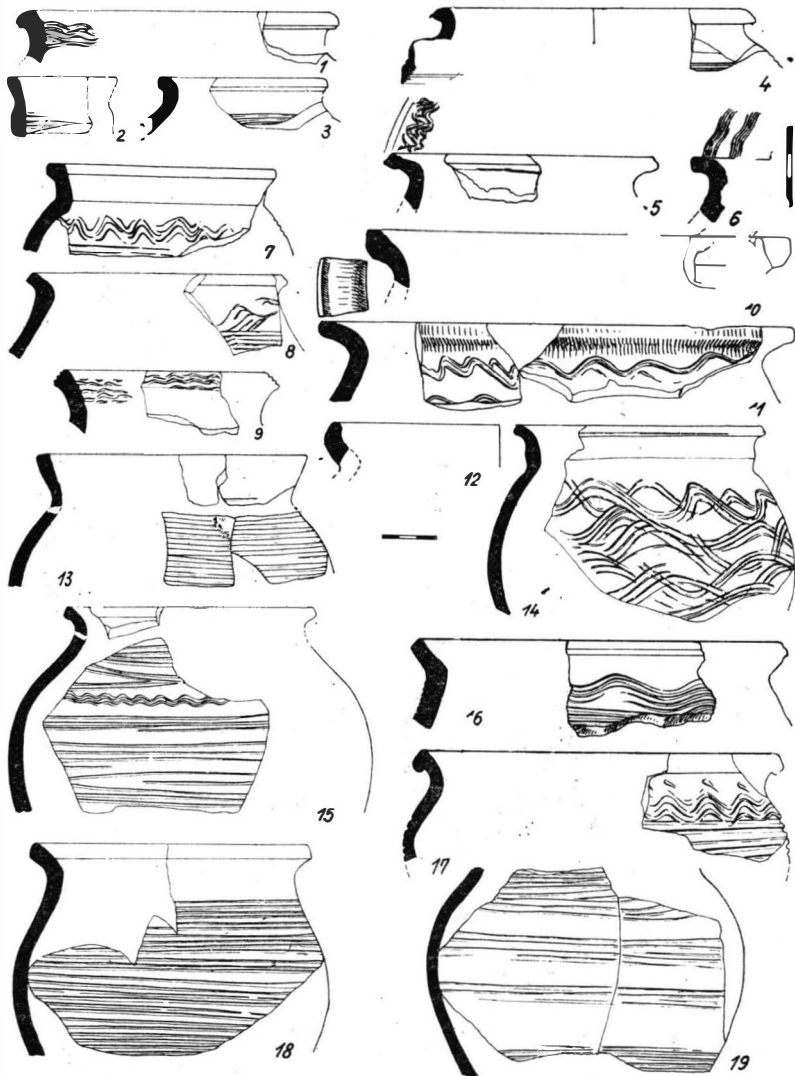

Fig. 66 Ceramică lucrată pe roata de mină din a doua jumătate a secolului IX și din secolul X, Bucov-Rotari. 1, 3 dependența 2 (atelier de fierărie); 2, 8 casa 5; 4, 12, 19 dependența 1; 5 casa 7; 6, 7 dependența 5 (atelier de fierărie); 9 casa 9; 10, 11 casa 4; 13-15, 17, 18 casa 1; 16 casa 2.

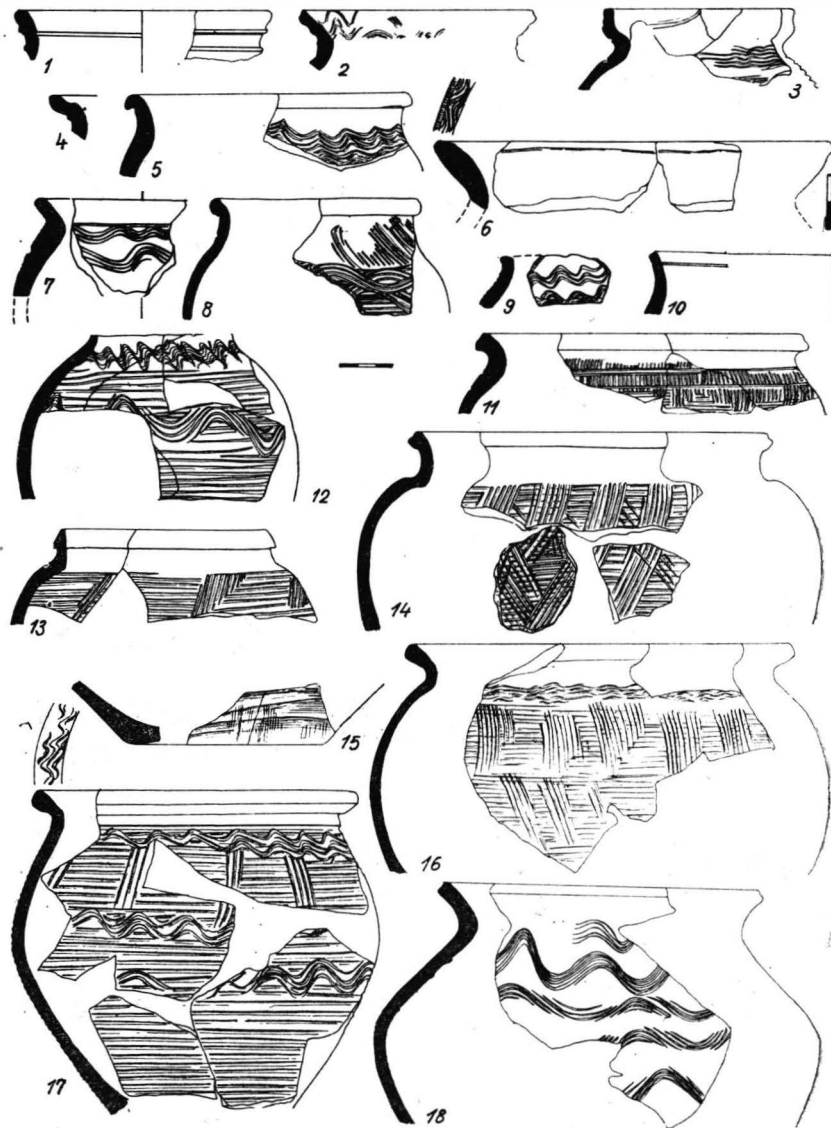

Fig. 67 Ceramică lucrată pe roata de mină, mijlocul secolului X, Bucov-Tioca. 1, 2, 5, 8, 10, 14, 15, 17 casa 1; 3, 4, 6, 7, 9, 11-13, 16, 18 groapa 2.

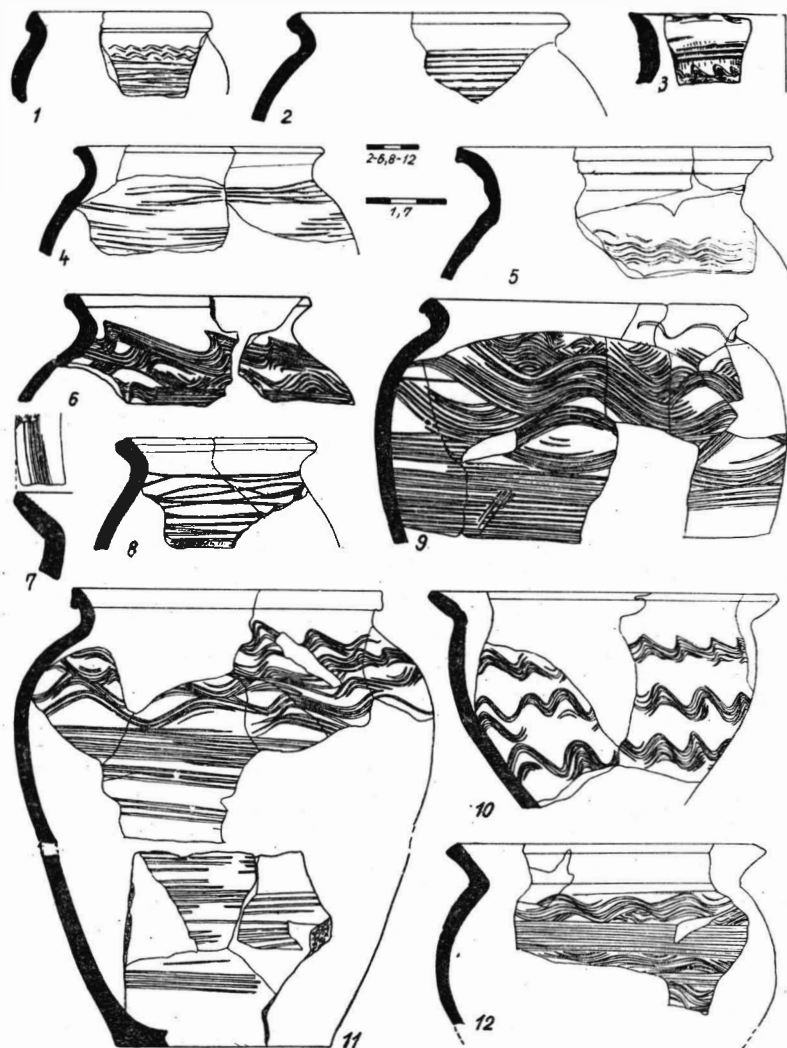

Fig. 68 Ceramică lucrată pe roata de mină, mijlocul secolului X. Bucov-Tioca. 1, 2, 4-8, 12 casa 5; 3, 9, 10, 11 casa 3.

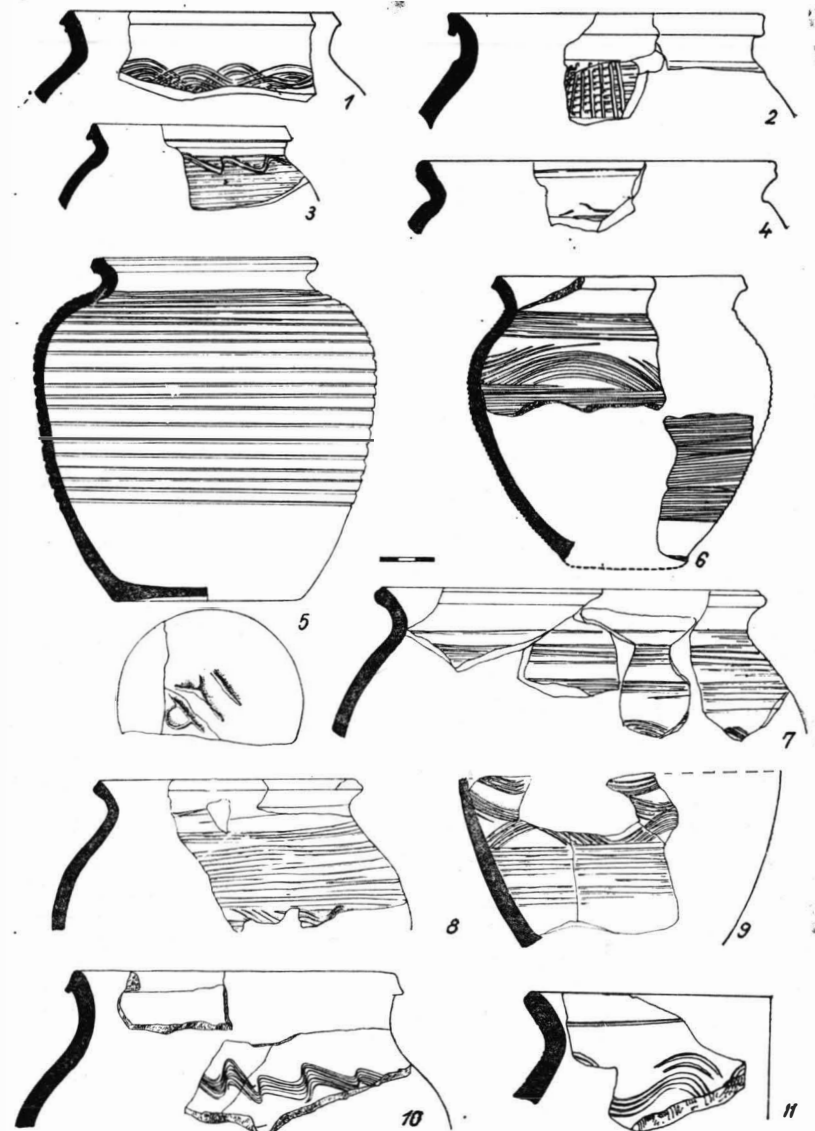

Fig. 69 Ceramică lucrată pe roata de mină, secolul X. Bucov-Tioca. 1, 5, 6, 9, 10 casa 7; (1, 2, 6, 9 arse inoxidant); 2-4, 7 casa 17; 8, 11 casa 5 (8 ars inoxidant).

orizontale. Cele două fragmente din vasul borcan amintit mai sus au fost descoperite în așezarea Bucov-Rotari în bordeiul nr. 1 și pot fi datate în secolul al IX-lea (fig. 59/4). Din aceeași așezare, din casa nr. 3, mai provin încă trei fragmente ceramice din partea inferioară a unui vas-borcan conținând nisip și ocră în pastă, care pot fi datate la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea.

În sfârșit un al treilea fragment de vas-borcan provine din așezarea Bucov-Tioca în casa nr. 1. El este lucrat dintr-o pastă cu microprundișuri și are suprafața zgrunțuroasă. Vasul are gîtul bine profilat, buza răsfrîntă în exterior și îngroșată în formă de colac, descriind în secțiune un semicerc. Suprafața vasului este ornamentată cu linii orizontale peste care pe umăr au fost trasate linii în formă de valuri largi ce se întretaie între ele. Pe gît de la baza buzei pînă pe umăr sînt trasate neregulat grupuri de linii oblice avînd partea inferioară arcuită (fig. 67/8). Acest fragment de vas pe baza complexului arheologic din care provine poate fi datat pe la mijlocul secolului al X-lea.

În afară de vasele-borcan au fost descoperite și fragmente de urcioare amforoidale, lucrate din pastă alburie. Acestea au în pastă ca degresant nisip fin și ocră. Amintim un fragment dintr-o toartă de la un astfel de urcior, descoperită în casa nr. 12 (fig. 83/4) și un fragment dintr-un fund descoperit în casa nr. 1.

Alte două fragmente din partea inferioară a unui urcior amforoidal, descoperite în groapa de acces a cuptorului de copt din așezarea Bucov-Rotari, au suprafața ornamentată cu linii verticale slab incizate (pl. XX/20).

3. Ceramica cu decor lustruit și incizat, arsă inoxidant (cenușie)

Ceramica arsă inoxidant (reducător sau înfundat) este lucrată în general dintr-o pastă fină-cenușie de diferite nuanțe începînd de la cenușiu deschis pînă la cenușiu negricios. În spărtură fragmentele ceramice cenușii închise prezintă de obicei mai multe straturi și anume negricios în interior și exterior sub care se află straturi roșii, iar miezul este cenușiu. Altele au în spărtură cinci straturi cenușii de diferite nuanțe. Destul de frecvente sînt fragmentele cu suprafața cenușie închisă, iar miezul cenușiu mai deschis sau roșu. Cele cenușii deschise prezintă aceeași culoare atît în exterior, cît și miezul, ceea ce dovedește o ardere mai uniformă și la o temperatură mai ridicată. Uneori datorită unor defecțiuni din timpul arderii, vasele prezintă pete gălbui, roșiaticе, brune etc. Formele caracteristice ale ceramicii cenușii sînt :

— borcane de mărimi diferite cu corpul sferoidal, gîtul scund, cilindric, ușor evazat sau tronconic și buza îngroșată, în exterior, în formă de colac descriind un cerc sau oval în secțiune, uneori umărul vasului se desparte de baza gîtului printr-un fel de prag.

Diametrul maxim se află pe mijlocul corpului vasului sau ceva mai jos. Rar buza acestor borcane este ușor evazată și rotunjită sau răsfrîntă în afară și țuguiată. Alteori prezintă o șanțuire pe partea interioară (fig. 76/5, 7, 10, 11).

— borcane cu corpul ovoidal avînd diametrul maxim pe mijlocul corpului, uneori gîtul lor este cilindric și buza îngroșată în formă de colac. Alteori gîtul este scund, iar buza simplă, rotunjită este răsfrîntă în afară (fig. 76/1—3, 6, 9, 12—14).

— borcane cu umerii puternic bolțiți și partea inferioară alungită, diametrul maxim se află în regiunea umerilor (fig. 77/8).

— borcane bitronconice rotunjite avînd diametrul maxim pe mijlocul corpului. Ele au gîtul evazat și buza teșită orizontal (fig. 76/8). Alteori profilul buzei este mai complicat. Acest tip de borcan în comparație cu precedentele se întilnește mai rar.

— borcane de diferite mărimi cu gîtul înalt tronconic avînd marginea buzei ușor răsfrîntă în afară și îngroșată în formă de colac.

Un exemplar, ars secundar și păstrat fragmentar, de dimensiuni mai mici (descoperit în bordeiul nr. 4 din așezarea Bucov-Tioca), are pe gît linii verticale dese, executate prin lustruire, subliniate de linii orizontale, adîncite pe umerii vasului. Partea interioară a gîtului este lustruită orizontal (fig. 80/3).

Al doilea exemplar (descoperit în bordeiul nr. 9 al așezării Bucov-Tioca), contemporan cu primul, este cenușiu și are pe el diferite semne executate prin incizie sau prin adîncire cu un instrument cu capul bont (fig. 99/15).

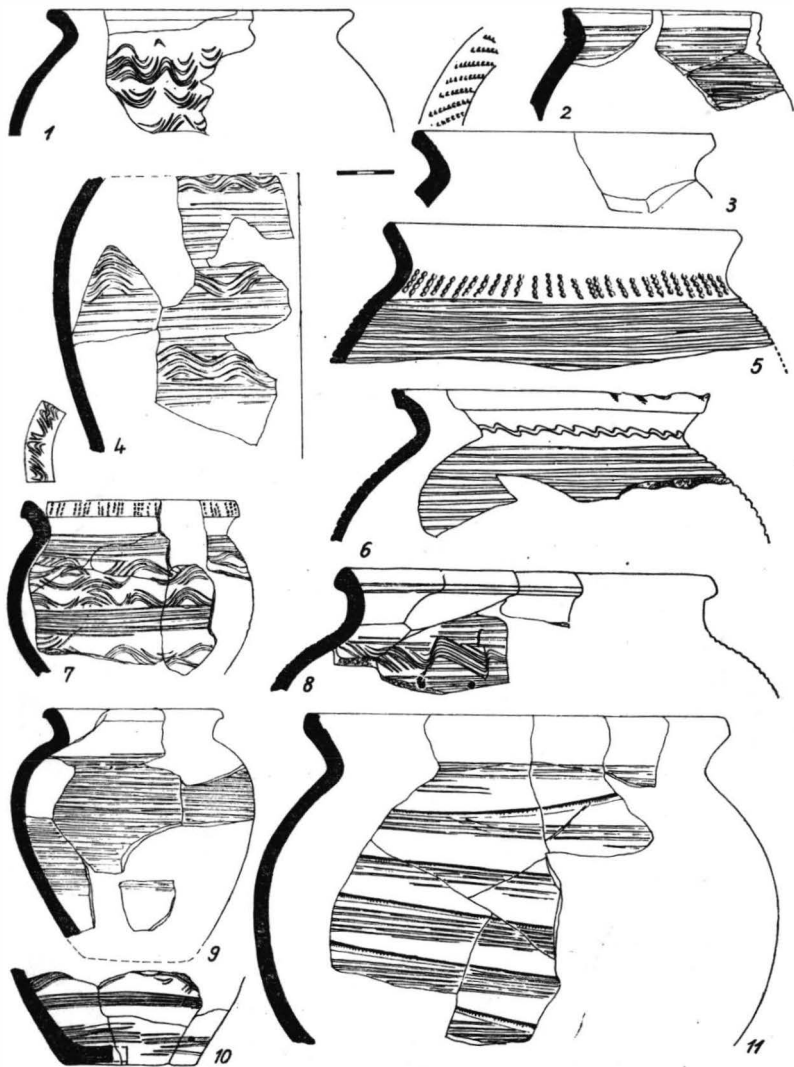

Fig. 70 Ceramică lucrată pe roata de mină, secolul X. Bucov-Tioca. 1, 4, 5, 8 casa 11; 2, 3, 7, 9-11 casa 20; 6 casa 14.

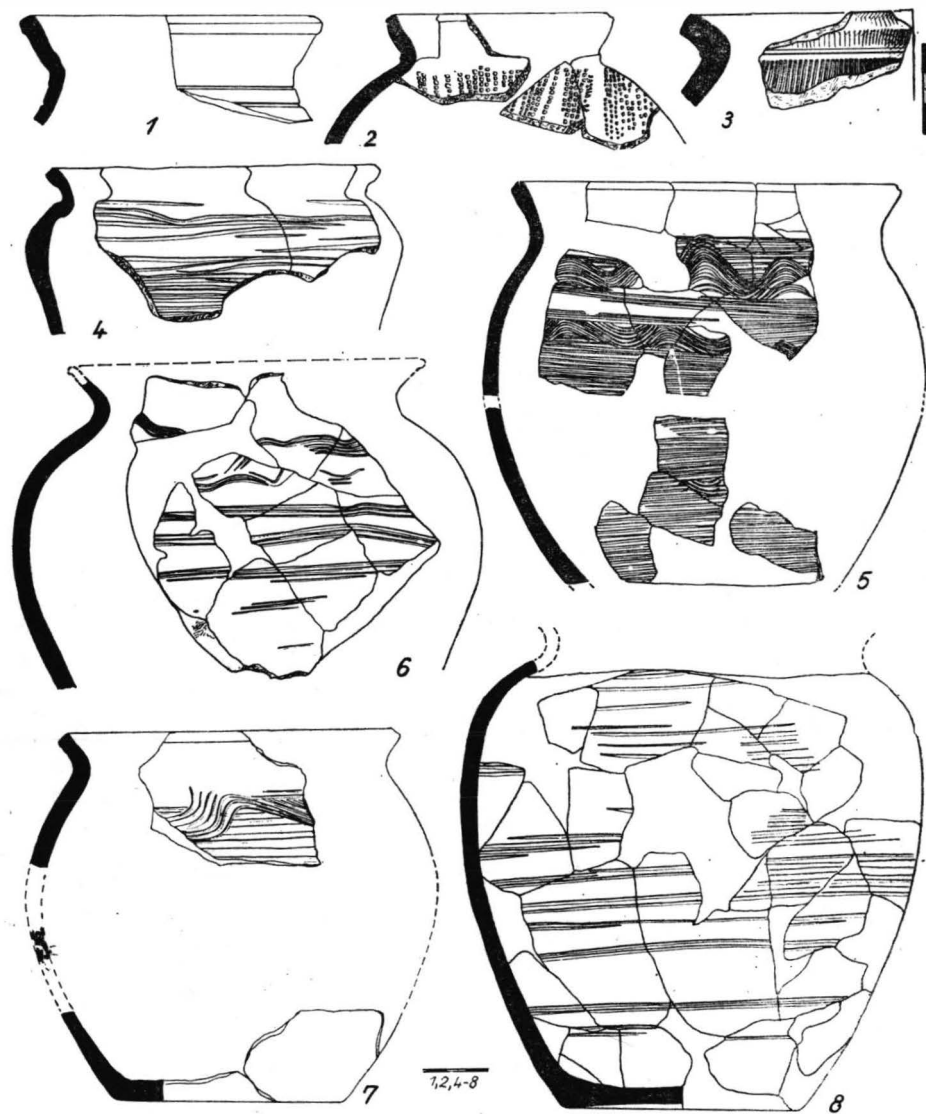

Fig. 71 Ceramică lucrată pe roata de mină, secolul X. Bucov-Tioca, casa 2.

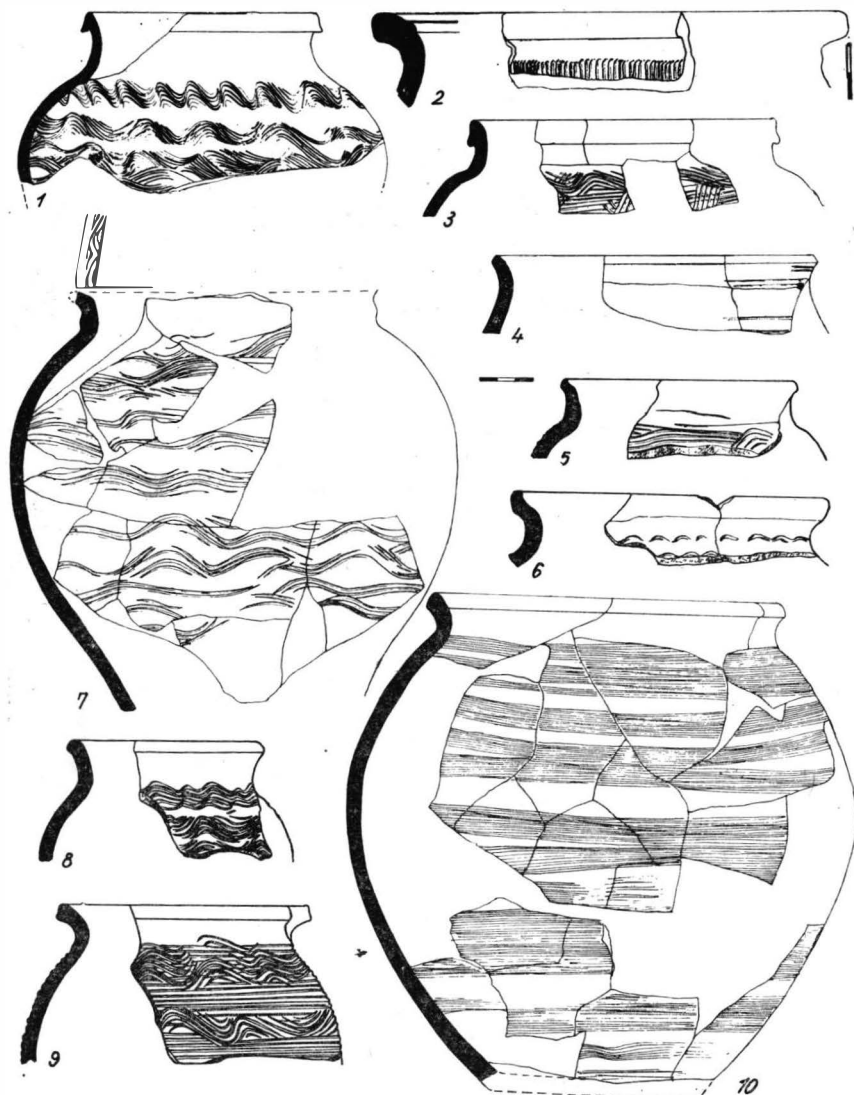

Fig. 72 Ceramică lucrată pe roata de mină, secolul X. Bucov-Tioca. 1–6, 8, 9, casa 8;
7, 10 casa 10.

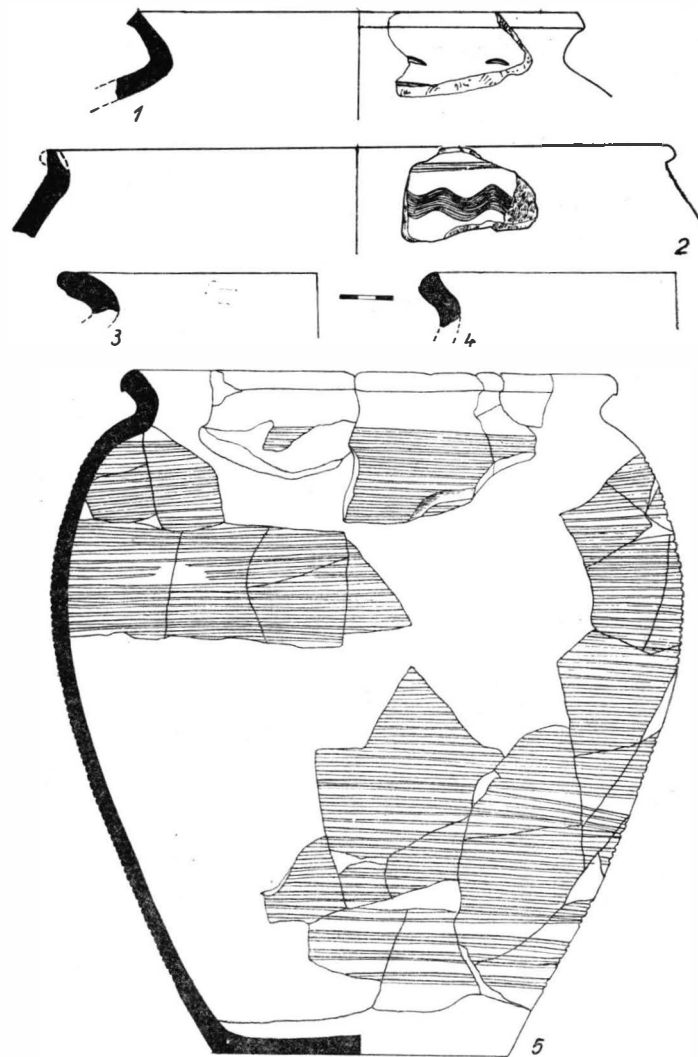
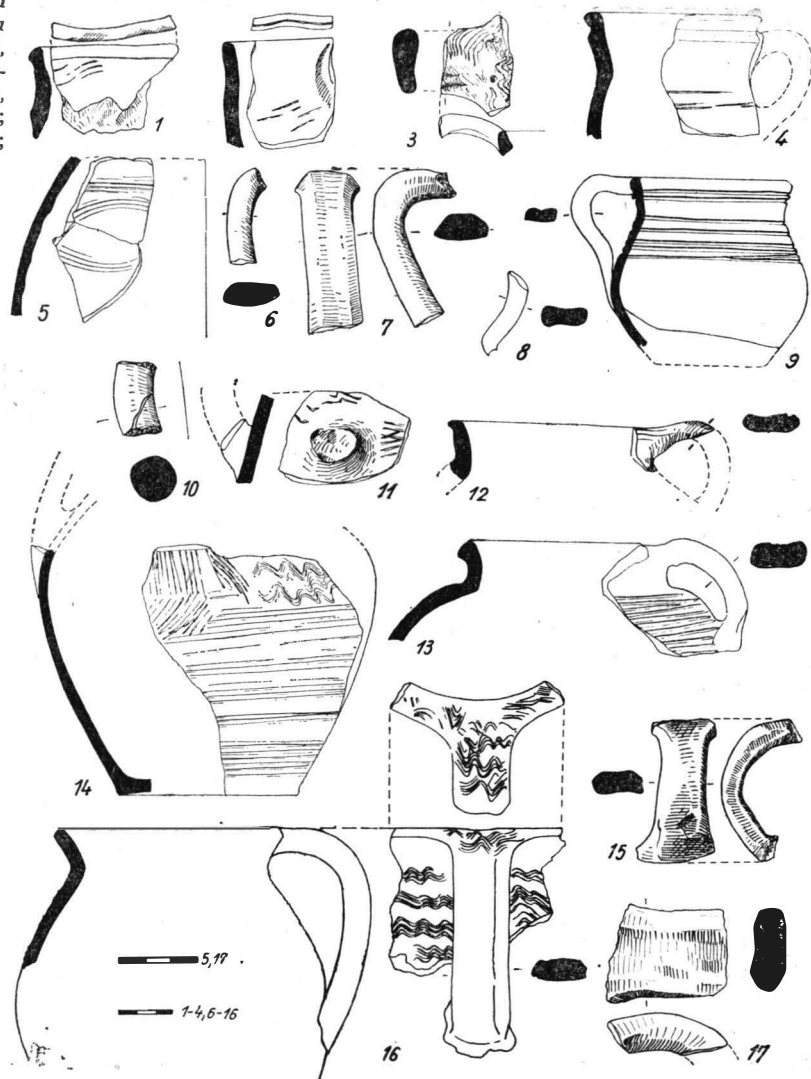

Fig. 73 Vase de provizii lucrate pe roata de mină (1, 3–5) și la roata rapidă (2) Bucov-Tioca. 1 groapa 2; 2 casa 4c; 3, 4 casa 6a;
5 casa 20.

Fig. 74 Oale cu toartă, lucrate pe roata de mină (1 lucrat pe roata rapidă), a doua jumătate a secolului IX și secolul X. Bucov-Rotari. 1, 2, 10 dependența nr. 4 (atelier de fierărie); 3 casa 5; 11 casa 2; 14 casa 3; Bucov-Tioca, 4 casa 5; 5 casa 17; 6 casa 3; 7, 15 casa 5; 8 casa 18; 9 casa 14; 12 casa 12; 13 casa 24; 16, 17 casa 1.

— Oale cu două torți având corpul sferoidal. Toartele pornesc de sub buză și coboară pînă în partea superioară a umărului. Toartele sînt ovale sau oval-aplatizate în secțiune. Uneori datorită contactului cu ceramica arsă oxidant torțile prezintă nervuri în relief sau au secțiunea dreptunghiulară. Probabil sub influența ceramicii arse oxidant se întîlnesc și unele profiluri de buze răsfrînte spre exterior și mai puțin îngroșate, apropiindu-se de modelul pe care îl reproduc (fig. 87/1—10). Ca unicat a ieșit la iveală și un fragment dintr-o oală cu gura trilobată (fig. 80/5).

Ornamentele caracteristice întîlnite pe borcane și oalele cu două toarte constau din linii lustruite în rețea, linii trasate vertical sau neregulat care acoperă aproape întreaga suprafață a vasului (pl. XVIII/2—11, 13, 15, 16; fig. 76—78). Ca excepție, sub influența ceramicii arse oxidant, a apărut într-un caz și ornamentul format din benzi de linii în val incizate (pl. XVIII/12) sau adîncite (pl. XVIII/8).

Uneori ornamentul de linii lustruite vertical sau în rețea este despărțit de una sau două linii orizontale adîncite pe mijlocul corpului. Alteori pe corpul vasului sînt trasate benzi sau linii lustruite dispuse în zig-zag. Adeseori ornamentul format din linii lustruite este subliniat de linii orizontale, adîncite pe partea inferioară a vasului. Uneori liniile lustruite sînt trasate și peste aceste linii orizontale (pl. XVIII/14). Rar se întîlnește ornamentul format din linii orizontale trasate pe umărul și pe partea inferioară a vasului care includ între ele ornament de linii lustruite. Adeseori suprafața acestor tipuri de vase este lustruită în întregime.

Sub influența ceramicii arse oxidant pe această specie ceramică se întâlnește și ornamentul incizat. El apare pe un fragment de borcan cu gîtul cilindric care are partea exterioară imediat sub buză ornamentată cu două linii în val, alăturate, trasate neregulat, avînd dedesubt o linie orizontală, iar pe muchia buzei două linii în val trasate regulat. Se pare că fragmentul a fost ornamentat cu linii în val și în interiorul buzei (fig. 77/7).

Alte forme destul de frecvent întîlnite sînt reprezentate prin borcane de mari proporții (înălțimea lor ajunge pînă la 0,60 m) cu corpul ovoidal sau piriform, gîtul cilindric sau ușor evazat mai scund sau mai înalt, avînd buza îngroșată în formă de colac, pe care le considerăm vase de provizii (fig. 79; pl. XIX).

Tot în seria vaselor de provizii trebuie incluse și unele vase amforoidale, aproximativ de aceeași mărime cu cele de mai sus. Acestea au corpul ovoidal, gîtul bine profilat cilindric și strîmt în comparație cu proporțiile corpului, buza răsfrîntă și îngroșată în exterior în formă de colac (fig. 80/1, 2 și pl. XIX/8).

În sfîrșit, unele borcane și oale cu două toarte, de proporții destul de mari, pot fi considerate și ele ca vase de provizii.

Vasele de provizii ca și borcanele au fie întreaga suprafață lustruită, fie ornament în formă de rețea sau linii verticale subliniate de linii orizontale executate tot prin lustruire (fig. 79). Excepție face însă un vas de provizii ornamentat prin incizie cu cîte două linii în val distanțate între ele, dispune pe umăr, pe mijlocul corpului și pe partea inferioară a corpului, separate între ele de linii orizontale. Ornamentul format din linii orizontale și în val se întîlnește și pe alte fragmente provenind foarte probabil din vase similare (fig. 79/2 și pl. XIX).

Alte forme caracteristice acestei categorii ceramice sînt urcioarele care însă sînt reprezentate numai prin fragmente, pe baza cărora pot fi distinse două tipuri principale, fiecare din ele avînd mai multe variante.

Primul tip îl reprezintă urcioarele cu cioc de turnare. La Bucov sînt cunoscute următoarele variante ale acestui tip:

— urcioarele cu o toartă avînd buza îngroșată în formă de colac, gura rotundă și cioc de turnare (fig. 81/13; pl. XVIII/1).

— un fragment (descoperit la Bucov-Tioca, bordeiul nr. 3) pare să provină de la un urcioc cu plisc de turnare în formă de jgheab (fig. 81/11);

— partea inferioară a unui urcioc cu cioc de turnare și trei toarte : una mai mare, care pornește de pe partea superioară a gîtului și coboară pe umăr, și alte două mici, în formă de urechiușe, dispuse de o parte și de alta a corpului în regiunea diametrului maxim (pl. 81/12).

Al doilea tip este reprezentat prin urcioarele amforoidale de diferite mărimi cu corpul sferoidal sau ovoidal și gîtul în formă de pîlnie. Acestea, ca și celelalte tipuri de vase, au corpul ornamentat cu benzi de linii lustruite dispuse în zig-zag, linii în rețea pe partea superioară și linii orizontale pe partea inferioară linii orizontale pe întreaga suprafață. Alteori întreaga suprafață a vasului este doar lustruită (fig. 82; pl. XV/2; pl. XX/16).

Merită a fi amintit în chip deosebit fragmente din două urcioare amforoidale, lucrate pe roata cu învîrtire rapidă (fig. 82/6, 9), prezentînd adîncituri orizontale caracteristice acestei tehnici în interior. Unul păstrat aproape întreg (descoperit în casa nr. 3, Bucov-Rotari) are cele două toarte ovale în secțiune ce pornesc de la baza gîtului și se opresc pe umerii vasului. Baza torții se termină printr-un buton piramidal. Gîtul său a avut forma de pîlnie. Suprafața vasului este acoperită în întregime cu linii lustruite vertical (fig. 82/6).

Acest vas reprezintă o formă hibridă, avînd afinități cu ceramica lucrată la roata rapidă, în ceea ce privește tehnica de lucru și încadrîndu-se în ceea ce privește forma și ornamentarea în grupa ceramicii cenușii cu decor lustruit.

Ca forme apropiate de cele ale urcioarelor menționăm borcanele cu gîtul strîmt, cilindric sau ușor evazat. Dintre acestea amintim în primul rînd un borcan de proporții destul de mari, cu corpul ovoidal, gîtul ușor tronconic și buza simplă rotunjită. În exterior, pe gît, se află un guler în relief. Pe corp începînd de la baza gîtului și pînă la fund sînt trasate vertical linii lustruite (fig. 80/6). Vasul a fost ars secundar. Al doilea exemplar are gîtul cilindric cu buza îngroșată în formă de colac în interior (fig. 81/8). Corpul său nu s-a păstrat. Al treilea exemplar are gîtul ușor evazat, buza îngroșată în formă de colac (fig. 81/9). Forma corpului este greu de reconstituit, ea însă era foarte probabil sferoidală sau ovoidală.

Un alt exemplar lucrat la roată rapidă, este mai apropiat ca tip de primul, dar are gîtul mai înalt. Pe gît are un ornament de caneluri orizontale adîncite cu un instrument cu capul bont. Fragmentul a fost ars secundar (fig. 81/10).

Forme rar întîlnite sînt castroanele și gălețile de lut. Pe baza fragmentelor descoperite au putut fi identificate următoarele tipuri de castroane :

— castroane cu corpul tronconic buza puțin îngroșată și aplecată spre interior. Partea exterioară a buzei prezintă mai multe fațete (fig. 81/1, 2).

— Castroane cu corpul în forma unei sfere turtite cu buza aplecată spre interior. Marginea buzei este teșită sau ușor îngroșată în exterior descriind un semicerc în secțiune (fig. 81/4—6).

— Castroane cu partea inferioară semisferoidală, gîtul tronconic sau evazat și buza îngroșată în formă de colac în exterior (fig. 81/3).

Castroanele au avut în general întreaga suprafață lustruită, lustrul însă nu s-a păstrat întotdeauna. Pe penultimul tip de castron (cu buza îngroșată) se întîlnește un ornament de linii lustruite oblice uneori întretîindu-se în formă de rețea (fig. 81/6).

Gălețile de lut au corpul cilindric, cu două urechiușe pentru agățare de o parte și de alta. Fragmente dintr-un exemplar care a putut fi întregit au fost descoperite în bordeiul nr. 19 din așezarea Bucov-Tioca. Suprafața sa este lustruită și brăzdată de două linii orizontale distanțate, adîncite cu bețișorul. Buza este îngroșată și separată de corp. Cele două urechiușe sînt suprainălțate și perforate. Ea imită forme similare din lemn, cercurile și ornamentele de fier de la baza găurilor prin care trecea toarta fiind redată fidel pe exemplarul de lut ca un ornament în relief (fig. 81/7) ⁷¹.

Un al doilea fragment cu pereții mai subțiri provine din dependența nr. 4 a așezării Bucov-Rotari. El are în partea superioară și inferioară cîte o linie în val adîncită (pl. XVIII/17).

Ca unicat în cadrul acestei categorii menționăm un pahar tronconic cu buza dreaptă, puțin îngroșată în exterior și rotunjită. În partea superioară, pe mijloc și în partea inferioară are cîte o bandă în relief, între ele fiind două benzi adîncite. Banda de deasupra, care este și cea mai lată, este ornamentată cu două linii în val, adîncite neregulat. Pe banda în relief de pe mijlocul paharului este trasată o singură linie în val, iar banda în relief de jos e neornamentată. Întreaga sa suprafață este lustruită (fig. 78/12).

4. Ceramica cu decor lustruit și incizat arsă oxidant

În funcție de degresanții din pastă ca și de culoarea acesteia obținută după ardere distingem următoarele categorii :

a) *Ceramica cu decor lustruit și incizat de culoare galbenă.* Este lucrată din aceeași pastă fină și are în general aceleași forme și ornamente ca și ceramica cenușie. Cu unele excepții, asupra cărora vom reveni în parte în cele ce urmează, ceramica aparținînd acestei subgrupe este lucrată pe roata de mînă. Adeseori vasele aparținînd acestei subgrupe sînt rezultatul pătrunderii întîmplătoare a oxigenului în cuptor în timpul arderii vaselor. Datorită acestui fapt unele produse prezintă, pe porțiuni mai mari sau mai mici, pete gălbui sau roșiatice. Așadar putem spune că unele produse aparținînd acestei subgrupe sînt arse oxidant incidental, în timp ce altele sînt arse oxidant intenționat.

Din păcate materialul descoperit pînă acum este fragmentar, astfel încît numai o parte a formelor caracteristice acestei subgrupe pot fi cunoscute. Dintre acestea amintim borcanele cu corpul sferoidal, oalele cu două toarte de același tip cu cele cenușii, unele vase de proporții mari a căror formă nu o putem stabili cu precizie, dar foarte probabil este vorba de vase de provizii.

Oalele cu două toarte, mai bine reprezentate în comparație cu celelalte forme, au gîtul uneori ușor evazat, marginea buzei rotunjită avînd partea exterioară îngroșată în formă de colac. Rar se întîlnesc însă și profile de vase mai complicate. Toartele acestor oale sînt inelare, secțiunea lor fiind ovală, oval aplatizată. Uneori toartele sînt puternic aplatizate (fig. 83/14, 15, 17).

O oală de același tip cu cele de mai sus, dar de mici proporții (care de altfel pînă acum reprezintă un unicat), are de o parte și de alta un fel de urechiușe cu un orificiu tubular. Secțiunea acestor urechiușe este ușor trapezoidală (fig. 83/13). Corpul vasului este lustruit.

⁷¹ Ornamente de fier aproape identice cu reproducerile

de pe găleata de lut de la Bucov la Z. Čilinská, *op. cit.*, M. 478, p. 229.

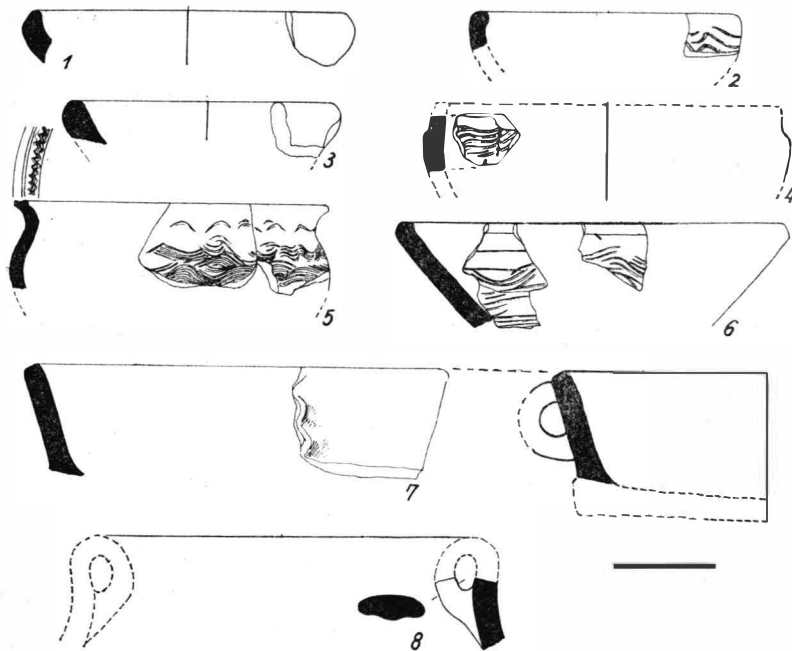

Fig. 75 *Castroane și forme-unice de vase, a doua jumătate a secolului al IX-lea și începutul secolului X. Bucov-Rotari. 1, 3 casa 9; 4 casa 3; 5, 7 casa 8; 6 dependența 4 (atelier de fierărie). Bucov-Tioca. 2 casa 19; 8 casa 12.*

O altă formă caracteristică acestei subgrupe o constituie urcioarele amforoidale de diferite mărimi, cu gura în formă de pilnie. Dintre fragmentele descoperite amintim unul dintr-un urcior avînd la baza torșii o proeminență piramidală, iar altul avînd baza torșii prelungită în formă de dungă în relief (fig. 83/5, 6). Forma gurii este și ea diferită. Un exemplar are o dungă arcuită în relief la baza gîtului. Altele au linii orizontale puternic adîncite pe gît (fig. 83/1, 2, 8–10; pl. XV/4; pl. XX/1, 2).

Suprafața urcioarelor a fost lustruită, există însă și fragmente care nu par să fi fost lustruite. În chip deosebit merită a fi amintit un fragment din partea inferioară a unui urcior, descoperit la Bucov-Tioca în casa nr. 6, lucrat din pastă amestecată cu ocră și ornamentat cu linii lustruite verticale (pl. XX/21).

Ca unice care au apărut în cadrul acestei subgrupe amintim următoarele:

— fragmente de castroane avînd suprafața lustruită cu corpul tronconic, unul avînd buza îngroșată și aplecată puțin spre interior (fig. 83/12), iar celălalt cu buza răsfrîntă în exterior (fig. 83/11).

— Fragment de gît în formă de pilnie care provine fie de la un urcior amforoidal, fie de la un vas-borcan cu gura strîmtă și înaltă, apropiată ca formă de cea a urcioarelor. Suprafața acestui vas a fost lustruită, iar sub marginea buzei, în exterior sînt incizate două linii orizontale (fig. 83/7).

În afară de vasele lucrate pe roata de mină, în cele două așezări de la Bucov au fost descoperite și fragmente ceramice din pastă gălbuie, amestecată cu nisip fin, lucrate pe roata rapidă.

Două astfel de fragmente dintr-un urcior amforoidal au fost descoperite în pămîntul de umplutură al bordeiului nr. 3 așezarea Bucov-Tioca. Corpul acestui urcior a fost ornamentat cu linii verticale executate prin lustruire, care au fost adîncite ușor în pasta încă insuficient uscată (pl. XX/3, 24).

Alte două fragmente provin dintr-un urcior amforoidal descoperit în casa nr. 4 a de la Bucov-Tioca. Unul din fragmente este de la partea inferioară a uneia din toarte, iar al doilea este din gura urciorului. Buza lui e puternic reliefată în exterior, iar în interior are o șanțuire. Suprafața acestui vas nu pare să fi fost lustruită. După forma și profilul mai complicat al gurii acest exemplar credem că imită urcioare similare cu suprafața smălțuită (fig. 83/18).

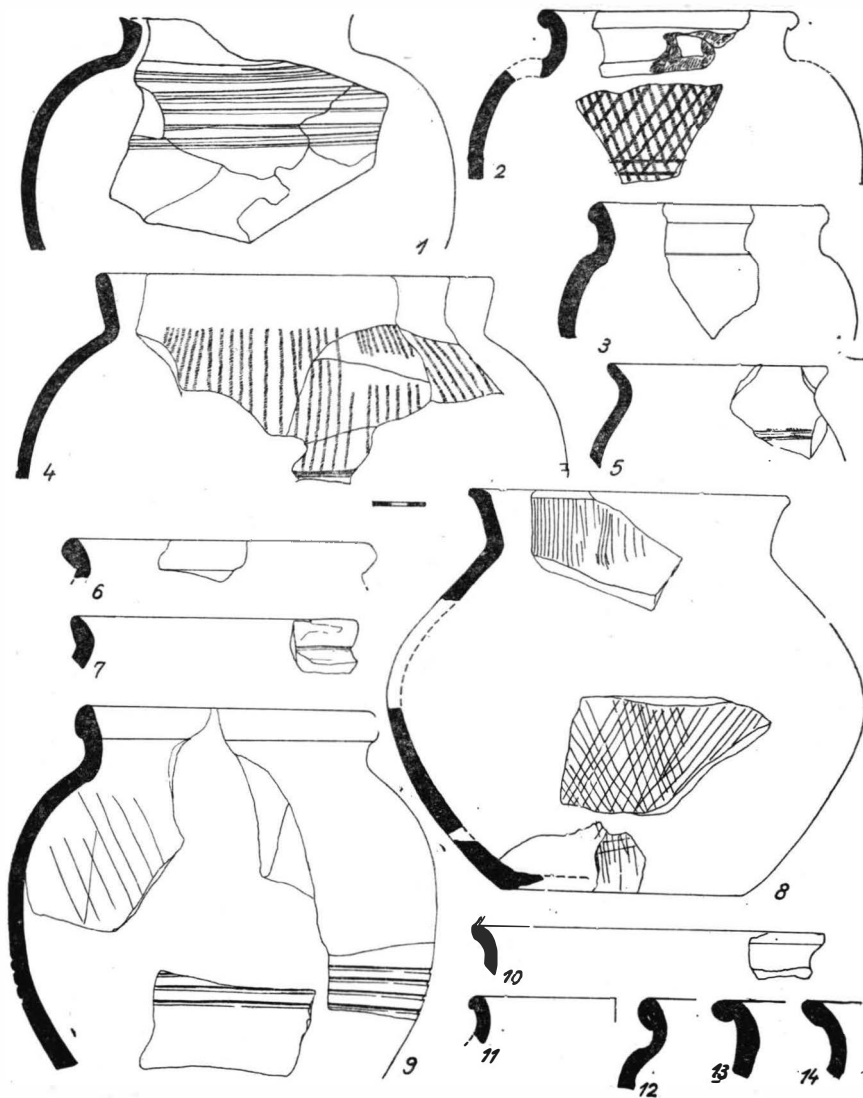

Fig. 76. Ceramică cenușie (arsă inoxidant) cu decor lustruit, secolul VIII (1–2) până la jumătatea secolului IX (3–14). Bucov-Tioca. 1 bordeiul 20; 2 bordeiul 2; 3, 6, 7, 12 bordeiul 9; 4 bordeiul 15; 5, 8 bordeiul 8; 9 bordeiul 21; 13, 14 bordeiul 5. Bucov-Rotari. 10, 11 bordeiul 1.

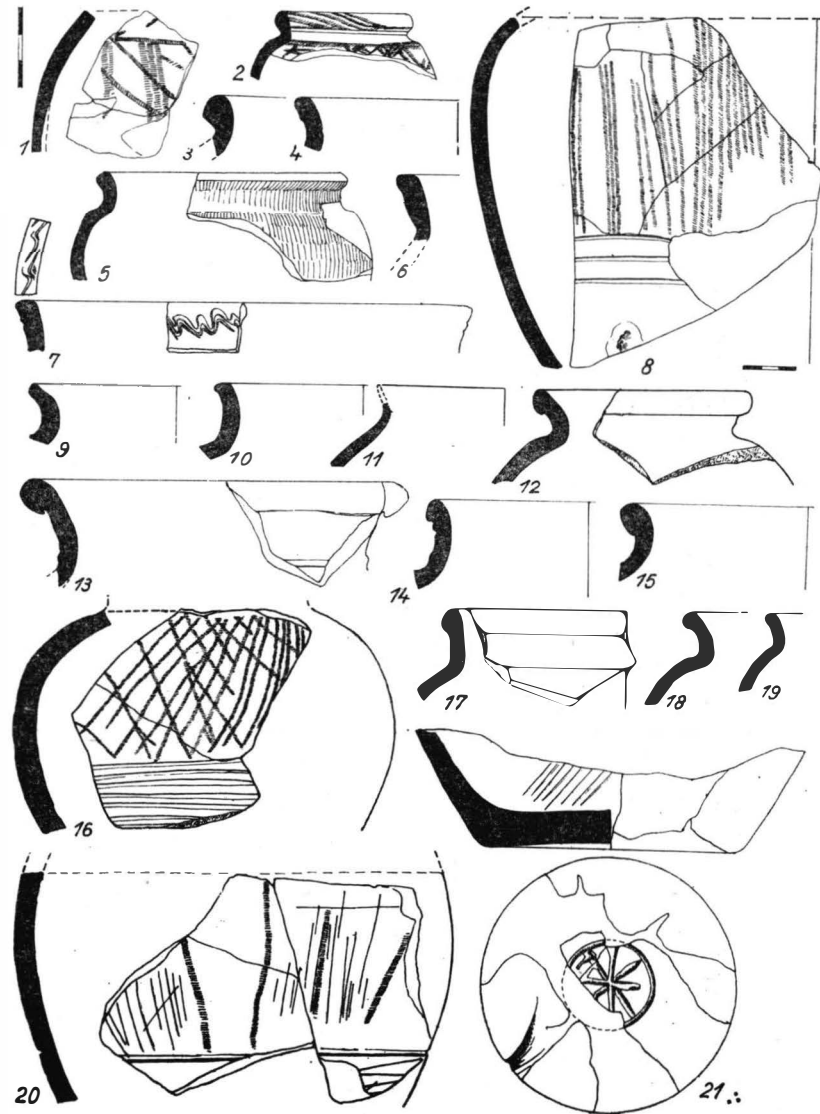

Fig. 77 Ceramică cenușie (arsă inoxidant) cu decor lustruit din a doua jumătate a secolului al IX-lea și din secolul X. Bucov-Tioca. 1, 13 casa 3; 2 casa 6; 3 casa 4c; 8, 11 casa 2; 9 casa 13; 10, 17 casa 7; 12 groapa nr. 2; 14 casa 18; 15 casa 20; 16 casa 19; 18 casa 11; 19 casa 5; 20 casa 8; 1 casa 17. Bucov-Rotari. 4 depedința nr. 5, 5 casa 9; 6 casa 4; 7 depedința 4.

Alte fragmente provenind tot de la urcioare amforoidale, spre deosebire de primele, sînt lucrate dintr-o pastă brună-roșiatică care conține în pastă alături de nisip fin și firicele mici de mică ce lucesc pe suprafața vasului. Unele din acestea, descoperite în umplutura bordeiului nr. 1, din așezarea Bucov-Tioca, au suprafața ornamentată cu un fel de coaste în relief (pl. XX/7, 9). Altele, descoperite în aceeași așezare în casa nr. 1 și 2, au caneluri sau linii orizontale distanțate, făcute cu un instrument cu capul bont (pl. XX/5, 11).

b) *Ceramica cu decor lustruit și incizat de culoare roz sau roșie.* Ca și ceramica de culoare gălbuie, și vasele din această subgrupă pot fi considerate în general o replică arsă oxidant a ceramicii cenușii.

Dintre formele mai frecvent întilnite menționăm borcanele cu corpul sferoidal. Aceste borcane au uneori gîtul scund și buza răsfrîntă destul de mult în exterior, altele gîtul lor este mai înalt, cilindric sau ușor evazat. Marginea buzei este rotunjită sau de cele mai multe ori îngroșată în exterior în formă de colac (fig. 84/4, 6, 7, 9—11). Pasta vaselor borcan conține ca degresant nisip cu bobul foarte fin. Altele însă în afară de nisip au în pastă multă mică care strălucește pe suprafața vasului. Ornamentul lor constă din linii lustruite, dispuse în rețea, trasate superficial sau puțin adîncite (pl. XVIII/18—20).

Oalele cu două toarte tubulare nu sînt documentate pînă acum în această subgrupă.

O formă care apare relativ frecvent sînt castroanele. Au putut fi definite următoarele tipuri :

— Castroane cu corpul sferoidal avînd buza dreaptă în sus și îngroșată în formă de colac (fig. 84/12) ;

— Castron avînd pereții foarte groși avînd corpul tronconic cu pereții arcuiți. Marginea gurii este îndreptată în sus cu buza teșită orizontal (fig. 84/13) ;

— Castroane cu corpul tronconic, gîtul scund buza ușor adusă spre interior avînd partea exterioară îngroșată în formă de colac. Suprafața exterioară este lustruită cu linii orizontale. Pe suprafața unuia sînt diverse linii incizate foarte fin cu un instrument ascuțit (fig. 84/16 ; fig. 100/1).

Destul de frecvente sînt vasele de provizii amforoidale și urcioarele amforoidale de diferite mărimi, reprezentate însă numai prin fragmente (fig. 85/1, 2, 4—9, 11, 12 ; pl. XX/6, 10, 14).

Dintre acestea din urmă amintim în chip special unul care are baza torților terminată printr-o prelungire în relief (fig. 85/3).

O mențiune specială merită urcioarele de culoare roz sau roșiatică, avînd în pastă ca degresant nisip cu bobul fin și oceru.

Deși s-au descoperit fragmente în mai multe complexe, numai un exemplar găsit în casa nr. 12 a putut fi reconstituit parțial. Aceste urcioare (spre deosebire de celelalte care sînt ornamentate prin lustruire) au suprafața decorată cu linii puternic adîncite, orizontale în partea inferioară și verticale pe umăr (fig. 85/10). Ele sînt de fapt o replică a urcioarelor cenușii de același tip. Pe baza fragmentelor descoperite însă nu am putut stabili dacă la aceasta există și o combinație de linii orizontale adîncite în partea inferioară, cu decor de linii lustruite în partea superioară, ca și la urciorul cenușiu din bordeiul nr. 17 din așezarea Bucov-Tioca (fig. 82/3).

Un alt exemplar asemănător în ceea ce privește forma dar lucrat dintr-o pastă mai fină, moale la pipăit, provine din casa nr. 6 a. El are corpul ovoidal, ornamentat cu linii orizontale adîncite cu un instrument cu capul bont. Pe suprafața vasului sînt incizate diferite linii, unele abia vizibile cu ochiul liber (fig. 100/3).

O altă formă, mai rar întilnită însă în această subgrupă, este reprezentată de oalele cu toartă. Se cunosc pînă acum două exemplare. Prima are gîtul scund și buza răsfrîntă în afară cu o ușoară șanțuire în interior. Toarta începe la nivelul buzei, se înalță ușor deasupra acesteia și coboară pînă în regiunea diametrului maxim. Secțiunea torții este ovală (fig. 84/8).

A doua are gîtul bine profilat, buza ușor adusă spre interior. Marginea buzei este teșită orizontal și are o șanțuire de capac, în interior. Toarta pornește puțin mai jos de nivelul buzei și coboară pînă în regiunea diametrului maxim. Secțiunea torții este ovală, cu partea superioară aplatizată. Pe partea exterioară a torții, pe margine și pe mijloc se află trei nervuri în relief (fig. 84/5).

Oalele cu toartă din această subgrupă sînt de același tip cu cele descrise mai sus în cadrul categoriei ceramicii cu decor incizat.

c) *Ceramica gălbuie maronie sau cărămizie,* spre deosebire de cea din subgrupă a și din subgrupă b, este lucrată dintr-o pastă cu nisip cu bobul mai mare, apropiindu-se ca factură de pasta ceramicii cu decor incizat. Pereții acestor vase au miezul cenușiu. Uneori vasele sînt date cu un fel de slip care face suprafața vasului mai netedă și mai fină.

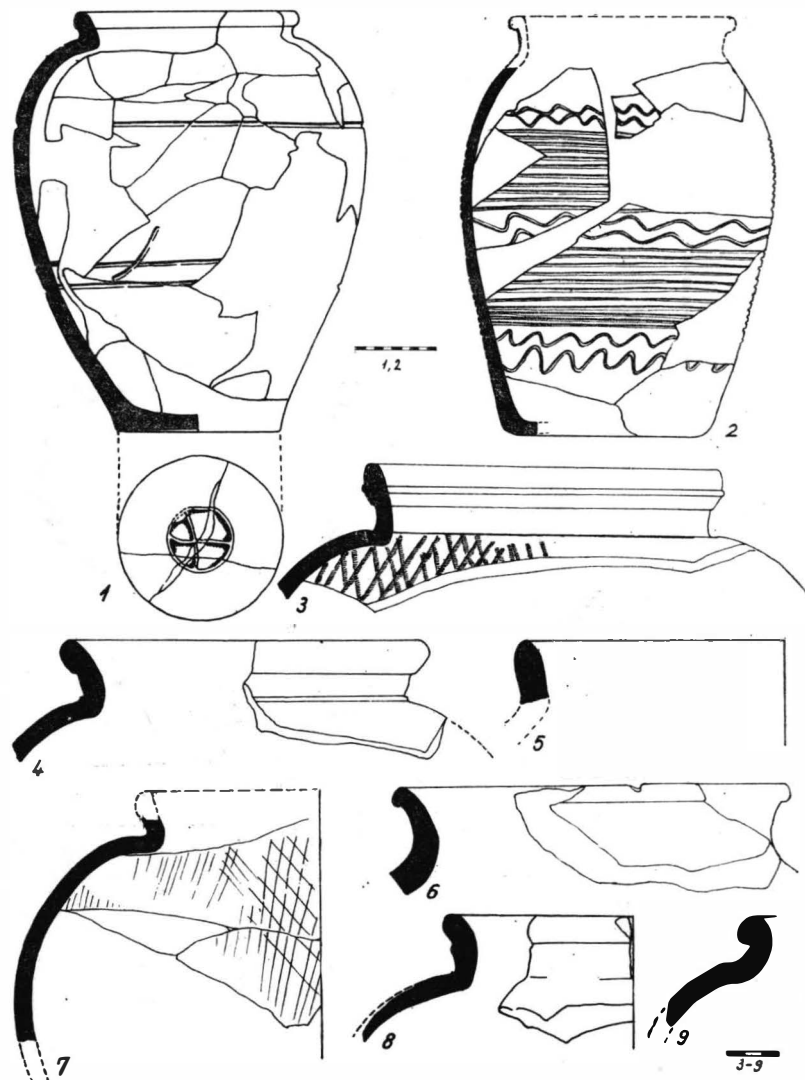
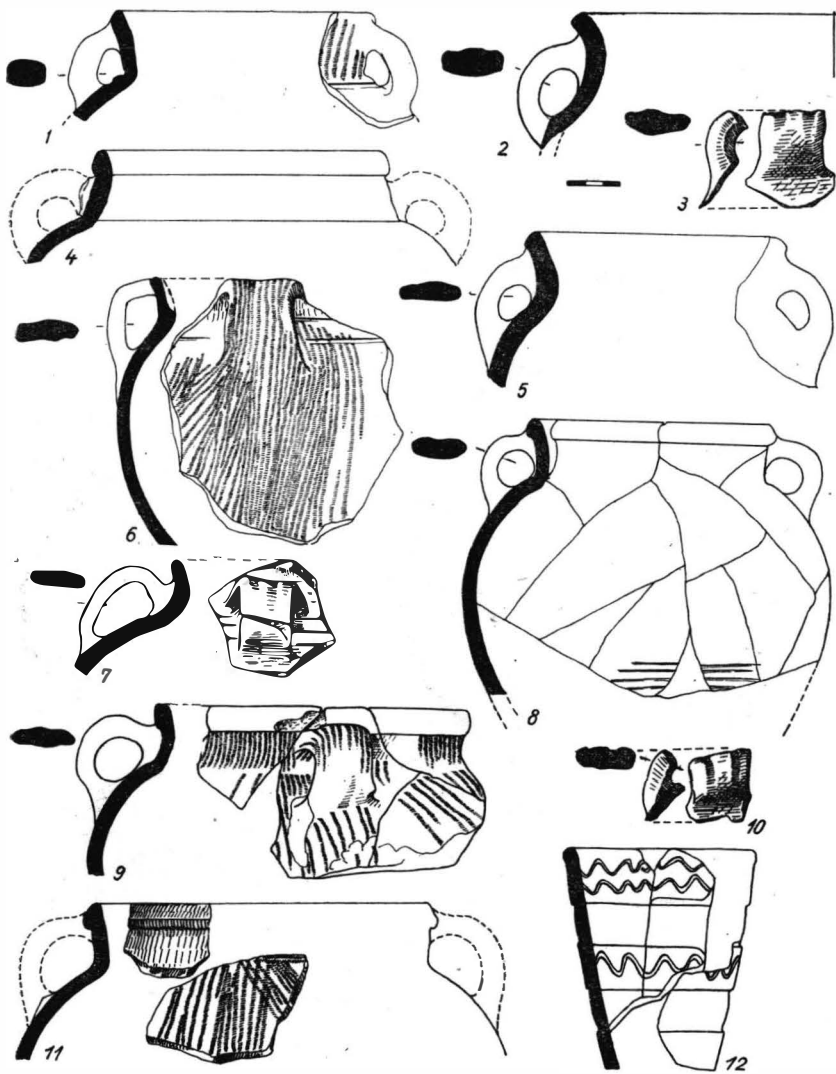

Fig. 78 Oale cenușii cu două toarte (arse inoxidant) cu decor lustruit. Bucov-Tioca. 1 bordeiul 7 (sec. VIII–IX); 4 bordeiul 14 (sec. VIII); 5 casa 6a (sec. IX–X); 6 casa 5; 8 bordeiul 19 (sec. VIII); 9 bordeiul 23 (sec. VIII–IX) 11 bordeiul 9 (sec. IX); 12 casa 12 (sec. IX–X). Bucov-Rotari. 2 dependența 5 (atelier de fierărie sec. IX); 3 casa 4 (sec. X); 7 casa 5 (sec. IX) 10 casa 1 (sec. IX).

Fig. 79 Vase de provizii cenușii (arse inoxidant). Bucov-Tioca. 1 casa 21 (sec. X); 2, 6 bordeiul 7 (sec. VIII–IX); 3–4 casa 12 (sec. IX–X); 5 casa 2 (sec. X); 9 casa 6a (sec. IX–X); Bucov-Rotari. 7 dependența nr. 3 (sec. X); 8 dependența nr. 2 (atelier de fierărie sec. X).

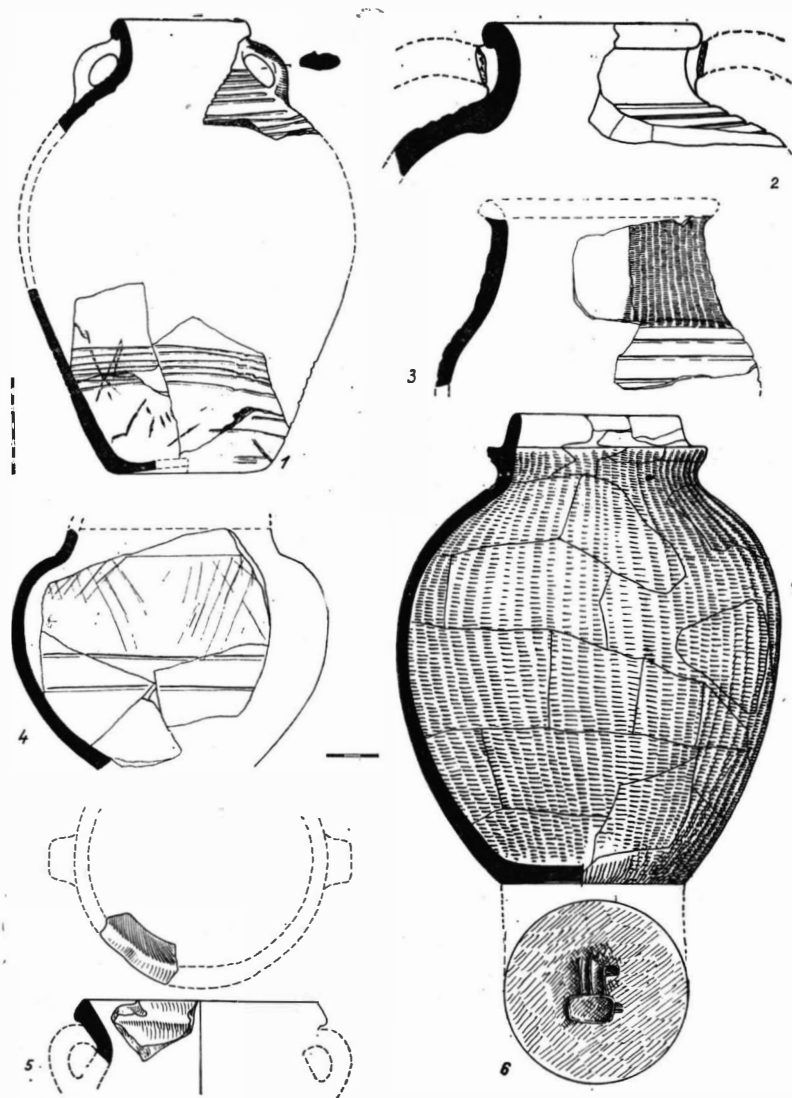

Fig. 80 Vase de provizii amforoidale și diferite borcane cenușii (arse inoxidant). Bucov-Tioca. 1 bordeiu 3 (sec. VIII-IX); 2 casa 8 (sec. X); 3, 4, 6 bordeiu 4 (sec. IX); 5 Bucov-Rotari bordeiu nr. 2 (sec. VIII).

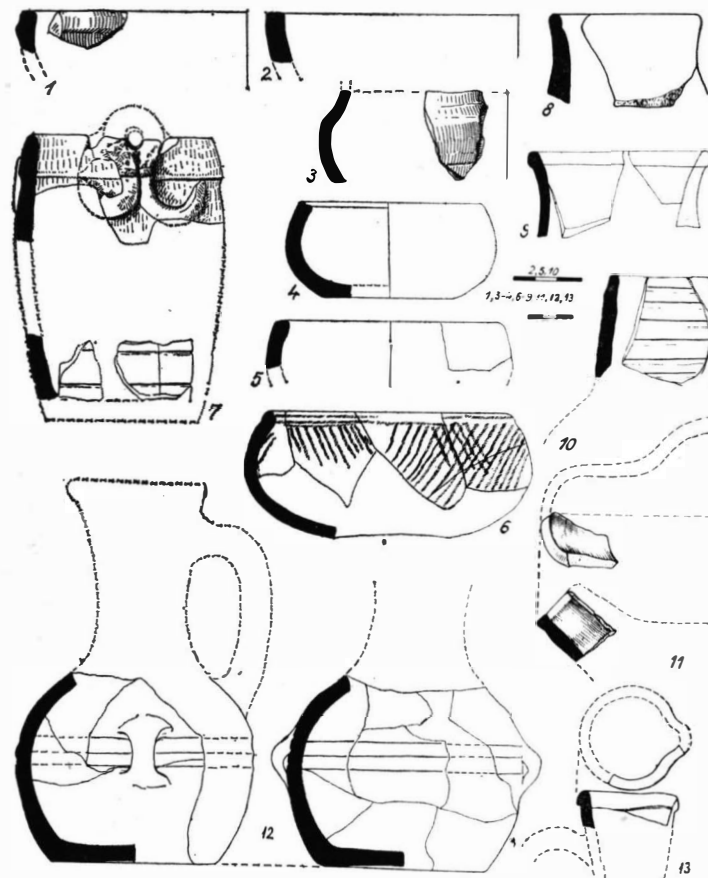

Fig. 81 Castroane, găleată, urcioare și borcane cu gitul lung cilindric, cenușii (arse inoxidant). Bucov-Rotari. 1 bordeiu 2 (sec. VIII); 2 bordeiu 1 (sec. IX); 5 dependința 5 (atelier de fierărie sec. IX). Bucov-Tioca. 3 bordeiu 4 (sec. IX); 4 bordeiu 16 (sec. IX); 6, 11 casa 6 (sec. IX); 7 bordeiu 19 (sec. VIII); 8 bordeiu 5 (sec. IX); 9 casa 13 (sec. IX); 10 casa 2 (sec. X); 12 a-b bordeiu 14 (sec. VIII); 13 casa 6 (sec. IX).

Formele caracteristice acestei subgrupe sînt :

— borcane cu gîtul cilindric, buza dreaptă teșită orizontal și umerii puternic bolțiți. Unul din aceste borcane din care s-au găsit fragmente mai multe și mai mari are ornament de linii orizontale și oblice incizate, trasate neregulat (fig. 86/5), restul ceramicii aparținînd acestei subgrupe este neornamentată.

— oală cu două toarte inelare pe umăr, avînd aceeași formă ca și borcanele descrise mai sus (fig. 86/3).

— borcan, probabil bitronconic, cu gîtul strîmt în raport cu pintecul vasului, gîtul scund și buza răsfrîntă în afară (86/4).

— un fel de căldărușe avînd buza îngroșată și teșită oblic spre interior (fig. 86/10, 11).

— urcioare amforoidale unele avînd la baza toartelor prelungiri în relief (fig. 86/7).

— Fragment de urciore (cu o singură toartă?) avînd gura în formă de pilnie. Marginea buzei este rotunjită, avînd o șanțuire în interior. Acest exemplar pare să imite forme bizantine sau forme similare lucrate din humă alburie de la Dunăre (fig. 86/2).

O problemă aparte ridică cîteva fragmente de urcioare amforoidale. Două fragmente provin din fundul și partea inferioară a unui astfel de urciore. El este lucrat pe o roată rapidă dintr-o pastă galbenă portocalie care conține ca degresant nisip cu bobul fin și ocră. Fragmentele au fost descoperite în așezarea Bucov-Rotari, bordeiul nr. 1 (mijlocul secolului al IX-lea) (pl. fig. 83/19). Un alt exemplar, descoperit în aceeași așezare, în casa nr. 3 (de la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea), provine din partea superioară a unui urciore amforoidal lucrat pe o roată de mîină și ornament cu pliseuri (pl. XX/13). El își găsește o analogie apropiată în complexul funerar de la Fîntînele (jud. Teleorman) unde a fost descoperit un urciore amforoidal similar, lucrat însă din humă alburie.

Al treilea exemplar descoperit în casa nr. 5 (secolul al X-lea) provine din gura unui astfel de urciore (fig. 86/1). Spre deosebire de cel precedent, acesta din urmă pare a fi lucrat la roata rapidă, ceea ce ne face să credem că în afara diferitelor forme de vase pe care le-am prezentat mai sus în atelierile respective ca de altfel și în cele care se lucra pe roata de mîină se făceau și urcioare amforoidale.

În casa nr. 8 a aceleiași așezări au ieșit la iveală două fragmente din urcioare amforoidale, lucrate pe roata rapidă dintr-o pastă cu nisip de culoare brună cărămizie. Primul fragment este de la baza gîtului și are pe el un semn (fig. 101/7). Al doilea provine din corpul vasului din locul unde se prindea partea de jos a uneia din toarte. Fragmentul are în exterior dungi late în relief ca un fel de coaste (pl. XX/15).

5. Ceramica avînd suprafața dată cu angobă, vopsită sau pictată

a) *Ceramica avînd suprafața acoperită cu angobă albă.* În această subgrupă includem fragmente provenind de la urcioare amforoidale lucrate dintr-o pastă foarte fină, de culoare roz, apropiată ca factură de pasta ceramicii grecești. În ceea ce privește tehnica de lucru însă, toate fragmentele sînt lucrate pe o roată de mîină, unele pe o roată de mîină mai perfecționată, cu învîrtiri repezi, altele pe o roată de mîină cu învîrtiri mai lente.

Fragmentele provin din așezarea Bucov-Tioca, bordeiul nr. 1 și casa nr. 6. Unele din ele au decor format din linii orizontale adîncite, distanțate între ele. Suprafața vaselor a fost dată cu angobă albă. Peste angoba albă, aproape toate fragmentele au suprafața exterioară ornamentată cu linii verticale executate alăturat prin lustruire (fig. 101/3—6, 8 și pl. XX/12, 23). Pe unele sînt zgîrieturi foarte fine făcute cu un instrument cu vîrf acutit (ac?) înainte de ardere asupra cărora vom reveni în cele ce urmează (cf. cap. *Scrisul*). Două din fragmentele provenind din același urciore amforoidal au (unul pe partea exterioară, celălalt pe partea interioară) pete de culoare roșie închisă (pl. XX/12). La acestea se mai adaugă încă un fragment de urciore, lucrat din pastă gălbuie, amestecată cu nisip fin și ocră (descoperit în așezarea Bucov-Tioca, casa nr. 19), care are suprafața exterioară acoperită cu angobă albă. Pe acest fragment se mai vede încă o linie orizontală adîncită cu un instrument cu capul bont (pl. XX/19).

O atenție deosebită merită încă două borcane cu gîtul strîmt ambele lucrate din pastă fină roz.

Primul are corpul sferoidal, gîtul înalt și evazat, marginea buzei fiind îngroșată în exterior în formă de colac (fig. 84/1).

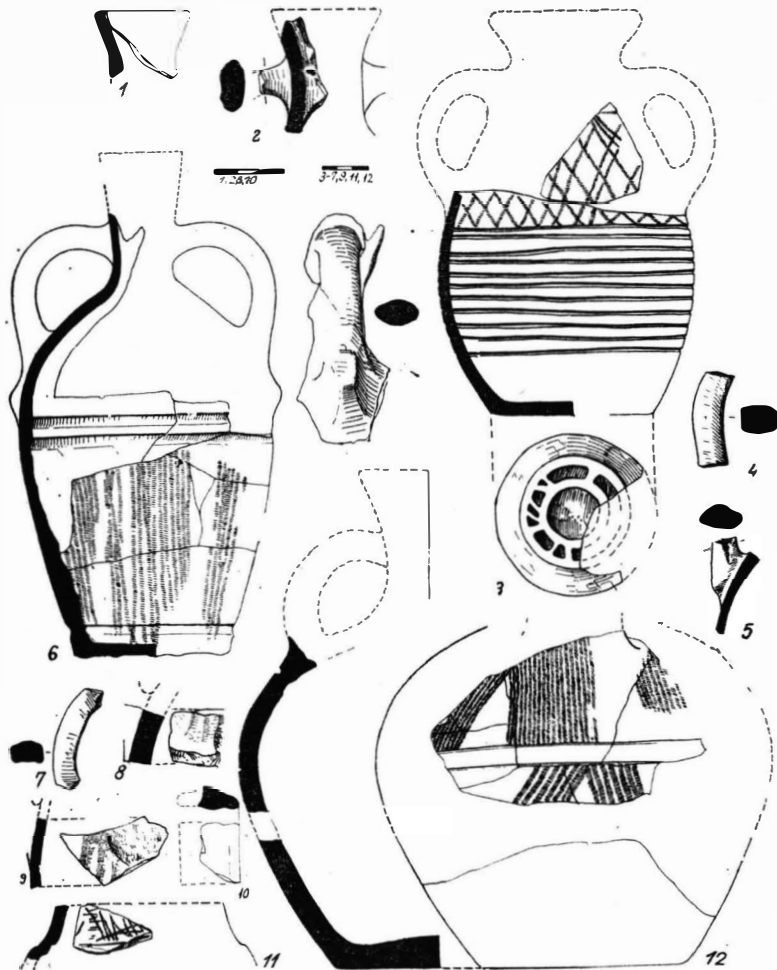

Fig. 82 Fragmente de urcioare amforoidale cenușii (arse inoxidant). Bucov-Tioca. 1 casa 4c (sec. IX); 2 casa 4a (sec. IX-X); 3 bordeiul 17 (sec. IX); 4 casa 5 (sec. X); 10, 11 bordeiul 1 (sec. VIII-IX); 12 casa 14 (sec. X). Bucov-Rotari. 5 groapa de acces a cuptorului de copt (sec. IX); 6 casa 3 (sec. IX-X); 7 casa 9 (sec. IX); 8 bordeiul 1 (sec. IX); 9 casa 4 (sec. X).

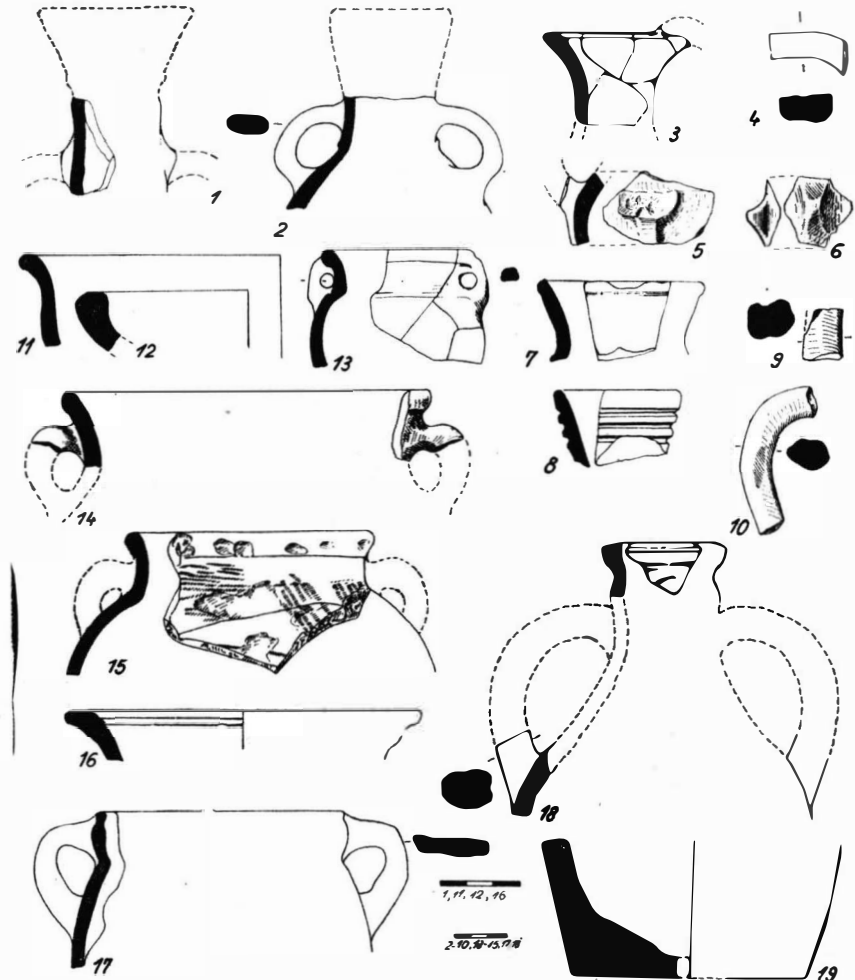

Fig. 83 Ceramică fină gălbuie cu decor lustruit și din humă alburie (3, 4). Bucov-Tioca. 1, 10 bordeiul 7 (sec. VIII-IX); 3 bordeiul 15 (sec. VIII-IX); 4, 7, 13, 17 casa 12 (sec. IX-X); 5 bordeiul 8 (sec. IX); 6, 14, 15 bordeiul 9 (sec. IX); 8 casa 17 (sec. X); 9 bordeiul 1 (sec. VIII-IX); 11 bordeiul 3 (sec. VIII-IX); 16 casa 6 (sec. IX); 18 casa 4a (sec. IX-X). Bucov-Rotari. 2 dependința nr. 2 (atelier de fierărie sec. X); 12 bordeiul 2 (sec. VIII); 19 bordeiul 1 (sec. IX) (lucrat la roata rapidă cu ocră în pastă).

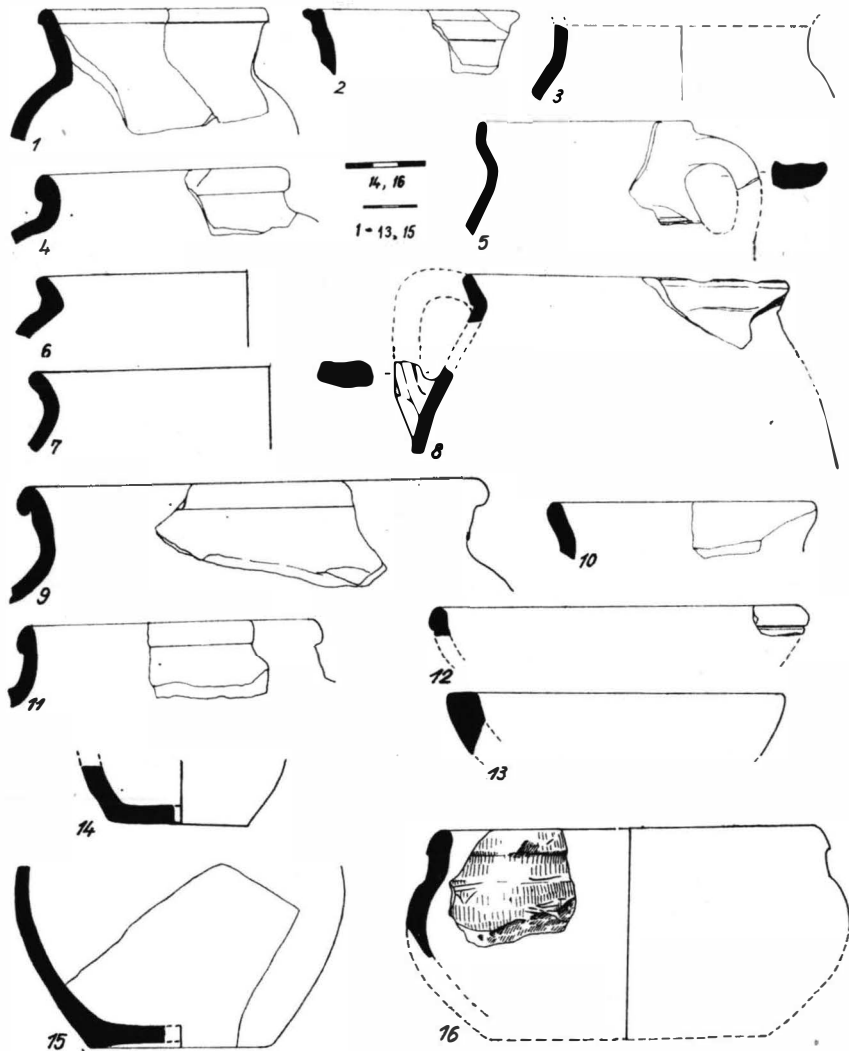

Fig. 84 Ceramică fină roz sau roșiatică. Bucov-Tioca. 1 casa 6a (sec. IX-X); 2 casa 24 (sec. X); 3 casa 1 (sec. X); 4, 7 casa 8 (sec. X); 5 casa 18 (sec. IX-X); 8, 15 bordeiul 3 (sec. VIII-IX); 9 casa 2 (sec. X); 11 casa 17 (sec. X); 14 bordeiul 9 (sec. IX); 16 bordeiul 16 (sec. IX). Bucov-Rotari. 6 casa 3 (sec. IX-X); 10, 12, 13 bordeiul 1 (sec. IX).

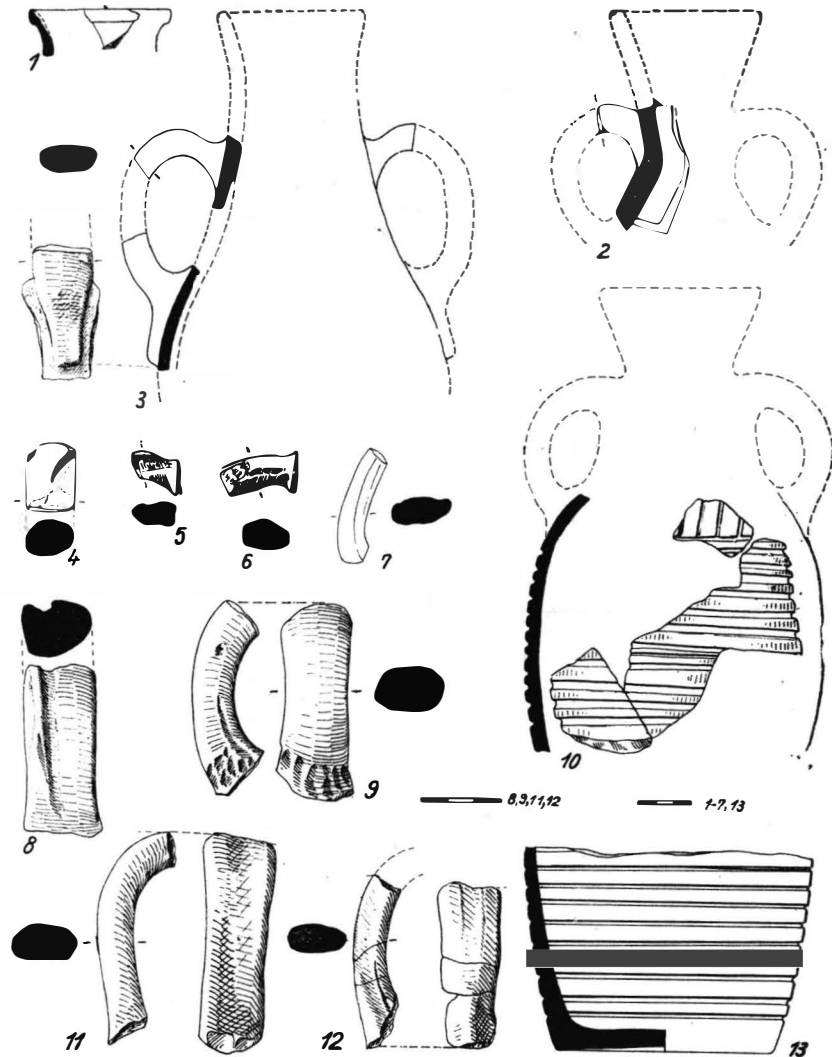

Fig. 85 Fragmente de urcioare amforoidale din pastă fină roz și roșiatică. Bucov-Tioca. 1 bordeiul 1 (sec. VIII-IX); 2 casa 19 (sec. IX); 3 bordeiul 8 (sec. IX); 4 bordeiul 3 (sec. VIII-IX); 5 casa 2 (sec. X); 6 casa 4a (sec. IX-X); 7 casa 20 (sec. X); 8 bordeiul 4 (sec. IX); 9 casa 6a (sec. IX-X); 10 casa 12 (sec. IX-X); 11, 12 bordeiul 9 (sec. IX); 13 bordeiul 17 (sec. IX).

De la al doilea borcan s-a păstrat doar gîtul, care este ușor evazat. Buza este teșită orizontal cu o șanțuire pe mijloc, triunghiulară în secțiune. Sub marginea buzei atît în exterior cît și în interior se află o ușoară șanțuire (fig. 84/2).

Ambele exemplare au avut suprafața acoperită cu angobă albă.

În așezarea Bucov-Rotari, în casa nr. 3, a fost descoperit un fragment ceramic lucrat pe o roată de mină perfecționată provenind din partea inferioară a unui vas borcan sau eventual de la o oală cu toartă, ornamentat prin incizie cu linii orizontale, care are suprafața acoperită cu angobă albă. Stratul de angobă a fost dat după ce vasul a fost ornamentat prin incizie.

b) *Ceramica avînd suprafața vopsită.* Printre vasele care le includem în această subgrupă amintim în primul rînd mai multe fragmente provenind dintr-un urcior amforoidal descoperit la Bucov-Tioca în bordeiul nr. 8, lucrat pe roata de mină cu învîrtiri repezi din pastă alburie (caolinoidă) avînd suprafața acoperită cu o culoare roșie (pl. XXIV/14).

Alt fragment descoperit în aceeași așezare în casa 6a provine tot dintr-un urcior amforoidal, lucrat pe roata de mină din pastă de culoare roz, care are, de asemenea, pe suprafața exterioară urme de culoare roșie. În interior se pare că vasul a fost dat cu angobă albă (pl. XX/22).

Un alt fragment descoperit la Bucov-Tioca în casa nr. 19 provine din partea superioară a unui vas probabil tot un urcior amforoidal, lucrat din pastă roșiatică, are suprafața acoperită cu culoare roșie. Suprafața vasului a fost apoi lustruită. Fragmentul mai are încă două linii orizontale lustruite și ușor adîncite, care e posibil să reprezinte un fragment dintr-un semn făcut special pe umărul vasului (pl. fig. 101/2).

O mențiune specială merită cîteva fragmente ceramice descoperite în casa nr. 19. Ele provin de la un urcior amforoidal, lucrat pe roata de mină din pastă alburie (caolinoidă). Urciorul a avut la baza toartelor proeminente, probabil de forma unui con cu virful rotunjit. Suprafața exterioară a vasului a fost dată în întregime cu o culoare roz. Pe partea superioară a vasului, care avea un decor în relief ca un fel de coaste dispuse orizontal, s-a aplicat apoi o culoare portocalie (pl. XX/17 și pl. XXIV/11). Partea inferioară a acestui urcior era decorată cu o linie orizontală adîncită, peste care s-au trasat linii verticale lustruite (pl. XX/19). În partea inferioară a vasului culoarea portocalie lipsește sau apare numai foarte slab din loc în loc.

Un alt fragment, descoperit în același complex, provine tot dintr-un urcior amforoidal, lucrat de asemenea pe o roată de mină din pastă alburie, are pe suprafața exterioară dungii de culoare roșie (pl. XXIV/12).

Un alt fragment din toarta unui urcior amforoidal, descoperit în casa nr. 9 avînd un semn alfabetiform (fig. 99/9), este lucrat din pastă gălbuie și are suprafața acoperită cu o culoare brună.

În sfîrșit un fragment dintr-un vas (borcan) descoperit în groapa de acces a cuptorului din așezarea Bucov-Rotari, lucrat din pastă gălbuie amestecată cu nisip, pe o roată de mină perfecționată, are suprafața exterioară acoperită cu culoare roșie (pl. XXIV/10).

c) *Ceramica pictată* este rară la Bucov. Dintre fragmentele descoperite amintim în primul rînd un fragment de vas (descoperit în casa nr. 6 a) lucrat pe roata de mină dintr-o pastă comună amestecată cu nisip, roșiatică în exterior, brună în interior și cu miezul negricios. Peste suprafața zgrumțuroasă a vasului s-a dat cu un slip de culoare roșiatică, peste care s-a pictat cu culoare neagră (pl. XXIV/13). Suprafața vasului a fost apoi lustruită.

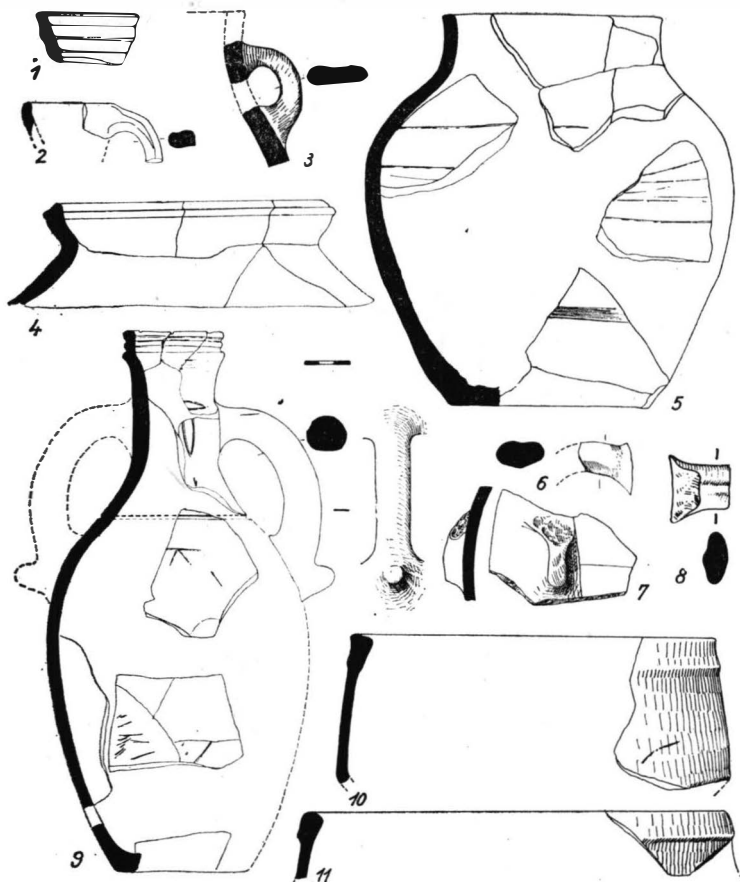
Un alt fragment de vas descoperit în bordeiul nr. 12 din așezarea Bucov-Tioca, lucrat din pastă cenușie-gălbuie, pe o roată cu învîrtiri repezi, are pe umăr o dungă cenușie închisă, trasată neregulat cu pensula, aproximativ orizontal (pl. XXIV/8).

O problemă interesantă pun însă trei fragmente din buza unui vas lucrat pe roata rapidă (descoperit în așezarea Bucov-Tioca bordeiul nr. 4) care au pe partea interioară ornament format dintr-un val larg, executat prin incizie, peste care se află mai multe pete de dimensiuni diferite, de culoare brună (pl. XXIV/7).

6. Semnele în relief de pe fundul vaselor

În așezările de la Bucov, semnele în relief de pe fundul vaselor sînt în general rare în comparație cu cantitatea relativ mare de material ceramic din cuprinsul așezărilor. Această situație este firească dacă ținem seama de faptul că ceramica lucrată pe roata rapidă (datorită faptului că ea a fost desprinsă de pe roată prin tăiere cu sfoara) nu poartă asemenea semne. Ceramica lucrată pe diferite tipuri de roți acționate cu mîna poartă și ea destul de rar semne în relief.

Fig. 86 Ceramică din pastă nisipoasă, gălbuie, portocalie sau maronie cu suprafața lustruită sau netezită. Bucov-Rotari. 1 casa 5 (sec. IX); 8 dependența 4 (atelier de fierărie sec. IX—X); 10 dependența 3 (sec. X); 11 casa 1 (sec. IX). Bucov-Tioca. 2 bordeiul 8 (sec. IX); 3, 5 bordeiul 9 (sec. IX); 4 casa 3 (sec. X); 6 bordeiul 4 (sec. IX); 7 casa 6a (sec. IX—X); 9 casa 19 (sec. IX).

Aceste semne se întilnesc atît pe ceramica cu decorație incizată, arsă oxidant, cît și pe ceramica cenușie arsă inoxidant. Întotdeauna însă ele apar numai pe ceramica lucrată pe roata de mină ⁷² (fig. 87).

Semnele în relief descoperite la Bucov reprezintă uneori figuri geometrice: cercul, două cercuri concentrice, crucea înscrisă în cerc (fig. 87/4, 22—26, 46 etc.). Acestea, așa cum am arătat și cu alt prilej ⁷³, sînt semne de origine magică, legate de activitatea de producție a olarului. Altele redau unul sau mai multe semne alfabetiforme (fig. 87/1—3, 8, 9, 15—19, 31—40), care după noi, arată starea socială (dependența de un anumit stăpîn) a meșterului olar ⁷⁴.

În alte cazuri se combină în cadrul aceluiași semn ștampilat figuri geometrice cu semne alfabetiforme. Ca exemplu amintim aici crucea înscrisă în cerc, avînd brațele ramificate în trei (capetele brațelor crucii redînd astfel cite un semn alfabetiform) sau diferite alte semne alfabetiforme înscrise în cerc (fig. 87/5, 10, 11, 41, 42, 47).

Trebuie să menționăm o marcă foarte interesantă descoperită în casa nr. 10. Ea redă un cal stilizat pe spatele căruia se află un dreptunghi așezat cu latura îngustă în jos, a cărui suprafață este străbătută de două diagonale precum și de o linie, care pornește aproximativ de la mijlocul laturilor lungi, împărțind suprafața dreptunghiului în două (fig. 87/21).

Figura unui cal stilizat similar, reprezentat în relief, se întilnește pe o țiglă descoperită la Chersones datată în secolele IX—X ⁷⁵. Locuința de suprafață de la Bucov-Tioca în care a fost descoperit vasul pe fundul căruia se află acest semn datează tot din secolul al X-lea.

⁷² Maria Comșa, *Cu privire la semnificația mărcilor de olar din epoca feudală timpurie*, SCIV, XII, 2, 1961, p. 291—297; idem, *О значении гончарных клейм раннефеодальной эпохи*, Dacia, V, 1961, p. 449—461.

⁷³ Maria Comșa, *Cu privire la semnificația mărcilor de olar*, p. 299.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 300 și urm.

⁷⁵ A.I. Jakobson, *Средневековый Херсонес (XII—XIV вв.)*, MIA, 17, Moscova — Leningrad, p. 125.

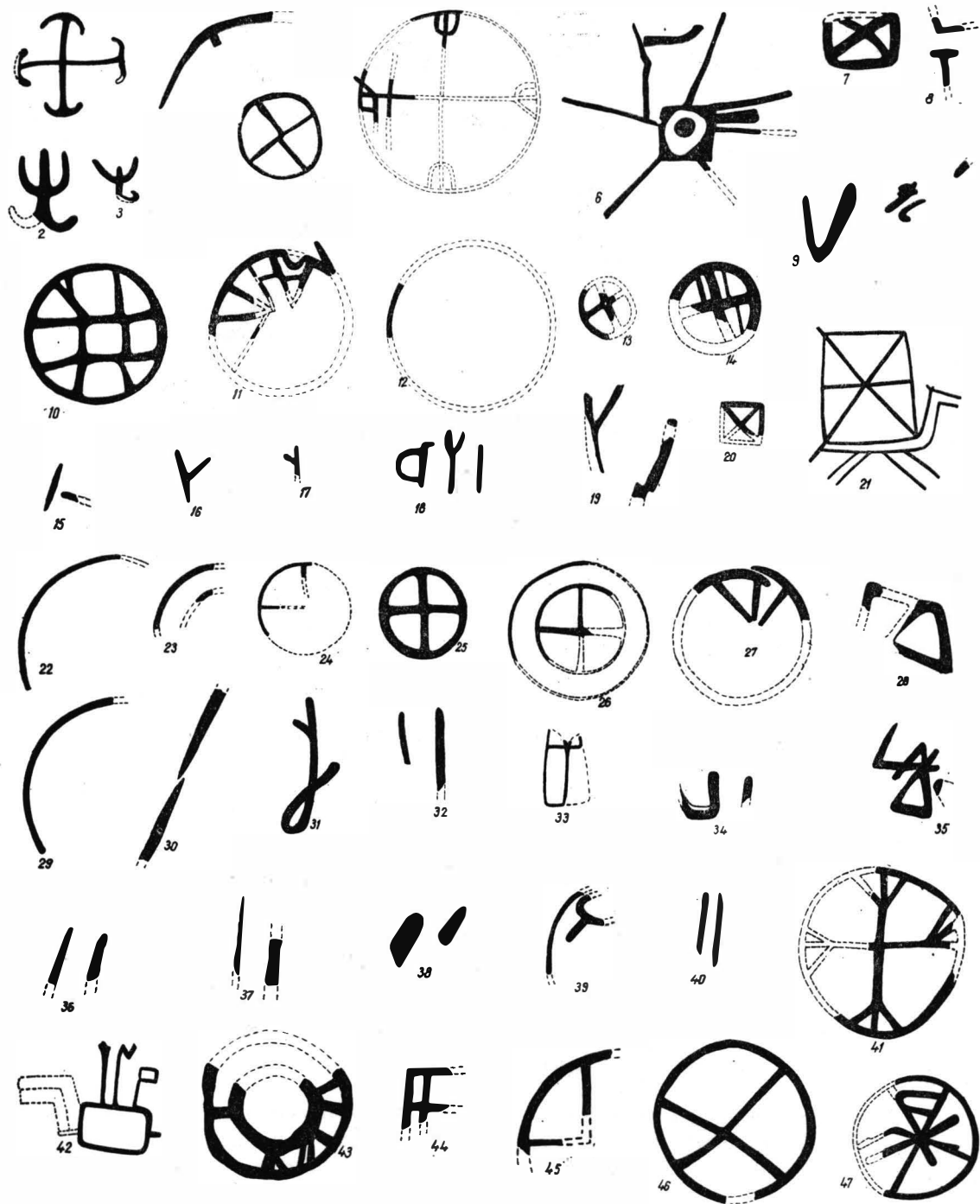

Fig. 87 *Semne în relief pe fundul vaselor lucrate la roata de mină. 1–40 pe vase arse oxidant; 41–47 pe vase cenușii (arse inoxidant) cu decor lustruit. Bucov-Tioca. 1, 2 bordeiul 19; 3, 43 bordeiul 17; 4 bordeiul 5; 5, 6 bordeiul 9; 7 bordeiul 6; 8 bordeiul 21; 9, 42 bordeiul 4; 10, 11 groapa nr. 3 (arsă); 12 casa 16; 13 casa 23; 14 casa 12; 15 casa 8; 16 casa 9; 17 casa 14; 18, 44 casa 7; 19 groapa nr. 2; 20 groapa nr. 18; 21 casa 10; 45 casa 11; 46 casa 21; 47 casa 17. Bucov-Rotari. 22–28, 30–34 bordeiul 1; 29, 35 casa 9; 36 casa 6; 37, 38 casa 3; 39 secțiunea „V” caroul 6, –0,70 m; 40 casa 4; 41 dependința nr. 2 (atelier de fierărie) pe vasul de provizii cenușiu.*

Am arătat cu alt prilej că aceste semne în relief își au originea în semnele similare de pe ceramica romană târzie, datată din secolele IV—V, din Pannonia și Noricum, de unde pe la sfârșitul secolului al VII-lea și în secolul al VIII-lea s-au transmis treptat pe spații foarte vaste în Europa Centrală nordică și estică ⁷⁶. Semne în relief asemănătoare se cunosc și în regiunea din nordul Caucazului și în zona nord pontică, de unde unele din ele au pătruns și în nordul și estul Peninsulei Balcanice ⁷⁷.

La Bucov, deși rar, semnele în relief pe fundul vaselor apar încă din cele mai vechi etape de locuire, din a doua jumătate a secolului al VIII-lea și continuă până în ultimele etape de locuire până în secolul al X-lea inclusiv. Asupra modului și căilor prin care semnele în relief au ajuns pe ceramica feudală timpurie din sud-estul României, în speță și la Bucov, sînt necesare încă studii speciale. În orice caz, în această parte a țării, semnele în relief pe fundul vaselor sînt cunoscute în secolul al VIII-lea, la fel ca și la Dunărea Mijlocie și în nord-estul Peninsulei Balcanice.

7. Considerații cu privire la originea și cronologia ceramicii locale

După cum s-a văzut din cele de mai sus, în așezările de la Bucov sînt documentate diferite categorii ceramice care coexistă în proporții variate în complexele așezărilor cercetate.

Ceramica cu decor incizat lucrată la roata rapidă se găsește într-o cantitate mică în bordeiele din secolul al VIII-lea și în cele de la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea. Această specie ceramică, în bordeiele aparținînd primelor două etape de locuire de la Bucov (atît la Bucov-Tioca, cît și la Bucov-Rotari), reprezintă un procent de aproximativ 5—10 % din totalul inventarului ceramic.

În bordeiele din secolul al VIII-lea sînt documentate borcane cu corpul ovoidal sau piriform, ornamentate cu linii orizontale. Unele fragmente arată că din repertoriul ceramic făceau parte și vase cu corpul sferoidal. Este de presupus că au existat și unele forme de borcane bitronconice, precum și oalele cu toartă care însă datorită faptului că o serie de bordeie din această etapă au fost evacuate, nu au putut fi surprinse.

În etapa următoare, în bordeiele aparținînd sfîrșitului secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea, deși această ceramică este încă relativ puțină, putem remarca o îmbogățire a motivelor ornamentale prin apariția alături de liniile orizontale și în val, cunoscute mai înainte, a ornamentului executat cu bețișorul format din valuri largi alcătuiind „ochi”.

În bordeiele etapei a treia, databile pe la mijlocul secolului al IX-lea, această specie ceramică devine foarte frecventă, ea atingînd un procent de circa 50 % din totalul ceramicii. Formele devin foarte variate, iar ornamentarea este și ea mai bogată în comparație cu etapele anterioare. Această situație se menține și în următoarele două etape de locuire reprezentate de case puțin adîncite în pămînt, databile în a doua jumătate a secolului al IX-lea sau la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea.

Putem spune că între inventarul ceramic al ultimelor bordeie și cel al caselor adîncite nu se semnaleză diferențe.

În ultimele etape de locuire, în casele construite la suprafața solului, această grupă ceramică înregistrează o ușoară scădere, ea reprezentînd un procent de aproximativ 40—45 % din totalul inventarului ceramic.

Ceramica lucrată pe roata rapidă reprezintă o moștenire a tehnicii de lucru și a formelor ceramice romane provinciale, din fostele provincii Dacia și Moesia Inferior. Astfel borcanele piriforme sau cu corpul ovoidal au la origine borcanele similare din Dacia, în timp ce borcanele cu corpul sferoidal, bitronconic sau bitronconic rotunjit, al căror diametru maxim prezintă dimensiuni

⁷⁶ Maria Comșa, *L'Influence romaine provinciale sur la civilisation slave à l'époque de la formation des états*, Romano-slavica, XVI, 1968, p. 458; idem, *L'origine des marques de potiers sur la céramique slave*, in *Berichte über den II. Internationalen Kongress für slawische Archaeologie*, III, Berlin 1972, p. 167—172. Originea romană a acestor semne (avîndu-le în vedere doar pe cele din Noricum) este acceptată și de Petre Diaconu (cf. *Păciutul lui Soare*, I, p. 136), schlmbindu-și părerea mai veche.

⁷⁷ S. A. Pletnëva, *От кочевии к городам*, Moscova, 1967, p. 126, fig. 32; Stancio Stancev, *Некрополът до Нова Пазар*, Sofia, 1957, p. 87, fig. 24/15, 16 și pl. XXI/ = 1—6. Probabil că și în zona nord-caucaziană și cea nord-pontică originea acestor semne (întîlnite pe ceramica cenușie lustruită sau ornamentată cu linii orizontale și în val, care au fost transmise și în nord-estul Peninsulei Balcanice) trebuie căutată în lumea romană orientală. Pentru stabilirea originilor, a chipului și datei la care ele au fost transmise în ciuitura alanică târzie și Saltovo sînt necesare încă noi cercetări.

aproape egale cu înălțimea, au la bază forme similare moesice. Tot ca o moștenire moesică trebuie considerate și oalele cu toartă. Toate aceste forme de origine romană provincială au evoluat pînă în secolul VIII—X prin intermediul aspectelor culturale Cîndești și Ciurelu, cunoscute în Muntenia de la sfîrșitul secolului al V-lea și pînă în anul 680, în cadrul cărora apar forme de vase lucrate la roata rapidă similare celor de la Bucov⁷⁸.

În ceea ce privește evoluția ceramicii cu decor incizat lucrată pe roata de mină s-au putut face următoarele observații :

În general, în toate nivelurile de locuire de la Bucov se constată o varietate foarte mare în ceea ce privește tehnica de lucru, aici fiind documentată o olărie făcută pe diferite tipuri de roată acționate cu mina sau eventual cu genunchiul, de la cele cu învîrtiri lente pînă la cele mai perfecționate. Trebuie menționată prezența în anumite complexe din secolul al VIII-lea (Bucov-Tioca b 2) a unor borcane cu pereții groși, lucrate din pastă amestecată cu nisip și cioburi pisate și ornate cu linii în val (fig. 48/5, 6).

Borcanele cu cioburi pisate în pastă coexistă cu o ceramică, cu pereții groși sau mai subțiri, lucrate de asemenea pe roata de mină dar dintr-o pastă amestecată cu mult nisip, precum și cu ceramică lucrată la roata rapidă (fig. 39/1, 2, 5, 6).

Ceramica cu pereții groși din secolul al VIII-lea, cu cioburi pisate în pastă, se perfecționează și nu mai apare în etapele de locuire următoare.

Forma vaselor de la Bucov nu suferă schimbări mari în cursul celor două secole și jumătate cît au durat așezările de aici.

Ceramica lucrată pe roata de mină, în complexele datate în secolul al VIII-lea, este reprezentată prin borcane cu corpul ovoidal, bitronconic rotunjit sau prin diferite borcane piriforme.

Ca unicat a apărut și un borcan cu corpul sferoidal și gura strîmtă.

În bordeiele din etapa de locuire următoare datată la sfîrșitul secolului al VIII-lea și primele decenii ale secolului al IX-lea formele ceramice se înmulțesc. Apar, alături de borcanele cu corpul ovoidal bitronconic sau piriform, și borcane cu corpul sferoidal.

Cele patru tipuri de borcane menționate mai sus, avînd diferite variante, se vor menține pînă la sfîrșitul secolului al X-lea.

Borcanele cu corpul ovoidal, sferoidal, bitronconic și piriform (fiecare din ele avînd mai multe variante) durează de la începutul pînă la sfîrșitul celor două așezări.

În secolul al X-lea apar unele borcane cu umerii puternic bolțiți, cu corpul ușor alungit în partea inferioară la care diametrul gurii este aproximativ egal cu diametrul fundului. Aceste forme deocamdată nu le cunoaștem în complexele mai vechi.

În afară de borcanele de proporții mici și mijlocii se cunosc și borcane de proporții foarte mari, care serveau pentru păstrarea proviziilor.

Profilul buzei borcanelor este foarte variat mai ales în secolul al IX-lea.

Începînd cu a doua etapă de locuire în bordeie, aparținînd sfîrșitului secolului al VIII-lea și începutului secolului al IX-lea, apar oalele cu toartă. Diferitele tipuri ale acestor oale continuă să persiste pînă la sfîrșitul așezărilor de la Bucov. Lipsa lor, ca și a altor forme (borcanele cu corpul sferoidal cu gura largă), în complexele din secolul al VIII-lea (deși ele sînt cunoscute în complexele din Muntenia din secolul al VII-lea) poate fi explicată prin faptul că bordeiele cele mai vechi au fost evacuate în bună parte, unele din ele avînd un inventar ceramic cu totul redus.

În secolul al IX-lea se cunosc și oalele cu cioc de turnare (eventual cu gura trilobată) lucrate pe roata rapidă sau pe roata de mină pe care le credem tot o moștenire autohtonă din secolul al VII-lea.

Borcanele cu gîtul strîmt cilindric sînt rare. Un fragment dintr-un asemenea exemplar a fost descoperit în bordeiul nr. 4 (datat pe la mijlocul secolului al IX-lea).

Ulcelele, întîlnite rar, care, după cum am arătat mai sus, sînt de fapt borcane de proporții mici și foarte mici se cunosc încă din secolul al VIII-lea (un exemplar descoperit în bordeiul nr. 2 din așezarea Bucov-Rotari) și este de presupus că persistă pînă pe la începutul secolului al X-lea.

⁷⁸ Maria Comșa, *Sur l'origine et l'évolution de la civilisation de la population romane et ensuite protoromaine aux*

VJ^e—Xe siècles sur le territoire de la Roumanie, Dacia, NS, XII, 1968, p. 355—361.

În secolul al IX-lea inventarul ceramic al așezărilor de la Bucov se îmbogățește cu noi forme. Apar castroanele și oalele scunde de diferite tipuri. Dacă castroanele le cunoaștem deocamdată numai în secolul al IX-lea, oalele scunde se cunosc și în complexe din secolul al X-lea.

Tot în secolul al IX-lea apar și unele forme de vase deosebite ca tigaia cu una sau, eventual, două toarte, descoperită în casa nr. 3 din așezarea Bucov-Rotari și vasul cu torți interioare, descoperit în casa nr. 12 de la Bucov-Tioca.

În ceea ce privește ornamentarea, am constatat că, în bordeiele de la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea, ceramica este ornamentată numai cu linii horizontale și în val în diferite combinații. În bordeiele din etapa următoare, de la mijlocul secolului al IX-lea, apare ornamentul format din linii horizontale și linii oblice sau verticale, care va continua în toate etapele de locuire pînă la sfârșitul secolului al X-lea alături de ornamentul format din linii horizontale și în val în diferite combinații. În secolul al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea ornamentul începe pe umăr sau sub buză și se oprește pe partea inferioară a vasului. De pe la mijlocul secolului al IX-lea și pînă în secolul al X-lea inclusiv se întîlnesc însă fragmente ceramice pe care ornamentul este trasat pînă jos la marginea fundului. Varietatea tipurilor de borcane ca și a numeroaselor motive ornamentale se explică prin originea diferită și influențele foarte diverse care s-au exercitat asupra ceramicii din această zonă a țării.

Printre borcanele remarcăm unele tipuri (cu corpul ovoidal, sferoidal, bitronconice sau ușor piriform), ornamentate cu linii horizontale și în val executat cu pieptenele sau uneori cu bețișorul, avînd în general un profil mai complicat. Acestea își găsesc corespondențe în ceramica romană provincială lucrată cu mîna sau pe roata de mîna din zona Dunării Mijlocii și Inferioare.

Forme de vase, lucrate pe roata de mîna sau de genunchi de tip autohton care formează veriga de legătură între ceramica romană provincială (de origine din Moesia Superior și Dacia sud-dunăreană) și cea din secolele VIII—X de la Bucov și din alte așezări similare au fost descoperite într-o serie întregă de complexe (unde ea coexistă alături de vase lucrate pe roata rapidă și de olărie lucrată cu mîna) databile în secolul al VII-lea⁷⁹. Astfel de ceramică a apărut în așezarea de la Radovanu-Ilfov⁸⁰, la Străulești-Măicănești⁸¹ (în etapa finală a aspectului cultural Ciurel), în așezările de la Cindești și Budureasca (așezările nr. 1, 2, 3)⁸², precum și în necropola de la Sărata Monteoru⁸³ (în etapa finală a aspectului cultural Ipotești, la care se mai adaugă și oala cu toartă avînd cioc de turnare de la Priseaca Slatina⁸⁴ (care aparține etapei finale a aspectului cultural Ipotești).

Alte forme (avem în vedere în primul rînd borcanele piriforme sau ovoidale cu gura largă și partea inferioară a corpului alungită și cele ușor sferoidale, toate avînd în general profilul buzei simplu rotunjit sau țesit, s-au dezvoltat din ceramica lucrată cu mîna de tradiție dacică (care în Muntenia a asimilat și alte elemente transmise de sarmați, goți etc.) sau adusă de slavi, prin adoptarea roții olarului acționată cu mîna sau cu genunchiul din fostele provincii dunărene ale imperiului.

Între ceramica lucrată cu mîna și această ceramică care devine din ce în ce mai perfecționată au existat și forme intermediare de borcane cu pereții groși, avînd ca degresant în pastă nisip cu bobul mai mare sau cioburi pisate. Asemenea exemplare au fost surprinse și în unele complexe (bordeicul nr. 2 de la Bucov-Tioca și bordeicul nr. 2 de la Bucov-Rotari) aparținînd celei mai vechi etape de locuire de la Bucov.

Tipul de roată acționată cu mîna a fost preluat în Muntenia din provinciile Moesia Superior (Prima) și Dacia Ripensis.

Trecerea de la ceramica lucrată cu mîna la ceramica lucrată la roata de mîna a avut loc în regiunea dintre Dunăre și Carpați în secolul al VII-lea și în primele decenii ale secolului al VIII-lea. În orice caz, după datele de care dispunem pînă acum, inclusiv pe baza materialului din

⁷⁹ Maria Comșa, *Directions et étapes de la pénétration des slaves vers la péninsule balcanique aux VIe — VIIe siècles (avec un regard spécial sur le territoire de la Roumaine)* Balcano-slavica, 1, 1972, p. 9—28; idem, *Die Slawen im Karpatischdonauländischer Raum im 6—7 Jahrhundert*, ZFA, 7, 2, 1973, p. 197—228.

⁸⁰ Idem, *Unele date privind așezarea din secolele VI—VII de la Radovanu (jud. Ilfov)*, Muzeul național, II, 1975, p. 335—341.

⁸¹ Margareta Constantiniu, *Săpăturile de la Străulești-Măicănești în raportul Șantierului arheologic Băneasa-Străulești*, CAB, II, București, 1965, p. 180, fig. 87/1.

⁸² Victor Teodorescu, *Despre cultura Ipotești-Cindești în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei*, SCIV, 15, 4, 1964, p. 495, fig. 4/1, 3—5.

⁸³ Eugenia Zaharia, *Données sur l'archéologie des IV—XIe siècles sur le territoire de la Roumanie, Dacia*, 15, 1971, p. 280, fig. 5/4, 8 (socotite greșit ca lucrate pe o roată rapidă).

⁸⁴ M. Butoi, *Un tezaur de monede și obiecte de podoabă din secolul al VII-lea, descoperit în comuna Priseaca-Slatina*, Studii și comunicări, 2, Pitești, p. 97 și urm.; Bucur Mitrea, *Date noi cu privire la secolul al VII-lea. Tezaurul de hexagrame de la Priseaca (jud. Olt)*, Studii și cercetări de numismatică, VI, București, 1975, p. 122 și p. 123, fig. 3 a—b.

cele mai vechi bordeie de la Bucov, putem afirma că în cea de-a doua jumătate a secolului al VIII-lea în Muntenia se generalizase deja ceramica lucrată la roată. Nu ar fi exclus ca alături de urmașii populației fostei provincii romane Dacia, prin care s-a menținut roata cu învîrtire rapidă (de picior), un rol important în răspîndirea noului procedeu tehnic (făurirea ceramicii pe o roată de picior sau pe roata acționată de mină sau de genunchi) să-l fi jucat și transfugii originari din Moesia Inferior și chiar prizonierii romani, aduși de slavi, de pe teritoriul provinciilor menționate mai sus.

Prin contactul cu acești meșteșugari de origine romană, populația autohtonă care mai lucra încă ceramică cu mina (în care persistau elemente de tradiție dacică) și slavii și-au însușit roata de mină, la început tipuri mai primitive ale acesteia, trecînd apoi la roți de mină sau de genunchi mai perfecționate.

Alte tipuri ceramice (borcane cu corpul sferoidal sau ovoidal cu buza scurtă, îngroșată în formă de colac, sau teșită, decorate cu linii horizontale și în val) au fost vehiculate din zona nord pontică. Din această zonă e posibil să fi pătruns urciorul cu toartă așezată pe umăr. De asemenea, oalele cu o toartă care pornește de la nivelul buzei și coboară pe umăr provin din aceeași regiune, deși unele din ele nu ar fi exclus să fi luat naștere și sub influența ceramicii romano-bizantine din Scythia Minor (Dobrogea).

Arderea inoxidată constatată la o serie de vase sau fragmente ceramice lucrate din pastă amestecată cu nisip și avînd decor incizat, întilnite sporadic sau într-un procent redus începînd cu secolul al IX-lea și pînă în secolul al X-lea inclusiv a fost introdusă de asemenea din Crimeea și zona nord-pontică unde această ceramică este caracteristică.

Borcanele avînd buza îngroșată în formă de colac, ornamentate cu linii horizontale (uneori asociate cu bandă de linii în val în jurul gîtului, cu mai multe benzi de linii în val, dispuse pe partea superioară a corpului), sau cu linii verticale sau oblice trasate peste linii horizontale etc., mai rar întilnite la Bucov, au luat naștere în zona nord și vest pontică în urma influenței orașelor bizantine din Crimeea și regiunile învecinate. Influența acestor orașe bizantine, care se manifestă în chip asemănător în trăsăturile sale generale se grefează pe fonduri locale diferite, creîndu-se caracteristici specifice pentru fiecare regiune în parte⁸⁵.

În așezările de la Bucov, diferitele elemente de origine pontică ajung uneori direct alături prin filieră dobrogeană.

⁸⁵ Pentru o orientare generală în legătură cu trăsăturile comune și caracteristicile care separă ceramica lucrată pe roata de mină din zona nord și vest pontică, cf. D.B. Șelov, *Раскопки средневекового поселения в восточном Крыму*, 68, 1957, p. 98—103; V. F. Gaidukevici, *op. cit.*, p. 136; A. L. Jacobson, *Раннесредневековые поселения восточного Крыма*, în *Боспорские города*, II, MIA, 85, 1958, p. 475—482; idem, *Средневековый Херсонес*, MIA, 63, 1959, p. 312 fig. 165; M. I. Artamonov, *Саркел—Белая Вежа* în *Труды Волго-донской археологической экспедиции*, I, MIA, 62, Moscov-Leningrad, 1958, p. 31 și urm.; I. I. Llapușkin *Памятники Салтово-Маяцкой культуры в бассейне Дона* *loc cit.*, p. 86—150; idem *Археологические памятники зоны затопления Цымянского водохранилища*, *loc cit.*, p. 239—259; idem, *Карнаузовское поселение*, *loc. cit.*, p. 293, 307; idem, *Средневековые поселения близ ст. Суворовской*, *loc. cit.*, p. 327 și urm. S. A. Pletnëva, *Керамика Саркела-Белой Вежи* MIA, 75, Moscov-Leningrad, 19, p. 220—225; idem, *Средневековая керамика Таманского городища* în volumul *Керамика и стекло древней Тмутаракани*, Moscov, 1963, p. 20 și urm. Pentru teritoriul dintre Prut și Nisru, cf. I. G. Hincu, *Балкано-дунайская культура лесостепной Молдовии в X—XIV вв.*, în *Очерки истории культуры Молдовии*, Chișinău, 1971, p. 146 și urm.; idem, *Археологические исследования на поселении Лимбарь-Кенэръя X—XIV вв в 1968—1969 гг.*, în AIM 1968—69, Chișinău, 1972, p. 159—183; idem *Результаты археологических раскопок селища X—XIV вв., у. с. Ханска в 1970—1971 гг.*, în AIM 1971—71, Chișinău, 1973, p. 177—193, idem *Раскопки на поселении X—XIV вв. у села Ханска* în AIM, 1972,

Chișinău, 1974, p. 159—172; G. F. Cebotarenko, *Поселение Тулия VI, loc. cit.*, p. 173—183; idem, *Калфз-городище VIII—X вв., из Днестре*, Chișinău, 1973, p. 15 și urm. Pentru nordul Peninsulei Balcanice, cf. Jivka Vljarova, *Славянски и славяно-българские селища в българските земи от края на VI—XI век*, Sofia, 1968; idem, *Славяни и прабългари по данни на некрополите от VI—XI на територията на България*, Sofia, 1976 și bibliografia indicată acolo; articolele lui Stanco Vuklinov, Toliu Totev, Jivka Vljarova și Atanas Milcev din *Arheologia-Sofia*, XVI, 3, 1973, p. 9—61, la care pot fi adăugate și unele cercetări mai noi. Pentru teritoriul țării noastre cf. Radu Florescu, *Capidava*, I, București, 1958, p. 153—232; Maria Comșa, în *Dinogetia*, I, București, 1967, p. 134—229; Radu Harhoin, în *Păcutil lui Soare*, I, București, 1973, p. 71—85; Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 79—93, la care se mai pot adăuga încă numeroase alte materiale. Trebuie subliniat faptul că oalele sau căldările avînd buza la fel cu cea a oalelor cu urechiușe interioare perforate pentru a putea fi suspendate, frecvent în cultura Saltovo din zona nord-pontică (cf. la S.A. Pletnëva, *Керамика Саркела—Белой Вежи*, p. 223, fig. 10/5—13), apar rar la Dinogetia (cf. *Dinogetia*, I, p. 146, fig. 85/4,5 și p. 156 fig. 93/4) și la Dridu (cf. Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 182, pl. XVII/1), iar la Bucov lipsesc cu totul. De asemenea, trebuie menționat că unele variante ale motivelor ornamentale formate din linii horizontale și grupuri de linii oblice au pătruns în sud-estul țării noastre și dinspre vest din Pannonia unde acest tip de ornament alături de unele variante ale ornamentului de linii horizontale și în val se întilnește frecvent pe ceramica romană provincială de uz comun.

Sub influența bizantină, venită din sud, din Constantinopol și Grecia, apar la Bucov castroanele cu corpul sferoidal sau tronconic și anumite tipuri de ulcele cu toartă (fig. 74/4, 8, 9). Din zona nord-pontică sînt aduse de grupuri de populații de origine nomadă și formele deosebite: tigiie cu o toartă⁸⁶ și vasul cu toarte interioare⁸⁷. Primele au fost descoperite pînă acum numai în complexe din secolul al IX-lea în timp ce ultimele apar și în complexe din secolul al X-lea. Ulceica cu toartă din casa nr. 14 (fig. 74/9) aparține fără îndoială ultimei etape de locuire de la Bucov-Tioca.

În cadrul ceramicii cu decor incizat lucrată pe roata de mină se constată o puternică întrepătrundere între fondul local, elementele slave și de origine pontică, în ceea ce privește tehnica de lucru, formele și ornamentarea, ceea ce îngreuiază de multe ori separarea diferitelor elemente componente care alcătuiesc această grupă ceramică.

Ceramica cenușie cu decor lustruit sau incizat apare la Bucov în general într-un procent redus, de circa 10%.

În cele mai vechi bordeie sînt documentate borcane cu corpul sferoidal și oale cu două toarte, care pornesc de sub buză și coboară pînă pe umăr, precum și vase de provizii de forma unor borcane mari piriforme⁸⁸. Acestea din urmă s-au păstrat însă numai sub formă de fragmente. Toate formele amintite mai sus se mențin pînă în secolul al X-lea inclusiv⁸⁹. Ca unicate în secolul al VIII-lea mai apar: un fragment din gura unei oale cu două toarte cu gura trilobată (fig. 80/5)⁹⁰, o găleată de lut (fig. 81/7)⁹¹ și un urciur cu o toartă și două urechiușe pe corp⁹². Un alt fragment de găleată descoperit în dependența nr. 4 de la Bucov-Rotari (pl. XVIII/17) dovedește menținerea acestui tip de vas pînă la sfîrșitul secolului al IX-lea sau începutul secolului al X-lea, cînd se datează complexul în care a fost descoperit.

În etapa de locuire următoare, datată la sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea, inventarul ceramic se îmbogățește prin apariția unui borcan cu corpul sferoidal, cu gîtul cilindric ușor evazat⁹³ (fig. 76/4), a unui fragment de castron tronconic cu gura largă (fig. 81/3), evazată, și a vaselor de provizii în formă de amforă⁹⁴ (pl. XIX/8 și fig. 80/1).

Deși a existat fără îndoială și în secolul al VIII-lea, abia în această etapă s-a descoperit un fragment de urciur avînd o singură toartă cu gîtul lung cilindric, gura sa avînd cioc de turnare

⁸⁶ S. A. Pletněva, *Керамика Саркела — Белой Вези* p. 224, fig. 11/7; idem, *Средневековая керамика Таманского городища*, p. 32, fig. 18/3. Spre deosebire de lava cu toartă de la Bucov, acestea au toarta supra înălțată.

⁸⁷ Idem, *Керамика Саркела — Белой Вези*, p. 228, fig. 24/1 și 6.

⁸⁸ Vase de provizii similare se cunosc încă la Vadu Săpal, jud. Buzău (cf. I. Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple Roumain*, *Revue romaine d'histoire*, 3, 1964, p. 422 pi. II/4) ca și în numeroase așezări din Cîmpia Munteniei.

⁸⁹ Aceste tipuri de vase au o largă răspindire altîi în nord-estul Peninsulei Balcanice, cf. Stancio Stancev, *Некрополът до Нови Пазар*, p. 69, fig. 11, p. 70, fig. 12/3—14; p. 73, fig. 14/2,4—7; p. 76, fig. 17; p. 77, fig. 19 și pl. XV/1—3; Jivka Vijarova, *op. cit.* passim. În Transilvania în complexele de tip Blandiana, oalele cu două toarte nu apar, cf. K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958, p. 114, fig. 32 și 117, fig. 34.

⁹⁰ O oală asemănătoare datată tot în secolul al VIII-lea a fost descoperită în Dobrogea la Finlina lui Adam, cf. Petre Diaconu și Niță Angelescu, *Urme vechi de locuire în colțul de sud-vest al Dobrogei*, *Revista muzeelor*, V, 4, 1969, p. 350, fig. 6. Tipuri de vase apropiate datate în secolul al VIII-lea se cunosc și în necropola de la Novi Pazar, cf. Stancio Stancev, *Некрополът до Нови Пазар*, pi. X., nr. 30 și pi. XV/4 și Histria, cf. Vlad Zirra, *Двузобродовый могилиник раннефеодальной эпохи в Кануль Виулор, Истрия*, Dacia, VII, 1963, p. 388, fig. 24/1, 2, 4.

⁹¹ O găleată apropiată ca formă dar deosebită în ceea ce privește ornamentarea a fost descoperită la necropola de la Histria

Capul Viilor, cf. Vlad Zirra, *op. cit.*, fig. 24/7. O găleată asemănătoare, dar avînd corpul tronconic, a ieșit la iveală și la Blandiana, lucrată din pastă gălbui diferită ca formă, cf. K. Horedt, *Untersuchungen*, p. 117, fig. 34/9. În sfîrșit, o găleată mai urzie a fost descoperită și la Grăvan-Dinogetia, cf. M. Comșa în *Dinogetia*, I, p. 153, fig. 90/1; Gh. Ștefan și colaboratori, *Săpăturile arheologice de la Grăvan*, Materiale, V, 1959, p. 570, fig. 5/5.

⁹² Urcioure cu o toartă mai mare care pornește de pe gît și coboară pe umăr și cu două toarte sau urechiușe pe corp se întîlnesc în nordul Caucazului în mediul alanic, cf. V. A. Kuznețov, *Аланские племена северного Кавказа*, MIA, 106, 1962, fig. 3/5, N. 13 și fig. 35; Un urciur apropiat de al nostru provine și de la Novi Pazar, cf. la Stancio Stancev, *Некрополът до Нови Пазар*, p. 90, fig. 25/1; *ibidem*, pi. XII (M. 36) și pl. XVI/1; cf. și la Jivka Vijarova, *Славяне и прабългари*, fig. 69/2, p. 117; fig. 73/1, p. 123; fig. 167/1, p. 264 etc. Un exemplar similar a fost descoperit și la Medgidia, cf. N. Harțușche, *Contribuții la reparațiunile arheologice al Dobrogei*, Puntca, 4, Constanța, 1971, fig. 5/3, 3a p. 256.

⁹³ Un vas apropiat ca formă și ornamentare a fost descoperit în necropola cu catacombe de la Dimitrovo, cf. S.A. Pletněva, *От кочевий к городам*, p. 123 fig. 31/4.

⁹⁴ Un vas în formă de amforă asemănător a fost descoperit în așezarea Băneasa-sat; cf. Margareta Constantin și Panait I. Panait, *O așezare feudală timpurie la Băneasa-sat în raportul Șantierul arheologic Băneasa-Străulești*, CAB, II, București, 1965, p. 139, fig. 56. Vas în formă de amforă apare și în necropola în catacombe de la Dimitrovo, cf. S.A. Pletněva, *От кочевий к городам*, p. 117 fig. 28/4.

(pl. XVIII/1)⁹⁵. Un alt fragment pare a proveni de la un urciol similar avînd la gură o prelungire în formă de jgheab⁹⁶ (fig. 81/1).

La sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului următor surprindem apariția urcioarelor amforoidale (fig. 82)⁹⁷.

Dintre formele amintite, vasele de provizii în formă de amforă și urcioarele amforoidale vor continua în etapele următoare pînă la sfîrșitul secolului al X-lea. În schimb borcanul cu gîtul cilindric (descoperit în bordeiul nr. 15) și castronul cu gura larg deschisă, care de fapt constituie unicate, nu au mai apărut în etapele de locuire următoare.

În bordeiele date pe la mijlocul secolului al IX-lea borcanele capătă o varietate mai mare. Alături de borcanele cu corpul sferoidal apar și cele cu corpul piriform sau bitronconic. Profilurile buzelor sînt și ele mai variate (fig. 76).

Ca forme noi menționăm borcanele cu gîtul înalt, tronconic și mai larg avînd marginea buzei îngroșată în formă de colac, sau altele cu gîtul mai strîmt. Unul din acestea din urmă are gîtul ușor evazat cu buza îngroșată în formă de colac în interior, iar al doilea are gîtul tronconic, pe partea exterioară avînd un guler în relief triunghiular în secțiune (fig. 80/3, 4, 6).

Castronul cu corpul în formă de sferă turtită avînd gura aplecată spre interior apare și el pentru prima dată în această etapă de locuire (fig. 81/4).

În casele puțin adîncite din a doua jumătate a secolului al IX-lea și de la începutul secolului al X-lea apar doar borcanele cu corpul sferoidal. Nu știm în ce măsură în această etapă următoare se mențin borcanele piriforme. De asemenea unele profile de buze par a indica persistența borcanelor bitronconice, dar aceasta nu este încă dovedită (fig. 77).

Surprindem o oarecare varietate și la oalele cu două toarte în ceea ce privește profilul buzei, forma și secțiunea toartelor. În afară de tipurile a căror toartă pornește de sub buză întîlnim și forme avînd toartele așezate pe umăr (fig. 78/1—11).

Urcioarele amforoidale sînt și ele foarte variate ca forme și proporții, dar sînt descoperite în stare fragmentară, ceea ce nu ne permite considerații mai ample asupra lor. În chip special menționăm un urciol lucrat pe roata rapidă descoperit în casa nr. 3, în așezarea Bucov-Rotari, care are baza toartelor terminată în proeminențe de formă piramidală⁹⁸.

Ca forme deosebite menționăm un pahar de formă tronconică (fig. 78/12)⁹⁹ și un fragment de borcan cu gîtul înalt, gura ușor evazată și buza îngroșată în exterior în formă de colac (fig. 81/9).

⁹⁵ Urcioare similare au fost descoperite la Histria și într-o serie de necropole din sudul țării noastre, cf. Vlad Zirra, *op. cit.*, p. 389; Eugen Comșa, *Două urcioare din epoca feudală timpurie, descoperite la Poarta Albă*, SCIV, XII, 1, 1961, p. 109—111; B. Mitrea *Șantierul Sultana*, Materiale, VIII, 1962, p. 669, fig. 2/1; Suzana Dolinescu-Ferche, *La nécropole biriluelle du VIIIe siècle de Frățești-Giurgiu*, Dacia, N. S., XIV, 1970, p. 426, fig. 5/1; Octavian Toropu și Onoriu Stoica, *La nécropole préféodale d'Obtrșia Oll (Note préliminaire)*, Dacia, N. S., XVI, 1972, p. 183, fig. 14/1. Astfel de urcioare se întîlnesc și în nordul Peninsulei Balcanice la Novi-Pazar, Stancio Stancev, *Некрополът до Нови Пазар*, pl. XVI—XVIII, într-o serie de necropole din apropiere din Varna (Dimităr H. Dimitrov, *Trouvailles du début du moyen âge au Musée archéologique de Varna*, Bulletin de la société archéologique à Varna, XII, 1961, p. 61—64; idem, *Новооткрит раннобългарски некропол при Девня*, Bulletin du Musée national à Varna, VII (XXII), 1971, p. 66—67) și la Sofronievo, reg. Vratza, în Ghidul muzeului arheologic din Vratza (= Musée Archéologique Vratza, 1973, nr. 104); Liudmila Donceva-Petkova, *Трапезната керамика в България през VIII—XI вв.*, Sofia, XII, 1, 1970, p. 12—25 și altele.

⁹⁶ Analogiile cele mai apropiate pentru forma pliscului pe care l-a avut urciolul din care provine acest fragment le găsim în mediul alanic tîrziu, V. A. Kuznețov, *op. cit.*, fig. 3/B, 13 și B 1, 2; fig. 24/B, 1, 3, și B 12; fig. 27/A 10; B. 10; B. 1, 9 și fig. 35/3. Prin alanii care s-au deplasat spre nord acest tip de vas s-a transmis și în zona nord-pontică în cultura Saltovo, cf. S. A. Pletnëva, *От кочевий к городам*, fig. 28/6—8 p. 117.

⁹⁷ Urcioarele amforoidale cunosc o largă răspîndire atît în nordul Peninsulei Balcanice, cît și pe teritoriul țării noastre. Ele apar și între Prut și Nistru, cf. E. T. Cebotarenko, *Калфа...*, Chișinău, 1973, p. 98 fig. 20; și chiar în Moravia, cf. Josef Poulik, *Staroslavanska Morava*, Praga, 1948, pl. XXVII—XXIX.

⁹⁸ Urcioarele avînd la baza toartei proeminențe piramidale au apărut încă pe la mijlocul secolului al IX-lea în ultima etapă de locuire în bordeie, după cum dovedesc unele proeminențe descoperite în bordeiul nr. 8, care provin dintr-un urciol cu suprafața lustruită lucrat din pastă galbenă (fig. 83/6). Ele imită (după cum am arătat mai sus) forme similare cenușii (fig. 82/6). Aceste tipuri de urcioare cunosc o largă răspîndire pe teritoriul țării noastre. Urcioare amforoidale cenușii, gâlbui, sau roz cu proeminențe piramidale la baza toartelor au apărut la Capidava, cf. Radu Florescu, în *Capidava*, I, p. 170, fig. 99, la Sultana (B. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Sultana*, Materiale, VII, 1961, p. 533, fig. 3/3), Dridu (Eugenia Zaharia, *op. cit.*, pl. XXVI/1), Blandiana (K. Horedt, *Untersuchungen*, p. 117, fig. 34/6) Astfel de urcioare se cunosc și în regiunea vest-pontică, în nordul Peninsulei Balcanice și chiar în Moravia, cf. Stancio Stancev, *Некрополът до Нови Пазар*, p. 73, fig. 14/3; Dimităr V. Dimitrov, *Новооткрит раннобългарски некропол*, p. 67, fig. 10); Liudmila Donceva-Petkova, *Трапезната керамика Jivka Vjarova, Славяне и прабългари*, p. 180—246, passim; Vilém Hruby, *Staré Mesto*, Praga, 1955, pl. 29/11.

⁹⁹ Fragmente care se pare că provin de la pahare similare au fost descoperite și în așezarea de la Dridu, cf. Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, pl. XXVII/4, 5, 8.

Diferitele forme ceramice descoperite în casele construite la suprafața solului nu prezintă deosebiri esențiale față de ceramica de același tip documentată în complexele din secolul al IX-lea și de la începutul secolului următor (fig. 77).

Ca unicat menționăm un fragment de borcan, ars secundar, cu gîtul înalt și strîmt, ușor adus spre interior, ornamentat cu linii orizontale adîncite (fig. 81/10).

Constatăm așadar, începînd cu mijlocul secolului al IX-lea pînă în secolul al X-lea inclusiv, persistența borcanului cu gîtul strîmt, care însă apare doar ca unicat în diferite variante.

În legătură cu originea ceramicii cenușii s-au formulat diferite păreri asupra cărora nu avem posibilitatea de a ne opri mai pe larg acum¹⁰⁰.

În complexele de pe teritoriul țării noastre, în ceramica cenușie cu decor lustruit, recunoaștem elemente întîlnite pe ceramica cenușie din complexele Penkovka tîrzii, pe ceramica cenușie de la Pastirsk, precum și în aria sudică a culturii Saltovo, ceea ce dovedește că avem de-a face cu grupuri eterogene de populații de stepă care în diferite împrejurări au pornit spre vest. Printre acestea sînt și alani tîrzii, după cum dovedește fragmentul de plisc de urciur în formă de jgheab (descoperit la Bucov-Tioca bordeiul nr. 3) și urciurul fragmentar cu trei toarte (descoperit în aceeași așezare în bordeiul nr. 14) (fig. 81/11, 12).

După noi această specie ceramică a luat naștere în Caucaz fiind răspîdită în zona nord-pontică de alani, ulterior ea primește și influența orașelor din Crimeea și de pe țărmul de nord-est și de est al Mării Negre. Ceramica specifică alanică a fost preluată și de alte populații nomade care viețuiau în stepele din jur. Datorită legăturilor cu orașele pontice aceste populații au trecut la o viață semisedentară și în parte chiar la sedentarism¹⁰¹. Cultura pe care și-au format-o aceste populații în zona nord și est-pontică au răspîdit-o apoi, în drumul lor spre vest pînă în regiunea Dunării inferioare¹⁰². Aici specia ceramicii cenușii cu decor lustruit și incizat se îmbogățește cu noi elemente de origine romano-bizantină și cu elemente bizantine propriu-zise. Datorită acestei situații încă în secolul al VIII-lea între complexele nord- și est-pontice pe de o parte și cele dunărene pe de altă parte pe lingă unele trăsături comune apar și diferențe specifice. Astfel constatăm prezența atît în zona nord-pontică, cît și cea dunăreană a urcioarelor cu o toartă avînd gura trilobată sau cu cioc de turnare, borcanele cu corpul sferoidal sau ovoidal și oalele cu două toarte așezate pe umăr sau pe mijlocul corpului¹⁰³.

În schimb oalele cu două toarte care pornesc de la buză sau de sub buză și coboară pe umăr, cunoscute mai înainte cu un corp mai zvelt, au dobîndit o formă globulă ă sub influența unor forme de vase similare lucrate la roata rapidă cunoscute în lumea romano-bizantină din Dobrogea fosta provincie Scythia Minor¹⁰⁴. Ele se întîlnesc numai în regiunile învecinate Dunării Inferioare. Oalele cenușii cu toarte de același tip și cu gura largă trilobată își au originea tot în lumea romano-bizantină, sau eventual și în ceramica aparținînd populației autohtone de la nord de Dunăre¹⁰⁵.

În sfîrșit, urcioarele amforoidale reprezintă o moștenire romano-bizantină sau ele sînt rezultatul influenței bizantine în Peninsula Balcanică, precum și la nord de Dunăre. Castroanele pe care le întîlnim în secolele VIII—IX (fig. 81/1—6), precum și vasele de provizii în formă de amforă,

¹⁰⁰ Pentru cunoașterea diferitelor opinii, cf. I. Nestor, *Contributions archéologiques au probleme des Proto-Roumains. La civilisation de Dridu. Note preliminaire*, Dacia, N. S., II, 1958, p. 381—382; Maria Comșa, *La civilisation balcano-danubienne (IXe — XIe siècles) sur le territoire de la R.P. Roumaine (Origine, évolution et appartenance ethnique)*, Dacia, N.S., VII, 1963, p. 413—438; Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 97—117; idem, *Données sur l'archéologie des IVe — XIe siècles sur le territoire de la Roumanie. La culture Bratei et la culture Dridu*, Dacia, N.S., XV, 1971, p. 269—287, unde se exprimă un punct de vedere schimbat față de lucrarea anterioară; Petre Diaconu, în *Păciul lui Soare*, I, p. 121—129; Maria Comșa, *Originea ceramicii cenușii din zona Dunării inferioare (secolele VIII—X)*, comunicare susținută la simpozionul internațional „Slavii și nomazii” de la Măn. Rila (R.P. Bulgaria) oct. 1977 (sub tipar).

¹⁰¹ S.A. Pletnëva, *От кочевий к городам*, p. 13—44, p. 144—170 și 180—190.

¹⁰² După cum am arătat și cu alt prilej (cf. M. Comșa în *Dinogelia*, I, p. 223) ultimele cercetări au demonstrat că aceste elemente de origine nord-pontică au fost vehiculate

în regiunea Dunării Inferioare de mai multe grupuri de populații în mai multe etape, începînd din secolul al VII-lea și pînă în secolul al X-lea inclusiv.

¹⁰³ Pentru analogiile formelor de mai sus în regiunea nord-pontică, cf. lucrările lui M. I. Artamonov, I. I. Liapuşkin, S. A. Pletnëva citate la nota 15, precum și D. T. Berezoveț, *Слов'яни и племена Салтівської культури* în *Археология, Киев*, XIX, 1969, p. 48—64; S.A. Pletnëva, *От кочевий к городам*, p. 114 și urm. și bibliografia indicată acolo și la pag. 196; I. I. Rafalovici, în *Очерки культуры Молдавии, Chişinău*, 1975, p. 99 și fig. 19; idem, *Славяне VI—IX веков в Молдавии*, Chişinău, 1972, p. 216—217, fig. 36.

¹⁰⁴ Astfel de materiale au fost descoperite în ultimele niveluri de locuire de la Histria. Citeva piese întregi — încă inedite — ne-au fost arătate de Petre Alexandrescu provenite din săpăturile sale, căruia li mulțumim și pe această cale.

¹⁰⁵ Fragmente dintr-o oală din secolul al VII-lea lucrată cu mina, care imita probabil forme similare lucrate la roată, au fost descoperite la Radovanu, Ilfov (Săpăturile noastre încă inedite).

cunoscute în secolele IX—X (fig. 80/1, 2) sînt rezultatul influenței bizantine asupra acestei specii ceramice care s-a exercitat însă atît în zona ncrd-pontică, cit și în cea dunăreană.

În așezările de la Bucov se observă o influență a ceramicii locale asupra acestei categorii ceramice, care o putem constata în componența pastei, tehnica de lucru și într-o măsură mai mică chiar în ornamentare. Astfel, încă din cele mai vechi niveluri de locuire există unele fragmente ceramice care conțin ca degresant nisip cu bobul mai mare, dînd suprafeței vasului un aspect mai zgrumțuros. Ceramica cenușie din zona Dunării este lucrată adeseori pe o roată de mină perfecționată, dar cea de la Bucov e lucrată uneori chiar pe o roată rapidă. În unele cazuri ea este fcarte bine arsă, prezentînd o culoare cenușie deschisă și avînd rezonanță.

În sfîrșit, pe unele fragmente (este adevărat rar) se întîlnește ornamentul format din linii crizontale, benzi de linii în val sau linii orizontale și în val, trasate cu bețișorul (pl. XVIII/12; pl. XIX/2, 3, 5, 6, 8).

Preluarea diferitelor procedee tehnice în unele cazuri și a motivelor ornamentale reprezintă dovada concretă a integrării și apoi a asimilării culturale și etnice a noilor veniți în masa populației locale.

Ceramica galbenă cu decor lustruit și incizat, în linii generale reproduce forme întîlnite și la ceramica cenușie. Este vorba în principal de oalele cu două toarte și de urcioarele amforoidale. Dintre acestea din urmă menționăm un fragment dintr-un urciol amforoidal care avea baza toartelor terminată în proeminență de formă piramidală. Un alt fragment are baza toartelor terminată printr-o prelungire în relief. Găsim ambele fragmente în ultima etapă de locuire în bordeie, datîndu-se astfel pe la mijlocul secolului al IX-lea (fig. 83/5, 6).

Alte forme deosebite sînt reprezentate prin două oale cu toarte descoperite în așezarea Bucov-Tioca casa nr. 12 una din ele avînd un profil mai complicat, neîntîlnit la ceramica cenușie, iar a doua avînd în loc de toarte un fel de urechiușe. La ambele însă (ca și la majoritatea oalelor cu două toarte de la Bucov), toartele pornesc de la bază și coboară pe umăr (fig. 83/13, 17).

Ceramica cu decor lustruit și incizat de culoare roz imită doar o parte a formelor ceramicii cenușii (borcanele, urcioarele amforoidale, vasele de provizii în formă de amforă). Oalele cu o toartă în schimb reproduc forme caracteristice populației locale, întîlnite în inventarul ceramicii cu decor incizat.

Castroanele se deosebesc și ele de cele ale ceramicii cenușii. Ele au forma semisferoidală sau tronconică cu buza dreaptă teșită orizontal sau rotunjită, îngroșată în exterior în formă de colac și separată de corp printr-o șanțuire (fig. 84/12, 13, 16).

Ceramica lucrată din pastă cu nisip, gălbuie maronie sau cărămizie, se caracterizează prin forme noi, borcane și oale cu două toarte pe umăr și cu gîtul cilindric, avînd buza dreaptă teșită orizontal. Aceste forme se deosebesc de oalele cu două toarte caracteristice ceramicii cenușii. E posibil să fie vorba de forme înrudite pătrunse aici, pe la mijlocul secolului al IX-lea din zona nord-pontică. Alte forme caracteristice acestei specii ceramice sînt diferite tipuri de borcane și urcioare amforoidale, avînd de obicei suprafața acoperită de un strat fin de argilă (cuvertă) sau uneori fiind vopsite cu o culoare brună sau roșiatică. Acestea (ca dealtfel și ceramica vopsită sau pictată, lucrată din humă alburie) continuă forme și tehnici de lucru specifice olăriei romane provinciale de la Dunărea de Jos (Scythia Minor și Moesia).

Printre urcioarele amforoidale remarcăm un fragment care provine dintr-un exemplar la care toartele pornesc de sub buză și coboară pe umăr¹⁰⁶ (fig. 86/2).

În cadrul acestei specii ceramice au mai apărut două fragmente (unul databil în secolul al IX-lea, celălalt în secolul al X-lea) de la căldări, deosebite însă ca formă și proporții de căldările cunoscute în spațiul carpato-dunărean în secolele X—XIII (fig. 86/10, 11). Aceste forme ceramice se cunosc deocamdată numai în așezările de la Bucov. Nu ar fi exclus ca ele să imite anumite forme de căldări de fier cunoscute în Cîmpia Munteniei, în nord-estul Peninsulei Balcanice și în zona nord-pontică¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Un urciol similar dar cenușiu provine de la Zlokučen, dept. Kolarovgrad (R.P.Bulgaria), cf. la Stancio Stancev, *Некрополът до Нови Пазар*, p. 73, fig. 14/3.

¹⁰⁷ O căldare de fier apropiată ca formă de exemplarul nostru din secolul al X-lea a fost descoperit și la Stîrmen (R.P.Bulgaria), cf. Zofia Kurnatowska, *Elementy uzbrojenia*

i oporzadzenia jezdziekie go z wczesnosredniowiecznego grodiska w Styrmen w Bulgarii, în *Slavia Antiqua*, XX, 1973, p. 112, fig. 9/12. Pentru aria de răspîndire a căldărilor de fier și dalarea lor, cf. *ibidem*, p. 113. Pe teritoriul țării noastre o căldare de fier a fost descoperită în așezarea de la Băneasa sat, cf. Margareta Constantîniu și Panait I. Panait, în CAB, II, 1965, p. 126—128.

Ceramica cu angobă albă vopsită cu roz, roșu sau brun sau pictată apare la Bucov încă în complexele din secolul al VIII-lea și continuă pînă în secolul al X-lea inclusiv.

În secolul al VIII-lea se datează urciorul amforoidal (?) descoperit la Bucov-Tioca bordeiul nr. 12, pictat pe fond galben-cenușiu cu dungi cenușii închise (pl. XXIV/8). În secolele VIII—IX încadrăm urciorul din pastă fină roz, avînd suprafața acoperită cu angobă albă (Bucov-Tioca bordeiul nr. 1, fig. 101/3, 5, 8, și pl. XXIV/9) și fragmentul de urcior amforoidal cu toartele ușor supraînălțate lucrat din pastă alburie și pictat cu ocră (Bucov-Tioca, bordeiul nr. 15 fig. 83/3).

Toate celelalte fragmente ceramice cu angobă albă, vopsite, sau pictate se încadrează în secolul al IX-lea și la începutul secolului al X-lea (fig. 101/4, 6 și pl. XXIV/7, 10—14).

Tot secolului al IX-lea îi aparțin și fragmentele ceramice cu decor incizat avînd suprafața acoperită cu angobă albă, descoperite în așezarea Bucov-Rotari (bordeiul nr. 1 și casa nr. 3).

Ultimei etape de locuire, secolului al X-lea, îi aparține doar fragmentul de borcan cu gîtul înalt evazat și strîmt, lucrat din pastă fină roz, acoperit cu angobă albă (Bucov-Tioca casa nr. 24) și un fragment din fundul unui urcior amforoidal lucrat din pastă alburie, amestecată cu nisip și ocră, care ar putea dovedi eventual prezența la Bucov a ceramicii pictate și în secolul al X-lea.

Ceramica avînd suprafața vopsită sau pictată, așa cum am arătat, nu constituie o categorie unitară nici în ceea ce privește tehnica de lucru și nici originea.

Ceramica din pastă alburie (caolinoidă) reprezentată prin urcioare amforoidale pictate sau vopsite cu ocră își are originea în Dobrogea, unde această specie ceramică s-a dezvoltat din ceramica pictată cu ocră romano-bizantină¹⁰⁸.

Tot din unele ateliere dobrogene sau de la Dunărea de Jos, pe care încă nu le-am putut identifica, provin diferitele tipuri de urcioare amforoidale lucrate din pastă alburie sau din pastă fină roz, avînd suprafața dată cu angobă albă sau cu roșu etc., precum și fragmentul de borcan cu gîtul strîmt, lucrat din pastă fină roz, avînd suprafața acoperită cu angobă albă (fig. 84/1—3).

În afară de ceramica vopsită sau pictată de origine dobrogeană sau din zona Dunării inferioare, la Bucov au fost descoperite și fragmente ceramice vopsite sau pictate care au fost făcute fără îndoială în cadrul unor ateliere de la Bucov, pe care deocamdată nu le-am putut identifica, ele aflîndu-se în cadrul altor complexe decît cele cercetate de noi. Din aceste ateliere provin borcanul lucrat din pastă fină roz cu gîtul înalt cilindric și ușor evazat, avînd buza îngroșată în exterior în formă de colac și suprafața acoperită cu angobă albă și fragmentul de urcior din pastă locală gălbuie, avînd decor incizat și suprafața acoperită cu angobă albă.

Dintr-un atelier local mai modest provin fragmentele de borcane cu decor incizat, peste care s-a dat ulterior cu angobă albă.

În alte ateliere locale se făceau vase avînd suprafața vopsită sau pictată. Este vorba de fragmentul de borcan sau urcior amforoidal descoperit în casa nr. 19, care avea suprafața acoperită cu o culoare roșie, de fragmentul de toartă de urcior, cu semn alfabetiform, care era lucrat din pastă gălbuie avînd suprafața acoperită cu o culoare brună și de fragmentul de borcan (?) lucrat din pastă cu nisip descoperit în așezarea Bucov-Rotari, în groapa de acces a cuptorului, care avea suprafața vopsită cu roșu (fig. 99/9 și pl. XXIV/10).

Că la Bucov se făcea și ceramică pictată o dovedește clar faptul că pe trei fragmente din buza unui borcan lucrat pe roata rapidă din pastă comună, cu decor incizat, se află pete de culoare brună. De asemenea, fragmentul care provine din partea inferioară a unui urcior amforoidal (?) avînd suprafața vopsită cu culoare roșie peste care s-a pictat cu negru (pl. XXIV/13), dovedește același lucru.

În sfîrșit, tot la Bucov credem că a fost făcut urciorul amforoidal (?) din care ni s-a păstrat un fragment descoperit în bordeiul nr. 12, lucrat pe o roată cu învîrtire rapidă din pastă cenușie-gălbuie, pictat cu dungi neregulate, făcute cu pensula, de culoare cenușie închisă. Trebuie să menționăm însă că acest fragment vădește o certă influență dobrogeană în ceea ce privește sistemul de ornamentare, ca și culorile folosite (pl. XXIV/8).

¹⁰⁸ Maria Comșa, *La civilisation balcano-danubienne...*, p. 425; idem, *Sur l'origine et l'évolution de la civilisation de la population romane et ensuite protoroumaine...*, Dacia, p. 377 și fig. 9; idem, în *Dinogetia*, I, p. 221—229; R. Florescu, *Unele observații cu privire la ceramica decorată cu culoare roșie din așezarea lîrzie de la Capidava*, SCIV, IX,

1, 1958, p. 137—138; Renunțînd la părerea sa înal veche că această ceramică constituie un import bizantin, Petre Diaconu acceptă și el originea locală a acestei specii ceramice, cf. în *Păciul lui Soare*, I, p. 85—89 și p. 32; idem, *Quelques considérations sur la céramique peinte du Bas Danube*, în volumul *Les Slaves et le monde méditerranéen (VIe—XIe siècles)*, Sofia, 1973, p. 209—213.

În concluzie putem afirma că influența ceramicii pictate dobrogene vopsită sau avînd suprafața acoperită cu angobă albă apare în tot cursul existenței așezărilor din complexele cele mai vechi datate în secolul al VIII-lea și pînă în complexele cele mai noi datate în secolul al X-lea. Sub influența ceramicii pictate dobrogene (de origine romano-bizantină), care s-a manifestat la Bucov încă în secolul al VIII-lea, mai probabil în a doua jumătate a acestui secol și a continuat și în secolul următor, a luat naștere ceramica pictată și în unele ateliere de olărie de la Bucov, atît în cele în care se făcea ceramică lucrată pe roata de mînă, cît și în cele care se lucra pe roata rapidă.

B. CERAMICA DE TIP BIZANTIN

1. Ceramica smălțuită parțial sau total

În complexele celor două așezări de la Bucov au ieșit la iveală fragmente și chiar vase întregi de o factură deosebită, avînd suprafața parțial sau total acoperită cu smalt, lucrate de obicei pe roata rapidă¹⁰⁹. Vasele lucrate pe o roată cu învîrtiri mai lente apar ca excepție.

Formele caracteristice sînt :

- urcioarele amforoidale ;
- castroanele avînd suport cu două toarte ;
- capacele cu două toarte ;

Urcioarele amforoidale se întîlnesc atît cu întreaga suprafață smălțuită (fig. 91/2, 3), cît și smălțuite numai parțial (fig. 91/1).

Din puținele exemplare de urcioare amforoidale avînd întreaga suprafață smălțuită a căror formă a putut fi reconstituită s-a putut stabili că ele au corpul ovoidal, gîtul destul de înalt și gura în formă de pilnic (fig. 91/2)¹¹⁰. De la baza gîtului pornesc două toarte care se înalță și apoi coboară pe umerii vasului. Toartele au secțiunea ovală, oval-rotundă sau chiar rotundă, avînd pe partea exterioară una sau mai rar trei nervuri în relief (fig. 91/1, 2 și pl. XXI/1, 2, 6). Locul de prindere al torții pe umerii vasului este uneori simplu, netezit (fig. 91/2 și pl. XXI/2), alteori prezintă la bază un fel de creastă, care se ramifică în două formînd fațete. Un fragment de astfel de toartă de urcior amforoidal (cu suprafața acoperită de un smalt verde gros și mat) descoperit în așezarea Bucov-Rotari, bordeiul nr. 2 din secolul al VIII-lea (pl. XXI/1).

Pe urcioarele amforoidale avînd întreaga suprafață smălțuită întîlnim un smalt verde (mai apropiat ca factură de cel din epoca romană tîrzie), verde cu reflexe aurii și verde mai închis cu nuanțe brune în porțiunile unde e depus mai gros.

Pe un fragment, provenit probabil de la un urcior amforoidal se întîlnește un decor de linii incizate trasate neregulat pe umăr înainte de smălțuire (pl. XXI/3). Un alt fragment, provenit probabil din partea inferioară a unui urcior similar dar de dimensiuni mari (judcînd după grosimea peretelui și diametru), sau eventual dintr-un vas de provizii amforoidal, are ornament de linii orizontale paralele adîncite în pasta moale, tot înainte de ardere, peste care s-a dat cu smalt verde (pl. XXI/5).

În cele două așezări au fost descoperite și fragmente din urcioare amforoidale smălțuite parțial. Două asemenea fragmente au fost găsite în așezarea Bucov-Tioca în caseta nr. 2 a secțiunii I în depunerile din epoca feudală timpurie aparținînd secolului al X-lea. Un alt fragment provine din dependința nr. 1 a așezării Bucov-Rotari care se datează în aceeași vreme.

Un exemplar aproape întreg a fost descoperit în bordeiul nr. 1 (fig. 91/1 ; pl. XXI/11—14) al așezării Bucov-Rotari, databil pe la mijlocul secolului al IX-lea. El are baza toartelor terminată într-o creastă care se ramifică în două formînd fațete la fel ca și fragmentul de toartă din urciorul

¹⁰⁹ Judcînd după suprafața săpată și complexele cerate în cele două așezări de la Bucov, în așezarea de la Bucov-Rotari fragmentele ceramice cu suprafața parțial sau total smălțuită sînt mult mai numeroase.

¹¹⁰ Urcioarele amforoidale smălțuite au o largă răspîndire în nordul Peninsulei Balcanice și în regiunile de la sud de

Carpați. Ele au pătruns în această regiune la început ca importuri bizantine. Ulterior asemenea vase au fost făcute și de meșteri locali. Exemplarele smălțuite au constituit prototipuri pentru exemplarele nesmălțuite lucrate din pastă alburie, roz, gălbuie sau cenușie.

Fig. 88 Capac (3) și castroane de factură bizantină, avînd suport cu două toarte (chařing dishes). Bucov-Rotari. 1, 2, 6 bordeiul 1 (sec. IX); 3 dependența nr. 4 (atelier de fierărie sec. IX-X); 4 dependența nr. 3 (sec. X); 5 casa 4 (sec. X).

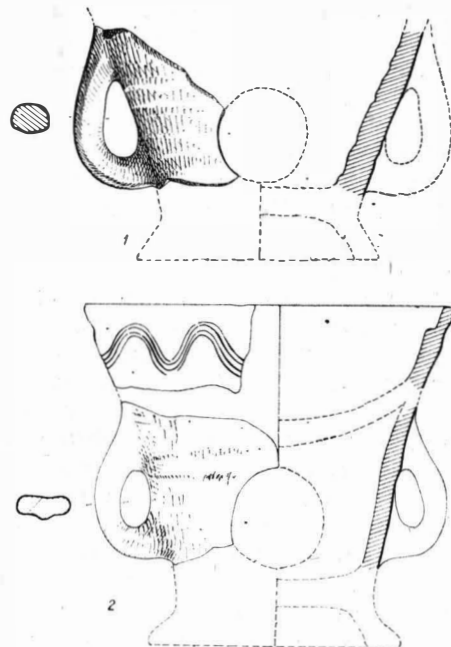
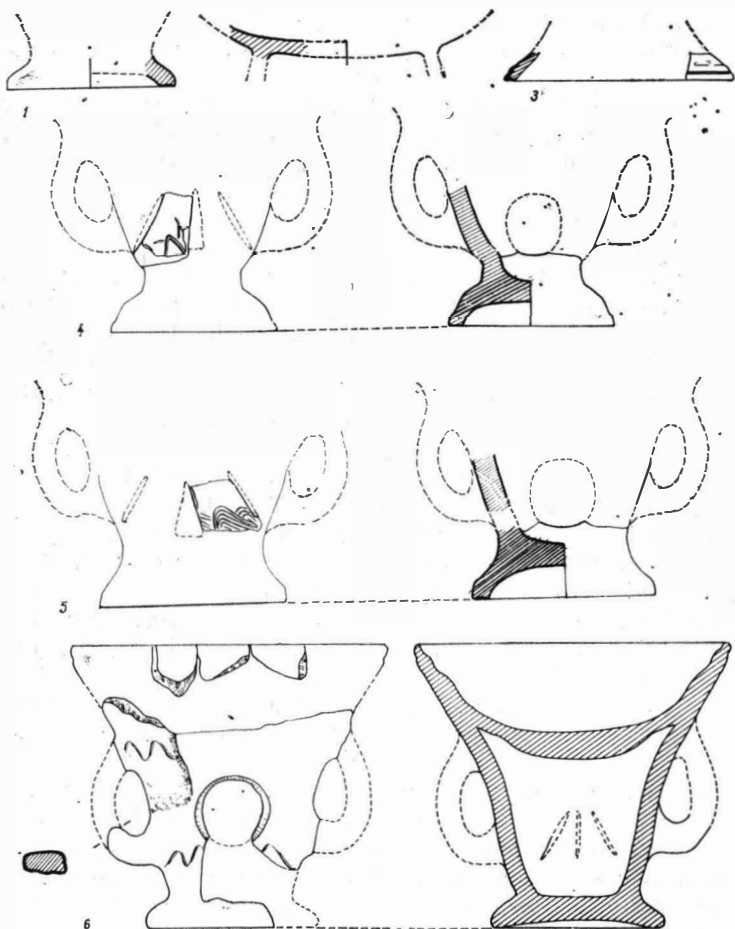

Fig. 89 Castroane cu suport de factură bizantină (chařing dishes) cu suprafața smălțuită parțial. Bucov-Rotari, bordeiul 1 (sec. IX).

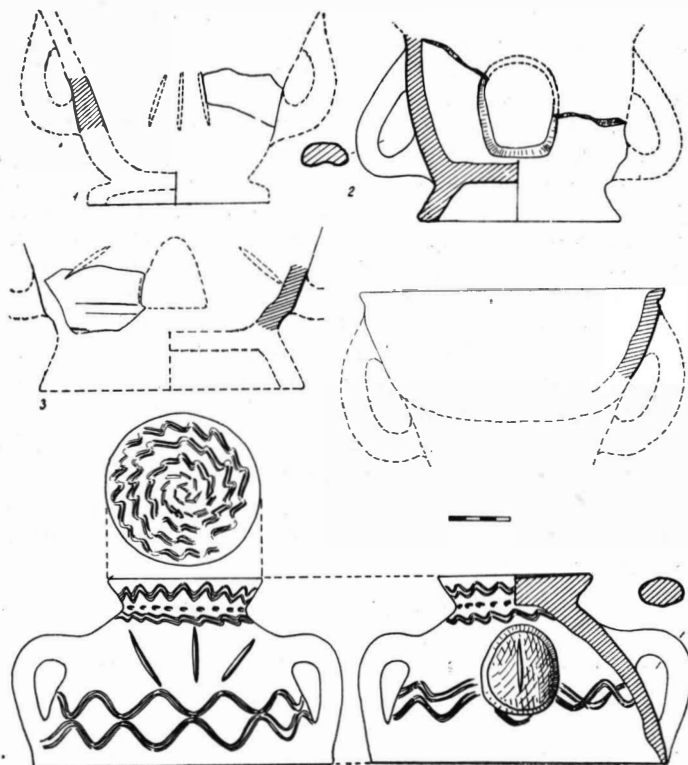

Fig. 90 Castroane cu suport (chařing dishes) și capac cu toarte de factură bizantină. Bucov-Tioca, 1 bordeiul 1 (sec. VIII-IX); 2 casa 18 (sec. IX-X); 3 secțiunea III, caroul 6, -0,40 (sec. X); 4 bordeiul 8 (sec. IX); 5 bordeiul 4 (sec. IX).

descoperit în bordeiul nr. 2 al aceleiași așezări. După părerea noastră nu ar fi exclus ca urciorul smălțuit parțial din bordeiul nr. 1 să imite forme de urcioare cu întreaga suprafață smălțuită de tipul celui descoperit în bordeiul nr. 2.

Castroanele cu suport s-au păstrat mai ales sub formă fragmentară, au putut fi reconstituite în întregime pe baza fragmentelor provenite de la două exemplare din așezarea Bucov-Rotari (unul descoperit în bordeiul nr. 1, datat pe la mijlocul secolului al IX-lea și altul în dependența nr. 3, datată în secolul al X-lea). S-a putut astfel constata că acest tip de vas e format din două părți distincte dar inseparabile. Partea inferioară constă dintr-un suport cu fund pe care e fixat un castron-bol (fig. 88/4—6; fig. 89; fig. 90/1—4; fig. 91/4—14). După restul fragmentelor descoperite s-a putut stabili că suportul tronconic sau cilindric se sprijinea pe o talpă sau pe un inel de susținere. De o parte și de alta are câte o toartă care începe la baza suportului și se termină aproape de locul de împreunare a acestuia cu castronul sau uneori chiar sub buza castronului (fig. 88/6; fig. 89; fig. 90/2). Poziția toartelor uneori este inversă (fig. 88/6; fig. 89; fig. 90/2). Ele au secțiunea aproape rotundă, ovală, oval-aplatizată și chiar în forma unui pătrat sau dreptunghi cu colțurile rotunjite. Pe partea exterioară a toartelor există nervuri în relief sau o adâncitură pe mijloc. Pereții suportului în porțiunea dintre cele două toarte de o parte și de alta sînt perforați cu găuri de diferite forme. De obicei pe o parte se află o gaură rotundă sau ovală, iar pe partea cealaltă se află o gaură triunghiulară mărginită de o parte și de alta de două deschizături înguste oblice sau de trei deschizături înguste care pornesc radiar aproape din același punct (fig. 88/6; fig. 90/1).

În alt caz avem o deschizătură de forma unui triunghi cu colțurile rotunjite, mărginită de o parte și de alta de câte o deschizătură în formă de tăietură oblică (fig. 88/4,5; 90/3).

În alte cazuri de o parte și de alta, între toarte se află câte o deschizătură cu marginile drepte în partea inferioară și în părțile laterale, iar partea superioară este arcuită. Această deschizătură arată ca gura unui cuptor în miniatură (fig. 90/2).

Suporturile ca și castroanele lor sînt lucrate pe roata rapidă, din pastă amestecată cu nisip uneori cu bobul mai fin alteori cu bobul mai mare. Ele au în general culoare portocalie roz, roșie cenușie sau brună cu pete negricioase.

Suporturile sînt ornamentate prin incizie uneori cu linii sau benzi de linii în val. Suprafața lor e smălțuită parțial cu smalt verde sau cu smalt verde cu reflexe aurii. O observație interesantă s-a putut face la exemplarul care a putut fi întregit, descoperit în așezarea Bucov-Rotari, dependența nr. 3, care avea ornament format din două linii în val izolate. Una din ele se afla pe partea inferioară a suportului, unde începeau toartele, cealaltă, mai sus, în porțiunea unde era fixat celălalt capăt (de sus) al toartei. În momentul fixării castronului pe suport, linia în val din partea superioară a fost acoperită parțial sau eventual total cu un strat subțire de lut peste care s-a dat parțial cu smalt cu reflexe aurii.

Pe baza fragmentelor descoperite putem deduce că forma castroanelor care erau fixate din fabricație pe aceste suporturi era semisferoidală sau ușor tronconică cu gura largă. Diametrul gurii variază între 18—22 cm. Marginea buzei este rotunjită sau teșită avînd adeseori în interior o șanțuire. Fundul lor este albiat sau plat cu marginile rotunjite (fig. 91/4—14). Fundurile au în exterior culoare cărămie, pe cînd suprafața interioară a fundurilor peste care se dădea smaltul este cenușie. Miezul lor este întotdeauna negricios. La unele din ele se vede clar că pereții exteriori sînt de culoare cenușie. Fragmentele de buze de castroane sînt toate lucrate din pastă cenușie. Pe baza fragmentelor de care dispunem pînă în prezent putem deduce că diferitele tipuri de castroane au smălțuită suprafața interioară și partea superioară a suprafeței în exterior. Unele par a fi avut întreaga suprafață acoperită de smalt (fig. 90/4). Unele castroane sînt ornamentate în exterior cu o bandă de linii în val executate prin incizie în pastă crudă înainte de smălțuire (fig. 88/4—6; fig. 89/2).

Castroanele cu suport sînt lucrate pe roata rapidă sau mai rar pe roata de mîină dintr-o pastă amestecată cu nisip uneori cu bobul mai fin, alteori cu bobul mai mare.

Ele sînt smălțuite în interior și pe partea superioară a castronului în exterior, smaltul curgînd șiroaie și pe o porțiune mai mare sau mai mică a suportului.

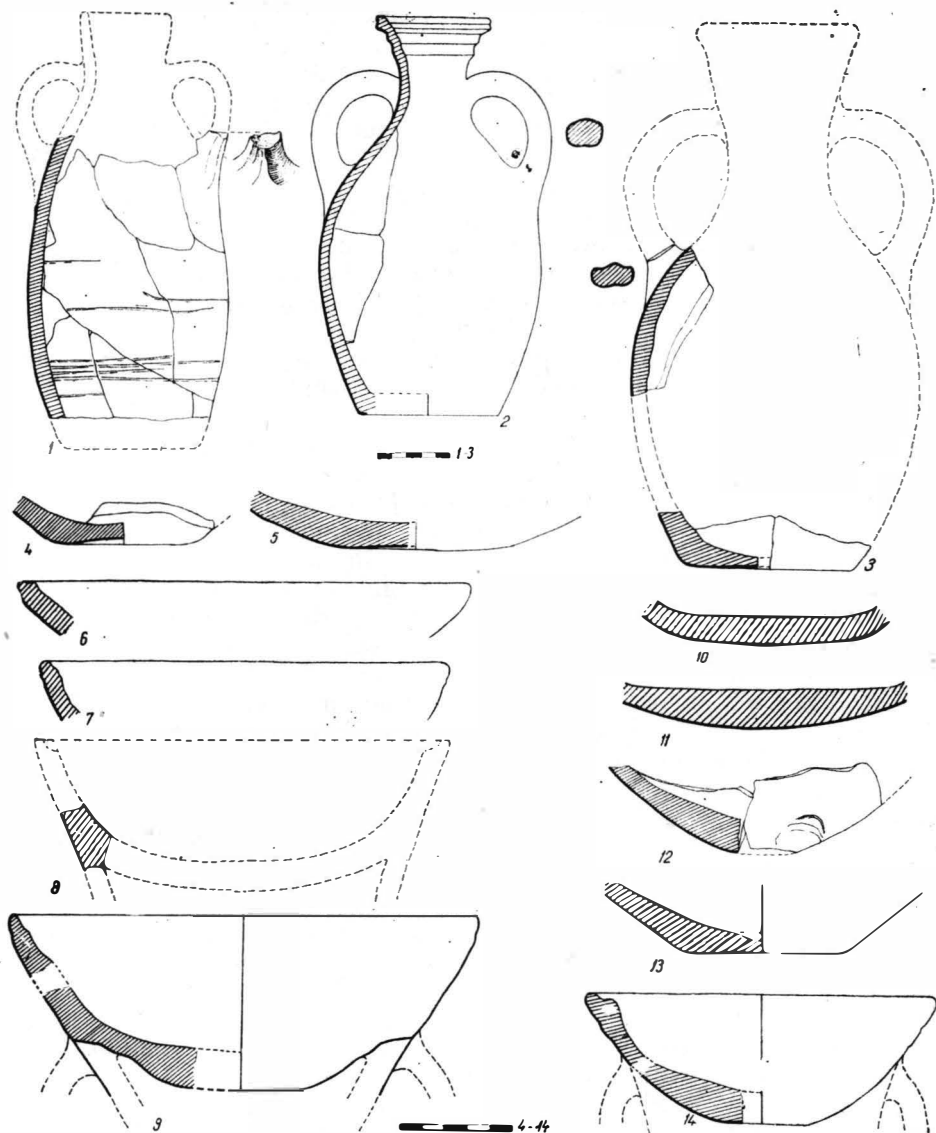
Castroanele cu suport de la Bucov sînt de același tip cu așa-numitele *chafing dishes* descoperite la Corint¹¹¹ care erau folosite cu ocazia anumitor festivități, servirea unor mîncăruri calde. Pe fundul suportului se punea jăratec și eventual se întreținea și o flacără care menținea mîncarea din castron caldă.

¹¹¹ Charles H. Morgan II, *Corinth. Results of excavations*

conducted by American School of classical studies at Athens, XI, *The byzantine pottery*, Cambridge, 1942, p. 37 și urm.

Fig. 91 Ceramică de factură bizantină cu suprafața smălțuită parțial sau în întregime. Bucov-Rotari. 1, 4, 14 bordeiul 1 (sec. IX); 3 casa 3 (sec. X); 9 profilul castronului de la fig. 88/6 (în detaliu), 10 dependența nr. 3; 6 bordeiul 2 (sec. VIII); 8 dependența nr. 5 (atelierul de fierărie (sec. IX). Bucov-Tioca. 2 casa 8 (sec. X); 5 casa 13 (sec. IX); 7 bordeiul 1 (sec. VIII-IX); 11 casa 11 (sec. X); 12 secțiunea III, caroul 8, -0,60 (sec. IX); 13 bordeiul 3 (sec. VIII-IX).

Astfel se explică faptul că piciorul și partea exterioară a fundului castronului au culoare roz, portocalie etc., dobândită în urma arderii secundare din cauza focului așezat pe fundul suportului, în timp ce pereții castronului, partea interioară a fundului acestuia uneori și partea superioară a pereților suportului păstrează culoarea cenușie inițială.

Capacele au formă de clopot sau sint semisferoidale. Partea lor superioară se termină cu o măciulie, iar de o parte și de alta au cite o toartă. Ca și suporturile, capacele au pereții perforați cu găuri pentru tiraj. Rostul acestor găuri la capace nu-l știm.

Un capac întreg a fost descoperit în așezarea Bucov-Tioca, bordeiul nr. 4. Acest capac are formă semisferoidală și este lucrat la roata rapidă dintr-o pastă roz-gălbuie. Partea sa superioară se termină cu o măciulie rotundă și masivă. În perete, pe o parte are o gaură ovală, iar pe partea opusă trei deschizături în formă de linii care pornesc radiar aproximativ din același punct. De o parte și de alta are cite o toartă, ovală în secțiune, avînd pe partea exterioară o nervură în relief pe mijloc. Măciulia acestui capac este ornamentată cu benzi de linii în val. De asemenea pe partea inferioară și superioară a corpului se află benzi de linii în val care încadrează între ele deschizăturile descrise mai sus. Benzile de linii în val de pe partea laterală a măciuliei și de partea superioară a corpului includ între ele un ornament de adîncuri făcute cu un instrument cu capul bont. Marginea capacului este smălțuită cu smalt verde (fig. 90/5).

Un fragment probabil de la un capac în formă de clopot provine din bordeiul nr. 1 al aşezării Bucov-Rotari. De jur împrejurul marginii este adâncită o linie orizontală (fig. 88/3).

Ceramica de tip bizantin avînd suprafaţa smălţuită parţial sau total este documentată în toate etapele de locuire de la Bucov.

Pentru urciarele amforoidale materialul descoperit este prea fragmentar pentru a putea trage concluzii mai amănunţite referitoare la evoluţia formei lor în ansamblu. Se pot face însă, pe baza materialului existent, unele observaţii cu privire la anumite detalii.

În funcţie de datele de care dispunem pînă în prezent se pare că urciarele amforoidale (cu întreaga suprafaţă smălţuită sau smălţuită numai parţial) avînd baza toartelor terminată printr-o prelungire în relief care se ramifică în două formînd faţete (pl. XXI/1; fig. 91/1) se datează în secolul al VIII-lea şi în secolul al IX-lea pînă pe la mijlocul acestui secol, mai precis în etapele de locuire în bordeie a aşezărilor de la Bucov.

Urciarele amforoidale avînd suprafaţa smălţuită, cu baza toartelor simplă, lipită de umărul vasului, se datează aproximativ de la sfîrşitul secolului al VIII-lea, sau începutul celui următor, pînă în secolul al X-lea inclusiv.

În ceea ce priveşte compoziţia şi culoarea smălţului, observăm că exemplarele mai vechi, din secolul al VIII-lea, au un smălţ verde gros şi mat, apropiat ca factură de smălţul din epoca, romană tîrzie. La sfîrşitul secolului al VIII-lea şi începutul secolului următor apar urciarele avînd suprafaţa acoperită de un smălţ verde cu reflexe aurii care vor continua să persiste pînă în secolul al X-lea. Alături de acestea, la sfîrşitul secolului al IX-lea şi începutul secolului următor apar fragmente de urciarele cu suprafaţa acoperită de un smălţ verde cu nuanţe brune unde e depus mai gros.

Urciarele avînd întreaga suprafaţă smălţuită se datează în secolele VIII—X. Cele cu suprafaţa smălţuită parţial apar pe la mijlocul secolului al IX-lea (în ultima etapă de locuire în bordeie) şi se menţin pînă în secolul al X-lea.

Fragmentele de urciarele cu decor de linii orizontale (pl. CXXI/6,13) se datează în secolul al X-lea. Nu ştim dacă asemenea exemplare ornamentate prin incizie au existat şi în etapele de locuire anterioare sau nu.

Castroanele cu suport ca şi urciarele amforoidale sînt documentate în toate etapele de locuire de la Bucov.

La Bucov-Rotari în bordeiul nr. 2, a apărut un fragment de castron şi unul din suportul acestuia (fig. 91/6), lucrute dintr-o pastă fină cenuşie, bine arsă, avînd suprafaţa acoperită de un smălţ verde mai deschis lucios cu pete maronii.

În umplutura bordeiului nr. 1 de la Bucov-Tioca, care datează de la sfîrşitul secolului al VIII-lea şi începutul secolului al IX-lea, a fost descoperit de asemenea un fragment de castron lucrat din pastă cenuşie avînd în exterior sub buză o nervură în relief, suprafaţa sa fiind acoperită de un smălţ verde opac cu pete maronii (fig. 91/7).

Din acelaşi complex mai provine un fragment de suport lucrat la roata rapidă dintr-o pastă amestecată cu nisip fin şi concreţiuni calcaroase.

În spărtură, jumătatea exterioară a peretelui este de culoare cenuşie, iar spre interior este roz. Suprafaţa sa exterioară este smălţuită cu un smălţ verde lucios cu nuanţe maronii.

Tot în aşezarea Bucov-Tioca, în umplutura bordeiului nr. 3, contemporan cu bordeiul nr. 1, a ieşit la iveală un fragment din fundul unui castron (fig. 91/13) lucrat dintr-o pastă bună, roşiatică în exterior şi cenuşie în interior. Partea sa interioară este acoperită de un smălţ verde cu reflexe aurii.

În ultima etapă de locuire în bordeie castroanele cu suport se înmulţesc. Apar unele din pastă locală la fel cu cea a ceramicii cu decor incizat. Suprafaţa lor este acoperită de obicei cu un smălţ verde, verde-marونی, sau cu un smălţ verde cu reflexe aurii. Într-un caz avem un fund de castron care are pe partea interioară smălţ galben, pe un alt fragment dintr-un fund de castron este un smălţ verde închis cu pete verzi mai deschise, iar pe un fragment de inel de susţinere a unui suport se văd pete mici de smălţ brun.

În etapele de locuire în case puţin adîncite sau în case construite la suprafaţa solului fragmentele de castroane cu suport au suprafaţa interioară acoperită cu smălţ verde sau cu smălţ verde cu reflexe aurii. Doar un fragment are un smălţ verde gros şi mat, cu pete maronii, apropiat de smălţul din epoca romană tîrzie.

În consecinţă putem spune să în complexe cele mai vechi din secolul al VIII-lea, castroanele cu suport au smălţ verde mai deschis cu pete maronii, lucios sau opac. Alături de aceasta la sfîrşitul secolului al VIII-lea şi mai ales începutul celui următor va apare ceramica cu smălţ verde cu reflexe aurii. În secolul al IX-lea este caracteristic smălţul verde mat cu pete maronii (apropiat

ca factură de cel din epoca romană târzie) smălțul verde gălbui lucios și mai ales cel cu reflexe aurii. Pe la mijlocul secolului al IX-lea este documentat sporadic smălțul galben, cel verde închis cu pete verzi mai deschise și cel brun.

Unele observații se pot face și cu privire la evoluția formei castroanelor. Observăm astfel că în secolul al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea castroanele au buza teșită oblic spre interior (fig. 91/6,7). Pe la mijlocul secolului al IX-lea apar atît castroane cu buza teșită oblic spre interior (fig. 90/4; fig. 91/14), ca și castroane avînd în interior o șanțuire puternică pentru capac (fig. 89/2). La exemplarele din secolul al X-lea această șanțuire este mai puțin accentuată (fig. 88/6).

O anumită evoluție se poate remarca și în ceea ce privește forma fundului acestor castroane. Pentru sfîrșitul secolului al VIII-lea avem documentat un fund plat cu marginile rotunjite. În secolul al IX-lea castroanele au fundul gros sferoidal, cu partea inferioară aplatizată sau puțin concavă. În secolul al X-lea fundul lor este fie gros și rotund, fie aplatizat cu marginile puternic rotunjite fie mai subțire și rotunjit (fig. 91/4—5, 8—14).

Pînă în secolul al X-lea, castroanele au pereții arcuiți și fundul albiat în interior (fig. 91/4, 5, 8, 9, 12—14). În secolul al X-lea pereții castroanelor tind să devină oblici, iar fundul în interior este plat (fig. 91/9—11).

În ceea ce privește evoluția formei suportului pe care sînt fixate aceste castroane, nu putem face observații mai amănunțite, majoritatea lor fiind în stare fragmentară.

În ceea ce privește capacele, unul (descoperit în bordeiul nr. 4 din așezarea Bucov-Tioca) datează de pe la mijlocul secolului al IX-lea (fig. 90/5), iar al doilea (descoperit în dependența nr. 4 din așezarea Bucov-Rotari) se datează la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea (fig. 88/3).

Se pune problema unde se aflau atelierele în care se lucra ceramica de tip bizantin descoperită în așezările de la Bucov?

Pentru cunoașterea originii ceramicii smălțuite parțial sau total, descoperită în aceste așezări, o deosebită importanță o are stabilirea provenienței formelor și a smălțului.

Trebuie să precizăm de la început că smălțul verde de diferite nuanțe, întilnit pe ceramica de la Bucov, se deosebește de smălțul verde oliv întilnit în așezările fortificate din secolele XI—XII din Dobrogea. Dealtfel nu numai culoarea smălțului, ci și formele ceramicii sînt altele¹¹².

Smălțul verde cu nuanțe maronii, opac (apropiat de smălțul din epoca romană târzie), s-a păstrat foarte probabil într-un atelier bizantin situat pe teritoriul Greciei pe care încă nu-l putem preciza. Tot dintr-un atelier bizantin (nu ar fi exclus chiar din Bizanț) provine și smălțul verde mai deschis cu nuanțe maronii, lucios. O situație similară trebuie să admitem și pentru smălțul de culoare verde închisă cu pete verzi mai deschise, sau cel de culoare galbenă, care se întilnește cîte o singură dată la Bucov. Smălțul brun care apare ca excepție are analogii la Corint și foarte probabil și în alte ateliere din Grecia.

Smălțul verde mai închis, cu nuanțe brune unde e depus mai gros, provine foarte probabil dintr-un atelier situat în nord-estul Peninsulei Balcanice sau pe coasta de apus a Mării Negre.

Originea smălțului verde cu reflexe aurii trebuie căutată în vestul și nord-vestul Peninsulei Balcanice. Un smălț verde cu reflexe aurii de o factură similară celor de la Bucov am văzut pe ceramica romană de la *Singidunum* (Belgrad), ceea ce ne face să credem că originea acestei specii ceramice se află într-un atelier situat undeva în zona de nord-vest a Imperiului bizantin sau pe coasta dalmată.

Ținînd seama de cele expuse mai sus considerăm că o parte a urcioarelor amforoidale au ajuns la Bucov din atelierele aflate în nord-estul Peninsulei Balcanice sau de pe coasta de vest a Mării Negre. Altele, avem în vedere pe cele cu smălț verde cu reflexe aurii, își au originea în partea de nord-vest a Imperiului bizantin sau pe coasta Dalmației. Unele din acestea reprezintă articole de import altele sînt lucrate la Bucov de meșteri bizantini.

În ceea ce privește castroanele cu suport, am arătat mai sus că ele sînt de același tip cu așa numitele *chafing dishes* descoperite la Corint. Exemplarele de la Bucov se deosebesc însă de cele de la Corint atît în ceea ce privește detaliile formei, cît și ornamentarea și smălțul. Deosebirile în ceea ce privește detaliile formei se explică prin diferențe cronologice. Constatăm astfel că exemplarele cele mai evaluate de la Bucov, datate în secolul al X-lea (fig. 91/9—11) își găsesc corespondențe în exemplarele cele mai vechi de la Corint¹¹³. Exemplarele mai tîrzii de la Corint cu proeminență pe partea interioară a fundului castronului¹¹⁴ nu le avem reprezentate la Bucov. De asemenea la Corint nu există exemplarele cu fundul albiat în interior, avînd partea exterioară sferoidală aplatizată sau ușor concavă, cu marginile rotunjite datate la Bucov în secolele VIII—IX.

¹¹² I. Barnea, în *Dinogelia*, I, 229—249; Dumitru Vilceanu, în *Păciutul lui Soare*, I, p. 89—107.

¹¹³ Charles H. Morgan, II, *op. cit.*, p. 37, fig. 24/a.

¹¹⁴ *Ibidem*, fig. 24/b, c, d.

Pe exemplarele de la Corint predomină smaltul de culoare brună, care la Bucov apare o singură dată pe un fragment de incl de susținere a unui suport (fig. 88/1). În general castroanele cu suport sînt acoperite de un smalt verde cu nuanțe maronii sau, mai ales, cu reflexe aurii. Doar într-un caz apare smalt galben (pe angobă albă), iar în altul smalt verde închis cu pete verzi deschise. În timp ce la Corint castroanele erau ornamentate în exterior sub buză sau în interior cu linii în zig-zag, pe castroanele și suporturile de castroane de la Bucov, de pe la mijlocul secolului al IX-lea și pînă în secolul al X-lea inclusiv, ornamentul apare numai în exterior. Acesta e format din linii sau benzi de linii în val, la fel ca și pe ceramica locală (fig. 88—90).

Din cele expuse mai sus reiese că originea castroanelor cu suport de la Bucov, ca și a capacelor, nu trebuie căutată la Corint, ci într-un alt atelier bizantin de pe teritoriul Greciei.

Spre deosebire de urcioarele amforoidale care sînt răspîndite pe un teritoriu foarte vast la sud și la nord de Dunăre, castroanele cu suport și capacele smălțuite au apărut deocamdată numai în așezările de la Bucov, astfel de material lipsind cu desăvîrșire din nordul Peninsulei Balcanice, și din jumătatea de nord a R.S.F. Iugoslavia. De aceea credem că acestea din urmă nu reprezintă un articol de import, ci au fost făcute pe loc de meșteri bizantini veniți sau eventual aduși de o anumită căpetenie locală.

Din castroane cu suporturi sau eventual din capace cu toarte, de tipul celor de la Bucov, provin și fragmente de vase cu găuri ovale în pereți, descoperite la Chirnogi-Ilfov. Acestea sînt lucrate în general dintr-o pastă fină, incomplet arsă, și marea majoritate au suprafața acoperită cu culoare brună¹¹⁵. Descoperirea unor fragmente de castroane cu suport și de capace similare celor de la Bucov, dar nesmălțuite, împreună cu alte fragmente de borcane, castroane, vase de provizii, lucrate din aceeași pastă, ne confirmă producerea la nord de Dunăre a unor astfel de forme ceramice.

Fragmentele de castroane cu suport, lucrate din pastă fină cenușie, avînd suprafața acoperită cu smalt verde cu nuanțe maronii, descoperite în bordeiul nr. 2 de la Bucov-Rotari și în bordeiul nr. 1 de la Bucov-Tioca, reprezintă tipuri bizantine făcute de acești meșteri, care ulterior vor fi imitate și de olarii locali, în primul rînd de cei care posedau o tehnică de lucru mai avansată (roată rapidă), iar apoi și de cei care posedau tehnică mai puțin perfecționată (roata de mînă). Smaltul verde cu nuanțe maronii, ca și cel verde cu reflexe aurii, apare atît pe castroanele cu suport și pe capace, cît și pe urcioarele amforoidale, ceea ce constituie un indiciu că ele au fost lucrate în aceleași ateliere.

Faptul că unele fragmente ceramice lucrate pe roata rapidă, cu decor incizat format din linii orizontale și în val, au pe ele pete de smalt (pl. XXI/7—9) ne-a făcut să presupunem că această ceramică smălțuită se făcea chiar în unele ateliere de la Bucov. Această presupunere a fost confirmată în plus prin descoperirea, în casa nr. 19, din așezarea Bucov-Tioca, a unor fragmente dintr-un vas lucrat la roată rapidă, avînd suprafața ornamentată cu linii orizontale și în val, care avea pe partea inferioară dungi de smalt trasate oblic cu o pensulă peste decorul incizat. Suprafața exterioară a fundului acestui vas are urme de tăiere cu sfoara peste care de asemenea s-a dat cu smalt.

Pe acest fragment de vas nu mai avem așadar doar picături căzute eventual la întîmplare, ci suprafața sa a fost smălțuită parțial intenționat (pl. XXI/10).

Pentru a putea stabili dacă la Bucov s-a făcut sau nu ceramică smălțuită parțial sau total s-a analizat pasta a 19 probe, 17 din ele reprezentînd majoritatea categoriilor ceramice din așezările Bucov-Tioca și Bucov-Rotari, o probă de pămînt și o probă de lipitură arsă de la o casă¹¹⁶.

Dăm în cele ce urmează lista probelor ceramice și de sol analizate:

1. Fragment de la un castron cu suport, Bucov-Rotari, dependența nr. 3, secolul al X-lea (fig. 88/6).
2. Fragment de castron cu suport smălțuit de la Bucov-Rotari, dependența nr. 5, a doua jumătate a secolului al IX-lea (fig. 91/8).
3. Fragment de urcioid amforoidal din pastă cenușie, smălțuit cu verde, Bucov-Rotari, casa nr. 3, sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea (fig. 91/3).
4. Fragment de la un castron cu suport, Bucov-Rotari, casa nr. 4, secolul al X-lea (fig. 88/5).
5. Fragment ceramic de tip bizantin nesmălțuit, lucrat la roată rapidă, cu decor incizat, Bucov-Rotari, dependența nr. 4, sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea.

¹¹⁵ Mihai Simpetru și Done Șerbănescu, *op. cit.*, p. 252—254 și fig. 8/5; 9/8—11; 10/5. Autorii au considerat aceste forme de vase ca piese de racord pentru distribuirea apei în conducte. Orificiile mai mult elipsoidale decît rotunde din pereții acestor vase fac imposibilă o asemenea atribuire.

¹¹⁶ Analizele au fost executate cu ajutorul unor izotopi radioactivi în Laboratorul Național Brookhawn (S.U.A.) de către prof. Garman Harbottle, căruia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre pentru ajutorul dat.

6. Fragment de urci^{or} amforoidal cenușiu cu decor lustruit, lucrat la roata rapidă. Bucov-Rotari, casa nr. 3, sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului X-lea (fig. 82/6).

7. Fragment de vas lucrat pe roata de mână cu decor incizat, Bucov-Rotari, dependența nr. 4, sfârșitul secolului IX și începutul secolului X-lea.

8. Fragment de vas lucrat pe roata rapidă, Bucov-Rotari, dependența nr. 4, sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea.

9. Fragment dintr-un vas cenușiu deschis cu decor lustruit, Bucov-Rotari, dependența nr. 3, secolul al X-lea.

10. Fragment dintr-un castron cu suport, Bucov-Tioca, casa nr. 18, sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea (fig. 90/2).

11. Fragment dintr-un vas cu suprafața cenușie închisă, lucrat pe roata de mână, Bucov-Tioca, bordeiul nr. 18, mijlocul secolului al IX-lea.

12. Fragment de vas lucrat la roată rapidă. Bucov-Tioca, secțiunea XIII caroul 20, — 0,60 — 0,80 m (dintr-o casă distrusă din secolul al X-lea).

13. Fragment de vas lucrat la roată rapidă Bucov-Tioca, bordeiul nr. 18, mijlocul secolului al IX-lea.

14. Fragment de vas lucrat pe roata de mână, Bucov-Tioca, Secțiunea XIII, caroul 18, — 0,60 m—0,80 m. Casă distrusă din secolul al X-lea.

15. Urcior amforoidal lucrat din pastă cenușie, avînd suprafața smălțuită cu smalt verde auriu. Bucov-Tioca, umplutura bordeiului nr. 1. Sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea (fig. 91/2).

16. Lipitură arsă. Bucov-Tioca, casa nr. 12, sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea.

17. Probă de pământ. Bucov-Tioca, bordeiul nr. 2, a doua jumătate a secolului al VIII-lea.

18. Fragment de vas lucrat la roată rapidă, secțiunea XIII, caroul 20, —0,60—0,80 m, secolul IX.

19. Fragment din urci^{or} amforoidal smălțuit parțial. Bucov-Rotari, bordeiul nr. 1, mijlocul secolului al IX-lea (fig. 91/1).

În urma analizelor făcute, prof. Garman Harbottle (S.U.A.) a ajuns la următoarea concluzie : „Probele nr. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 18, și 19 formează o grupă pe care noi o credem bună din punct de vedere al compoziției. După părerea noastră ele provin *din aceeași sursă de pământ* (s.n.). Dacă considerăm această grupă și comparăm cu analizele celor două grupe de pământ 16 și 17, aceasta concordă de asemenea foarte bine și vă asigur că provin din aceeași sursă ca probele menționate în primul paragraf al scrisorii. Ultimele două probe (5 și 14) sînt similare grupei principale (*matsching group*) însă arată suficiente diferențe care nu ne permit să afirmăm cu siguranță că provin din aceeași sursă ca celelalte”.

În consecință, observațiile noastre făcute macroscopic sînt confirmate și de aceste analize bazate pe o metodă foarte perfecționată.

În această situație trebuie să admitem că o parte din ceramica cu întreaga suprafață smălțuită sau smălțuită doar parțial a fost făcută de olari de la Bucov. Pasta anumitor piese mai ales castroane cu suport (cf. probele nr. 1 și 4) care are aceeași compoziție ca și cea a ceramicii cu decor incizat dovedește că atelierele de olărie locale produceau o parte a ceramicii smălțuite parțial sau total. De asemenea prezența ornamentului de linii izolate sau benzi de linii în val la fel ca și la olăria locală dovedește integrarea acestei olării introduse la Bucov de meșteri bizantini în repertoriul ceramicii locale.

2. Ceramica nesmălțuită

În unele complexe de la Bucov au apărut fragmente ceramice dintr-o pastă compactă și bine arsă. Vasele aparținînd acestei categorii sînt lucrate din lut amestecat cu nisip foarte fin. În exterior, vasele au culoarea roșie cărămizie, pe cînd suprafața lor interioară are culoarea cenușie-brună. În spărtură miezul este cenușiu. Toate fragmentele au fost lucrate pe roata rapidă. Din această cauză ele au pereții subțiri (circa 3 mm în regiunea diametrului maxim), iar pe fund în interior au o ridicătură rotundă în jurul căreia se află cercuri concentrice. În exterior fundul are linii concentrice rezultate în urma tăierii vasului cu sfoara pentru a fi ridicat de pe roată (pl. XXII/6, 7, 9).

Fragmentele ceramice sînt în general ornamentate cu valuri largi, care se unesc sau se întretaie formînd „ochi”. Motivul ornamental a fost executat cu multă precizie, cu bețișorul sau eventual cu un instrument de os (pl. XXII/1—4). Doar un fragment are linii în val, puțin aplecate spre stînga, distanțate între ele și aproape paralele. Deși lucrat pe o roată similară cu vasele din care provin fragmentele ceramice amintite mai sus, el prezintă unele diferențe în ceea ce privește pasta și tehnica ornamentării. Nu ar fi exclus ca vasul din care provine acest fragment să fie un produs al unui meșter localnic, dar foarte apropiat de originalele pe care le imită (pl. XXII/1).

Fragmentele de care dispunem nu ne permit reconstituirea cu precizie a formelor de vase din care ele provin. Nu ar fi exclus ca ele să facă parte din oale cu toarte, dar nu avem nici un indiciu sigur în acest sens.

Ceramica de factură bizantină nesmălțuită ornamentată prin incizie cu linii în val se întîlnește începînd cu bordeiele datate la sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea și durează pînă în secolul al X-lea, probabil pînă pe la mijlocul acestui secol. Devreme ce pentru ceramica smălțuită avem date certe că se făcea pe loc, e greu să ne închipuim că această specie ar fi fost importată. Ea, ca și ceramica smălțuită, inițial a fost lucrată de meșteri aduși sau veniți la Bucov dintr-un centru de olărie bizantin, probabil din centrul Peninsulei Balcanice.

În atelierele în care se făcea această ceramică erau confecționate se pare și castroane cu suporturi smălțuite parțial sau nesmălțuite

Această specie ceramică a fost imitată și de meșterii olari locali de la Bucov care făceau vase pe roata rapidă. Produsele locale se deosebesc uneori destul de greu de cele autentice bizantine. Alteori însă imitațiile locale apar evident.

Influența acestei specii ceramice asupra ceramicii locale lucrate la roata rapidă se vede clar în ornamentare prin apariția valurilor întrerupte pe partea inferioară și superioară sau formînd „ochi”, alături de liniile orizontale, de benzile de linii în val sau de liniile orizontale combinate cu benzi în val.

Pe ceramica locală lucrată într-o tehnică similară apar liniile în val aplecate spre stînga sau trasate inegal (pl. XVI/19, 21). Se pare că apariția acestei noi categorii ceramice a impulsionat în secolele IX—X dezvoltarea olăriei lucrată la roata rapidă la Bucov.

O mențiune specială merită patru fragmente descoperite în casa 6 a din așezarea Bucov-Tioca, lucrate pe roata rapidă dintr-o pastă compactă amestecată cu nisip și pietricele, care se văd atît pe suprafața exterioară cît și pe cea interioară. Toate fragmentele sînt bine arse, miezul pereților avînd culoarea roșiatică. În exterior aceste fragmente au o culoare roz sau roz-cenușie, iar în interior sînt gălbui. Fragmentele ceramice provin din partea inferioară a unui urcior cu gura trilobată cu gîtul lung și corpul globular. Pe corp sînt adîncituri verticale făcute din loc în loc cu degetul, subliniate de o linie orizontală adîncită cu un instrument cu capul bont.

Suprafața vasului este lustruită cu linii verticale alăturate, lustrul fiind executat după uscarea vasului (pl. XX/4). Originea lui trebuie căutată în Crimeea sau chiar în Transcaucazia¹¹⁷. În măsura în care această piesă nu a fost luată din Crimeea și vehiculată pînă la noi de grupuri de populații de origine nomadă, ci reprezintă un articol de import din Crimeea, sau eventual prin Crimeea din Transcaucazia, problema capătă o importanță deosebită pentru istoricul relațiilor dintre aceste regiuni îndepărtate și locuitorii țării noastre din zona subcarpatică a Munteniei, la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea.

În bordeiul nr. 20 din așezarea Bucov-Tioca au fost descoperite două fragmente, destul de mari, din partea inferioară a unei amfore, lucrată dintr-o pastă fină de culoare roșiatică. Suprafața sa exterioară are un luciu și este brăzdată de linii orizontale foarte fine trasate. Vasul a fost lucrat pe o roată de mînă. În interior are urme puternice de netezire, oblice și orizontale (pl. XXIII).

Ținînd seama de complexul arheologic în care a fost descoperit, ca și de unele detalii ale formei sale, acest fragment de amforă se datează în secolul al VIII-lea. Faptul că această amforă este lucrată pe o roată de mînă, într-o tehnică destul de stîngace, credem că ea provine dintr-un atelier provincial mai modest din zona vest-pontică sau de la Dunărea de jos și nu reprezintă un produs de import din Bizanț.

¹¹⁷ A.L. Iacobson, *Раннесредневековый Херсонес*, МИА,

63, Moscova—Leningrad, 1959, p. 313, fig. 168 și p. 314.

C. CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA CĂRAMICII

Ținând seama de cele expuse mai sus se poate afirma că majoritatea ceramicii descoperită în cele două așezări cercetate de noi la Bucov își are originea în ceramica romană provincială. Alături de numeroasele forme care își găsesc corespondențe în ceramica de uz comun a provinciilor romane de la Dunărea de Jos, apar și forme de vase care s-au dezvoltat din ceramica lucrată cu mâna de tradiție dacică sau din ceramica lucrată cu mâna adusă de slavi. Repertoriul ceramic al așezărilor de la Bucov se îmbogățește și cu unele elemente de origine moesică (după cum vedește prezența ceramicii caolinoide cu decor incizat și fragmentele de urcioare amforoidale pictate cu ocru), precum și cu unele forme introduse pe teritoriul țării noastre de populații de origine nomadă trecute încă în timpul șederii lor în zona nord-pontică la o viață semisedentară sau chiar sedentară. Prin contactul cu noii veniți și prin asimilarea treptată a acestora, populația veche românească și-a îmbogățit repertoriul ceramic cu forme, motive ornamentale și tehnici de lucru noi, asupra cărora însă și-a pus amprenta sa specifică.

Asupra repertoriului ceramic local, care a asimilat și unele elemente străine, în secolele VIII—X se exercită o permanentă influență bizantină care pătrunde fie prin filieră sud-slavă, fie direct.

Influența bizantină a ajuns în zona subcarpatică a României din diferite direcții din vestul și din estul Peninsulei Balcanice, de pe teritoriul Greciei sau direct din Bizanț. Ea va menține stadiul avansat al producției ceramice la populația veche românească din această parte a țării, care în ciuda tuturor vicisitudinilor a reușit să păstreze tehnica avansată a olăritului din epoca romană provincială (roata rapidă). Datorită acestui fapt producția ceramică de la Bucov (ca și din celelalte așezări vechi românești similare) se situează în secolele VIII—X la un nivel superior față de majoritatea teritoriilor învecinate cu țara noastră și chiar față de Europa Centrală.

X.

OBIECTELE DE UZ CASNIC

Printre obiectele de uz casnic includem cuțitele, topoarele, pietrele de ascuțit, rișnițele, amnarele, gălețile de lemn etc.

a. Dintre obiectele de uz casnic categoria cea mai numeroasă o constituie *cuțitele*. Ele sînt de dimensiuni și forme diferite (fig. 92). Toate au coada terminată într-un spin dreptunghiular sau aproape pătrat în secțiune care se înfîngea într-un mîner de lemn sau mai rar de os.

Majoritatea au spinarea dreaptă și tăișul puțin curbat spre vîrf. La unele exemplare în apropierea mînerului spinarea are o cocoasă, altele, mai rar însă, au spinarea curbă și tăișul aproape drept.

La două exemplare tăișul este despărțit de spin printr-un fel de guler (fig. 92/4, 12). Ambele cuțite au fost descoperite în complexe construite la suprafața solului, ceea ce ne face să credem că despărțirea tăișului de spin printr-un guler este caracteristică pentru secolul al X-lea.

O mențiune aparte merită un cuțit cu mînerul de fier, avînd capetele terminate în două volute (fig. 92/21). Acest tip de cuțit este cunoscut pe teritoriul Poloniei (la Gledzianówek, Bonikowo și Biskupin) încă din secolul al VI-lea¹¹⁸. Unele din acestea puteau fi agățate la briu¹¹⁹. Cuțite similare s-au descoperit și în necropole din secolul al VIII-lea la Szob Alattyán, Romonya și la Želovce (Slovacia)¹²⁰. Cuțite cu mînerul terminat în volute au fost descoperite și în așezările de

¹¹⁸ K. Jazdzewski, *Wzajemny stosunek elementow slowianskich i germanskich w Europie srodkowej w czasie od najscia Hunow az do usadowienia sie awarow nad srodkowym Dunajem*, în *Prace i Materialy Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Lodzi*, Seria Archeologiczna, 5, p. 65, fig. 8 și p. 68, fig. 11.

¹¹⁹ K. Jazdzewski, *op. cit.*, p. 65, fig. 8/4; Z. Čilinská, *op. cit.*, p. 225.

¹²⁰ Z. Čilinská, *op. cit.*, M. 839/1, p. 255; I. Kovrig, *op. cit.*, pl. XXII, M. 287/18; Idem, în *Cemeteries of the Avar Period*, 1, p. 163, fig. 3 M. 25 nr. 15; A. Kiss, în *Cemeteries of the Avar Period*, 2, Budapesta, 1977, pl. LVI. M. 96/6.

la Alcedar, Brănești I și Trebujeni din R.S.S. Moldovenească, unde ele sînt datate în secolele VII—IX¹²¹. Un cuțit de fier de o execuție primitivă care imită însă exemplare mai bine lucrate provine din așezarea fortificată de la Novotroițk¹²², unde acest exemplar se datează în secolele VIII—X. Un cuțit cu volute a fost descoperit și la Garvăn-Dinogetia¹²³. Exemplarul nostru a fost descoperit în așezarea Bucov-Rotari, dependința nr. 3, și poate fi datat aproximativ pe la mijlocul secolului al X-lea.

Din cele relatate mai sus reiese că originea acestui tip de cuțit trebuie căutată pe teritoriul Poloniei, unde el apare încă pe la mijlocul sau în cea de-a doua jumătate a secolului al VI-lea. De aici, din partea centrală a Poloniei, acest tip de cuțit s-a difuzat în secolele următoare spre est și spre sud, în secolul al X-lea asemenea exemplare fiind întîlnite și la Bucov-Rotari și Dinogetia.

b. Alte obiecte casnice frecvent întîlnite sînt *pietrele de ascuțit*. Au fost descoperite trei pietre de ascuțit în așezarea Bucov-Rotari și 24 în așezarea Bucov-Tioca.

Pietrele de ascuțit erau din șist verde sau dintr-o gresie fină alburie. Pietre de ascuțit din ambele roci se întîlnesc din cele mai vechi complexe pînă la cele mai noi. Pietrele din șist verde însă sînt mai frecvente. În afară de acestea, uneori se foloseau pentru ascuțit și pietre de riu, sau o piatră de gresie de munte cu multă mică (pl. XXV/5—9; 11, 12, 14).

c. Deși fără îndoială *topoarele* au fost frecvent întrebuintate la Bucov (ținînd seama de pădurile din jurul așezării) au fost descoperite numai două exemplare fragmentare. Tăișul unui topor de dimensiuni mai mici a fost descoperit în așezarea Bucov-Tioca, casa nr. 11 (fig. 30/18) și se datează în secolul al X-lea. Al doilea fragment de la un topor de dimensiuni mai mari provine din așezarea Bucov-Rotari, casa nr. 9, și se datează la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea (fig. 30/10).

Trebuie să menționăm însă faptul că pietrele de ascuțit, cuțitele și topoarele aveau o dublă sau multiplă întrebuintare.

d. În așezările de la Bucov au fost descoperite în total patru *amnare*. Trei dintre ele sînt făcute dintr-o bară din care pornesc două brațe curbate cu capetele răsucite în formă de volute. Partea lucrătoare (spinarea) este îngroșată în exterior, iar spre interior, în locul unde se prinde amnarul pentru a-l lovi de cremene spre a scoate scînteii, are o apucătoare (fig. 92/22, 23) uneori ca un fel de limbă (fig. 92/24). La exemplarul de la Bucov, limba este adăugată. Două dintre aceste amnare (fig. 92/23, 24) se datează în secolul al X-lea, iar al treilea se datează în a doua jumătate a secolului al IX-lea (fig. 92/22).

Al patrulea amnar are forma unui dreptunghi cu laturile lungi arcuite (fig. 92/25). Acest exemplar a fost descoperit în ultimele depuneri din epoca feudală timpurie ale așezării Bucov-Tioca și poate fi datat în a doua jumătate a secolului al X-lea.

e. Pentru prepararea făinii erau folosite *rișnițe* acționate manual. În așezarea Bucov-Tioca au fost descoperite fragmente de rișnițe în bordeiele nr. 2, 9, 18, 19 și în casele nr. 3, 8, 11, 18, 20, 28. Marea majoritate a fragmentelor de rișnițe descoperite în complexele de mai sus sînt din piatră de calcar, conținînd multe cochilii de melci (pl. XXV/13). Doar în bordeiul nr. 9 au fost descoperite fragmente dintr-o rișniță lucrată dintr-o rocă mai dură, conținînd multă mică (pl. XXV/10).

În așezarea Bucov-Rotari au fost descoperite doar două fragmente de rișnițe din calcar, în casa nr. 2.

Rișnițele ca și pietrele de ascuțit apar începînd din complexele cele mai vechi și pînă în complexele cele mai noi.

f. O altă categorie de obiecte casnice o constituie *gălețile de lemn*, documentate atît în așezarea Bucov-Rotari, cit și în cea de la Bucov-Tioca. Aceste găleți de lemn erau făcute din doage prinse laolaltă cu cercuri de fier. De două părți, în partea superioară, aveau cîte o ureche de care se agăța toarta.

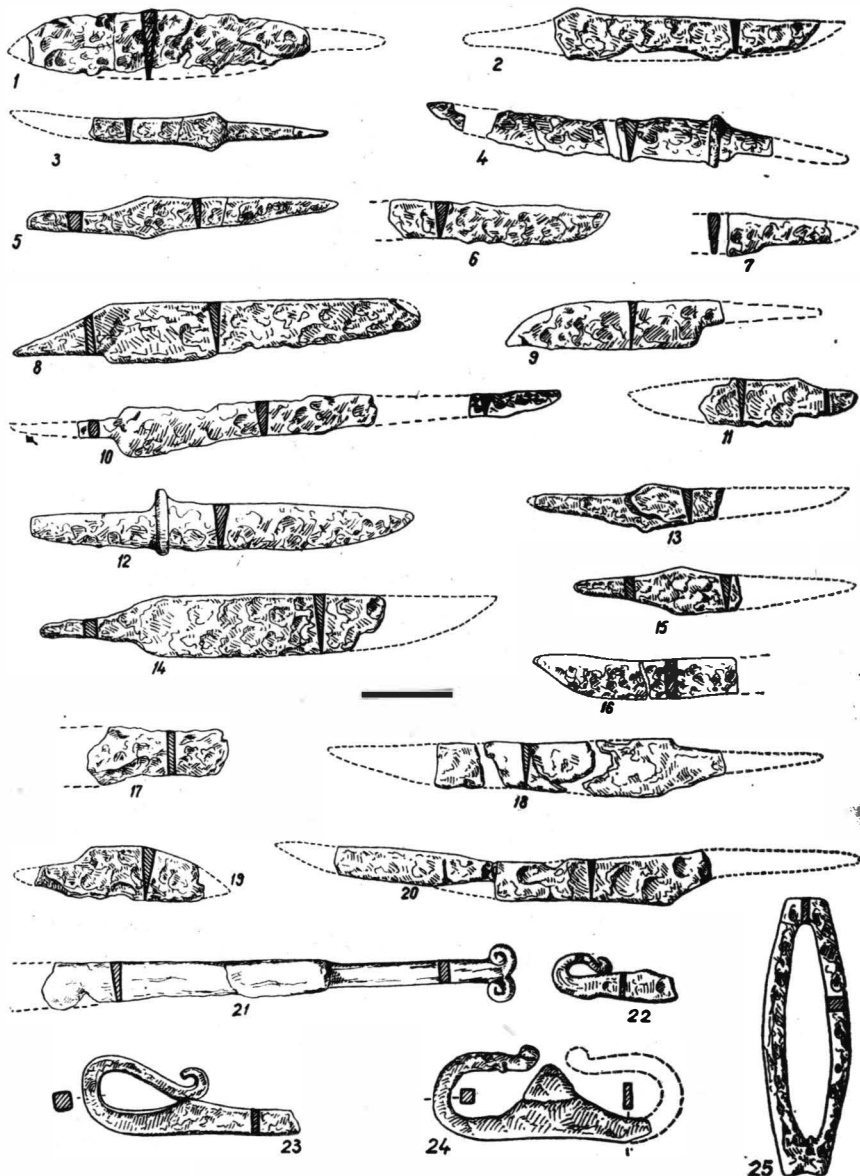
¹²¹ G. B. Feodorov, *Население прутско-днестровского междуречья в I тысячелетии н.э.*, MIA, 89, p. 371, pl. 65/1.
I. A. Rafalovici, *Славяне VI—IX веков в Молдавии*, Chișinău, 1972, p. 182—183.

¹²² I. I. Liapușkin, *Городище Новотроицкое*, MIA, 74, 1958, p. 23, fig. 10/7 și p. 327, pl. XCIII/10.

¹²³ I. Barnea, în *Dinogetia*, I, p. 82, fig. 42/9, considerat ca uncută pentru prelucrarea lemnului.

Fig. 92 *Cuțite și amnare de fier. Bucov-Tioca.* 1 bordeiul 18 (sec. IX); 2 bordeiul 12 (sec. VIII); 3 casa 8 (sec. X); 4 casa 10 (sec. X); 5, 6 casa 12 (sec. IX-X); 7, 10, 12 casa 11 (sec. X); 8, 9, 17 casa 7 (sec. X); 11 bordeiul 9 (sec. IX); 13, 14 secțiunea XIVa (1969) caroul 3, -0,60, în apropierea casei 21 (sec. IX-X); 15, 19 casa 14 (sec. X); 16 secțiunea nr. VII, caroul 50, -0,80 m (în nivelul II corespunzător bordeielor); 22 casa 6 (sec. IX); 25 secțiunea VII, caroul 35, -0,40 m (sec. X). *Bucov-Rolari.* 18 bordeiul 1 (sec. IX); 20 groapa de acces a cuptorului de piine; 21 dependența nr. 3 (sec. X); 24 dependența nr. 2 (atelier de fierărie din secolul al X-lea); 23 secțiunea „J”, caroul 16, -0,40 (sec. X).

În diferitele complexe cercetate de noi au fost descoperite doar fragmente de la cercurile care țineau doagele, urechiușe de care se agăța toarta, fragmente de toarte sau de ornamente de fier aplicate peste doage în exterior (fig. 93).

Fragmentele de toartă descoperite sînt fie netede cu secțiunea dreptunghiulară și aproape pătrată spre locul de prindere, sau pătrate în secțiune și răsucite. Ele își găsesc analogii apropiate în depozitul de unelte și arme descoperit la Dragoslaveni¹²⁴.

După fragmentele de cercuri de care dispunem, forma exactă a găleților de lemn este greu de reconstituit. Pe baza unor fragmente provenite de la o găleată de lut care imită fidel o găleată de lemn, descoperită în așezarea Bucov-Tioca, bordeiul nr. 19, putem deduce că unele aveau forma cilindrică. Altele (judecînd după fragmentul de cerc descoperit în groapa nr. 2 (fig. 93/27) aveau forma unui cilindru aplatizat, gura și fundul lor descriind un oval.

¹²⁴ Maria Comșa și Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperit la Dra-*

gosloveni, SCIV, 20, 3, 1969, p. 430, fig. 4 și p. 432. Unele torți sau piese ar putea proveni și de la căldări de fier.

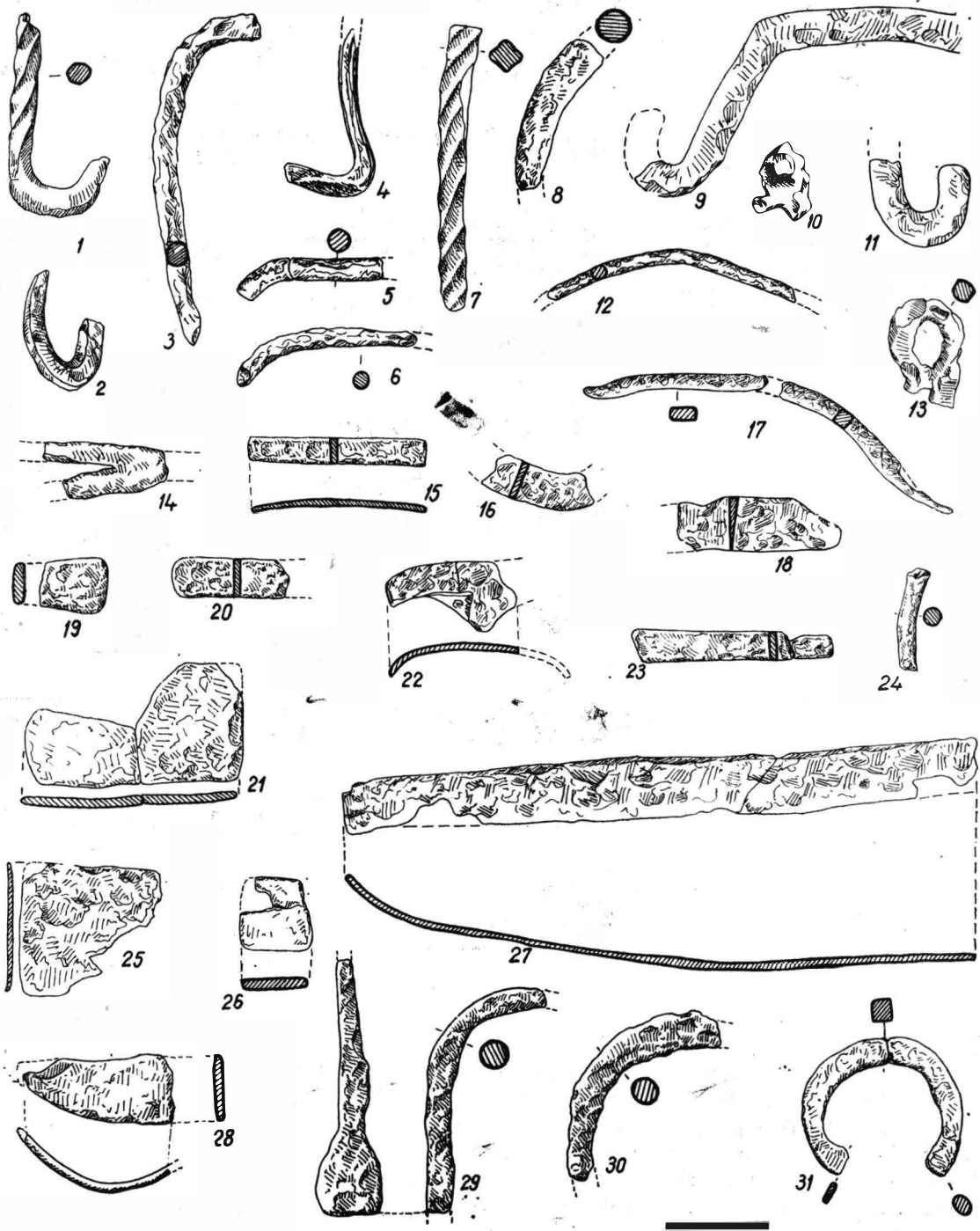

Fig. 93 Fragmente de toarle și de cercuri, diferite ornamente de fier de la găleși de lemn. Bucov-Rotari. 1 casa 6; 3 casa 4; 10, 13 dependința nr. 2; 24 dependința nr. 5 (atelier de fierărie); 26 secțiunea „R”, caroul 10, -0,70 m (în nivelul de locuire al bordeiilor). Bucov-Tioca. 2, 18 casa 1; 5, 25 bordeiul 3; 6 secțiunea IV, caroul 4, -0,40 m (nivelul de locuire al caselor adâncite); 7-9, 11, 31 casa 14; 12 casa 7; 14, 19, 20, 21 bordeiul 2; 15 bordeiul 9; 16, 22 casa 11; 17 casa 12; 18 casa 1; 27 groapa nr. 2; 28 bordeiul 9; 29, 30 casa 17.

Gălețile de lemn se datează în general, în spațiul carpato-dunărean, în secolul al VIII-lea și pînă în primul sau eventual primele decenii ale secolului al X-lea ¹²⁵.

Ținînd seama de complexe în care au fost descoperite, gălețile de lemn de la Bucov se datează din a doua jumătate a secolului al VIII-lea și pînă în secolul al X-lea inclusiv.

XI.

INSTRUMENTE PENTRU MĂSURAT GREUTATEA

În așezarea Bucov-Rotari, în groapa din dependența nr. 3, au ieșit la iveală două piese de fier care provin de la un cîntar. El era format dintr-o bară, care avea la un capăt un cîrlig de care atîrna materia pentru cîntărit, iar pe cealaltă parte se afla gradația pe care se plimba un dispozitiv cu un cîrlig de care era atîrnată o greutate.

În săpătură a fost descoperit cîrligul care ținea materia ce urma să fie cîntărită și cîrligul de care era atîrnată greutatea care se plimba pe bara gradată (fig. 94/1—2). Cîntarul de la Bucov-Rotari funcționa pe principiul cîntarelor cu brațele inegale (fig. 94/3) ¹²⁶.

În bordeiul nr. 1 din așezarea Bucov-Tioca a fost descoperită o mică sferă de plumb care are incizată pe o parte un semn alfabetiform, iar pe de altă parte trei linii verticale. Pe părțile unde se află semnele menționate mai sus sfera este împărțită în două printr-o linie incizată (fig. 94/4). Întreaga suprafață a sferei este parcă tăiată în încercarea de a-i da o formă cit mai regulată.

Credem că această sferă a servit ca greutate pentru cîntărirea unor lucruri mărunte și prețioase.

Un pond similar, datînd din a doua jumătate a secolului al X-lea, a fost descoperit și la Slon-Prahova în clădirea cnezială nr. 1.

Ponduri similare, dar dintr-o perioadă mai tîrzie (secolele XI—XII), folosite pentru cîntărirea argintului, au fost descoperite pe teritoriul Poloniei la Szczecin și Kołobrzeg-Budzistovo ¹²⁷.

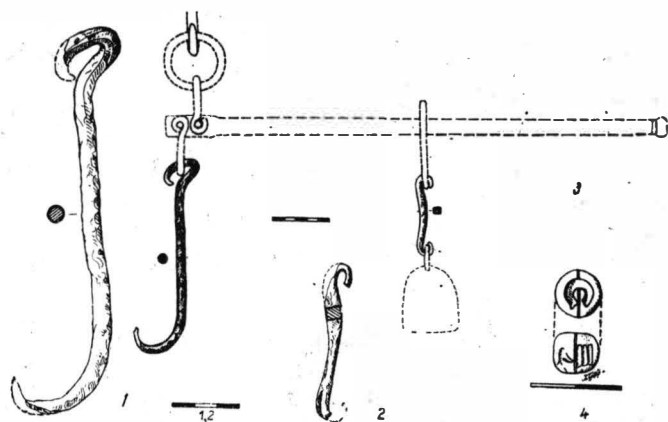

Fig. 94 Instrumente pentru cîntărit. Bucov-Rotari. 1, 2 depen. dința nr. 3, piese de fier de la un cîntar (sec. X); 3 cîntarul reconstituit cu piesele de la nr. 1 și 2. Bucov-Tioca. 4 bordeiul 1 pond de plumb (sec. VIII—IX).

¹²⁵ Astfel de găleți sînt cunoscute în numeroase necropole din epoca avară tîrzie de la Dunărea mijlocie. Pentru necropole morave, cf. Vojtech Budinsky-Krička, *Slawische Hügelgräber in Skalica*, Bratislava, 1959, pl. XII/14; XI C/10; XXVI/10; XXVII/6; XXXI/2; XXXIII/10; XXXVI/7; XXXVIII/15; Josef Poulik, *Staroslovanská Morava*, Praga, 1948, pl. XLVIII/5; pl. LVIII/3, 4; LXI/2—9; LXII/2—9; LXIII/23; LXXVII/1—4; Vilem Hruby, *Stare Mesto velkomoravske pohrebisla „na valach“*, Praga, 1955, p. 151—160, rez. rus p. 333 și rez. german p. 351; pl. 50/1—4; 51/3; 59/3; 65/17; 68/1—6; idem, *Stare Mesto Velkomoravske Velehrad*, p. 83, fig. 36/1—4; Bohuslav Chropovsky, *Slovanske pohrebisla v Nitre-Lupke*, Sl. A, X, 1, 1962, p. 213, fig. 24. Cercuri și toarte de fier de la găleți de lemn au apărut și în unele necropole din Bulgaria, cf. Jivka Vijarova, *Славяне и прабългари*, fig. 72/9, 10 p. 121; fig. 102/2, p. 162; fig. 147/2—4, p. 235; fig. 211/2 p. 335; Dimităr

II. Dimitrov, *Новооткрыт раннобългарский некропол*, p. 68, fig. 13.

Pe teritoriul țării noastre piese de fier de la găleți de lemn au apărut în necropolele tumulare din secolele VIII—IX de la Someșeni-Cluj (cf. M. Macrea, *Necropola slavă de la Someșeni*, Materiale, V, 1959, p. 522, fig. 3) și Nușfalău (cf. Maria Comșa, *Săpăturile de la Nușfalău*, Materiale, VII, 1961, p. 521, fig. 2), în necropola birituală de la Obîrșia-Olt (cf. Octavian Toropu și Onoriu Stoica, *La nécropole préfeodale d'Obîrșia-Olt (Note préliminaire)*, Dacia, N.S, XVI, 1972, p. 174, fig. 10/1), precum și în depozitul de la Dragoslaveni cf. mai sus, nota 6.

¹²⁶ Cîntare similare celui de la Bucov, cf. la B. A. Kolcin, *op. cit.*, p. 162, fig. 134 și p. 164 fig. 136.

¹²⁷ Witold Hensel, *Ślowiańszczyzna wczesnośredniowieczna*, ed. a III-a, Warszawa, 1963, p. 547, fig. 482/23 și p. 555, fig. 489/3.

1. Podoabele

În general la Bucov au apărut relativ puține podoabe, totuși față de alte așezări datînd aproximativ din aceeași vreme, cercetate pînă acum, din care podoabele lipsesc cu totul, în așezările de la Bucov putem spune că ele au apărut într-o cantitate apreciabilă. În așezările de la Bucov s-au descoperit podoabe de metal, în special de bronz, de sticlă și rar de lut.

a) *Podoabele de sticlă* sînt reprezentate în primul rînd prin numeroase mărgelile de diferite tipuri.

Ne vom referi în primul rînd la un șirag, descoperit în groapa nr. 2 cu arsură în ea, secțiunea „X” așezarea Bucov-Rotari. El constă dintr-o mărgea mai mare cilindrică și din 108 mărgelile mici

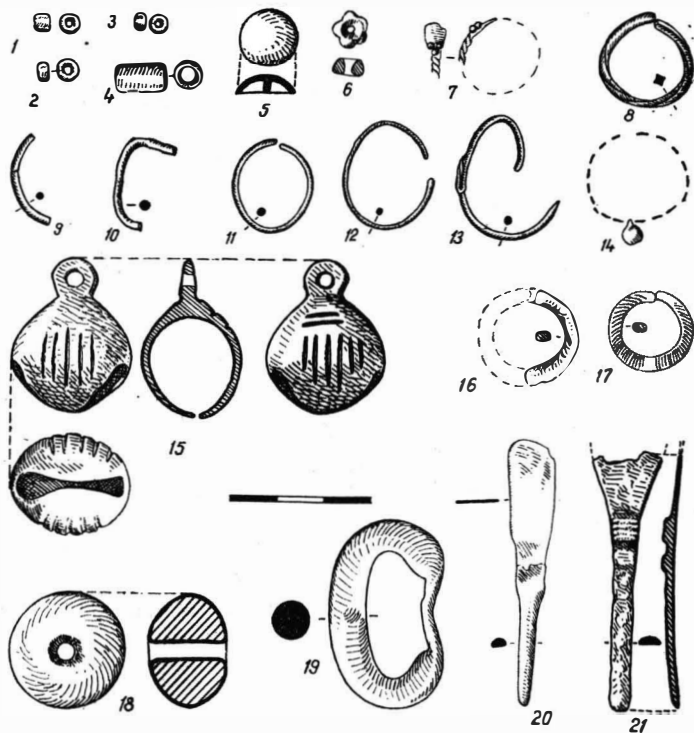

Fig. 95 Podoabe de sticlă (1-4), lut (18), bronz (5-17), 19, 20 și fier (21). Bucov-Rotari. 1, 2 casa 1 (sec. IX); 3 dependența nr. 2 atelier de fierărie (sec. X); 4 groața nr. 2 (sec. IX); 6 dependența nr. 3 în umplutura gropii (sec. X); 7 bordeul 1 (sec. IX); 9 casa 9 (sec. IX-X); 10, 21 casa 3 (sec. IX-X); 16 casa 4 (sec. X); 20 secțiunea „U” caroul 1, -0,55 m (nivelul corespunzător bordeielor, sec. VIII-IX). Bucov-Tioca. 5 bordeul 2 (sec. VIII); 8 bordeul 23 (sec. VIII-IX); 11, 19 bordeul 3 (sec. VIII-IX); 12, 13 bordeul 1 (sec. VIII-IX); 14 casa 6a (sec. IX-X); 15 casa 6 (sec. IX); 17 casa 4a (sec. X); 18 casa 8 (sec. X).

din pastă sticloasă albă, opacă, de forma unor sfere turtite sau ușor cilindrice, unele exemplare prezentînd în ceea ce privește forma neregularități (fig. 95/4 și pl. XXVI/1, 2).

Alte două mărgelile de același tip și culoare s-au găsit lingă vatra în groapă a casei nr. 1 din aceeași așezare, iar o mărgea de același fel a ieșit la iveală în atelierul de fierărie (dependința nr. 2) (fig. 95/1-3).

Mărgelile de același tip cu cele descrise mai sus s-au descoperit în necropolele morave de înhumăție de la Blučina, și Staré Mesto¹²⁸.

¹²⁸ Josef Poulik, *Staroslovanská Morava*, Praga, 1948, pl. XXV/1 și XXXVII/2; Vilém Hruby, *Staré Mesto velko-*

moravské pohřebište . . ., pl. 83/33.

Pe baza analogiilor ca și pe baza contextului arheologic și a poziției stratigrafice a complexelor în care apar, mărgelile amintite mai sus se datează în a doua jumătate a secolului al IX-lea și în secolul al X-lea.

O altă mărgea lucrată din pastă sticloasă de culoare verde opacă, avind o formă prismatică cu colțurile rotunjite, a apărut în casa nr. 5. Mărgelile asemănătoare ca formă și culoare au fost descoperite și în necropola moravă de la Blučina¹²⁹. Pe baza acestei analogii ca și pe baza poziției stratigrafice a locuinței în care a fost găsită, ea poate fi datată în a doua jumătate a secolului al IX-lea (pl. XXIV/4).

În sfârșit, două mărgelile s-au găsit și în bordeiul nr. 1. (Bucov-Rotari). Prima este lucrată dintr-un mic vălătuc de sticlă de culoare verzuie, prezentind o formă cilindrică cu mici ridicături și adîncituri oblice, a cărei suprafață e străbătută de un fir lucrat dintr-o pastă gălbuie, care pornește în spirală de la un capăt la altul, obținindu-se astfel un plăcut joc de culori (pl. XXIV/2 și pl. XXVI/6). Mărgelile de aceeași formă, lucrate în același fel și prezentind aceleași culori, au fost descoperite în necropolele morave de la Vranovice¹³⁰, Staré Mesto¹³¹, în Bulgaria în necropolele de la Bukjovți și Vilcedrîm¹³², precum și la Ciumburd¹³³.

A doua mărgea constă din patru părți ușor tronconice unite între ele. Ea este lucrată din pastă sticloasă de culoare verzuie, opacă, cu dungi alburii (pl. XXIV/5 ; pl. XXVI/5).

Aceste două mărgelile pe baza poziției stratigrafice a bordeiului nr. 1 în care au fost găsite și a contextului arheologic se datează aproximativ pe la mijlocul secolului al IX-lea.

Din același bordei mai provin două bucăți mici de sticlă. Una, de culoare albastră închisă, opacă, are forma discoidală, rotunjită intenționat, iar a doua este de culoare verzuie opacă.

În așezarea Bucov-Tioca s-a descoperit o singură mărgea în bordeiul nr. 1. Ea este de culoare albastră închisă, opacă, și are forma așa-numită de „sîmbure de pepene” (pl. XXIV/1 ; pl. XXVI/3). Acest tip de mărgea este frecvent în necropolele avare tîrzii din bazinul Dunării Mijlocii și rar apare și în unele necropole morave¹³⁴. Astfel de mărgelile, dar de culoare albastră deschisă, translucidă, sînt documentate și în necropola de înhumăție de la Novi Pazar¹³⁵.

Pe teritoriul țării noastre acest tip de mărgea e documentat în necropola de la Obirșia-Olt¹³⁶. În zona Dunării Mijlocii, unde acest tip de mărgea este mai bine cunoscut, se datează în secolul al VIII-lea, mai ales în a doua jumătate a acestui secol și durează cel mai tîrziu pînă în anul 830¹³⁷.

În afară de mărgelile, în seria podoabelor de sticlă includem un fragment de brățară de sticlă descoperită în dependența nr. 4 (care era totodată și atelier de fierărie) din așezarea Bucov-Rotari. Ea este lucrată din sticlă albastră deschisă translucidă. Ea are secțiunea în forma unui triunghi cu colțurile rotunjite. Suprafața sa are decor incizat, format dintr-o linie orizontală pe mijloc (pe muchie), două distanțate între ele pe un versant al suprafeței și o alta spre marginea celuilalt versant (pl. XXIV/6 ; pl. XXVI/8 a-b).

Brățări de o culoare apropiată și cu un profil asemănător au fost descoperite și la Păcuiul lui Soare și Garvăn, dar, spre deosebire de brățara de la Bucov-Rotari, acelea nu au pe suprafața lor nici un fel de ornament¹³⁸.

b) *Podoabele de lut* sînt reprezentate printr-o singură mărgea, descoperită în așezarea Bucov-Tioca, casa nr. 8¹³⁹. După poziția stratigrafică a complexului în care a fost găsită, ea poate fi datată în secolul al X-lea (p. XXVI/7).

c) *Podoabele de metal* sînt reprezentate mai ales prin inele de tîmplă. Cele mai multe sînt formate dintr-o verigă simplă.

Două asemenea exemplare au fost descoperite în așezarea Bucov-Rotari. Unul din ele a apărut în casa nr. 3, iar celălalt în casa nr. 9. Ambele pot fi datate în a doua jumătate a secolului al

¹²⁹ Idem, *Staroslovanská Morava*, pl. XXXIX/22.

¹³⁰ *Ibidem*, pl. XXXVII și XXXIX/42 ; XLIII/4, 8.

¹³¹ Vilém Hruby, *Staré Mesto, velkomoravské pohrebiště*, pl. 85/65.

¹³² Jivka Vjarova, *Славянски и славяно-български селища*, fig. 101 a.

¹³³ A. Dankanits și I. Ferenczi, *op. cit.*, p. 608, fig. 3/4.

¹³⁴ J. Poullk, *Staroslovanská Morava*, pl. XXXIX/A, 13.

¹³⁵ Stancio Stancev, *Некрополът до Нови Пазар*, Sofia, 1957, p. 96 și pl. XXV/11 ; idem, *Новый памятник ранней болгарской культуры (К вопросу о праболгарях)*, XXVII, 1957, fig. 4/16. Mărgelile de la Novi Pazar își găsesc analogie în Crimeea în necropola Eksi-Kermen ca și în înmormîntările în nișe de la Dmitrovo (U.R.S.S.). Mulțumim și pe această cale lui K. M. Skalon de la Muzeul Ermitaj din

Leningrad, care ne-a dat posibilitatea de a studia acest material.

¹³⁶ Octavian Toropu și Onoriu Stoica, *op. cit.*, p. 169 fig. 6/1.

¹³⁷ J. Hampel, *Altertümer . . .*, III, pl. 72, M. 69 nr. 15 ; pl. 91, M.10 nr. 4 ; pl. 468, M. 90 nr. 4—9, 12—13 ; pl. 469, M. 97 nr. 6—17 ; pl. 493, M.449 nr. 11 și M.450 nr. 1 ; Nándor Fettlich, *op. cit.*, fig. 21/17—19, 24—26 ; fig. 22/13—22 ; fig. 23/42—50 ; fig. 31/4—11 și altele. În legătură cu datarea acestui tip de mărgea am primit informații verbale de la Gyula Török, de la Muzeul național din Budapesta, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹³⁸ Petre Diaconu, în *Păcuiul lui Soare*, p. 150, fig. 61 ; Eugen Comșa, în *Dinogetia*, I, p. 307, fig. 175/6.

¹³⁹ Mărgelile de lut sînt amintite și în necropola de înhumăție de la Ciumburd ; cf. A. Dankanits și I. Ferenczi, *Săpăturile de la Ciumburd*, Materiale, VI, 1954, p. 607.

IX-lea și începutul secolului al X-lea. Alte trei exemplare au fost descoperite în așezarea Bucov-Tioca. Două dintre ele au ieșit la iveală în bordeiul nr. 1, iar al treilea în bordeiul nr. 3. Ambele bordeie se datează la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea (fig. 95/9—13).

Acest gen de podoabă este cunoscut în necropolele avare târzii, în cele morave, precum și în necropolele de înhumăție de la Novi Pazar, Kiulevcia și altele deci în complexe care se datează în secolul al VIII-lea și în secolul al IX-lea¹⁴⁰.

Ținând seama de contextul arheologic în care ele apar, inelele de tîmplă în formă de verigă simplă deschisă, lucrate din sîrmă de bronz de la Bucov, putem să le datăm la sfârșitul secolului al VIII-lea, în secolul al IX-lea și la începutul secolului următor.

Un alt inel de tîmplă provine din bordeiul nr. 23 al așezării Bucov-Tioca. El este lucrat dintr-o sîrmă de bronz pătrată în secțiune și apoi răsucită. El își găsește analogii în necropolele de la Pilismarót (în Ungaria) și Želovce (în Slovacia)¹⁴¹. Pe baza acestor analogii ca și pe baza poziției stratigrafice a bordeiului în care a fost descoperit acest tip de inel de tîmplă se datează la sfârșitul secolului al VIII-lea și la începutul secolului următor (fig. 95/8).

În așezarea Bucov-Tioca (casa 6 a) a mai fost descoperită o mică piesă de bronz turnată, care constituie pandantivul unui inel de tîmplă (fig. 95/14). Exemplarul poate fi datat în secolul al IX-lea și în primul deceniu al secolului al X-lea.

O atenție deosebită merită un mic fragment dintr-un inel (?) lucrat din argint. Veriga a fost lucrată din două sirme răsucite avînd capetele lățite pe care era fixat șatonul. Lîngă șaton de o parte și de alta se aflau cîte trei granulații dispuse în triunghi (fig. 95/7). Astfel de inele cu cîte trei granule de o parte și de alta a șatonului sînt cunoscute încă de la sfârșitul secolului al VII-lea la Gimbaș¹⁴² și ele continuă apoi pînă în secolul al IX-lea.

În sfîrșit, printre podoabele de metal amintim încă un pandantiv-clopoțel (zurgălău) de bronz, descoperit în casa nr. 6 (puțin adîncită) în așezarea Bucov-Tioca. El are forma unei sfere turtite. Pe partea inferioară are o despicătură, capetele căreia se termină în cîte o mică gaură. Pe o parte sînt incizate cinci linii verticale, iar pe partea cealaltă are șase linii verticale și două linii horizontale deasupra, executate tot prin incizie (fig. 95/15).

Pandantive-clopoței, de o formă asemănătoare, cu ornament de linii verticale adîncite se cunosc în unele necropole din nord-estul Bulgariei¹⁴³. Analogii apropiate, dar nu identice sînt cunoscute și în necropola din secolele VIII—IX de la Verhne Saltovo, precum și în cele de la Pécsvárád-Göztéglagyár și Polanca, din secolele VIII—IX, și de la Bezdud, databilă la începutul secolului al X-lea¹⁴⁴.

Pandantivul-clopoțel de la Bucov-Tioca se deosebește de exemplarele documentate în necropolele avare târzii, precum și de cele din necropolele morave. Acestea au forma globulară, iar pe partea inferioară au cîte două despicături dispuse în cruce, capetele cărora sînt terminate în mici găuri. Unele din ele au ornament de linii incizate, dispuse însă radiar începînd de la un cerc incizat care înconjoară găurile aflate la capătul despicăturii¹⁴⁵. De asemenea pandantivele de la Bucov prezintă deosebiri și față de pandantivele clopoțel descoperite în așezarea de la Garvăn ca și din celelalte complexe din zona carpato-danubiană. Pandantivele-clopoțel de la Garvăn au partea superioară teșită fără ornament, în general și partea inferioară bombată despicată în cruce. Cîteva exemplare de la Garvăn, globulare sau ovoidale, ornamentate prin incizie sau cu fir aplicat¹⁴⁶ (pe care le socotim anterioare celor piriforme) sînt și ele deosebite de exemplarul de la Bucov.

În funcție de datele de care dispunem pînă în prezent, pandantivul-clopoțel de la Bucov se încadrează din punct de vedere cronologic în a doua jumătate a secolului al IX-lea.

Un alt gen de podoabă îl constituie un fel de verigi de bronz lucrate prin turnare. La Bucov au fost descoperite două asemenea verigi. Prima, păstrată numai jumătate, provine din casa nr. 5 (puțin adîncită) din așezarea Bucov-Rotari. Veriga este pe o parte deschisă, avînd capetele subțiate și rotunjite. Pe partea opusă deschizăturii veriga este îngroșată, și rotundă în secțiune, iar spre capete secțiunea ei prezintă un oval cu capetele ascuțite (fig. 95/16).

¹⁴⁰ J. Hampel, *Allerthümer* . . . , III, pl. 98, M.2, 5; 100, 12—16; 185, M.7, 8—10; 189, M. 20, 6, 7; 193, M.53, 4, 5; 226, M.415, 1, 2; 353, 4; 358, M. 5, 6; 381, 2, 4; 468, M.90, 1, 2; etc. *Cemeteries of the Avar Period*, I, p. 25 fig. 13, M.156, 1, 2; p. 26, fig. 14, M.162, 8; K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei sec. IV—XIII*, București, 1958, p. 74, fig. 12/4, 8, 12 și p. 80 fig. 16/20; Stancio Stancev, *Некрополът до Нови Пазар*, pl. XXV/1, 2; Jivka Vjarova, *Славяне и прабългари*, fig. 53/8, p. 99; fig. 103/3, p. 163, și altele,

¹⁴¹ Nándor Fettich, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót Basaharc*, Budapesta, 1965, p. 68, fig. 115/5, 6; A. Kiss,

Cemeteries of the Avar Period, 2, pl. XLV, M. 32; pl. XLVI, M. 37/5; Zlata Čilinská, *op. cit.*, p. 201, M. 141; p. 218, M. 341.

¹⁴² K. Horedt, *op. cit.*, p. 80, fig. 16/13.

¹⁴³ Jivka Vjarova, *Славяне и прабългари*, fig. 96/4, 5, p. 154; fig. 212/1 p. 336.

¹⁴⁴ J. Hampel, *Allerthümer* . . . III, pl. 256, 4; pl. 364, 3; A. Kiss, *Cemeteries of Avar Period*, 2, p. XLIII, M. C/7.

¹⁴⁵ J. Poullík, *Jižní Morava země dávných Slovanů*, Brno, 1948—1950, fig. 108, *Очерки Истории СССР III—IX вв*, Moscovia, 1958, p. 609.

¹⁴⁶ I. Barnea, în *Dinogelia*, I, fig. 169.

A doua verigă a fost descoperită în așezarea Bucov-Tioca în casa nr. 6 a (puțin adîncită). Ea are forma similară cu prima dar, spre deosebire de aceea, secțiunea sa e dreptunghiulară. Cele două extremități de lîngă porțiunea deschisă a verigii sînt mai înguste, iar pe mijloc, pe partea opusă deschizăturii e mai lată. Pe una din fețe, pe mijloc, are un fel de adîncitură, semicirculară în secțiune, de la care de o parte și de alta sînt incizate linii oblice (fig. 95/17).

În așezarea Bucov-Rotari, secțiunea „U”, caroul 1, la — 0,55 m de la nivelul actual, la baza stratului aparținînd epocii feudale timpurii a fost descoperit un ac de păr din bronz care are partea superioară lătită în forma unui triunghi mult alungit cu colțurile rotunjite și spinul (care se înghea în păr) semicircular în secțiune (fig. 95/20).

Un alt ac de păr, lucrat însă din fier, provine din aceeași așezare, casa nr. 3. Spinul acestui ac ca și al celui precedent descrie un semicerc în secțiune. Partea superioară este lătită și ruptă aproximativ pela jumătate. Probabil că ea a avut o formă triunghiulară sau romboidală. La baza părții lătite există două mici dreptunghiuri în relief, cel superior fiind ornamentat cu trei linii orizontale incizate (fig. 95/21).

Ace de păr cu capătul superior lătit există în Pannonia¹⁴⁷, acestea fiind o caracteristică a populației romanice panonice păstrată aici în epoca avară¹⁴⁸. Acele de păr descoperite la Bucov însă se deosebesc de cele din Pannonia, ceea ce ne face să credem că originea lor trebuie căutată în fostele provincii romane de la Dunărea Inferioară și nu la Dunărea Mijlocie.

O altă podoabă de bronz, se pare un fel de aplică, s-a descoperit în dependența nr. 3 de la Bucov-Rotari. Ea are forma unei rozete cu cinci petale, fiind găurită pe mijloc (fig. 95/6). După condițiile de găsire piesa se datează în secolul al X-lea¹⁴⁹.

În bordeiul nr. 2 de la Bucov-Tioca s-a descoperit o aplică de bronz de forma unui nasture rotund. Ea are partea superioară convexă, iar de pe mijlocul părții opuse (concave) pornește un spin pentru fixare (fig. 95/6). Ținînd seama de faptul că bordeiul în care a fost găsită aparține primei etape de locuire de la Bucov-Tioca, el trebuie datat în a II-a jumătate a secolului al VIII-lea¹⁵⁰.

Din seria podoabelor descoperite în așezările de la Bucov, mai fac parte încă două piese de bronz.

Prima este o bară de bronz lătită, trapezoidală în secțiune. Această bară este mai lată pe mijloc și se îngustează spre extremități avînd capetele rotunjite (fig. 96/1). Piesa este îngrijit lucrată, de aceea credem că ea a fost folosită pentru găteala capului. Ea a fost descoperită în așezarea Bucov-Rotari în casa nr. 5 și se datează în a doua jumătate a secolului al IX-lea.

A doua piesă este similară celei descrise mai sus, dar se află în stare fragmentară. Spre deosebire de prima ea are secțiunea dreptunghiulară, iar pe mijloc în partea superioară are o albiere de o parte și de alta latura prezentînd o arcuire avînd forma părții superioare a unei inimi (fig. 96/9). Acest fragment de „bandă” de bronz, ca și primul, credem că provine de la o piesă mai mare (de tipul celei dintîi) care ținea găteala capului. Ea a fost descoperită în așezarea Bucov-Tioca, în bordeiul nr. 17 și se datează pe la mijlocul secolului al IX-lea.

În sfîrșit, o sîrmă de bronz, rotundă în secțiune, ascuțită la un capăt și ruptă la celălalt, ar putea fi eventual spinul unui ac de păr, a cărui cap s-a rupt (fig. 96/10).

Acest fragment de sîrmă, îngrijit lucrat, provine din așezarea Bucov-Rotari, casa nr. 8, și se datează în a doua jumătate a secolului al IX-lea.

2. Obiectele de port

În așezările de la Bucov, obiectele de port sînt reprezentate mai ales prin diferite tipuri de *catarame*.

Dintre acestea amintim în primul rînd o cataramă aproape pătrată, dreptunghiulară în secțiune, descoperită în așezarea Bucov-Rotari, databilă în secolul al IX-lea¹⁵¹ (fig. 96/2).

¹⁴⁷ J. Hampel, *Allerthümer* ..., III, pl. 141/4; pl. 168/2, 8, 9.

¹⁴⁸ Kiss Attila, *Pannonia rómaikori lakossága népvándorlás kori helyben maradásának kérdéséhez*, în *A Janus Pannonius Museum Évkönyve, 1965*, Pécs, 1966, p. 81—123, idem, în *Cemeteries of Avar Period*, 2, pl. XIII, M. nr. 14/2 și M. nr. 18/2; pl. XXXII, M. 128/2; pl. L, M. 138/1.

¹⁴⁹ N. Fettich, *op. cit.*, p. 21, fig. 26/5 a-c), redă piese foarte apropiate de a noastră din necropola din secolul al VIII-lea de la Pilismarót, pe care le socotește mărgele. Din păcate nu precizează materialul din care au fost făcute.

¹⁵⁰ Un nasture asemănător la N. Fettich, *op. cit.*, p. 28, fig. 38/3 și p. 29.

¹⁵¹ Catarama asemănătoare se cunosc în necropola de la sfîrșitul secolului al VII-lea de la Gimbaș (Cf. K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei*, p. 80, fig. 16/1, 8, 15);

în secolul al VIII-lea (Octavian Toropu și Onoriu Stoica, *op. cit.*, fig. 8/5 p. 172); în numeroase necropole din epoca avară trizie (J. Hampel, *Allerthümer* ..., III, pl. 94/6; pl. 188, M.18 B, 6, 8, 10—13; pl. 359, M.7, 9; și în *Cemeteries of the Avar Period*, 1, p. 17 fig. 5, M.31, 14; p. 18 fig. 6 M.55, 1; p. 163 M.9, 2; p. 168 M.71, 1; p. 219, M. 59, 2; p. 326 M. 28, 2; p. 327, M. 37, 4); în necropola de la Novi Pazar, datată în secolul al VIII-lea (cf. Stancio Stancev, *Нови Пазар*, pl. XXIV/1, 2 și pl. XXVI/4); în necropola de incinerare de la Vrbovka (cf. Jivka Vîjarova, *Славянски и славяно-български селища*, 146, fig. 103) datată în secolul al IX-lea, precum și în așezarea de la Dridu (E. Zaharia, *op. cit.*, p. 127, fig. 53/3). Toate descoperirile de mai sus dovedesc că acest tip de cataramă avea o largă răspîndire geografică și o durată cronologică lungă, de la sfîrșitul secolului al VII-lea pînă în secolul al X-lea.

În bordeiul nr. 7 al aşezării Bucov-Tioca a apărut o cataramă rotundă de dimensiuni mai mici. Ținând seama de complexul în care a fost descoperită catarama se datează la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea. Această datare este sprijinită și de o analogie apropiată descoperită în necropola de la Novi Pazar¹⁵² (fig. 96/3).

Alte două cataramă de fier sînt rotunde și au partea unde se prinde spinul dreaptă (fig. 96/4, 6). Ambele au fost găsite în case puțin adîncite și se pot data la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea.

În sfîrșit, alte două cataramă de fier au fost descoperite în casa nr. 3. Una din ele este rotundă, iar a doua ovală (fig. 96/7, 8). După complexul în care au fost găsite ele se datează în secolul al X-lea, mai degrabă în prima jumătate sau pe la mijlocul acestuia¹⁵³.

În afară de cataramăle de fier pe care le-am prezentat mai sus, în bordeiul nr. 3 din aşezarea Bucov-Tioca a fost descoperită și o cataramă de bronz, lucrată prin turnare, de formă ovală.

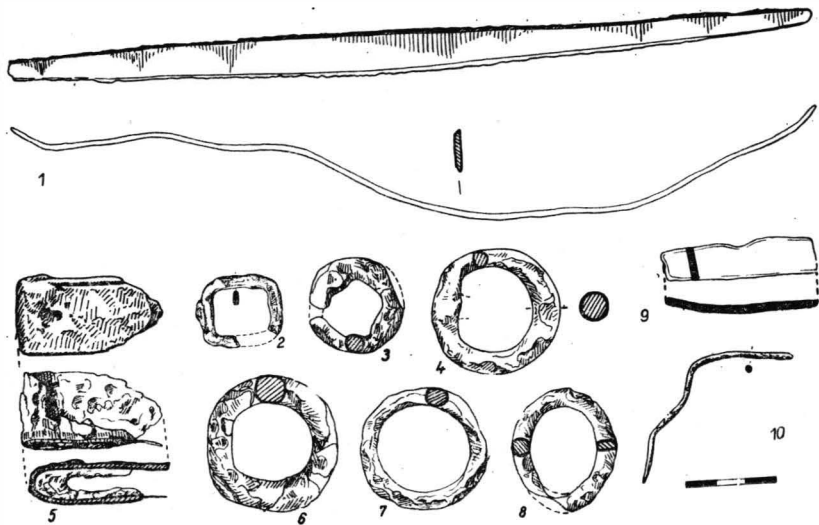

Fig. 96 Cataramă și alte obiecte de uz personal de bronz (1, 9, 10) și de fier (2-8). Bucov-Rotari. 1 casa 5 (sec. IX), piesă de bronz folosită la gâtelea capului (?); 2, 9 casa 9 (sec. IX); 5 dependința nr. 3 (sec. X), piesă de centură din fier cu ornament din bronz. Bucov-Tioca. 3 bordeiul 7 (sec. VIII-IX); 4 casa 4 c (sec. IX); 6 casa 6a (sec. IX-X); 7, 8 casa 3 (sec. X); 10 bordeiul 17 (sec. IX), piesă de bronz folosită la gâtelea capului (?).

Locul unde se află placa de fixare pe curea este mult subțiat, avînd forma unei sirme rotunde în secțiune puțin îndoită în unghi la mijloc, spre interior, și despărțită de restul masiv al verigii cataramăle printr-un fel de prag. Partea verigii opusă locului de prindere pe curea este îngroșată față de rest și în porțiunea unde se află capătul spinului prezintă o ușoară albiere.

O altă categorie de obiecte o constituie *garniturile de centură* din fier. Dintre acestea amintim în primul rînd o piesă de centură de fier care are pe ea decor aplicat din bronz (fig. 96/5 partea înnegrită de pe desen). Aceste aplicații nu s-au păstrat însă decît în mică măsură. Acest fragment de garnitură de centură provine din aşezarea Bucov-Rotari, dependința nr. 3, și se datează pe la mijlocul secolului al X-lea.

În aşezarea Bucov-Tioca în groapa nr. 3 (arsă) a fost descoperită alături de alte obiecte și fragmente ceramice și o limbă de curea din fier (fig. 106/6). Pe baza ceramicii cu care a fost descoperită împreună, care își găsește analogii apropiate în ultima etapă de locuire în bordeie, această piesă poate fi datată pe la mijlocul secolului al IX-lea.

3. Unele considerații cu privire la portul locuitorilor aşezărilor de la Bucov

Analiza podoabelor și a obiectelor de uz personal ne permite reconstituirea parțială a portului locuitorilor acestor aşezări.

Pentru femei se poate reconstitui în parte gâtelea capului. Astfel se poate afirma că femeile de la Bucov purtau inele de timplă, prinse de panglici sau curele. Uneori femeile (se pare cele mai în vîrstă) aveau pe cap un fel de benzi de bronz, niște „diademe” mai modeste, care fixau

¹⁵² Stancio Stancev, *Нова Пазар*, pl. XXIV/8.

¹⁵³ Existența unor cataramă similare în necropola de la Novi-Pazar (cf. Stancio, Stancev, *Нова Пазар*, pl. XXIV/6,7)

dovedește că și aceste tipuri aveau o durată cronologică lungă, începînd din secolul al VIII-lea și pînă pe la mijlocul secolului al X-lea.

pe cap un voal sau o maramă. Alteori (probabil cele mai tinere), aveau coafură, un fel de conciu prins și în același timp împodobit cu ace de păr. Acest fel de a purta părul continuă gâteala capului din epoca romană tîrzie și e caracteristic pentru populația romanică. La gît se purtau șiraguri de mărgele.

Obiectele de podoabă purtate de femeile de la Bucov se leagă în general de teritoriile fostelor provincii romane Dacia, Dacia Mediteranea, Moesia Inferior și sudul Pannoniei.

Bărbații purtau cămăși lungi, fiind încinși cu centuri prinse cu catarama de fier sau de bronz. Pe centuri se prindeau uneori aplice de fier, ornamentate cîte o dată cu foițe de bronz sau aramă sau capătul centurii era prevăzut cu o limbă de curea de fier.

Femeile purtau de asemenea centuri.

Cu ocazia diferitelor petreceri sau festivități atît femeile, cît și bărbații atîrnau zurgălăi, obicei păstrat la români pînă nu demult.

XIII.

ARMELE

În așezările din epoca feudală timpurie de la Bucov, armele sînt reprezentate prin vîrfuri de sulițe, vîrfuri de săgeți de diferite tipuri și cîteva bile de praștie.

Vîrfuri de sulițe au fost descoperite numai în așezarea Bucov-Tioca. Toate cele trei vîrfuri de sulițe descoperite aici se află în stare fragmentară.

Vîrful de suliță cel mai vechi provine din bordeiul nr. 20. El are lama în formă de frunză, oval aplatizat în secțiune, Porțiunea care lega lama de tubul de înmănușare este rotundă în secțiune. Tubul de înmănușare (tocul) în parte lipsește (fig. 97/1). Acest vîrf de suliță, ținînd cont de complexul arheologic în care a fost descoperit, se datează în secolul al VIII-lea. Un tub de înmănușare al unui exemplar similar celui descris mai sus (fig. 97/6) a fost descoperit în bordeiul nr. 7 și se datează la sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul celui următor ¹⁵⁴.

Al treilea exemplar provine din bordeiul nr. 18. El are lama ușor romboidală, aplatizată în secțiune. Partea care leagă lama de tubul de înmănușare descrie în secțiune un dreptunghi spre pătrat (fig. 97/2). Ținînd seama de complexul din care provine el poate fi datat pe la mijlocul secolului al IX-lea.

Fig. 97 Arme. Vîrfuri de sulițe (1, 2, 6) și vîrfuri de săgeți de fier. Bucov-Tioca. 1, 3 bordeiul 20 (sec. VIII); 2 bordeiul 17 (sec. IX); 6 bordeiul 7 (sec. VIII-IX); 9 secțiunea VII, caroul 19, -0,40 m (secolul al X-lea). Bucov-Rotari. 4 secțiunea „U” caroul 12, -0,45 m (secolul al X-lea); 5 groapa nr. 1 (sec. IX); 7, 8 casa 1 (sec. IX); 10, 11 dependința nr. 3 (secolul al X-lea); 12, 13 dependința nr. 2 (atelier de fierărie sec. X).

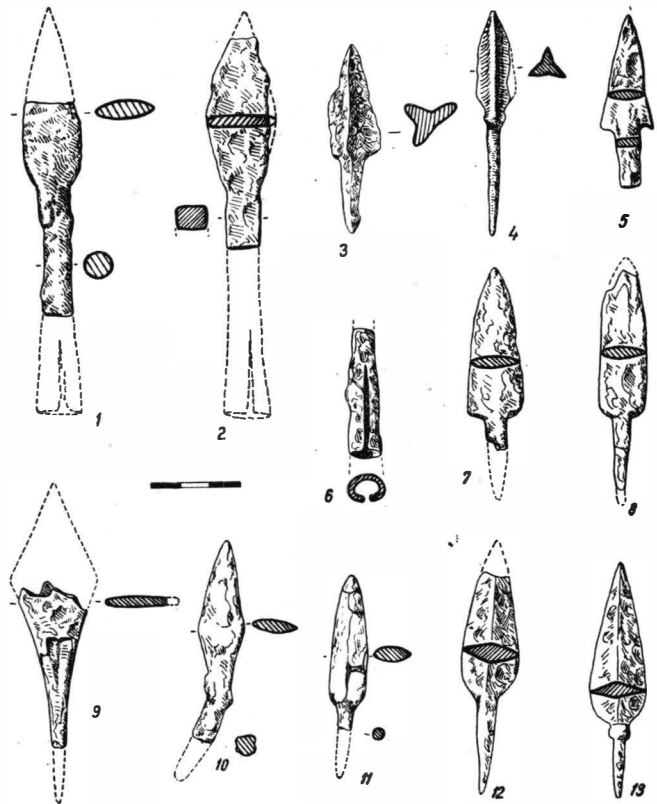

fig. 143/d și la Pécs, cf. A. Kiss, *Cemeteries of the Avar Period*, 2, pl. XLI, M. 55/6; M. 60/5.

¹⁵⁴ Vîrfuri de suliță cu tub de înmănușare asemănătoare cu cele din bordeiele nr. 7 și 20 de la Bucov se cunosc la Dolní Věstonice în Moravia, cf. Josef Poulik, *Jični Morava*,

În complexele mai tirzii nu au apărut virfuri de sulițe.

Virfuri de săgeți au fost descoperite atât în așezarea Bucov-Tioca, cât și la Bucov-Rotari.

Din așezarea Bucov-Tioca se cunosc două virfuri de săgeți. Unul cu trei muchii, așa numit de tip avaric, a fost descoperit în bordeiul nr. 20, care aparține celei mai vechi etape de locuire de la Bucov-Tioca. Spinul rotund în secțiune este aproape egal cu virful (fig. 97/3).

Pe baza analogiilor cunoscute în necropolele din epoca avară tirzie din Cîmpia Pannonică și regiunile învecinate, ca și pe baza poziției stratigrafice a complexului în care a fost descoperit acest virf de săgeată se datează în secolul al VIII-lea.¹⁵⁵

Al doilea virf de săgeată, păstrat doar parțial, are lama romboidală, aplatizată în secțiune. Spinul era aproximativ egal cu lama, rotund în secțiune (fig. 97/9). El a ieșit la iveală în stratul aparținând epocii feudale timpurii corespunzător ultimei etape de locuire din această perioadă la Bucov-Tioca și poate fi datat în secolul al X-lea.¹⁵⁶

Din așezarea Bucov-Rotari, casa nr. 8, provine un virf de săgeată cu trei muchii, virful lui fiind de dimensiuni mai mici decât spinul (fig. 97/4). Virfuri de săgeți cu trei muchii asemănătoare se întâlnesc în complexele avare tirzii de exemplu la Szirák, Csuny, Régöly din Ungaria și la Popina lângă Silistra în Bulgaria în complexe mai tirzii.¹⁵⁷ Pe baza datelor stratigrafice de care dispunem exemplarul nostru se datează mai tirziu, în a doua jumătate a secolului al IX-lea.

Un alt virf de săgeată a fost descoperit în aceeași așezare, groapa arsă nr. 1 din șanțul K. Lama sa are forma unui triunghi alungit, iar partea care se înfîșea în coadă este lățită (fig. 97/5). Acest exemplar își găsește analogii apropiate în Moravia în cimitirul de la Visočany, datat în a doua jumătate a secolului al IX-lea și în prima jumătate a secolului al X-lea.¹⁵⁸ Ținînd cont de datele stratigrafice de care dispunem, exemplarul descoperit în groapa arsă de la Bucov-Rotari trebuie datat pe la mijlocul secolului al IX-lea.

Alte două virfuri de săgeți au fost descoperite în casa nr. 1 (cu vatra în groapă). Primul are lama în formă de triunghi alungit cu secțiunea ovală, iar spinul relativ gros, se pare mai scurt decât lama, cu secțiunea rotundă (fig. 97/7). Al doilea are lama mai îngustă decât primul. În partea de mijloc și inferioară ea are forma unui dreptunghi cu colțurile rotunjite, iar partea superioară ascuțită. Ca și la prima spinul este mai scurt decât lama, rotund în secțiune (fig. 97/8).¹⁵⁹ Cele două virfuri de săgeți pe baza complexului în care au fost găsite se datează în a doua jumătate a secolului al IX-lea.

Două virfuri de săgeți cu lama în formă de frunză cu nervură mediană și cu spin au fost găsite pe podeaua dependinței nr. 2 în care se afla un atelier de fierărie. Lama lor este romboidală în secțiune. Spinul este mai scurt decât lama și are secțiunea rotundă (fig. 97/12, 13). Virfuri de săgeți cu lama de frunză cu nervură mediană și romboidale în secțiune asemănătoare cu cele de la Bucov au fost descoperite și în nord-estul Bulgariei la Popina, punctul Djedjovi Lozia în apropiere de Silistra.¹⁶⁰

Alte două exemplare au fost descoperite în dependința nr. 3. Unul are lama în formă de frunză îngustă, ovală în secțiune. Spinul este destul de scurt, avînd secțiunea rotundă (fig. 97/11). Al doilea are lama ușor romboidală, descriînd tot un oval în secțiune. Spinul, îndoit și păstrat doar fragmentar, este rotund în secțiune, avînd lungimea aproximativ egală cu cea a lamei (fig. 97/10).

Virfurile de săgeți descoperite în dependințele nr. 2 și 3 ale așezării Bucov-Rotari pot fi datate în secolul al X-lea.

În bordeiul nr. 2 din așezarea Bucov-Rotari ca și în bordeiul nr. 3 și casele nr. 3 și 8 de la Bucov-Tioca au ieșit la iveală bile de praștie de formă sferoidală făcute din lut ars (pl. XXV/1—4). Este de presupus însă că, în afară de aceste bile de praștie executate special, drept bile de praștie erau întrebuințate și unele pietre de dimensiuni mai mici și rotunde.

Deși materialul pe care ne bazăm este destul de puțin, sintem în măsură totuși să tragem unele concluzii în legătură cu armele folosite în diferitele etape de locuire ale celor două așezări de la Bucov.

¹⁵⁵ Virfuri cu trei muchii asemănătoare cf. și la I. I. Liapușkin, *Памятники Салтово-Мояцкой культуры...*, p. 123, fig. 16 și M. I. Artamanov, *Саркел - Белая Вежа...*, p. 43, fig. 29/2.

¹⁵⁶ Exemplare similare se cunosc în mormintele maghiare timpurii, precum și în Rusia Kieviană.

¹⁵⁷ J. Hampel, *Altertümer*, III, pl. 68 (mormîntul 38, obiectul nr. 4); pl. 90/17, 19; pl. 129 (mormîntul 75, obiectul nr. 6); pl. 183/6—7 și altele; Jivka Vijarova, *Славянски и славяно-българские селища*, p. 106 fig. 79.

¹⁵⁸ J. Král, *Slovánský mohytník ve Visočanech na Dúji*, AR., 3, 1955, rez. fr. p. 427—428 și fig. 183 p. 356. Un exem-

plar asemănător cu al nostru a fost descoperit și în așezarea de la Lopatna cf. G. B. Fedorov, *Население прутско-днестровского междуречья*, MIA, 89, Moscova, 1960, pl. 68/7, care însă pare a fi mai timpuriu decât cel de la Bucov.

¹⁵⁹ Un virf de săgeată similar a fost descoperit în nord-estul Bulgariei, cf. Jivka Vijarova, *Славянско и славяно-българско селище в м. Старина Край с Гарван Силстренско*, Arheologia, Sofia, 2, 1966, p. 24, fig. B.

¹⁶⁰ Idem, *Славянские и славяно-българские селища*, p. 106 fig. 79, al doilea din rîndul de sus și al doilea din rîndul de jos.

În etapele de locuire în bordeie sînt cunoscute vîrfurile cu trei muchii (de tip avarie), avînd vîrfurile aproximativ egal cu spinul.

Aproximativ de la sfîrșitul acestei perioade datează vîrfurile de săgeată cu lama triunghiulară și piciorul plat, descoperit în groapa nr. 1 (arsă) din așezarea Bucov-Rotari.

În casele adîncite datate în a doua jumătate a secolului al IX-lea apar vîrfurile de săgeți cu trei muchii cu vîrfurile mai scurte decît spinul și vîrfurile de săgeți cu spin, cu lama în formă de triunghi alungit sau avînd laturile drepte și vîrfurile ascuțite.

Exemplele din secolul al X-lea sînt mai numeroase și mai variate. În nivelul corespunzător caselor construite la suprafața solului apar vîrfuri de săgeți cu lama în formă de frunză cu secțiunea ovală sau romboidală, vîrfuri de săgeți cu lama ușor romboidală, ovală în secțiune sau cu lama romboidală aplatizată în secțiune.

Bilele de praștie sînt documentate din etapele de locuire cele mai vechi pînă în cele mai noi.

Încercînd să tragem unele concluzii asupra armelor descoperite în așezările din epoca feudală timpurie de la Bucov observăm că deși s-au făcut cercetări intense, buzduganele, pumnalele, săbiile, topoarele de luptă și altele nu sînt documentate. Este, de asemenea, de menționat faptul că nu avem documentate la Bucov piese de harnașament caracteristice populațiilor nomade și seminomade de stepă. Lipsesc cu totul piesele de arc și piesele de tolbă din os, cunoscute în regiunea Dunării de Jos la Dinogetia și Noviodunum¹⁶¹. De asemenea lipsesc scărițele folosite de aceste populații, cunoscute pe teritoriul țării noastre la Dragosloveni, jud. Vrancea¹⁶².

Nu avem documentat la Bucov și în general în regiunile din sud-estul României nici un pînten carolingian de tipul celor de la Dăbîca¹⁶³ și Tărtăria¹⁶⁴.

Armele dovedesc la Bucov existența unei cavalerii iuți și ușoare spre deosebire de complexele contemporane din Transilvania (Dăbîca, Tărtăria) unde este atestată și cavaleria grea¹⁶⁵, apărută aici datorită legăturilor cu Europa Centrală.

XIV.

SCRISUL

1. Literele provenind din inscripții chirilice

În așezările de la Bucov este cunoscut și scrisul, documentat prin resturi de inscripții incizate pe pereții unora din construcțiile de suprafață.

Dintre acestea cele mai elocvente sînt pînă acum inscripțiile chirilice de pe lipitura peretelui de nord-est al atelierului de fierărie (dependința nr. 2) din așezarea Bucov-Rotari¹⁶⁶. Din cauza materialului puțin rezistent pe care au fost scrise din aceste inscripții ne-au rămas numai litere izolate. O parte din litere au fost incizate pe lipitura încă umedă. Unele din ele au fost scrise cu un instrument cu vîrfurile mai subțire, iar altele cu un instrument ascuțit la vîrf, dar mai gros. Cele două categorii de litere nu ar fi exclus să facă parte din aceeași inscripție dar pot aparține și unor inscripții diferite adîncite în lipitura moale în același timp. Din prima categorie s-au păstrat literele *Ѧ* și *ѧ* (pl. XXVIII/4, 7). Din a doua categorie ni s-a păstrat litera *Ѧ* și o bară verticală urmată de un punct |, precum și alte fragmente de litere pe care nu le putem descifra (pl. XXVIII/5, 6, 8, 9).

¹⁶¹ I. Barnea în *Dinogetia*, I, p. 341–349.

¹⁶² Maria Comșa și Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte și arme din epoca feudală timpurie de la Dragosloveni (jud. Vrancea)*, SCIV, 19, 3, 1969.

¹⁶³ Mircea Rusu, *Celtea Dăbîca*, Acta Muzei Napocensis, V, 1968, p. 177–178.

¹⁶⁴ K. Horedt, *Untersuchungen zur frühgeschichte Siebenburgens*, București, 1958, p. 113 și 115.

¹⁶⁵ Jan Žak, *Najstarsze ostrozi zachodnoslowianskie*, Warszawa-Wrocław, 1959 și recenzia Mariei Comșa, în SCIV, XII, 2, 1961, p. 411–414.

¹⁶⁶ Maria Chișvasi-Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, Materiale, VI, 1959, p. 569 și urm.

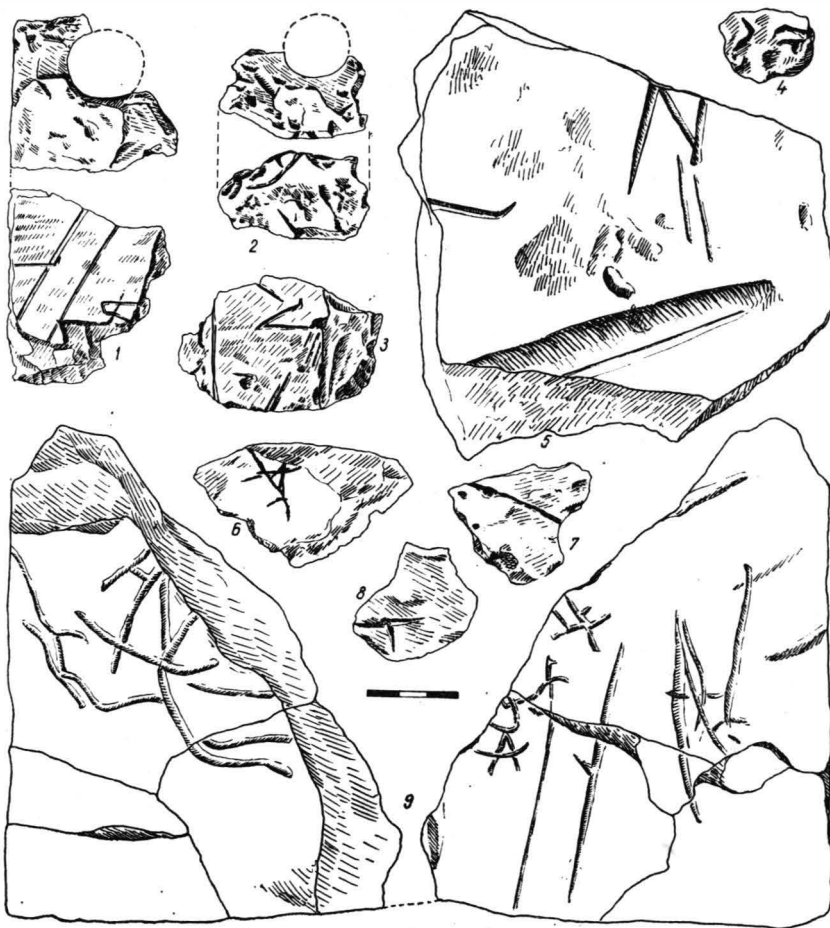

Fig. 98 Bucov-Tioca. Fragmente de cărămi (5, 9) și lipitură arsă (1-4, 6-8) provenind de la pereții caselor având diferite zgirieturi și semne incizate în pasta moale (1-4, 7-9) și după uscare (5-6). 1-3 casa 8; 4, 6, 8 casa 28; 5 bordeiul 7; 7 casa 6a; 9 casa 3.

O altă inscripție a fost zgiriată ulterior pe lipitura uscată a aceluiași perete. Din acesta ni s-a păstrat litera B (pl. XXVIII/2), precum și litera *a* în formă apropiată de cea a unui A latin (pl. XXVIII/1). Un alt semn are forma unui O secționat longitudinal de o linie verticală și de o alta oblică care pornește din centru spre margine cu un fel de spiță (pl. XXVIII/3).

După caracteristicile epigrafice ale literelor *4*, *Б* și *Ѡ* cele două, eventual trei, inscripții aparțin alfabetului slav chirilic din primele decenii ale secolului al X-lea¹⁶⁷, inscripția incizată pe lipitura uscată fiind posterioară inscripției (inscripțiilor) incizate în lipitura umedă.

Inscripțiile chirilice de la Bucov sînt cele mai vechi descoperite pînă acum pe teritoriul țării noastre. Dar importanța lor constă nu în faptul că sînt dintre cele mai vechi, ci mai ales că este singurul caz întilnit pînă acum cînd se află inscripții nu pe un edificiu public (biserică etc.) sau pe obiecte (vase, amfore, fusaiole etc.), ci pe modestul perete de lut al atelierului unui meșteșugar-fierar.

2. Semnele alfabetiforme sau de altă natură

a) *Semnele de pe lipitura arsă a pereților caselor.* Diferite linii și semne incizate cu cuțitul sau alt instrument ascuțit la vîrf, sau adîncite cu un instrument cu capul rotunjit de grosimi diferite, se află pe pereții dependinței nr. 3 în așezarea Bucov-Rotari, cit și pe pereții caselor nr. 6 a, 8 și 28, din așezarea Bucov-Tioca (fig. 98/1-4, 6, 7 și pl. XXVIII/10, 12).

Pe fragmentele de lipitură din casele 8 și 28 din așezarea Bucov-Tioca sînt incizate și semne alfabetiforme (fig. 98/1-4, 6). O mențiune specială merită două, în forma literei *T*, ambele

¹⁶⁷ Iordan Zaimov și Vasilka Zaimova, *Битолски надпис на Иван Владислав самодържец български. Старобългарски паметник от 1015 — 1016 година*,

Sofia, 1970, pl. 5, unde se dă un tabel comparativ cu formele literelor din secolele IX—XI.

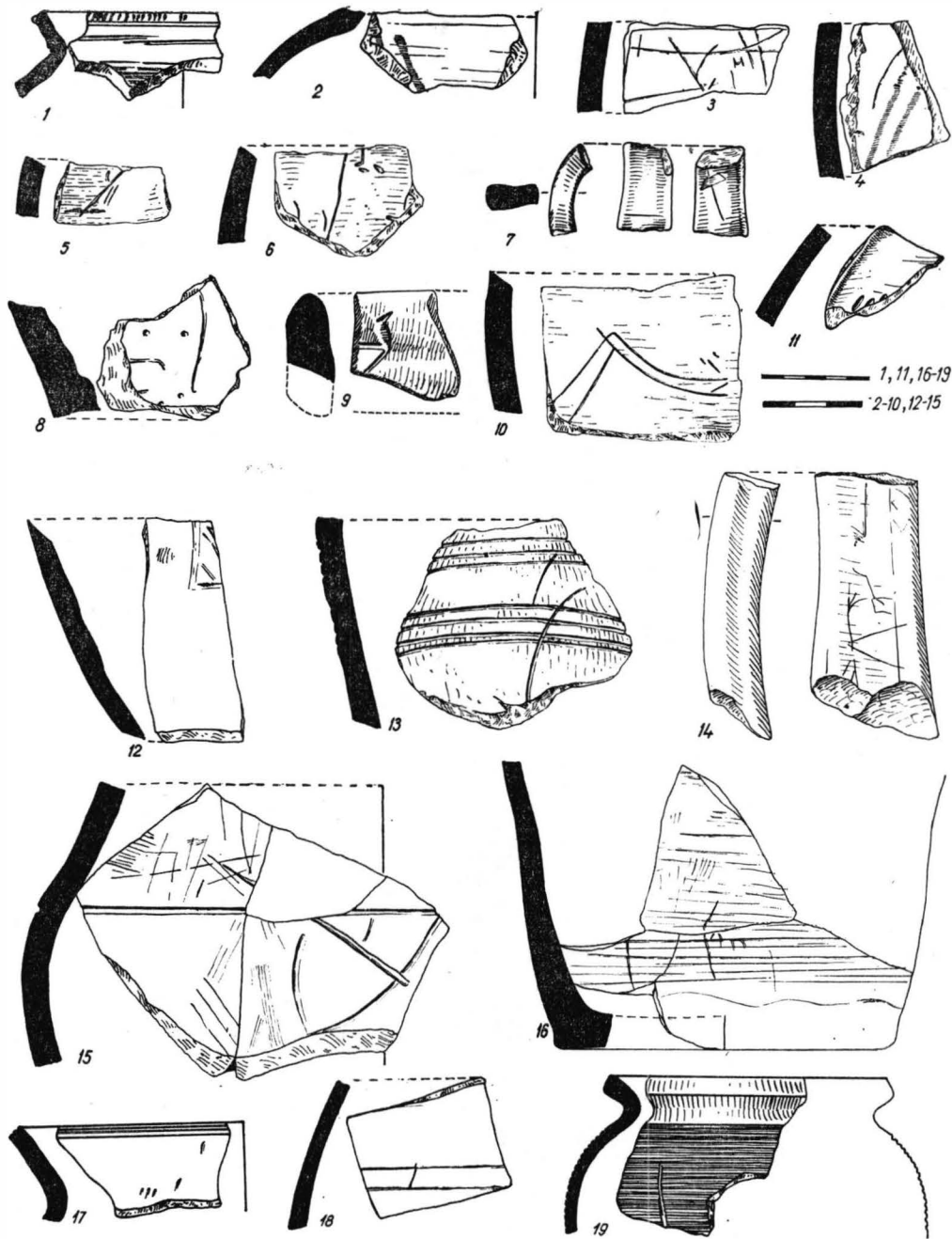

Fig. 99 Fragmente ceramice cu diferite semne, zgirieli sau figuri, incizate înainte (1, 2, 4, 6-9, 11-13, 15, 16, 17, 19) și după ardere (3, 5, 10, 14, 18). 2 4-6, 7, 10, 12, 14, 15, 18 fragmente ceramice cenușii (arse inoxidant) cu decor lustruit (2 lucrat la roata rapidă, restul pe roata de mână); 3, 5 fragmente ceramice din pastă fină cu mică (arse oxidant) cu decor lustruit; 8, 17 fragmente de vase lucrate pe roata rapidă, arse oxidant; 9 toartă de urcior amforoidal gălbui-roșietic, avînd suprafața lustruită și vopsită cu culoare brună; 1, 11, 13, 16, 19 ceramică lucrată pe roata de mână (arsă oxidant) cu decor incizat. Bucov-Tioca. 1 bordeiul 19 (sec. VIII); 3, 5, 15 bordeiul 9 (sec. IX); 4 bordeiul 3 (sec. VIII-IX); 6 casa 6a (sec. IX-X); 9 casa 9 (sec. IX-X); 10 casa 4a (sec. IX-X); 11, 12 casa 3 (sec. X); 13 casa 12 (sec. IX-X); 14 casa 6 (sec. IX); 16 bordeiul 13 (sec. IX). Bucov-Rotari 2 dependența nr. 4 (atelier de fierărie sec. IX-X); 7, 8 dependența nr. 5 (atelier de fierărie sec. IX)..

descoperite în casa nr. 28 (fig. 98/8 și pl. XXVIII/11), care însă fiind descoperite izolat și comune mai multor alfabeteste este greu de să le atribuim unuia din ele.

b) *Semne incizate pe cărămizi*. În așezarea Bucov-Tioca au fost descoperite și două cărămizi având incizate pe ele diferite zgîrieturi și semne. Una din aceste cărămizi provine din pămîntul de umplutură al bordeiului nr. 7 (fig. 98/5) și poate fi datată pe la mijlocul secolului al IX-lea. Semnele pe această cărămidă au fost crestate după ardere.

O altă cărămidă cu diferite semne pe ea, executate prin apăsare cu un instrument cu capul bont, a fost descoperită lingă una din vetrele casei nr. 3. Fragmentul de cărămidă are semne pe ambele fețe (fig. 98/9), făcute înainte de ardere.

c) *Semnele de pe ceramică*. Semne incizate sub forma unor linii de diferite grosimii și dimensiuni sau avînd uneori aspectul unor litere se întîlnesc pe diferite categorii ceramice (fig. 99—101).

Aceste linii sau semne uneori sînt adîncite prin lustruire, altele sînt incizate înainte sau după ardere. Multe sînt zgîriate cu un instrument foarte subțire (probabil un ac) încît ele cu greu pot fi văzute cu ochiul liber. Se constată o preferință a zgîrierii acestor semne pe ceramica cu decor incizat lucrată din pastă fină cenușie, roșiatică sau roz, săpunoasă la pipăit, probabil și din cauză că pe această pastă se putea zgîria mai ușor decît pe pasta amestecată cu nisip de un aspect mai zgrunțuros.

În afară de categoriile ceramice amintite mai sus, diferite linii incizate, se întîlnesc și pe unele fragmente de urcioare, lucrate dintr-o pastă foarte fină avînd suprafața acoperită cu angobă albă (fig. 101/3—6, 8).

Dintre semnele incizate pe diferitele categorii ceramice din așezarea Bucov-Tioca amintim în chip deosebit următoarele :

Semn în formă de secere avînd în interiorul părții curbate o linie orizontală. El este crestă adînc, înainte de ardere, pe toarta unui urciore sau vas de provizii amforoidal, pictat cu culoare brună și lustruit (fig. 99/9). Semne asemănătoare se găsesc pe blocurile de piatră de la Slon¹⁶⁸, și în unele inscripții de la Basarabi¹⁶⁹.

Fragmentul provine din casa nr. 9 și poate fi datat la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului următor.

Semn în formă de X răsturnat, incizat înainte de ardere pe un borcan cu pereții groși, lucrat pe o roată de mînă și ornamentat cu linii orizontale și în val (fig. 101/14). Pe un alt fragment din același vas e adîncită o linie verticală. Cele două fragmente provin din bordeiul nr. 2 și pot fi date în secolul al VIII-lea.

Alte semne sînt incizate pe partea inferioară a unui vas cu corpul sferoidal descoperit în casa nr. 8, databil în secolul al X-lea. Vasul este lucrat pe roata de mînă perfecționată. În exterior el are culoare cenușie deschisă, iar în interior în urma arderii secundare a dobîndit culoare violacee. Mijlocul corpului este separat de partea inferioară printr-o linie orizontală trasată cu un instrument cu virful ascuțit dar avînd capătul destul de gros. Partea de mijloc și umărul (atît cît s-a păstrat) este ornamentat prin lustruire cu linii alăturate aproape verticale, pe cînd partea inferioară pînă aproape de fund poartă decor format din benzi de linii lustruite dispuse în zig-zag, pe alocuri întredându-se în rețea, alcătuiind două registre.

Primul semn se află în apropiere de marginea fundului vasului. El este puțin curbat și aplecat spre stînga, capătul de sus fiind marcat de o incizie mai puternică de formă aproape ovală. La o oarecare distanță de primul semn se află un al doilea, situat mai sus în apropierea liniei orizontale care separă partea inferioară de partea mijlocie a corpului vasului. El este reprezentat prin trei linii oblice paralele, aplecate mult spre stînga. Ceva mai jos în stînga lor se află încă o linie adîncită în formă de paranteză, precum și cîteva linii oblice foarte subțiri (fig. 101/15, 16).

O atenție specială merită un urciore amforoidal lucrat pe o roată de mînă dintr-o pastă cu nisip, descoperit în casa nr. 19. El are în exterior culoare cărămizie, iar în interior este brun-cenușiu. Suprafața vasului prezintă slabe urme de lustruire. Pe umăr se află adîncite cu un instrument cu capul bont două caneluri orizontale distanțate între ele. Sub aceste caneluri este incizat după ardere un semn în forma unui K răsturnat. Pe gît ca și pe partea sa inferioară diferite linii și alte semne (fig. 86/9).

¹⁶⁸ Maria Comșa, *Die bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX- und X Jh. im Lichte der archäologischen Forschungen, Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 403, fig. 4/1.

¹⁶⁹ Damian P. Bogdan, *Grafitile de la Basarabi*, Analele Universității București, Seria științe sociale, istorie, IX, 1960,

Nr. 16, p. 45, VI, 12; p. 46, IX, 16 și alte variante foarte apropiate; I. Barnea *Le monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja*, Cahiers archéologiques, XIII, 1962, p. 188, fig. 3 și p. 189 fig. 6/3.

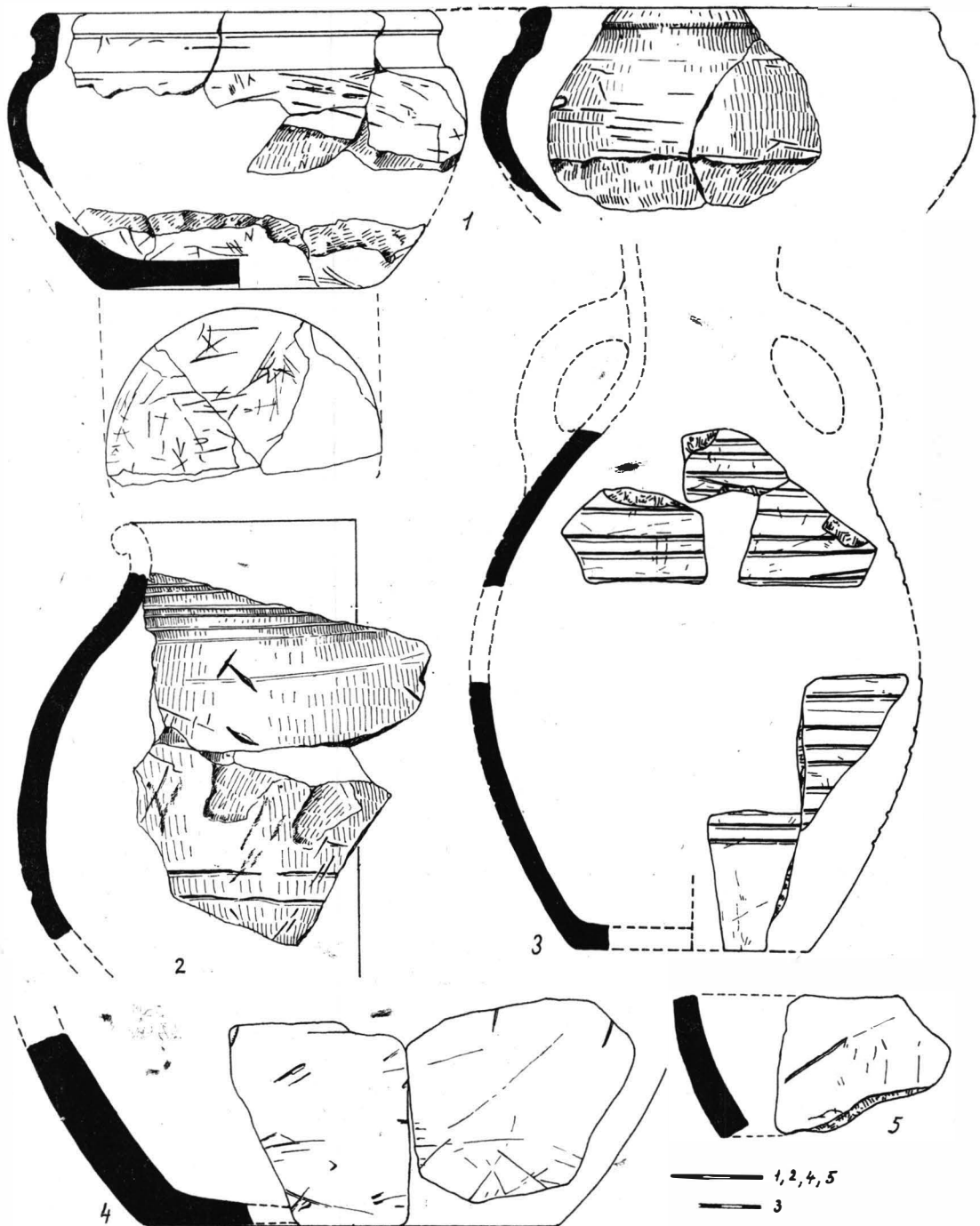

Fig. 100 Fragmente ceramice cu diferite semne incizate înainte și după ardere. Bucov-Tioca. 1 castron din pastă fină roz, bordeiul 16 (sec. IX); 3 urciur amforoidal din pastă fină roșiatică, casa 6a (sec. IX-X); Bucov-Rotari. 2 borcan cenușiu (ars inoxidant), dependința nr. 3 (sec. X); 4 vas de provizii (?) din pastă fină roșiatică, bordeiul 2 (sec. VIII); 5 fragment cenușiu (ars inoxidant), bordeiul 1 (sec. IX).

Ținând seama de complexul în care a fost descoperit urciorul, se datează în a doua jumătate a secolului al IX-lea. Acest semn își găsește analogii în relief pe fundul vaselor de la Garvăn-Dinogetia pe ceramica din nivelurile de locuire mai vechi¹⁷⁰, la Capidava¹⁷¹ precum și pe unele olane de la Dinogetia, Păcuiul lui Soare și Chersones¹⁷². Un semn în formă de *K* răsturnat se cunoaște și pe un urciur amforoidal lucrat din pastă fină gălbuie cu suprafața lustruită, descoperit în casa nr. 2 din așezarea Bucov-Rotari (pl. XV/4).

Spre deosebire de semnul similar de la Bucov-Tioca care are brațele lipite de bara orizontală, acesta are brațele puțin distanțate de linia orizontală și capetele marcate prin liniuțe verticale la bara orizontală, și prin mici liniuțe oblice la cele două brațe.

Acest semn are analogii apropiate la Basarabi¹⁷³, precum și pe un bloc de piatră de la Pliska¹⁷⁴.

Un alt semn, incizat înainte de ardere, s-a păstrat pe un fragment de gît de urciur cărămi-ziu, lucrat la roata rapidă. El constă din două linii orizontale întretăiate de o linie verticală. Deasupra liniei verticale se află o liniuță oblică puțin curbată, aplecată spre stînga (fig. 101/7). Capătul din stînga al liniei orizontale de deasupra pare a fi bifurcat. Capetele liniei orizontale de jos, capătul din dreapta al liniei orizontale de sus și partea inferioară a liniei verticale sînt rupte. Deoarece semnul s-a păstrat doar parțial nu putem ști care a fost forma lui exactă.

Fragmentul de gît de urciur a fost descoperit în casa nr. 9 din așezarea Bucov-Rotari și poate fi datat la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea.

O mențiune deosebită merită încă un fragment dintr-un vas cenușiu care are pe el o figură de animal stilizat, fugind (fig. 99/10). Este vorba foarte probabil de un cal, dar după fragmentul păstrat nu poate fi reconstituită exact figura.

d) *Semne pe fusaiole de lut*. Pe unele fusaiole sînt incizate diferite semne. Amintim dintre acestea în primul rînd o fusaiolă bitronconică avînd incizate pe o parte mai multe semne care alcătuiesc o inscripție (fig. 37/2). Pe o altă fusaiolă oval-aplatizată în secțiune se află de asemenea mai multe semne care alcătuiesc se pare două inscripții (fig. 37/5). Ambele fusaiole au fost descoperite în așezarea Bucov-Tioca, bordeiul nr. 19, și se datează în secolul al VIII-lea.

O fusaiolă frumos lucrată, cenușie, avînd suprafața lustruită, are în jurul găurii de fixare pe fus mai multe linii care se pare că alcătuiesc o inscripție. Fusaiola provine tot din așezarea Bucov-Tioca și se datează la sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea.

O altă fusaiolă, bitronconică rotunjită tot de culoare cenușie și cu suprafața fațetată și lustruită, are pe ea două linii orizontale sub care se află semne. Se pare că e vorba de o inscripție. Atît liniile orizontale, cît și semnele de sub ele sînt foarte fin incizate (fig. 37/18). Fusaiola a fost descoperită în așezarea Bucov-Tioca în bordeiul nr. 17 și poate fi datată pe la mijlocul secolului al IX-lea.

În sfîrșit, pe o fusaiolă bitronconică este incizată o cruce (fig. 38/3). Ea a fost descoperită tot în așezarea Bucov-Tioca în casa 6 a și se datează către sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea.

Alte fusaiole au pe ele incizate diferite linii care evident nu sînt ornamentate (fig. 37/8, 14 și fig. 38/2), al căror rost însă, în stadiul actual al cercetărilor, este greu să-l precizăm.

e) *Semne pe pietre de ascuțit*. Pe unele pietre de ascuțit din șist verde există diferite zgîrieturi, care constau din diferite linii drepte, oblice, dispuse în unghi, întretăiate în rețea sau din semne care par a fi alfabetiforme (fig. 102 și pl. XXV/6, 9).

Pietre cu astfel de zgîrieturi au apărut atît în așezarea Bucov-Rotari, cît și în așezarea Bucov-Tioca, în complexe care se datează de la sfîrșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea pînă în secolul al X-lea inclusiv¹⁷⁵.

¹⁷⁰ Maria Comșa, în *Dinogetia*, I, București, 1967, p. 209 fig. 133/37.

¹⁷¹ Petre Diaconu, în *Capidava*, I, București, 1958, p. 219 fig. 114/30.

¹⁷² Petre Diaconu, *În legătură cu datarea olanelor din semne în relief descoperite în așezările feudale timpurii din Dobrogea*, SCIV, X, 2, 1959, p. 492, fig. 1/1, 3; A. L. Iacobson, *Средневековый Херсонес*, p. 129; G. D. Belov și A. L. Iacobson, *Археологические памятники юго-западного Крыма: Херсонес*, MIA, 34, p. 134, fig. 25.

¹⁷³ Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 45, IV, 9; p. 46 X, 18.

¹⁷⁴ Kr. Miatev, *Кримоваць дворец и другие новооткрыты в Плиска*, în *Izvestija-Institut*, XIV, 1940–1942, p. 80 fig. 146/23.

¹⁷⁵ O piatră de ascuțit cu diferite zgîrieturi a fost descoperită și la București-Băneasa, cf. Margareta Constantiniu și Panait I. Panait, *O așezare feudală timpurie la Băneasa-sal*, în CAB, II, 1965, p. 131, fig. 49.

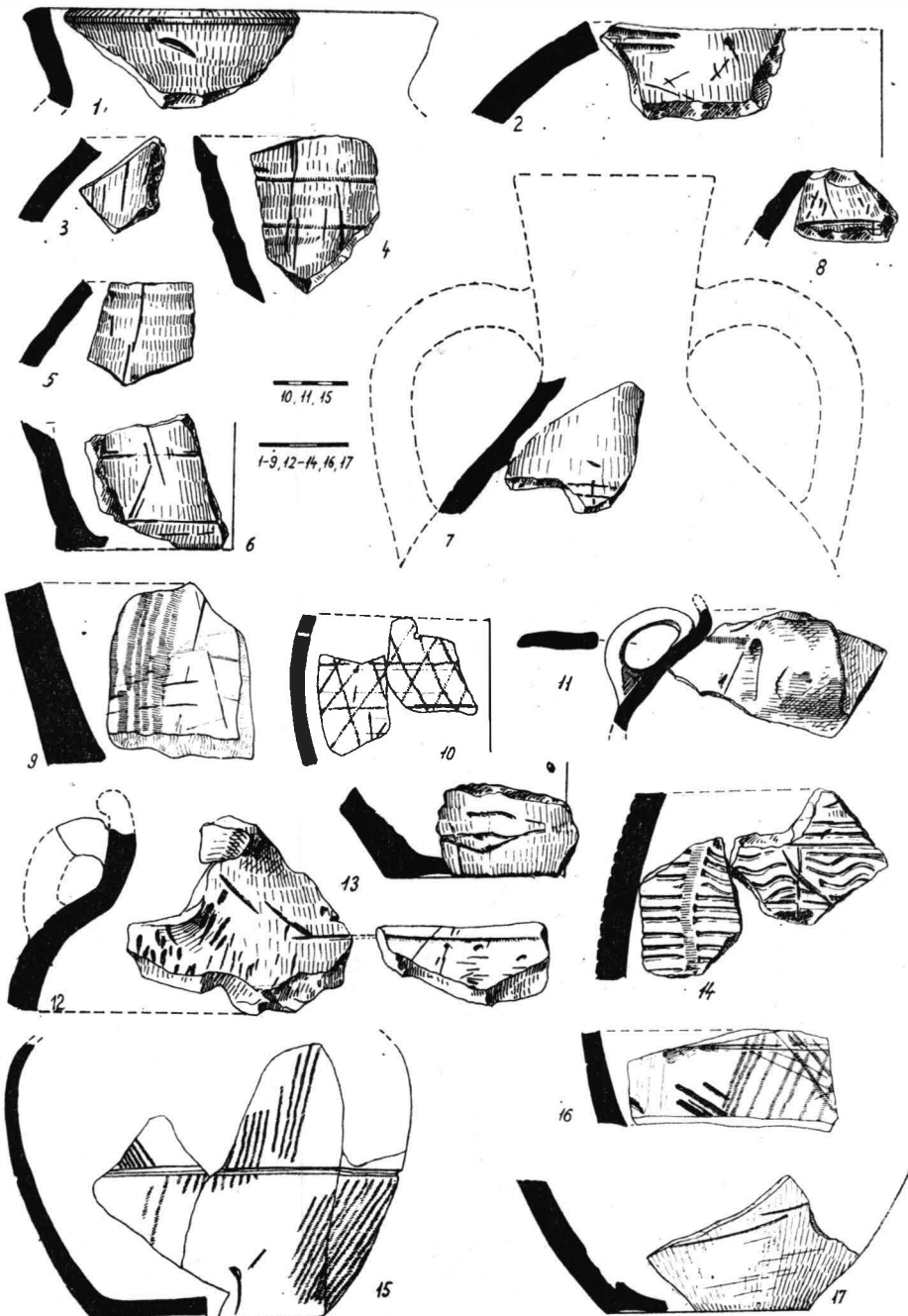

Fig. 101 Fragmente ceramice cu diferite semne incizate înainte și după ardere. Bucov-Tioca. 1 vas-borcan, lucrat pe roata rapidă, casa 6 (sec. IX); 2 borcan din pastă fină roșiatică avînd suprafața vopsită cu culoare roșie și lustruită, casa 19 (sec. IX); 3, 5 fragmente de urcior amforoidal din pastă fină roz, compactă, bordeiul 1 (sec. VIII—IX); 4, 6 fragmente de urcior din pastă fină roz, cu urme de culoare roșie (4) și cu suprafața acoperită cu angobă albă, casa nr. 6 (sec. IX); 8 fragment de urcior amforoidal din pastă fină roz compactă, avînd suprafața acoperită cu angobă albă, bordeiul 1 (sec. VIII—IX); 9 fragment de vas de provizii cenușiu maroniu, casa 2 (sec. X); 10 fragment cenușiu (ars inoxidant) cu decor lustruit, casa 1 (sec. X); 14 fragment de borcan lucrat pe roata de mină, ars oxidant, bordeiul 2 (sec. VIII); 15, 16 fragmente dintr-un vas cenușiu cu decor lustruit (ars inoxidant) casa 8 groapa B (sec. X); 17 fragment de vas cenușiu cu decor lustruit (ars secundar) bordeiul 1 (sec. VIII—IX). Bucov-Rotari. 7 urcior din pastă maronie cu ocră, cu suprafața netezită, lucrat la roata rapidă, casa 9 (sec. IX); 11 fragment cenușiu (ars inoxidant), casa 2 (sec. IX—X); 12 fragment cenușiu (ars inoxidant), depindeința nr. 4 (atelier de fierărie, sec. IX—X); 13 fragment lucrat la roata rapidă, casa 1 (sec. IX).

Fig. 102 *Pietre de ascuțit din șist verde avind incizate pe ele diferite semne și zgirieturi. Bucov-Rotari. 1* groapa de acces a cuptorului de copt; *Bucov-Tioca. 2* bordeiul 3 (sec. VIII–IX); *3* casa 12 (sec. IX–X); *4* bordeiul 17 (sec. IX); *5* casa 10 (sec. X); *6* casa 11 (sec. X); *7* bordeiul 9 (sec. IX).

f) *Semne pe oase.* În cele două așezări de la Bucov în complexe care se datează de la sfârșitul secolului al VIII-lea până în secolul al X-lea inclusiv, au fost descoperite arșice care au pe ele diferite semne și zgirieturi ¹⁷⁶. Unele au inscripții foarte fin incizate (fig. 103 și pl. XXVII). Ca excepție semne incizate au apărut și pe o sulă de os (fig. 104/1) descoperită în așezarea Bucov-Tioca în bordeiul nr. 6, databilă pe la mijlocul secolului al IX-lea.

Menționăm, de asemenea, un obiect discoidal, descoperit în așezarea Bucov-Tioca în bordeiul nr. 7, care datează de la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea, avind o parte netedă, iar pe partea cealaltă, spre margine, cercuri concentrice stingaci incizate, și pe mijloc două puncte adâncite și alăturate, făcute probabil de instrumentul cu care au fost trasate cercurile.

¹⁷⁶ Arșice cu diferite semne și zgirieturi se cunosc la Dridu (cf. Eugenia Zaharia, *op. cit.*, fig. 50/1, 3 și fig. 56/1, 3), la Hirșova (cf. Andrei Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hirșova*, Pontica, 4, Constanța, 1971, fig. 13, p. 363. La Dinogetia (cf. I. Barnea, în *Dinogetia*, I, fig. 43/7, 8, 10–13, 14, 15) la Kiev (cf. M. K. Karger, *Древний Киев*, I, Moscova–Leningrad, 1958, p. 176 fig. 27 și pl. XVIII), precum și în alte complexe slave sau de tip Saltovo și altele

(cf. S. A. Semënov-Zuser, *Дослідження салтівського могильника, Археологічні Пам'ятники УРСР*, III, Kiev, 1952, fig. 6 p. 283; A. Simonovici, *Поселення епохи Київської Русі у с. Чапник в Южній Белорусії*, S. A., 1961, 2, fig. 2/4 p. 203, Jivka Vjarova, *Славяне и прабългари*, fig. 4/5, 6, p. 15; fig. 9/1, 2, p. 21; fig. 13/6, p. 27; fig. 15/4a, b, p. 30; fig. 47/8, 9, p. 92; fig. 96/3a, b, p. 154; fig. 117/4a–e și 11a, b).

Fig. 103 Arșice, avind pe ele diferite zgirieturi, semne și inscripții. Bucov-Rotari. 1-4, 8-10 dependența nr. 3 (sec. X); 5 casa 4c (sec. IX-X). Bucov-Tioca. 7 bordeiul 9 (sec. IX); 11 casa 12 (sec. IX-X); 12 secțiunea XXIII, caroul 2, -1 m (sec. VIII-IX); 13-15 bordeiul 15 (sec. VIII-IX).

Pe o parte și pe alta a acestui obiect sînt incizate diferite zgirieturi și semne alfabetiforme. Unele din acestea sînt foarte fin incizate, greu de distins cu ochiul liber. Pe cant într-o parte sînt incizate clar semne alfabetiforme (fig. 104/7).

În așezarea Bucov-Rotari, în casa nr. 5 a fost descoperit un os de animal (probabil de porc) pe care sînt crestate și incizate mai multe linii și semne alfabetiforme (fig. 104/6).

Ținînd seama de datarea complexelor arheologice în care s-au descoperit zgirieturile, semnele alfabetiforme și inscripțiile incizate pe diferite categorii de obiecte, ajungem la concluzia că ele se încadrează cronologic din secolul al VIII-lea și pînă în secolul al X-lea inclusiv. Aceasta coincide cu perioada în care își fac apariția în așezările de la Bucov grupuri răzlețe de populații venite din regiunea nord-pontică, care se așează în mijlocul populației vechi românești pe care au găsit-o aici. Prin asimilarea acestor grupuri de populații diferitele semne (alfabete) vehiculate de aceștia din zona nord-pontică sînt preluate și de populația autohtonă care le va folosi în continuare.

Unele din aceste semne pot fi și de tradiție autohtonă dacică, care însă, în stadiul actual al cercetărilor, nu pot fi separate încă de cele de origine nord-pontică.

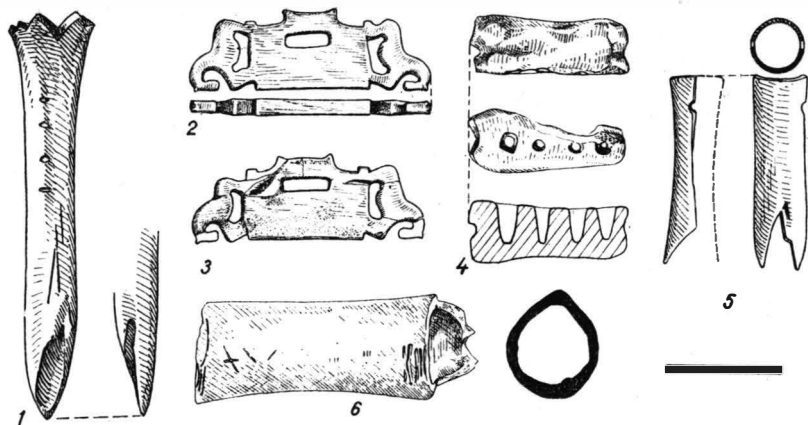
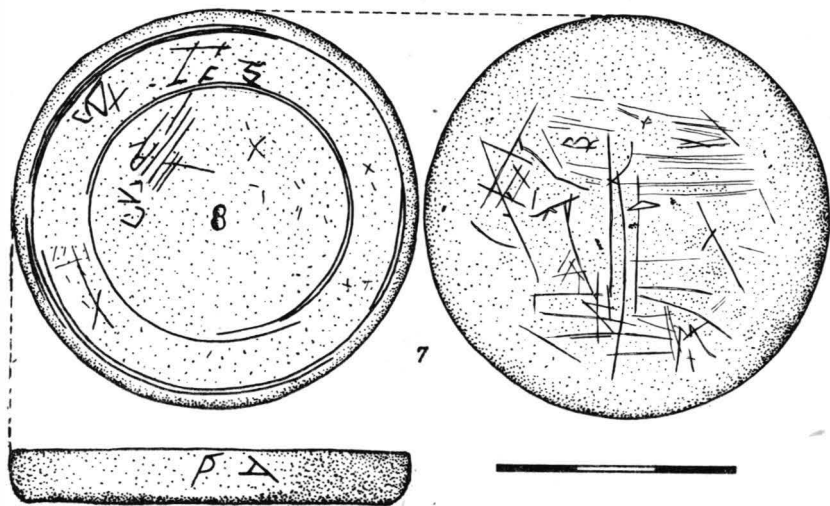

Fig. 104 Diferite obiecte de os, unele cu sen și inscripții (1, 6, 7). Bucov-Tioca. 1 bordeiul 6 (sec. IX); 2, 3 bordeiul 4 (sec. IX, piese de la un instrument muzical cu coarde); 4 casa 17 (sec. X); 5 bordeiul 9 (sec. IX, toc pentru ace); 7 bordeiul 7 (sec. VIII-IX). Bucov-Rotari. 6 casa 5 (sec. IX).

XV.

AMULETE, JOCURI, INSTRUMENTE MUZICALE, RITUALURI

a) *Amulete*. În cele două așezări de la Bucov au fost descoperite 25 de arșice (astragale, 22 de ovicaprine și trei de taurine (pl. XVII)¹⁷⁷, cu urme de lustru în urma folosirii. O parte din ele au într-o parte o gaură pentru suspendare. Acestea credem că erau folosite ca amulete (pl. XXVII/3-7, 11, 13, 14, 18). Un arșic fațetat, descoperit în așezarea Bucov-Rotari, casa nr. 4, are mai multe găuri perforate pe diferite direcții (fig. 103/5 și pl. XXVII/4)¹⁷⁸. Pe câteva arșice, descoperite în așezarea Bucov-Rotari și în așezarea Bucov-Tioca (fig. 103), sînt incizate diferite semne.

¹⁷⁷ Determinările au fost făcute de S. Haimovici.

¹⁷⁸ Arșice asemănătoare cu multiple perforații au fost descoperite și la Murgeni, cf. Ghenuță Coman, *op. cit.*, p. 494

fig. 9/2, și la Gîrlița-Ostrov, cf. Constantin Cirjan, *Necropola de epocă feudal timpurie de la Gîrlița-Ostrov*, Pontica, 2, Constanța, 1969, fig. 23, p. 126.

Un fragment de os de pasăre perforat era folosit tot ca amuletă (pl. XXVII/1).

b) *Jocuri*. Un arșic descoperit în așezarea Bucov-Rotari, casa nr. 12, are pe mijloc o perforație care apoi a fost umplută cu plumb. Pe cealaltă parte are un semn incizat în formă de cruce (fig. 103/11 și pl. XXVII/23 a—b). Această piesă a fost folosită la jocul cu arșice, practicat pînă nu demult mai ales în părțile de sud ale țării noastre¹⁷⁹. Plumbul a fost pus în piesa respectivă pentru greutate. Probabil tot la jocul cu arșice au fost întrebuințate o parte dacă nu toate celelalte arșice neperforate (fig. 103/1—4, 6, 7, 9, 10). De asemenea, liniile, semnele și inscripțiile zgiriate pe aceste oase trebuie puse cel puțin în parte în legătură cu acest tip de joc.

Probabil tot la un joc era folosit și obiectul discoidal din os avînd pe el incizate diferite linii și semne alfabetiforme (fig. 104/7).

c) *Instrumente muzicale*. În așezarea de la Bucov-Tioca în bordeiul nr. 4 (mijlocul sec. IX) au fost descoperite două, din care două plăcuțe de os avînd în partea superioară, pe mijloc, o perforație de formă dreptunghiulară, prin care se trecea un fel de scîndurică de lemn. În partea superioară a plăcuței, deasupra perforației de formă dreptunghiulară, se află două mici ridicături alcătuint un fel de șa. De o parte și de alta a celor două plăcuțe este reprezentat cîte un cal. Figurele de cai sînt executate prin traforaj și apoi cizelate (fig. 104/2, 3). Plăcuțele provin se pare de la un instrument cu coarde, care ni se pare să fi fost asemănător cu un instrument muzical (datînd din epoca romană) descoperit într-un mormînt de înhumăție (într-un sarcofag) de la Mangalia¹⁸⁰.

Probabil tot de la un instrument muzical (un fel de nai?) provine și falanga de porc avînd perforate în interior găuri alăturate (fig. 104/4).

Desigur că în afara celor două instrumente muzicale de os de care am vorbit mai sus, trebuie să presupunem și altele din lemn care în condițiile de la noi nu se păstrează.

De asemenea este de presupus cîntatul din fluier și din frunză, mai ales în această regiune în preajma căreia se aflau numeroase păduri.

d) *Ritualuri*. În așezarea Bucov-Tioca au fost descoperite trei gropi cu oase.

Prima (nr. 6) de dimensiuni mai mari 1,60 × 1 m are formă ovală și fundul albiat. Ea taie în parte groapa arsă nr. 1, adîncindu-se puțin în umplutura bordeiului nr. 3. În umplutura ei au fost descoperite numeroase oase de animale: bovine, porcine, ovicaprine (fig. 6/2).

Alte două gropi de dimensiuni mai mici (0,65 × 0,50 m respectiv 0,50 × 0,40 m), de formă dreptunghiulară cu colțurile mult rotunjite, au fost descoperite în casa nr. 14. Ele sînt adînci de 0,25 m față de podeaua locuinței (fig. 18/3). Aceste două gropi de asemenea erau umplute cu oase.

Cele trei gropi au orientare diferită. Groapa nr. 6 are axul lung orientat NV-SE, iar gropile din casa nr. 14: una (cea mai mare) e orientată NE-SV, iar a doua (mai mică) are orientarea N-S.

Casa nr. 14 este atribuită ultimei etape de locuire de la Bucov-Tioca, adică celei de-a doua jumătăți a secolului al X-lea. Aproximativ în același timp trebuie datată și groapa nr. 6.

Două gropi similare au fost descoperite și la Dridu. Aici însă oasele sînt în principal de bovine și cal sau măgar. Spre deosebire de complexe de la Bucov, la Dridu oasele sînt arse¹⁸¹.

Aceste trei gropi de la Bucov nu ni se pare să conțină resturi menajere. După părerea noastră ele au fost umplute cu oase cu ocazia anumitor ritualuri, pe care în stadiul actual al cercetărilor este greu să le precizăm.

¹⁷⁹ N. Ploșor, *Din jocurile copiilor preistorici. Arșicul și sptnelul*, Arhivele Olteniei, V, Craiova, 1926, p. 238—240 și bibliografia indicată acolo; Th. Capidan, *Le jeux aux osselets chez les Roumains, les Slavs et les Albanais*, In *Revue internationale des études balkaniques*, Belgrad, I, 1934, p. 211 și urm. Un arșic găurit pe mijloc, gaura fiind apoi umplută cu plumb, asemănător celui de la Bucov, provine din cetatea de la Buda, cf. Gyula László, *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*, *Archéologia Hungarica*, XXXIV, Budapesta, 1955, p. 152, fig. 38, unde se dau și unele date cu privire la existența acestui joc la vechii greci și în zona Munților Altai, cf. și p. 151—153. Pentru

zona Caucazului, cf. V. I. Marcovici, *Пещеры — родовые усыпальницы в шатоевской котловинке (Чечния)*, K.S., 86, 1361, p. 105 și fig. 44. În secolele VIII—X jocul cu arșice este cunoscut pe spații foarte întinse în Europa centrală, estică și sud-estică.

¹⁸⁰ Instrumentul muzical de la Mangalia, pe care l-am putut vedea în Muzeul arheologic din Constanța, este făcut după același principiu, cf. A. V. Rădulescu, El. Coman, C. Stavru, *Un Sarcofago die la romana scoperto nella necropoli tumulare di Callatis*, Pontica, 6, Constanța, 1973, pl. 1/4, p. 255.

¹⁸¹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 76.

Tot de anumite practici rituale trebuie să legăm și o groapă, nr. 4, de formă aproape rotundă (cu diametrul de 2 m și adincă de 0,80 m), pe fundul căreia fusese așezat un schelet de ciine de talie foarte mare, culcat pe partea dreaptă, orientat V—E (pl. V/5). Groapa a fost adincită în umplutura bordeiului nr. 19, care datează din a doua jumătate a secolului al VIII-lea. În acest caz groapa în care a fost depus ciinele datează cel mai devreme de la mijlocul secolului al IX-lea.

Gropi cilindrice cu schelete de ciini asemănătoare celei de la Bucov au fost descoperite în așezarea carpică de la Poiana Dulcești, punctul Varniță, Liești-Tecuci, precum și în așezările dacice târzii de la Mătăsaru, București-Militari și București-Lacul Tei¹⁸². Schelete de ciini au fost descoperite și în așezări din secolul al IV-lea aparținând culturii Sintana de Mureș-Cerniașov, având și o componentă dacică de la : Birlad Valea Seacă, punctul Rai și Mugeni Vaslui¹⁸³. Ținând seama de datele de care dispunem până acum groapa cu schelet de ciine de la Bucov este foarte asemănătoare cu groapa A 1 de la Poiana Dulcești, punctul Varniță.

Având în vedere chipul îngrijit în care a fost depus ciinele în groapă credem că este vorba de o practică rituală. Asemănarea pe care o prezintă groapa cu schelet de ciine de la Bucov cu gropile care conțineau schelete de iepuri sau de ciini din secolele II—IV ne face să credem că această practică rituală este de o veche tradiție autohtonă, ea avându-și originea în lumea dacică tîrzie din Muntenia și în lumea carpică.

XVI.

PROBLEMA RITULUI ȘI RITUALULUI FUNERAR AL LOCUTORILOR DIN AȘEZĂRILE DE LA BUCOV. GROPILE ARSE ȘI CU CĂRBUNI

Atît în așezarea de la Bucov-Rotari cît și în cea de la Bucov-Tioca au fost descoperite o serie de gropi arse sau conținînd cărbuni și cenușă, resturi ceramice, oase de animale etc.

1. Descrierea gropilor

a) *Bucov-Rotari*: Groapa nr. 1 (fig. 105/3). În șanțul „K” în imediata apropiere a casei nr. 2 a fost descoperită o groapă arsă de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, adincită cu 0,35 m față de nivelul vechi de călcare. Pereții gropii sînt ușor înclinați spre exterior, iar fundul este drept.

Partea superioară a umpluturii gropii era formată dintr-un pămînt argilos, care în urma arderii a căpătat o culoare roșie-vineție, pigmentat cu bucățele de cărbune. Sub acest pămînt se afla un strat de arsură puternică format din cenușă portocalie în care s-au găsit bucăți de lipitură arsă, fragmente ceramice arse unele pînă la vitrifiere, oase de animale parțial arse, melci, bucățele de cărbuni și un virf de săgeată cu lama triunghiulară și tija lățită (fig. 97/5). Pe peretele de vest al gropii s-a păstrat o bucată de scîndură arsă. De asemenea, pe fundul gropii era cărbune prefăcut aproape în scrum, provenind tot din scînduri arse, ce fuseseră așezate aici special.

Groapa nr. 2 (fig. 105/7). A fost descoperită în șanțul „X” și în caseta „X 1” făcută special pentru cercetarea ei.

¹⁸² Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 141.
Tot aici sînt menționate și schelete de cîini din morminte

mai vechi dacice.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 141.

Groapa are gura rotundă cu marginea neregulată și forma aproximativ cilindrică cu fundul drept.

Ca și la groapa nr. 1, partea superioară a umpluturii este formată din pământ argilos. În umplutură au fost surprinse mai multe lentile de arsură roșie-vineție. Din această groapă provin fragmente mici de lipitură arsă, fragmente ceramice foarte puține, câteva oase de animale, melci. În groapă prin pământul ars și bucățelele de lipitură au fost găsite 108 mărgelile din pastă sticloasă de culoare albă, una mai mare de formă cilindrică, iar celelalte mici în formă de sferă turtită sau cilindrice, unele prezentând în ceea ce privește forma, neregularități (pl. XXVI/1, 2). În partea de nord a gropii au fost descoperite la diferite adâncimi bucăți de scindură arsă. Partea inferioară a umpluturii gropii e de culoare cenușie-negricioasă.

b) *Bucov-Tioca: Groapa nr. 1* (fig. 105/1). Are forma aproape ovală. În umplutură groapa conține o mare cantitate de cenușă. Pe fundul ei se aflau scinduri arse transformate în cărbune, care o căptușiseră, și cenușă. Sub scindurile carbonizate fundul gropii era ars. În umplutura ei au fost descoperite fragmente ceramice (fig. 106/15).

Groapa nr. 3 (fig. 105/2). Are forma dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, pereții aproape verticali și fundul drept. Pereții gropii sînt arși avînd o culoare roșie închisă și pe alocuri chiar cărămizie. Grosimea arsurii atinge 3 cm. Umplutura era formată din pământ de culoare cafenie închisă pigmentat puternic cu bucățele mici de pământ ars și cărbuni. Mai spre fund apare multă cenușă de culoare portocalie, amestecată cu bucăți mici de lipitură arsă pînă la vitrifiere. Marginile și fundul gropii fuseseră căptușite cu scinduri din care s-au păstrat bucăți carbonizate din loc în loc pe pereți.

Inventarul gropii constă din câteva cioburi, oase de animale, două cuțite dintre care unul fragmentar, un fragment de cosor (?) de vie (fig. 106/6—18) și un toc de ace cu găuri pentru suspendare (pl. XII/28).

Groapa nr. 5 (fig. 105/5). Are forma dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, pereții aproape verticali și fundul drept.

Umplutura gropii e formată dintr-un pământ de culoare cafenie închisă, aproape negru, pigmentat cu bucăți mici de lipitură arsă și cărbune.

Din această groapă provin fragmente ceramice din care s-au putut întregi două vase borcan. Unul are ornament format din linii orizontale, iar celălalt o bandă de linii în val pe umăr sub care continuă liniile orizontale. Au fost descoperite și fragmente din vase cenușii cu suprafața lustruită. Două provin din vase de provizii, unul dintr-un borcan cu corpul globular, iar un fragment provine dintr-o oală cu două toarte de proporții mari. La acestea se mai adaugă încă numeroase alte fragmente din vase ornamentate cu linii orizontale și în val și un obiect de fier. Tot aici s-a găsit o fusaiolă de lut (fig. 107). Fragmentele ceramice erau amestecate printre pietre de riu, zgură de fier, bucăți de lipitură arsă și oase de animale.

Pe fundul gropii s-au găsit mulți cărbuni care proveneau din crengi și lemne arse pe loc. Grosimea stratului de cărbune de pe fundul gropii atingea 5 cm. Printre cărbuni de asemenea au fost găsite fragmente ceramice, pietre de riu și oase de animale. În această groapă a fost făcut un foc puternic deoarece pereții ei prezintă o arsură groasă de 3 cm, dintre care 1 cm are culoare cărămizie aprinsă, iar restul o culoare roșie-vineție.

Groapa nr. 7 (fig. 105/4). Are forma ovală cu dimensiunile de 1 × 0,45 m, adîncindu-se 0,35 m de la nivelul vechi de călcare, cu fundul drept și pereții verticali. În umplutura gropii, mai ales spre fund, a apărut o mare cantitate de cărbuni amestecați cu cenușă, precum și câteva

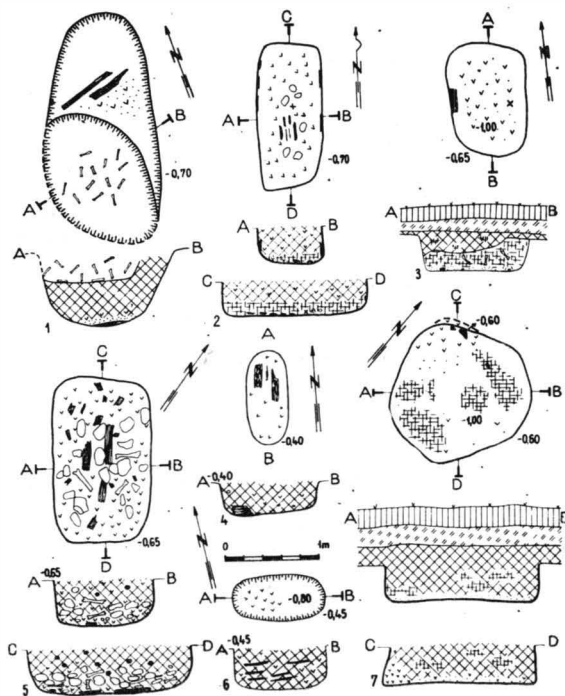

Fig. 105 Planul și profilul gropilor arse sau cu cărbuni. 1 Bucov-Tioca, groapa nr. 1; 2 Bucov-Tioca, groapa nr. 3; 3 Bucov-Rotari, groapa nr. 1; 4 Bucov-Tioca, groapa nr. 7; 5 Bucov-Tioca, groapa nr. 5; 6 Bucov-Tioca groapa nr. 8; 7 Bucov-Rotari, groapa nr. 2.

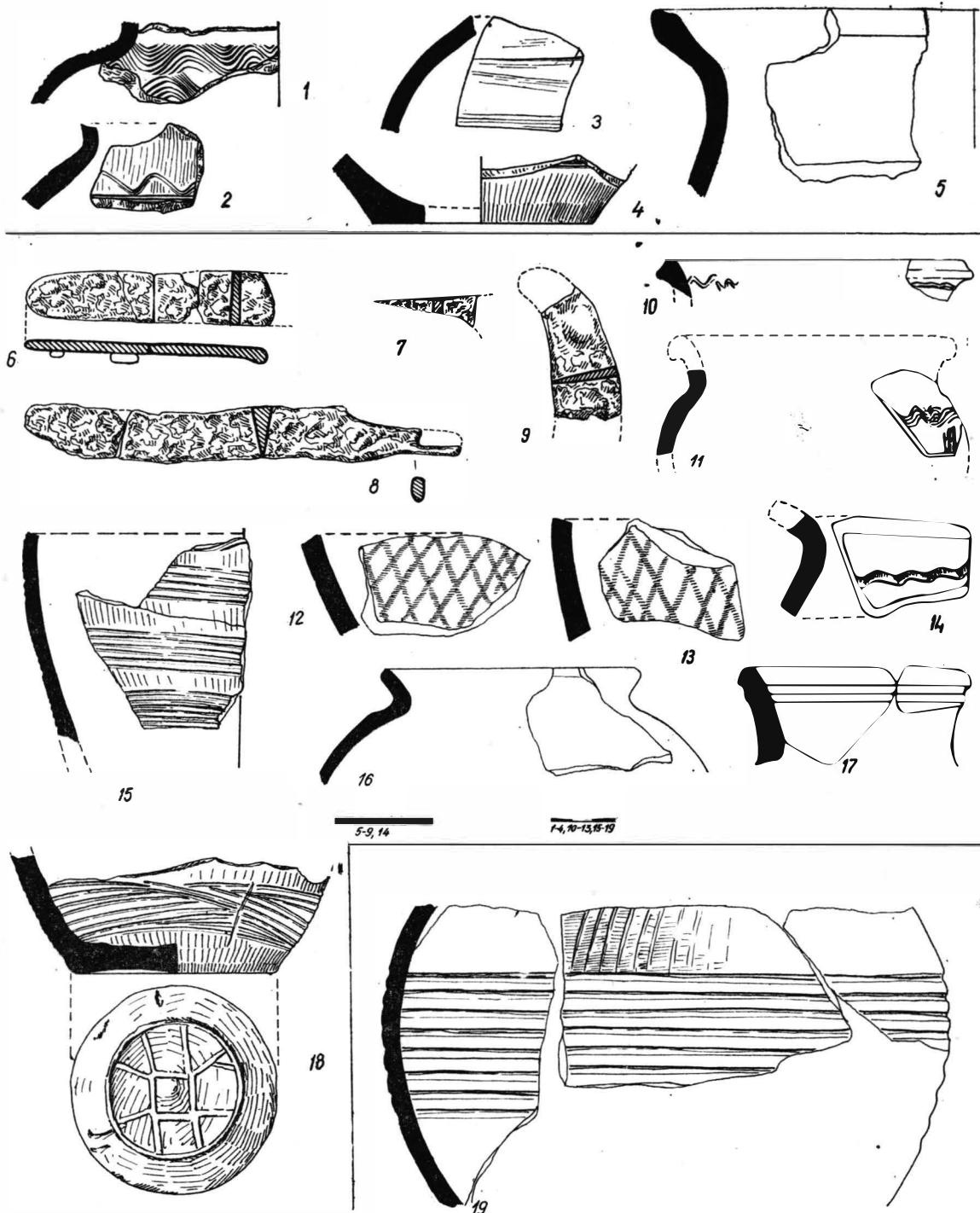
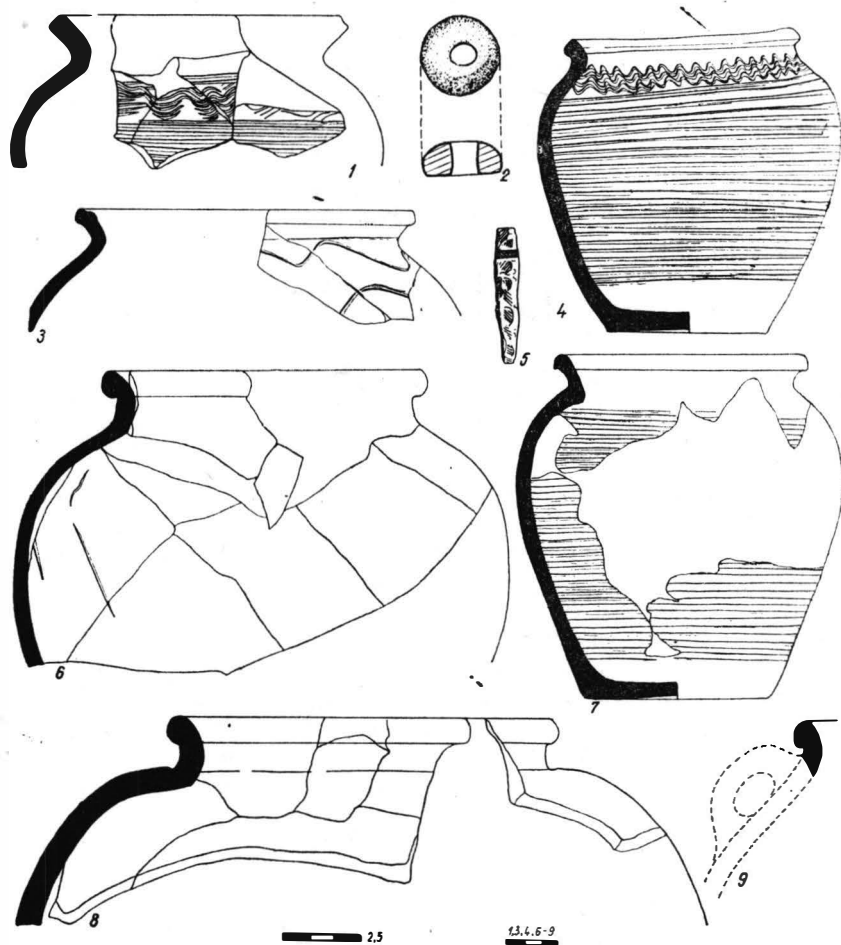

Fig. 106 Bucov-Tioca 1—15 inventarul gropii nr. 2; 6—18 inventarul gropii nr. 3 (arse); 19 inventarul gropii nr. 7 (cu cărbuni); 6 limbă de curea, de fier; 7, 8 cuțite; 9 cosor (?); 4 fragment de vas cenușiu ars inoxidant; 5 fragment de vas lucrat la roată rapidă ars oxidant; 10, 11, 14 fragmente ceramice cenușii cu decor incizat lucrate pe roată de mână, arse inoxidant; 1, 2, 4, 15, 18 fragmente ceramice, lucrate pe roata de mână, arse oxidant, cu decor incizat; 12, 13 fragmente dintr-un vas gălbui cu pete cenușii, lucrat din pastă fină cu decor lustruit; 16 fragment de vas lucrat din pastă fină roz; 17 gura unui urciur amforoidal lucrat din pastă fină alburie, amestecată cu ocră, având în interior urme de culoare brună; 19 fragmente provenind de la un vas cu corpul globular negricios cu urme de ardere secundară, ornamentat cu linii orizontale adâncite și cu linii oblice lustruite și puțin adâncite.

Fig. 107 Bucov-Tioca. Inventarul gropii nr. 5 (arse). 1, 4, 7 ceramică lucrată pe roata de mână, arsă oxidant cu decor incizat; 2 fusaiolă de lut; 3 fragment de vas lucrat pe roată rapidă, cu decor incizat; 6, 8, 9 ceramică cenușie (arsă inoxidant) cu suprafața lustruită (pe vasul de la nr. 6 sînt incizate diferite semne) 5 obiect (cuțit?) de fier.

fragmente ceramice provenind de la un vas cenușiu cu corpul globular avînd partea superioară ornamentată cu linii verticale, puțin adîncite, executate prin lustruire, iar ceva mai jos de mijlocul corpului avea un briu format din 9 linii orizontale adîncite cu un instrument cu capul bont (fig. 106/19). Fragmentele poartă urme de ardere secundară, ceea ce înseamnă că ele au ars odată cu lemnele și scîndurile prefăcute în cărbuni din groapă.

Groapa nr. 8 (fig. 105/6). Are forma ovală, pereții verticali și fundul drept. În umplutura gropii au apărut mulți cărbuni și bucăți de scînduri carbonizate. Nu are inventar.

2. Datarea gropilor arse și cu cărbuni

Pentru datarea complexelor de mai sus există în primul rînd atît obiecte care pot servi ca elemente de datare, cît și unele date stratigrafice.

Astfel, virful de săgeată cu lama triunghiulară și cu tija lățită datează groapa nr. 1 de la Bucov-Rotari în secolul al IX-lea. Mărgelele descoperite în groapa nr. 2 din aceeași așezare datează complexul respectiv în aceeași vreme.

La Bucov-Tioca groapa nr. 1 taie peretele de nord al bordeiului nr. 3. La rîndul ei groapa nr. 1 este tăiată de groapa nr. 6 (cu oase), care aparține ultimei etape de locuire la Bucov-Tioca, adică secolului al X-lea. În consecință, groapa nr. 2 poate fi datată posterior începutului secolului al IX-lea (cînd bordeiul nr. 3 își încetează existența) și anterior secolului al X-lea. După părerea noastră această groapă trebuie datată cel mai probabil pe la mijlocul secolului al IX-lea. Pe baza fragmentelor ceramice gropile 3, 5 și 7 se datează tot pe la mijlocul secolului al IX-lea.

Ținând seama de cele prezentate mai sus putem afirma că existența gropilor arse de la Bucov corespunde etapelor de locuire de la mijlocul secolului al IX-lea. Desigur asemenea gropi au putut exista și mai înainte în secolul al VIII-lea, pe care însă nu le putem atribui cronologic pentru că nu au inventar și nu există nici un indiciu stratigrafic pentru datarea lor (de exemplu groapa nr. 8 de la Bucov-Tioca).

3. Care era destinația gropilor arse și cu cărbuni?

Trebuie să menționăm că aceste gropi se află în general spre periferia așezării sau spre periferia grupurilor de locuințe. Ele sînt orientate N-S (Bucov-Tioca groapa nr. 3 și nr. 7; Bucov-Rotari groapa nr. 1) sau aproape E-V Bucov-Tioca (groapa nr. 8). Groapa nr. 1 din așezarea Bucov-Tioca are o deviere foarte mică spre NE-SV, iar groapa nr. 5 din aceeași așezare e singura pe direcția SE-NV.

În unele din ele (groapa nr. 1, 3, 5, de la Bucov-Tioca și groapa nr. 1 de la Bucov-Rotari) s-a făcut intenționat un foc puternic.

După probele de cărbuni luate din aceste gropi și date pentru determinare reiese că lemnele arse din groapa nr. 3 de la Bucov-Tioca sînt de platan (*Platanus species*). Se pare că tot de la un platan (*Platanus species?*) provin și cărbunii rezultați în urma lemnelor arse din groapa nr. 5¹⁸⁴.

Ținînd cont de faptul că astfel de gropi nu au apărut niciodată în interiorul locuințelor și nici în zonele aglomerărilor de locuințe, situație la care se mai adaugă și orientarea lor precisă față de punctele cardinale (verificată atît la Bucov-Tioca cît și la Bucov-Rotari), că pereții lor erau căptușiți cu lemn, iar în ele s-a făcut intenționat foc, uneori puternic, ne face să credem că ele nu sînt gropi menajere, ci au fost făcute cu un anumit scop ritual. Faptul că resturile carbonizate din două asemenea gropi (gropile nr. 3 și 5 de la Bucov-Tioca) provin din lemn de platan, arbore nefolositor de locuitorii așezărilor de la Bucov pentru construirea locuințelor (cf. cap. *Locuințele*, paragraful determinarea resturilor de cărbuni) pare să indice același lucru.

O ardere intenționată (pentru purificare) în aceste gropi este dovedită și de fragmentele ceramice arse secundar descoperite în groapa nr. 7.

În consecință credem că avem de-a face cu înmormintări în gropi mai mult sau mai puțin arse sau eventual cu înmormintări simbolice (cenotafuri) care însă respectă ritualul înmormintărilor reale. Varietatea pe care o prezintă aceste gropi în ceea ce privește inventarul și ritualul s-ar putea să indice o deosebire de vîrstă și de sex.

Morminte în gropi arse (*Brandgrübengräber*) sînt cunoscute pe teritoriul țării noastre încă în epoca romană (secolele II—III) atît în Dacia, cît și în Moesia Inferior (Dobrogea)¹⁸⁵. Acest rit funerar continuă și în epoca post romană fiind documentat la Sf. Gheorghe (jud. Covasna) și la Bratei¹⁸⁶. O groapă puternic arsă (grosimea arsurii ei fiind de 5—6 cm) a fost descoperită și la Udești (jud. Suceava)¹⁸⁷. Această groapă datată de descoperitorii ei anterior așezării prefeudale din secolele VI—VII avea în umplutură multă cenușă, bucăți de cărbuni și fragmente mici de oase. Pe fundul gropii zăceau resturile carbonizate ale unei scînduri (birne) de lemn din care s-au păstrat doar capetele. Birna de lemn fusese așezată pe mijlocul gropii împărțind-o în două¹⁸⁸.

¹⁸⁴ Determinările resturilor carbonizate de arbori provenite din aceste gropi au fost făcute de Eva Hajnalová (Nitra).

¹⁸⁵ În mormintările în gropi arse în formă de albie au fost introduse în Dacia romană de coloniști romani de origine celtică sau iliră, acest rit fiind preluat și de autohtonii daci prin conviețuirea cu noii veniți; cf. D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 121. Idem, *Necropola orașului Apulum*, Apulum, XII, Alba Iulia, 1974, p. 134—159; Petre Aurelian, *Beroe I. Necropolele din veacurile II—VII e.n. de la Piatra Frecăței*. Rezumatul tezei de doctorat, București, 1975, p. 5 și 12; D. Benea și C. Tatulea, *Morminte romane de incinerare de la Drobeta*, Apulum, XIII, Alba Iulia, 1975, p. 667—675; M. Babeș, *Zu des Bestattungsarten in nördlichen Flachgräberfeld von Romula*.

Ein Beitrag zur Grabtypologie des römischen Daziens, Dacia, N.S., XIV, București, 1970, p. 167—206; Constantin Petolescu și Oct. Onea, *Cercelări în necropola Sucidavei jud. Olt (1968)*, Materiale . . . , X, 1973, p. 125—133.

¹⁸⁶ D. Protase, *op. cit.*, p. 122—124 și 240—241; Ligia Bârzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul nr. 1 de la Bratei)*, București, 1973. La Bratei în afară de înmormintările propriu-zise care de fapt prezintă mai multe etape, există și unele complexe de locuit anterioare și posterioare necropolei.

¹⁸⁷ M. D. Matei și Al. Rădulescu, *Șantierul arheologic Udești (jud. Suceava)*, Studii și materiale de istorie, Suceava, 1973, p. 6 nota 7. În apropierea gropii au fost descoperite fragmente dintr-un craniu uman, precum și un craniu de răpitoare, cf. p. 272, fig. 5.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 272, fig. 5.

Într-o oarecare măsură groapa arsă de la Udești prezintă asemănări cu groapa nr. 1 de la Bucov-Tioca ceea ce ne face să credem că ea ar putea fi contemporană cu așezarea din secolele VI—VII. În măsura în care această ipoteză se va confirma, ea ar reprezenta o verigă de legătură între înmormintările în gropi arse din epoca romană și post romană și gropile arse sau cu cărbuni (morminte ?) de la Bucov¹⁸⁹.

În concluzie credem că gropile arse aflate în principal la periferia celor două așezări de a Bucov ar putea reprezenta înmormintări reale sau simbolice (cenotafuri) ale celor căzuți în lupte (sau morți în altă parte și negăsiți) care dovedesc perpetuarea unui rit funerar din epoca romană până pe la mijlocul secolului al IX-lea.

XVII.

CONCLUZII

1. Încadrarea cronologică a așezărilor de la Bucov

Pe baza studierii comparative a materialului am putut stabili că așezările Bucov-Rotari și Bucov-Tioca își încep existența în același timp și sfârșesc aproximativ în aceeași vreme.

Limita cronologică inferioară a acestor așezări poate fi precizată datorită descoperirii unui vîrf de săgeată cu trei muchii de tip avaric în bordeiul nr. 20 la Bucov-Tioca, a unei găleți de lut de tip timpuriu, descoperită tot în bordeiul nr. 19 (Bucov-Tioca), a unei mărgele albastre în formă de simbură de pepene (în bordeiul nr. 1 de la Bucov-Tioca), a unui inel de timplă lucrat din sîrmă de bronz răsucită (în bordeiul nr. 23 la Bucov-Tioca), databile în secolul al VIII-lea și la începutul secolului al IX-lea.

Limita cronologică superioară a așezărilor de la Bucov-Tioca poate fi fixată pe baza vîrfurilor de săgeți în formă de frunză cu nervură mediană sau de formă romboidală și a resturilor de inscripții chirilice, care se datează în secolul al X-lea.

După cum am văzut întregul material arheologic scos la iveală din așezările Bucov-Tioca și Bucov-Rotari se încadrează în secolele VIII—X. Nu a apărut în cursul săpăturilor de aici nici un obiect de datare sigur din secolul al XI-lea sau din secolele următoare, pe baza căruia data încețării așezărilor cercetate de noi să poată fi împinsă după finele secolului al X-lea.

Coroborarea diferitelor elemente de datare cu datele stratigrafice ne-a dus la concluzia că așezările de la Bucov (cel puțin cele de la Bucov-Rotari, Bucov-Ghespari și Bucov-Tioca) își încep existența în secolul al VIII-lea și durează până spre sfîrșitul secolului al X-lea¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Răspîndirea acestui rit funerar în Moldova ar putea fi pusă în legătură, după noi, cu trecerea unor grupuri de populație romanică din Transilvania în zona extracarpatică a Munteniei și a Moldovei.

¹⁹⁰ După unii cercetători, complexe de la Bucov ar data dintr-o perioadă mai tîrzie. Prof. Ion Nestor susținea că așezările de la Bucov ar reprezenta o fază ulterioară așezării de la Dridu. La rîndul său Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 109, consideră că materialele publicate în rapoartele preliminare nu pot fi datate înainte de a doua jumătate a secolului al X-lea. De asemenea, în lucrarea sa *Cîteva observații despre arheologia și istoria sec. VIII—XI pe teritoriul R. S. României*, Aluta, I, Sf. Gheorghe, 1969, p. 125, consideră fragmentele ceramice publicate pînă la acea dată ca fiind ulterioare secolului al XI-lea. Datarea atît de tîrzie

a așezărilor de la Bucov este infirmată de prezența numeroaselor obiecte din secolele VIII—X și lipsa totală a unor elemente sigure de datare din secolul al XI-lea.

În urma publicării unei părți considerabile a materialului de la Dridu reiese că această așezare trebuie datată mai devreme. Pe baza unor fragmente ceramice tipice, începutul așezării de la Dridu trebuie plasat tot în secolul al VIII-lea, aproximativ în același timp cu începutul așezărilor de la Bucov (Bucov-Tioca și Bucov-Rotari). Așezarea de la Dridu durează după părerea noastră pînă spre sfîrșitul secolului al X-lea sau începutul secolului următor, și trebuie considerată ca fiind în cea mai mare parte contemporană cu așezările de la Bucov și nu anterioară lor. În consecință cultura materială documentată la Dridu pe de o parte și cea de la Bucov pe de altă parte reprezintă două aspecte culturale contemporane și nu două etape cronologice succesive.

2. Caracterizarea modului de trai al populației de la Bucov

În urma studiului materialului arheologic, ca și din analizele sporopolinice a reieșit că la Bucov și probabil în toată zona subcarpatică a Munteniei agricultura ocupa un loc limitat, această ocupație fiind menită a satisface strictul necesar pentru colectivitate.

În preajma așezărilor se practica, după datele de care dispunem, și grădinăritul. Ținând seama de condițiile geografice prielnice este de presupus că un loc important în viața locuitorilor de aici l-a putut deține pomicultura și viticultura.

Frecvența mare a oaselor de animale domestice dovedește că una din preocupările de seamă ale populației de la Bucov era creșterea vitelor.

Făcînd o comparație cu situația din alte așezări contemporane, ne referim în special la așezarea de la Dinogetia din care s-au determinat circa 3 000 de piese de la mamifere domestice, și la așezarea de la Dridu din care au fost determinate de asemenea un mare număr de oase de animale domestice, constatăm următoarele :

În toate cele trei așezări frecvența cea mai mare o au bovinele crescute pentru lapte, carne, piei, și folosite totodată și la tracțiune.

La Bucov locul al doilea în ordinea frecvenței o au porcinele, iar locul al treilea îl dețin ovicaprinele (cf. cap. *Creșterea animalelor*). Spre deosebire de situația de la Bucov, în așezările de la Dinogetia și Dridu locul al doilea ca frecvență îl dețin ovicaprinele, iar porcinele locul al treilea. Deosebirile între cele trei așezări nu apar însă numai în ceea ce privește frecvența, ci și în ceea ce privește rasele de animale ¹⁹¹.

La Bucov și Garvăn (Dinogetia) calul apare într-un procent mic (în comparație cu cornutele mari și mici și cu porcinele) ¹⁹², în schimb, la Dridu oasele de cal sînt numeroase ¹⁹³.

Asinul (*Asinus domesticus*) aflat în procent redus la Bucov și la Dinogetia, la Dridu lipsește cu totul ¹⁹⁴. În această ultimă așezare sînt frecvente oasele de măgar (*Equus asinus*) ¹⁹⁵ care în celelalte două așezări lipsesc.

În ceea ce privește păsările de curte, atît la Bucov cît și la Dridu, se constată creșterea găinilor într-un procent mai mare și a găștelor într-un procent redus ¹⁹⁶.

Vînatul era practicat doar pentru procurarea de materie primă, pentru confecționarea îmbrăcămîntei și a anumitor tipuri de unelte. Uneori însă coarnele întrebuițate pentru confecționarea uneltelor nu provin de la animale vîinate, ci sînt coarne lepădate ¹⁹⁷. În ceea ce privește satisfacerea nevoilor de hrană, vînătoarea ocupa un loc cu totul redus față de creșterea animalelor domestice și agricultura.

Spre deosebire de așezarea de la Dridu, unde vînătoarea ocupa un loc sporadic ¹⁹⁸, la Bucov proporția animalelor vîinate este mai ridicată, ceea ce se explică și prin faptul că această din urmă așezare se afla mai aproape de pădurile seculare din zona subcarpatică și de Codrii Vlăsiei aflați în zona de silvo-stepă de la sud de Teleajen.

La Bucov pescuitul se practica doar întîmplător, iar în așezarea de la Dridu nu este atestat. În schimb la Dinogetia ¹⁹⁹, unde așezarea se află într-o regiune de bălți din apropierea Dunării și pe malul Dunării la Păcuiul lui Soare ²⁰⁰, pescuitul constituie una din ocupațiile de bază ale locuitorilor.

În concluzie, constatăm că în secolele VIII—X condițiile geografice joacă încă un rol destul de important, în ceea ce privește practicarea sau nep practicarea anumitor ocupații.

În viața locuitorilor de la Bucov un loc destul de important, în comparație cu celelalte așezări contemporane din Muntenia, îl ocupă diferitele meșteșuguri, în primul rînd prelucrarea lemnului, reducerea și prelucrarea fierului, prelucrarea osului, a coarnelor de animale (în special a celor de cerb) și olăritul.

¹⁹¹ Sergiu Haimovici, *op. cit.* (ms.); Gianina Gheorghiu și Sergiu Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în așezarea feudală timpurie de la Garvăn (Dinogetia)*, Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Biologie, XI, I, Iași, 1965, p. 175—179; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor osoase de animale descoperite în așezarea feudală timpurie de la Dridu*, anexă la lucrarea *Săpăturile de la Dridu*, p. 228—232.

¹⁹² Sergiu Haimovici, *Fauna din așezările feudale timpurii (sec. VIII—X) de la Bucov*; Gianina Gheorghiu și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 180.

¹⁹³ Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 223—236.

¹⁹⁴ Sergiu Haimovici, *op. cit.*, Gianina Gheorghiu și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 180.

¹⁹⁵ Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 236; 240—241.

¹⁹⁶ Sergiu Haimovici, *op. cit.*, (ms.); Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 240.

¹⁹⁷ cf. mai sus nota nr. 54.

¹⁹⁸ Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 226—228.

¹⁹⁹ Gh. Ștefan, în *Dinogetia*, I, p. 378.

²⁰⁰ Dumitru Vilceanu, în *Păcuiul lui Soare*, I, p. 174—177.

În afară de meșteșugurile amintite mai sus, care erau practicate de meșteri specializați, în cadrul așezărilor de la Bucov sînt documentate o serie întregă de indeletniciri casnice ca torsul, țesutul, cusutul (practicate mai ales de femei), împletitul, confecționarea opincilor (practicate mai ales de bărbați) etc.

Studiul ocupațiilor, al gradului de perfecționare a meșteșugurilor, a ceramicii, la care se adaugă caracteristicile tipurilor de locuințe (care vădese un nivel constructiv avansat pentru epoca respectivă), dovedesc că în așezările de la Bucov locuia o populație *stabilă*, chiar dacă unii bărbați și copii mai mari e posibil să fi executat deplasări sezoniere pe distanțe mai mici sau mai mari în căutare de pășuni pentru vite.

Toate elementele culturii materiale de la Bucov dovedesc că locuitorii de aici aveau o economie mixtă, bazată pe creșterea vitelor, agricultură, eventual și pe pomicultură și viticultură, cărora li se adaugă o serie de meșteșuguri casnice și meșteșuguri specializate care au atins un înalt nivel de perfecționare.

În general se remarcă o economie încheagată și un nivel de trai ridicat pentru epoca respectivă.

3. Organizarea socială și economică în zona subcarpatică a Munteniei în lumina studiului așezărilor de la Bucov

Dacă privim planul general al așezării Bucov-Tioca (săpată în întregime), unde sînt reprezentate toate etapele de locuire, ne atrage atenția de la prima vedere faptul că în secolele al VIII-lea, al IX-lea și în prima jumătate a secolului al X-lea locuințele sînt dispuse în șiruri pe direcția nord-est — sud-vest, formînd totodată două aglomerații bine distincte una mai mare la est și alta mai mică în partea de vest a promontoriului (fig. 4). Această dispoziție a locuințelor ne face să credem că așezarea Bucov-Tioca a fost întemeiată de două cete de neam²⁰¹, care au evoluat pe același loc pînă la începutul secolului al X-lea²⁰².

Începînd cu mijlocul secolului al IX-lea legăturile bazate pe sînge ale celor două cete de neam se destramă treptat, fiind înlocuite cu legături de ordin economic, cele două comunități fuzionînd, iar pe la mijlocul secolului al X-lea formînd una singură, după cum reflectă evoluția planului așezării Bucov-Tioca (fig. 108).

Cele două cete de neam erau formate din familii mici, așa numitele „familii lăstar” după cum dovedesc bordeiele și unele case de la Bucov-Rotari și Bucov-Tioca, avînd cîte o singură încăpere de dimensiuni mijlocii (la bordeiele cele mai vechi chiar de dimensiuni mici). În cazul acestor familii, flăcăii (feciorii) și fetele părăseau la căsătorie casa părintească întemeindu-și și un nou cămin, părinții rămînînd în grija fiului celui mai mic care continua să locuiască în casa părintească²⁰³. Construirea *treptată* a locuințelor în așezările de la Bucov-Tioca și Bucov-Rotari reflectă deosebit de clar acest tip de familie.

Dealtfel această situație este valabilă nu numai pentru Bucov, ci pentru toate așezările contemporane de pe teritoriul țării noastre.

Cele două comunități (cete de neam) de la Bucov-Tioca formau după părerea noastră o obște. O altă obște avem în așezarea Bucov-Rotari. Aici însă așezarea fiind în bună parte distrusă, nu am putut-o cerceta în întregime. În urma sondajelor ample făcute se pare că așezarea Bucov-Rotari avea un singur nucleu. Ea are însă aceleași caracteristici din punctul de vedere al dezvoltării

²⁰¹ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și în Moldova*, București, 1964, p. 50, arată că ceata de neam este o subdiviziune a obștei. De fapt e marea familie patriarhală.

În cazul celor de la Bucov avem de-a face cu mari familii patriarhale care lucrează pămîntul în comun, dar care în ceea ce privește locuința sînt separate pe familii mici, formate din părinți și copiii lor.

²⁰² Bakó Géza, *Despre organizarea obștilor sătești ale epocii feudale timpurii din sud-estul României*, SCIVA, 26, 3, 1975, p. 372, dă planul așezării I de la Dridu. În porțiunea cercetată pînă acum autorul stabilește cinci grupuri de locuințe natale A-E care aparțin la cinci cete de neam;

Suprapunerea bordeielor XXVI și XXVIII de către bordeiul nr. XXVII dovedește că așezarea I de la Dridu

are cel puțin două etape distincte de locuire care nu au fost sesizate și interpretate ca atare pînă acum. Ținînd seama de această situație planul grupurilor de locuințe fixate de G. Bakó pe baza planului întocmit de Eugenia Zaharia va suferi schimbări. Oricum ar fi însă, gruparea în cuiburi a locuințelor este clară. La Dridu nu se poate stabili nici un fel de aliniere. G. Bakó remarcă o dispoziție în grupuri (= cuiburi) și la Dinogetia (nivelurile de locuire mai vechi) și Capidava (*Ibidem*, p. 373).

În această situație dispoziția locuințelor în așezările de la Bucov (avem în vedere în primul rînd așezarea de la Bucov-Tioca) este deosebită față de cea a așezării de la Dridu, eventual și de cea a așezărilor timpurii de la Dinogetia și Capidava.

²⁰³ Henri H. Stahl și Paul H. Stahl, *Civilizația vechilor sae românești*, București, 1968, p. 41.

tării social-economice ca și așezarea Bucov-Tioca. În așezarea de la Bucov-Ghespari avem o a treia obște. În general credem că fiecare așezare situată pe o terasă înaltă sau pe un promontoriu reprezenta câte o obște.

În cazul așezărilor Bucov-Rotari, Bucov-Ghespari și Bucov-Tioca am putut constata că în jurul spațiului locuit se afla încă teren liber, folosit pentru vite și pentru păstrarea hranei acestora. De asemenea, în jurul așezărilor se afla un teren cultivabil, iar ceva mai departe se aflau pășunile și pădurea.

În secolul al VIII-lea așezările care se țineau lanț de-a lungul Gîrlei Morii și probabil cele de pe valea Bucovelului formau o obște de vale.

În secolele IX-X însă aceste sate, după părerea noastră, erau grupate în jurul unui punct fortificat. În sprijinul acestei păreri ne vin cărămizile, olanele și fragmentele de blocuri de calcar fasonate, descoperite în unele complexe din cadrul așezărilor Bucov-Rotari și Bucov-Tioca (cf. cap. „Materialele de construcție”).

Toate aceste indicii ne fac să presupunem că undeva pe teritoriul satului Bucov, poate pe terasa înaltă dintre Gîrlea Morii și Bucovel, unde se află și resturile orașului Bucov, din epoca feudalismului dezvoltat, exista o așezare fortificată în preajma căreia existau o serie de sate din care fac parte și cele cercetate pînă acum de noi ²⁰⁴.

În acest fel apare firească prezența în cuprinsul așezărilor de aici a unor meșteșugari specializați care se ocupau cu reducerea și prelucrarea fierului, prelucrarea osului, prezența ceramicii de tip bizantin, a inscripțiilor chirilice păstrate sub forma unor litere izolate etc.

În funcție de nivelul culturii materiale ale așezărilor de la Bucov considerăm că înspre mijlocul secolului al IX-lea și în secolul al X-lea așezările de aici au început să depășească nivelul obișnuit al unei așezări sătești, fapt dovedit printr-un număr destul de mare de meșteșugari (localnici și unii chiar bizantini a căror produse au fost imitate apoi și de localnici), de folosirea scrisului chiar în rîndurile meșteșugarilor etc.

Spre aceeași concluzie ne duc și modificările survenite în tipurile de locuință. Astfel în etapele de locuire mai noi, cu case adîncite sau construite la suprafața solului, s-au descoperit unele de proporții mari și foarte mari, unele cu un inventar bogat. La Bucov-Tioca casa nr. 12 pare a fi avut chiar două încăperi. După noi, aceste locuințe mari, datate în a doua jumătate a secolului al IX-lea și la începutul secolului al X-lea, reflectă o diferențiere de avere și nu e vorba de marea familie patriarhală.

Evoluția așezărilor de la Bucov a fost favorizată și de faptul că ele se aflau pe una din importantele căi de comunicație care lega Transilvania și regiunea carpatică și subcarpatică a Munteniei de Dunăre și de Peninsula Balcanică. Acest drum trecea Carpații prin pasul Tătarului, pe la Tabla Buții și Slon, coborînd pe piraiele Drăjnuta și Telejenel pînă la Teleajen, apoi trecînd zona de silvo-stepă continua pe cursul inferior al Dîmboviței și în cele din urmă pe cursul inferior al Argeșului pînă la Dunăre.

Tot pe la Bucov treceau spre Dunăre și bulgării de sare, transportați pe uscat cu carele, de la Slănic-Prahova pe drumul care și azi poartă numele de Drumul Sării.

Se poate astfel afirma că încă în secolul al IX-lea la Bucov, dar și în alte așezări din această parte a țării, societatea a evoluat alcătuiind formațiuni politice, în sinul cărora existau deja relații feudale incipiente, avînd în frunte căpetenii (cneji) cu atribuții militare și juridice.

Evoluția firească a societății de la Bucov a fost însă adeseori întreruptă de atacurile populațiilor de origine nomadă care și-au făcut apariția în Cîmpia Română.

După două incendii mai slabe, un puternic incendiu a avut loc pe la mijlocul secolului al IX-lea fiind documentat atît la Bucov-Rotari, cît și la Bucov-Tioca cînd este incendiată ultima etapă de locuire în bordeie.

Un alt incendiu are loc foarte probabil în ultimul deceniu al secolului al IX-lea sau la începutul secolului următor. În sfîrșit, ultimul incendiu este documentat către sfîrșitul secolului al X-lea care a fost general în toate cele trei așezări: Bucov-Rotari, Bucov-Ghespari și Bucov-Tioca. El trebuie pus în legătură, după părerea noastră, cu o invazie a pecenegilor veniți în Cîmpia Română care a pus capăt celor trei așezări de la Bucov amintite mai sus. Recuperarea

²⁰⁴ Maria Comșa, *Die Forschungen von Slon und ihre Bedeutung für das Studium der Entwicklung der Feudalbeziehungen südlich der Karpathen*, „Siedlung Burg und Stadt” din seria D.Ak.d.W. zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte, Bd. 25, Berlin, 1969, p. 232–238;

idem, *Cercetările de la Slon și importanța lor pentru studiul formării relațiilor feudale la sud de Carpați*, în „Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al jud. Prahova”, II, Ploiești, 1969, p. 21–39.

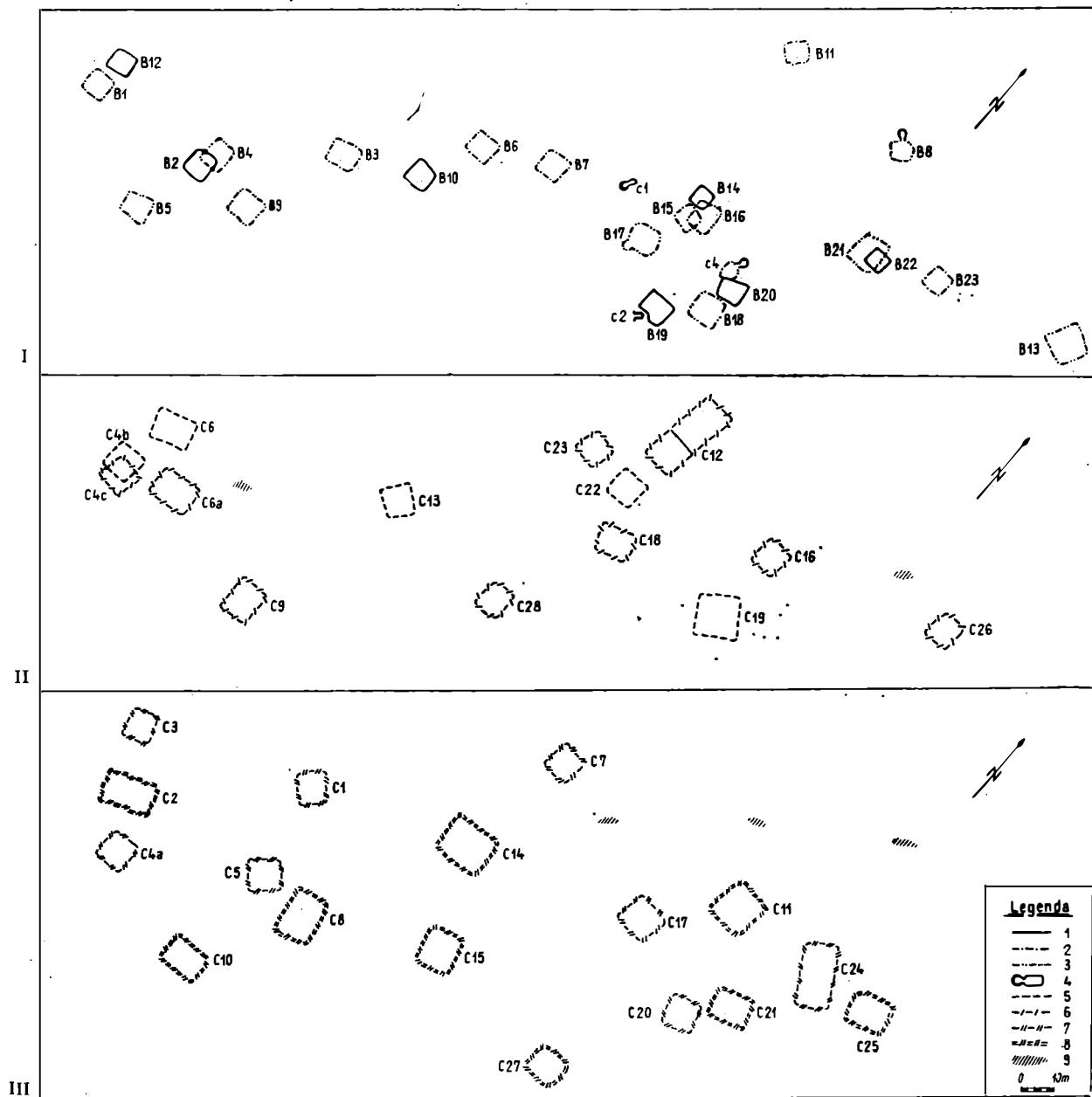

Fig. 108 Evoluția așezării de la Buvcu-Tioca. *I* în secolul al VIII-lea și prima jumătate a secolului al IX-lea; *II* în a doua jumătate a secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea; *III* în secolul al X-lea. Pentru datarea etapelor de locuire din cadrul celor trei perioade cf.: 1 secolul al VIII-lea; 2 sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea; 3 mijlocul secolului al IX-lea; 4 cuptor pentru copt; 5 a doua jumătate a secolului al IX-lea; 6 sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea; 7 mijlocul secolului al X-lea; 8 a doua jumătate a secolului al X-lea; 9 case distruse.

unui tezaur de monede bizantine, care datează de la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul celui de al XIII-lea ²⁰⁶, ne arată că prin pustiirea așezărilor mai sus amintite viața la Bucov nu a încetat. Populația de aici însă și-a schimbat locul de așezare pe o terasă mai înaltă situată între Gîrla Mare și Bucovel unde va evolua în continuare dînd naștere, în epoca feudalismului dezvoltat, orașului Bucov.

²⁰⁶ Octavian Iliescu, *Tezaurul de la Bucov* (inedit).

Dealtfel situația de la Bucov nu este unică, ea se repetă și în alte așezări, situate în regiunea de platformă înaltă, de dealuri și munte ale Munteniei, populația acestor regiuni contribuind în chip nemijlocit la formarea cnezatelor și voievodatelor vechi românești din secolele XIII—XIV.

4. Elemente de tradiție daco-romană în cultura materială și spirituală a locuitorilor de la Bucov

După cum s-a văzut, tipul de locuință caracteristic este bordeiul sau casa cu vatră liberă. Acest tip de locuință este cunoscut pe întreg teritoriul Daciei atit în epoca preromană, cît și în epoca romană și postromană.

Începînd se pare cu secolul al VI-lea, acestui tip de locuință străvechi cu vatră liberă i se aduc unele perfecționări, înconjurîndu-se vatra cu pietre sau separînd-o de restul încăperii printr-un rînd de pietre sau printr-un perete scund făcut din pietre de rîu legate cu lut, colțul sau peretele întreg, unde se afla vatra căptușindu-se cu pietre de rîu, sau în zonele de munte cu piatră nefasonată. Tipul de locuință cu vatră liberă, avînd uneori pietre în jur sau perete scund de pietre și colțul sau peretele din preajmă căptușit cu pietre, se va transmite mai departe în secolele VIII—X, fiind surprins în complexe de la Bucov ca și în alte complexe similare.

Merită a fi amintit în chip special bordeiul nr. 1 de la Bucov-Tioca care are un plan complicat cu nișă în perete (fig. 6/1). Astfel de locuințe complicate nu sînt cunoscute la populațiile în migrație. El reprezintă prototipul unor bordeie similare pe care le vom regăsi mai tîrziu în epoca feudalismului dezvoltat ²⁰⁶.

Un alt element de tradiție autohtonă este reprezentat prin cuptoarele pentru copt, scobite în lut, cu groapă de acces ²⁰⁷. Aceste cuptoare s-au păstrat atit prin intermediul dacilor romanizați, care și-au adus contribuția lor la formarea culturii romane provinciale din Dacia, cît și prin intermediul unor grupuri de daci sau carpo-daci rămași în afara granițelor imperiului. În cazul de la Bucov, țînînd seama și de celelalte elemente ale culturii materiale de tradiție romană-provincială, în special de ceramică, sîntem de părere că aceste cuptoare au fost transmise, pînă în evul mediu timpuriu, prin intermediul unei populații daco-romane.

Vatra cu marginile ridicate care a apărut la Bucov, atit în bordeie cît și în case, este cunoscută pe spații întinse din Europa încă din prima epocă a fierului (Hallstatt) ²⁰⁸. Pe teritoriul țării noastre însă în a doua epocă a fierului (Latène) asemenea vetre nu se cunosc, fapt ce se explică prin carența cercetărilor, deoarece ele apar, e adevărat încă sporadic, în unele complexe dacice din secolele II—III.

Astfel la Dulceanca (jud. Teleorman) în bordeiul nr. III, deasupra cuptorului scobit într-un calup de lut cruțat a fost modelată o vatră de lut cu marginea puțin ridicată. Bordeiul în care a fost descoperită această vatră este datat cu o monedă a împăratului Gordian al III-lea, emisiune Viminacium din anul 242 ²⁰⁹.

O altă vatră cu marginea ridicată, frumos ornamentată cu briie alveolare, a fost descoperită în așezarea dacică din secolele II—III de la Cicir (jud. Arad). Vatra de la Cicir, spre deosebire de cea de la Dulceanca, care era fixată deasupra cuptorului, este portativă ²¹⁰. Astfel se poate spune că o parte a vetrelor cu marginea ridicată portative sau fixate deasupra cuptoarelor din epoca feudală timpurie își au originea în vetrele similare întilnite în așezările dacice tîrzii.

Este însă neîndoios faptul că vetrele cu gardină s-au păstrat neînterupt în ținuturile de la nord de țara noastră de unde anumite tipuri au fost aduse de slavi și pe teritoriul țării noastre în secolele VI—VII.

²⁰⁶ Un bordei cu nișă în perete datînd din secolul al XVI-lea am descoperit noi la Radovanu, jud. Ilfov.

²⁰⁷ Eugenia Zaharia, consideră aceste cuptoare de origine romană (*op. cit.*, p. 129, fig. 58 și p. 153) citînd ca analogii cuptoare de epocă romană din Renania. Acestea însă prezintă deosebiri față de cele de la noi. Cuptoarele de pline de la Bucov și Dridu își găsesc analogiile cele mai apropiate pe teritoriul țării noastre încă înainte de venirea romanilor în așezările geto-dace de la Popești (jud. Ilfov) și Poiana (jud. Galați), cf. Radu Vulpe, *Activitatea șantierului arheologic Poiana Tecuci, 1950*, SCIV, II, 1, 1950, p. 186, fig. 7 și p. 194; idem, *Șantierul arheologic Popești, Materiale*, VI,

1959, p. 310, p. 311 fig. 5 și p. 312, fig. 6; idem, *Șantierul arheologic Popești, Materiale*, VII, 1961, p. 323, 327, și în așezările carpice, cf. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 24.

²⁰⁸ Al. Vulpe, *Necropola hallstattană de la Ferigile*, București, 1967, p. 75 și 77 și fig. 25; Eugenia Popescu, *O nouă descoperire de tip Alexandria în așezarea de la Bălănești*, în *Studii și comunicări*, Pitești, 1, 1968, p. 59, fig. 1.

²⁰⁹ Suzana Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n., în sud-vestul Munteniei, Cercetările de la Dulceanca*, București, 1974, p. 32, 34, 38—39.

²¹⁰ I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în Cimpia Aradului*, Apulum, VII, 1, Alba Iulia, 1968, p. 247.

Așadar, vetrele cu marginea ridicată au intrat în componența culturii materiale a populației vechi românești atât ca o moștenire autohtonă, cât și prin filieră slavă.

Ocupațiile ne oferă și ele elemente de tradiție autohtonă. Speciile de animale domestice de la Bucov (bovinele, ovicaprinele și giștele), se apropie ca talie și rasă de cele din Europa centrală ²¹¹.

Constatăm astfel că nu se remarcă o influență a populațiilor de origine nomadă, mari crescătoare de vite, în ceea ce privește rasele de animale, la Bucov având specii de animale de origine autohtonă (în special dacică) la care au mai contribuit într-o oarecare măsură și slavii. Porcinele de la Bucov (în general de talie mai mare decât cele din Europa centrală și estică) constituie o rasă autohtonă care a luat ființă datorită condițiilor prielnice de la noi.

Analiza parțială (deoarece cercetările continuă încă) a materialului osteologic provenit din așezarea dacică fortificată de la Mărgăritești (jud. Olt) și din așezarea dacică de la Cîrlomănești (jud. Buzău) ²¹² a dat rezultate foarte apropiate de cele obținute în urma analizei materialului osteologic de la Bucov ca și din alte așezări contemporane.

Astfel la Mărgăritești animalele domestice (bovine, ovicaprine, porcine) reprezintă un procent de 97 % și numai 3 % animalele vîinate, iar la Cîrlomănești proporția animalelor domestice este de 95,5 % față de 4,5 % animale sălbatice. La Bucov animalele domestice reprezintă peste 90 %, iar restul animale vîinate.

Calul de la Mărgăritești, reprezentat printr-un procent relativ mic de oase, era folosit ca animal de tracțiune și de transport, dar urmele clare de tăiere a oaselor dovedesc că el constituia și o sursă de hrană. O situație similară, atât în ceea ce privește procentul, cât și utilizarea cailor se întilnește și în așezările de la Bucov.

O situație similară se constată și pe baza analizei unei părți a materialului osteologic din așezarea dacică de la Vlădiceasca, jud. Ilfov. Aici ca și la Mărgăritești se constată un procent ridicat de animale domestice (86,74 %), în raport cu animalele sălbatice (13,26 %) ²¹³. Este interesant de subliniat faptul că între animalele domestice predomină porcinele (50,66 %) urmate de cabaline (11,14 %), bovine și ovicaprine (10,88 % respectiv 10,61 %) ²¹⁴. O situație similară s-a constatat și la Cîrlomănești. Spre deosebire de situația de la Mărgăritești și Cîrlomănești la Vlădiceasca deocamdată nu există dovezi că pentru suplimentarea alimentației cu carne ar fi servit și calul.

În așezarea de la Vlădiceasca, care deși se află pe o insulă de la coada lacului Mostiștea, pescuitul nu constituia o ocupație a locuitorilor. În schimb, adunatul melcilor contribuia la suplimentarea alimentației ²¹⁵.

O situație similară cu cea din secolele II—I î.e.n. de la Vlădiceasca o constatăm cu un mileniu mai târziu la Bucov, unde de asemenea adunatul scoicilor constituia o sursă de hrană, iar pescuitul (deși așezările se aflau în apropierea riului Teleajen) se practica incidental (cf. cap. *Creșterea animalelor*).

În concluzie, din datele prezentate mai sus reiese o mare similitudine între modul de trai al dacilor și cel al locuitorilor din așezările de la Bucov. Și la unii și la alții se constată o economie mixtă bazată pe creșterea vitelor (bovinelor, ovicaprinelor și a porcinelor, pe agricultură și pe meșteșuguri), care în decurs de un mileniu nu a suferit transformări prea mari.

Elemente de tradiție autohtonă daco-romană au putut fi constatate la o serie de tipuri de unelte agricole din Muntenia. Din păcate la Bucov nu ni s-au păstrat unelte agricole (preocupările agricole fiind dovedite prin cereale, prin amprente de paie pe vetrele cu marginea ridicată sau prin prezența în cadrul așezărilor a păsărilor domestice granivore), dar o situație similară poate fi presupusă și pentru așezările de aici.

Sula (?) de os în formă de stilus, care se întilnește într-o formă identică în așezarea romano-bizantină de la Sucidava-Celei ²¹⁶ și nu apare la nici o populație migratoare, dovedește, fără îndoială, persistența unei populații romanice la Dunărea de Jos, care a continuat să folosească acest instrument pînă în epoca feudalismului timpuriu.

²¹¹ Sergiu Haimovici, *op. cit.*

²¹² Dardu Nicolăescu-Plopșor, Wanda Wolski și Mircea Udrescu, *Cîteva probleme mai deosebite pe marginea cercetărilor de antropologie istorică de la Mărgăritești, jud. Olt*, Comunicare ținută în cadrul colocviului „Istoria și cultura geto-dacilor (sec. III î.e.n.—I e.n.). „De la Dromichaites la Deccebal”, București, 1975. M. St. Udrescu, *Fauna descoperită în așezarea geto-dacă de la Cîrlomănești*, SCIVA, 28, 1977, 3, p. 365—374. Cf. și S. Haimovici în *Domestications-forschung*

und Geschichte der Haustiere, Budapesta, 1971, p. 257—262.

²¹³ Valeria Edith Ionescu, *Date noi cu privire la materialul faunistic din așezarea geto-dacă de la Vlădiceasca, județul Ilfov*, Cercetări arheologice, Muzeul de istoric al R.S.R., 4, 1976, p. 135—152.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 137, tabel 4. Noi am avut în vedere numai etapa a II-a de locuire, datată în secolele II—I î.e.n. (p. 135).

²¹⁵ *Ibidem*, p. 150.

²¹⁶ Cf. mai sus nota 55.

Tot ca o moștenire autohtonă romană trebuie considerate și tocurile pentru păstrarea acelor. Tocurile de ace simple fără găuri de suspendare și neornamentate au o largă răspândire în imperiul roman ca și în epoca romano-bizantină²¹⁷.

Probabil că tot în lumea romană provincială își au originea și tocurile de os ornamentate pentru păstrarea acelor²¹⁸. Tot de tradiție romană provincială pare să fie și obiectul discoidal din os (fig. 104/7)²¹⁹.

Caracteristici autohtone pregnante au putut fi surprinse mai ales în ceramică. Astfel, olăria, lucrată la roată rapidă, provenită din așezările de la Bucov, după cum am arătat, continuă tehnica de lucru romană provincială, mai ales din fostele provincii Dacia și Moesia.

La acestea se adaugă și o parte a ceramicii lucrată pe roata de mină care derivă în parte din olăria dacică tîrzie lucrată cu mina din Muntenia sau din olăria lucrată cu mina sau pe roata de mină din provinciile romane dunărene (cf. cap. Ceramica p. 100—101).

Prezența ceramicii din pastă alburie, pictată cu ocră, de origine romană provincială moesică dovedește că populația din zona subcarpatică a Munteniei a întreținut legături cu romanitatea din Dobrogea. Legăturile așezărilor de la Bucov cu Dobrogea se făceau pe două căi. Prima pornea de la Bucov pe valea Teleajenului și apoi a Ialomiței, prin Vadul Oii situat între Piua Pietrii și Hirșova, iar a doua pornea pe valea Teleajenului, apoi pe cea a Dimboviței și Argeșului prin vadul Călărăși-Ostrov.

Prezența acestei ceramici dovedește că legăturile populației vechi românești de la nord de Dunăre cu Dobrogea și în general cu romanitatea de la sud de Dunăre nu au încetat odată cu căderea limesului în zona Dunării inferioare în anul 602 sau 610 și nici după anul 680, ci au continuat pe aceleași drumuri străvechi, de care am pomenit mai sus, și în secolele VIII—X, precum și după secolul al X-lea.

Acele de păr care își au originea în lumea romano-bizantină, descoperite în așezarea Bucov-Rotari, datînd din secolele VIII—IX, neîntîlnite la populațiile migratoare venite în zona Dunării (cf. mai sus p. 148), sînt încă o dovadă a existenței în cuprinsul așezărilor de aici a unei populații de origine romanică.

Cultul ciinelui, întîlnit în aceeași formă la daci și carpi (cf. cap. *Ritualuri*), precum și instrumentul muzical cu coarde care are la bază instrumente similare întîlnite în epoca romană din Dobrogea dovedesc că populația de la Bucov este nu numai moștenitoarea unor bunuri aparținînd culturii materiale, ci și păstrătoarea unor bunuri spirituale de tradiție dacică și romană provincială, care reprezintă un element de continuitate în plus și deosebit de important. Grupile arse și cu cărbuni dovedesc persistența pînă în secolul al IX-lea a unui ritual de înmormîntare caracteristic populației romanizate, documentat pe teritoriul fostei provincii romane, încă în secolul al doilea (cf. cap. *Problema ritului și a ritualului funerar* ...).

În așezările de la Bucov apar însă și unele elemente străine. Astfel în ceramică se întîlnesc unele elemente fie de tip slav, fie de origine sau de influență nord și vest-pontică (cf. cap. *Ceramica*, p. 101). Elementele slave se remarcă mai ales în unele forme de borcane piriforme tipice, lucrate însă pe roata de mină, pe care au preluat-o în urma contactului cu romanitatea de la Dunăre. Acestea coexistă alături de borcanele și oalele de tradiție romană provincială. Ele au intrat în repertoriul ceramic al populației vechi românești de aici datorită contactului și apoi a asimilării treptate a slavilor așezați în zona subcarpatică a Munteniei.

Alte elemente străine în ceramică se explică prin contactul sau prin prezența sporadică în cadrul așezărilor de la Bucov a unor grupuri de populații venite din zona nord-pontică. Avem

²¹⁷ Pe teritoriul țării noastre astfel de tocuri de ace au fost descoperite în necropola de incinerare din epoca romană de la Soporul de Cimpie (M. I) (D. Protase, *Le cimelière de Soporul de Cimpie un nouveau témoignage de la présence des Daces en Dacie romaine*, Dacia NS, XIII, 1969, p. 295, fig. 5/2); în cetatea romano-bizantină de la Suicidava (D. Tudor *op. cit.*, p. 92, fig. 20/8), ca și în necropola romană din secolele II—IV a acestei așezări, în M 4 de înhumăție (Constantin C. Petolescu și Oct. Onea, *op. cit.*, p. 131, fig. 5/5); Gh. Diaconu, *Castrul de la Pietroasa*, în Odobescu, Opere, IV, București, 1976, p. 1071, fig. 11/12, 12 în unul din tocuri fiind descoperit chiar un ac de bronz și o mărgică.

Din lumea romană aceste tocuri pentru păstrarea acelor s-au răspîndit și la alte populații din vecinătatea imperiului, cf. B. Mitrea și C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966, p. 294, fig. 138.

Din lumea romană și romano-bizantină aceste tocuri au fost preluate mai tîrziu și de avari și de alte populații nomade, cf. mai jos notele 62—64.

²¹⁸ István Erdélyi, tezele lucrării sale pentru dr. doc., *Az avarság es kelet a régészeti források tükrében*, Budapesta, 1976, p. 20—21, arată că aceste tocuri de ace nu sînt caracteristice pentru populațiile nomade și seminomade din Europa răsăriteană și Asia.

După noi, ele au fost preluate de avari ca și de alte populații nomade și seminomade datorită contactului cu populațiile fostelor provincii romane dunărene.

²¹⁹ Obiecte asemănătoare au fost descoperite la Noviodunum cf. Expectatus Bujur, *Погребальные обряды из Новодунума*, Dacia, N.S., IV, 1960, p. 533, 536 și fig. 5/9, 10, 13 p. 534. Pentru perioada mai tîrzie un obiect similar cf. la Jivka Vijařova, *Славяне и прабългари*, fig. 86/4, p. 139.

în vedere ceramica cenușie cu decor lustruit (care după cum am văzut constituie un procent redus de maximum 10% din totalul ceramicii de la Bucov), vehiculată pînă în zona Dunării inferioare și în nord-estul Peninsulei Balcanice de către populații de origine nomadă care însă sub influența orașelor din Crimeea și din zona est-pontică au trecut la o viață semisedentară și unii chiar la sedentarism, precum și de anumite grupuri de alani.

De asemenea este de remarcat faptul că la Bucov acești nou veniți se integrează într-un timp scurt în masa populației locale, fenomen care se reflectă prin adoptarea ceramicii caracteristice populației locale și mai ales prin modificarea tipului lor de locuință, respectiv reducerea adîncimii gropii în care se afla vatra prin umplerea parțială a acesteia și captușirea peretelui gropii în jurul vetrei cu pietre de rîu (bordeul nr. 6 de la Bucov-Tioca). Acest din urmă procedeu s-a constatat și la locuința cu vatră adîncită de la Bucov-Rotari, ca și în bordeul nr. 23 de la Bucov-Tioca.

În concluzie constatăm că în cultura materială și spirituală a populației de la Bucov se observă numeroase elemente (în economie, unelte, ceramică, podoabe, ritualuri etc.) de o pregnantă tradiție autohtonă daco-romană, care, în ciuda contactelor cu alte populații, s-au păstrat de-a lungul veacurilor, constituind baza culturii materiale vechi românești.

5. Locul așezărilor de la Bucov în cadrul culturii materiale vechi românești

Așezările de la Bucov nu reprezintă un *facies* cultural izolat.

Ceramica strîns înrudită cu cea de la Bucov (care de asemenea a evoluat din olăria romană provincială din Dacia sau Moesia), databilă în secolele IX—X, a fost descoperită în ultimul timp în toate regiunile țării ²²⁰.

De asemenea tipuri de locuințe și dependințele lor de o străveche tradiție autohtonă (mai ales bordeul cu vatră liberă, în bună parte bordeiele cu cuptoare scobite în lut, cuptoarele de copt scobite în lut etc.) au o largă răspîndire ²²¹.

Toate acestea dovedesc, așa cum am arătat și cu alt prilej, că așezările de la Bucov fac parte dintr-un complex cultural care în secolele IX—X ocupa un vast teritoriu la nord de Dunăre ²²². Acest complex cultural are la bază cultura autohtonă daco-romană, căreia începînd din secolul al IV-lea i s-au adăugat și elemente de cultură romană sau romano-bizantină moesice, iar mai tîrziu panonice și chiar elemente de origine romană provincială dalmațiană. Pe acest fond cultural s-au grefat elemente caracteristice altor populații cu care în decursul mileniului I al erei noastre populația romanică și apoi românească a venit în contact și le-a asimilat treptat.

În urma influențelor reciproce care au avut loc de pe urma acestor contacte, fondul cultural al populației vechi românești s-a îmbogățit cu elemente noi, care însă nu au provocat modificări radicale ale moștenirii daco-romane, care constituie componenta esențială a culturii materiale vechi românești.

În cadrul acestui mare complex cultural vechi românesc unitar în trăsăturile sale esențiale în secolele IX—X, în ceea ce privește unele detalii se pot constata mai multe variante regionale și locale, în funcție de condițiile istorice în care a trăit populația romanizată din nordul Dunării și de raporturile pe care ea le-a avut cu alte populații în decursul veacurilor ²²³.

Aspectul Bucov propriu-zis, în funcție de datele de care dispunem pînă acum, cuprinde regiunea subcarpatică și de munte a Munteniei între riul Prahova și valea pîriului Slănic, afluentul pe partea dreaptă a riului Buzău.

Nu ar fi exclus ca limita acestor variante regionale ale culturii materiale vechi românești să coincidă, cel puțin în parte, cu granițele unor formațiuni politice din secolele IX—X de care am vorbit mai sus.

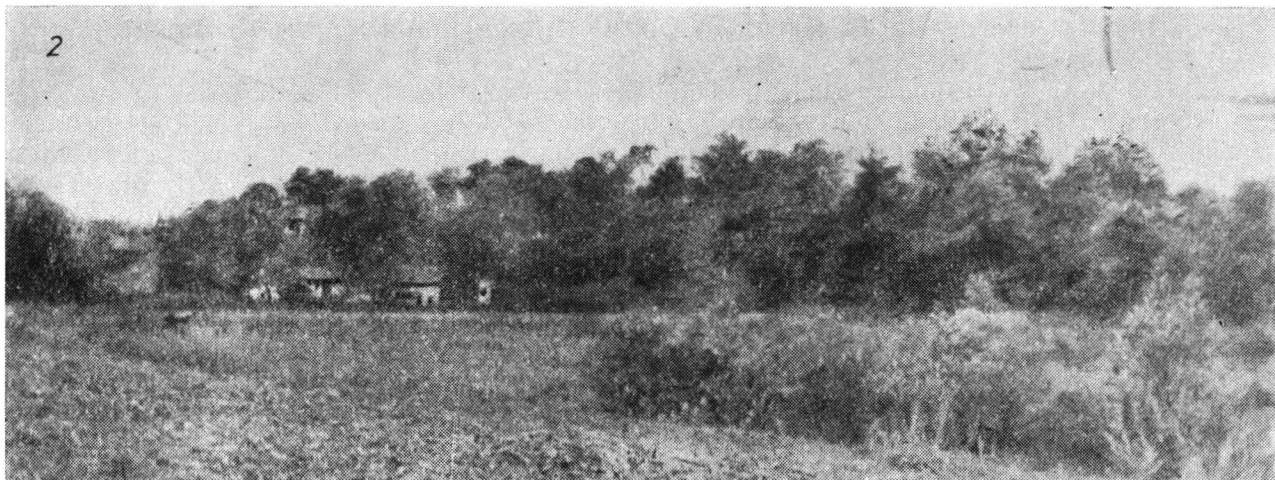
²²⁰ Ceramică lucrată la roată rapidă din secolele IX—X s-a descoperit la Mărăcinele, jud. Dolj (cf. Oct. Toropu și C. Voicu, *Noi descoperiri din perioada feudală timpurie în Oltenia*, SCIV, 22, 1971, 4, fig. 3/7a—7 b, probabil și 8); la Greonii jud. Caraș Severin (material inedit, determinat de noi, provenit din săpăturile lui Oct. Răuț, Reșița); Oradea-Salca (material determinat de noi, aflat în col. prof. Titus Roșu, Oradea), Oarța de Sus, jud. Sălaj (material determinat de noi, provenit din cercetările lui Eugen Comșa); Cîmpineanca, jud. Vrancea (cercetările noastre de suprafață

împreună cu Gh. Constantinescu, Focșani), la Noșlac și Dăbica (cercetările lui M. Rusu), la care se adaugă multe altele.

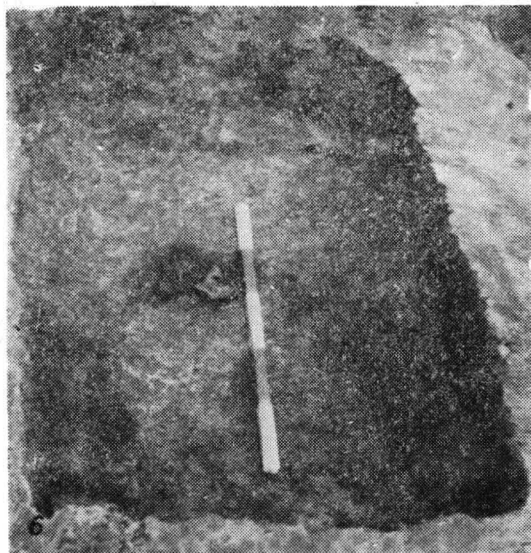
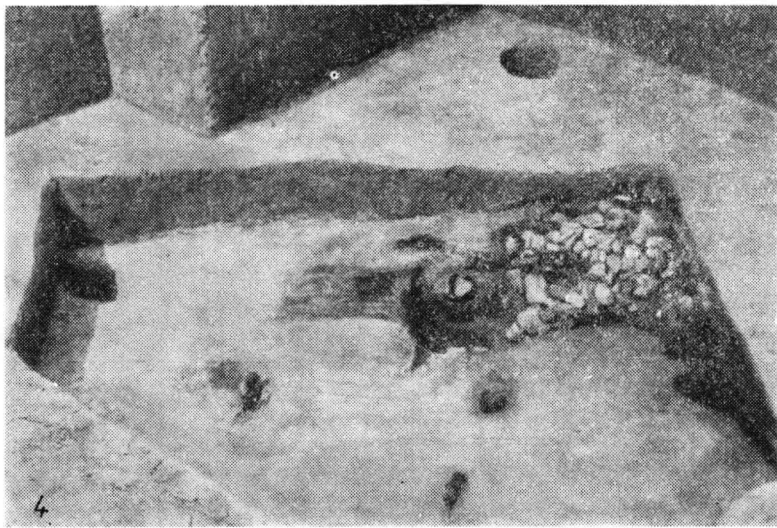
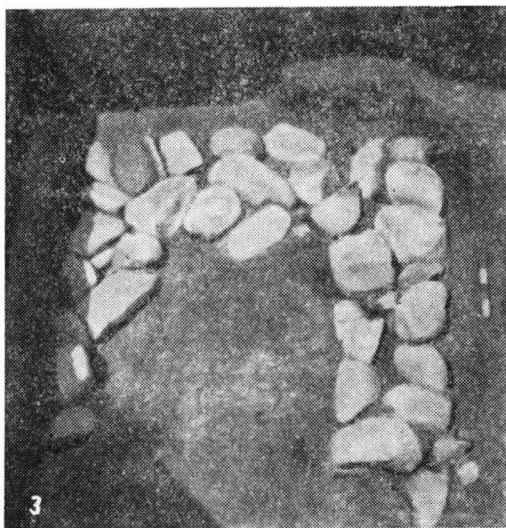
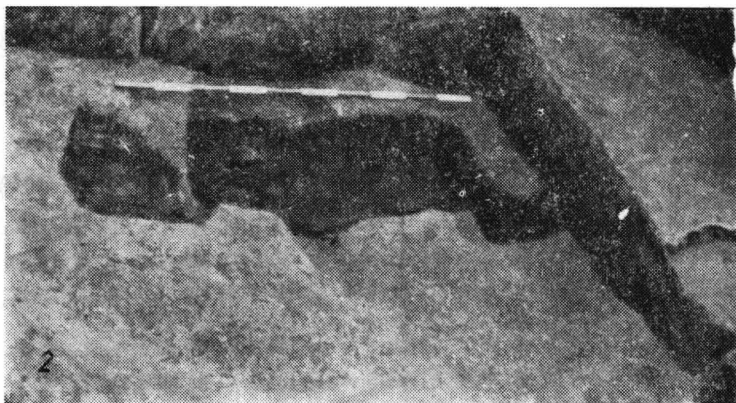
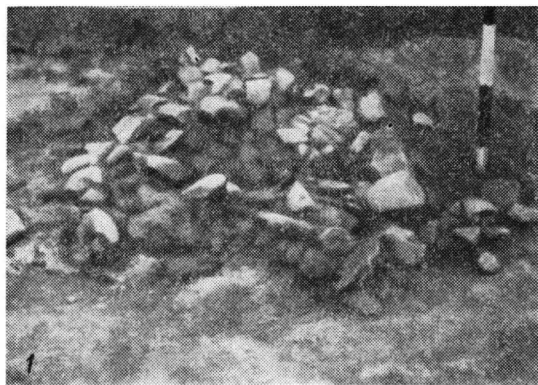
²²¹ Maria Comșa, *Types d'habitations de caractère rural de la région comprise entre les Carpates Méridionales et le Danube aux XIIIe—XVIIe siècles*, Dacia, NS, XXI, 1977, p. 314.

²²² Idem, *Sur l'origine...*, p. 372, fig. 7.

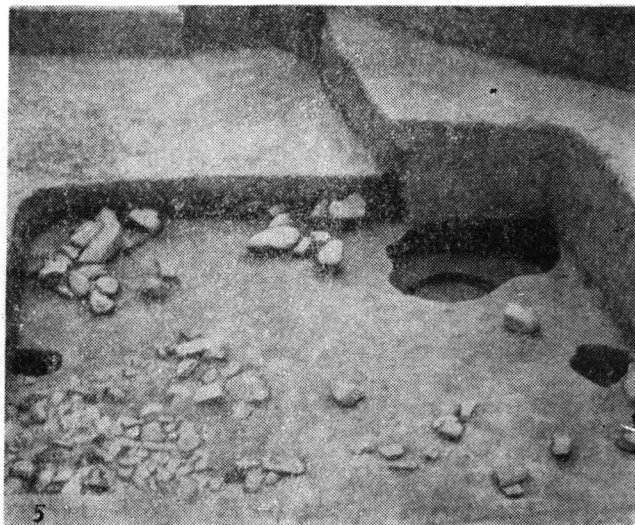
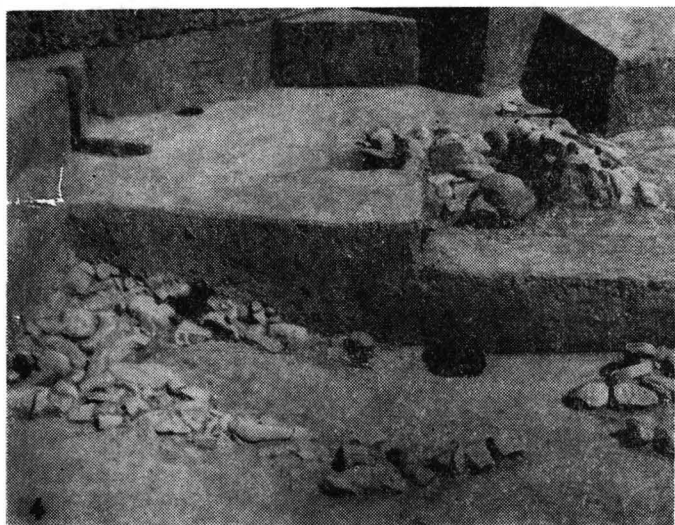
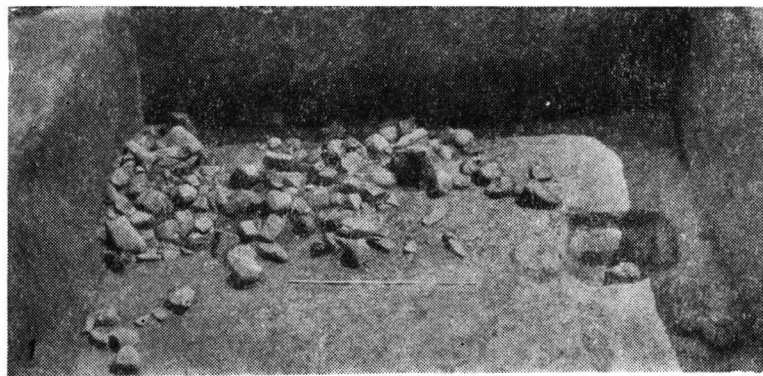
²²³ *Ibidem*, p. 369—370.

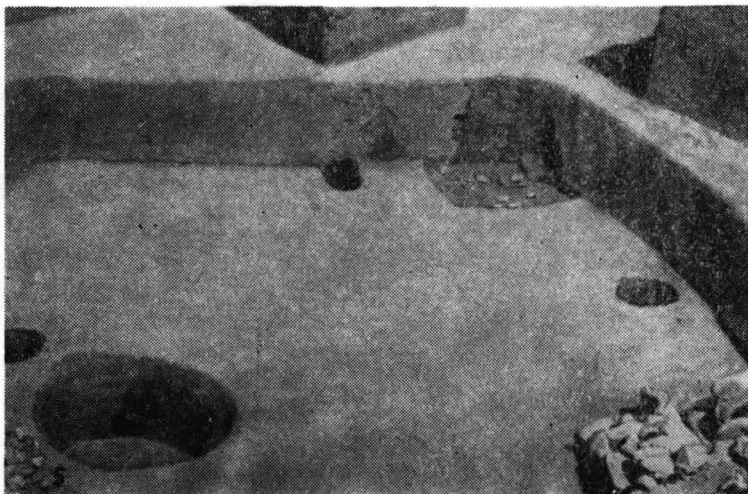
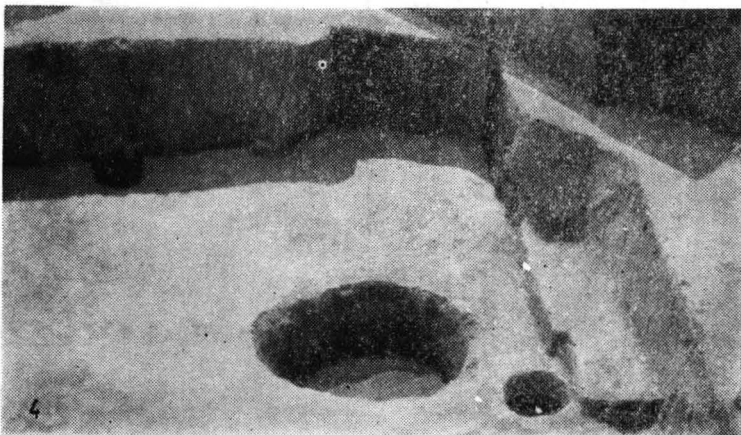
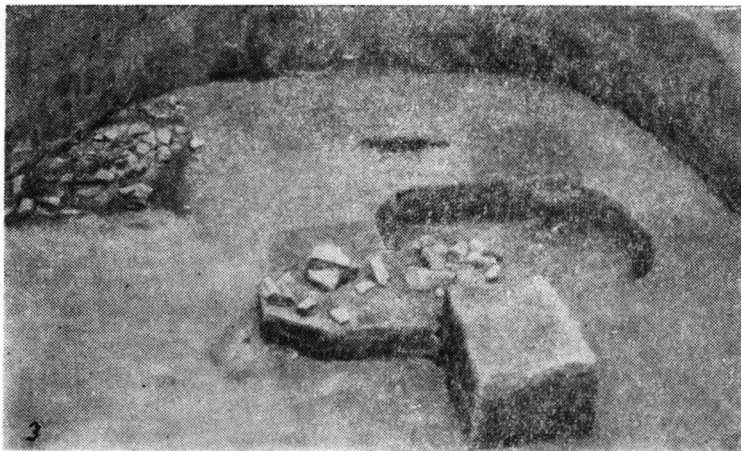
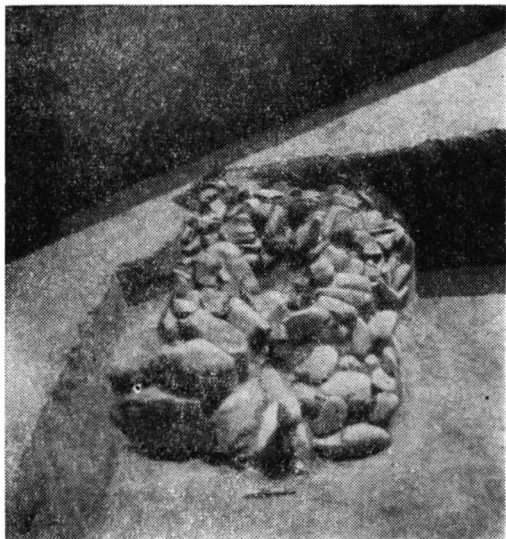
Pl. I Bucov. 1 așezarea Bucov-Rotari; 2 așezarea Bucov-Ghespari; 3 așezarea Bucov-Tioca.

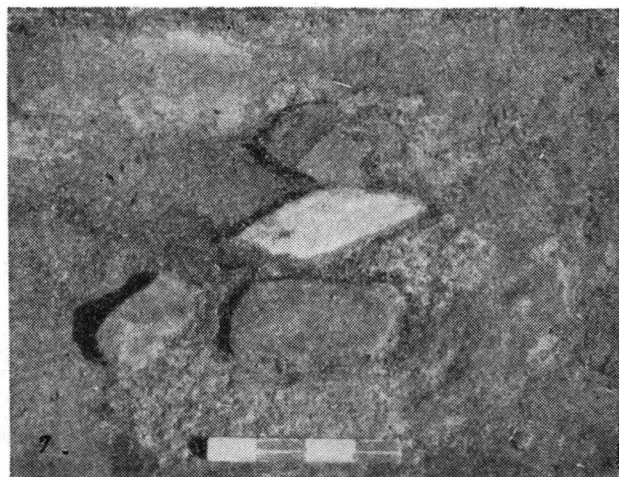
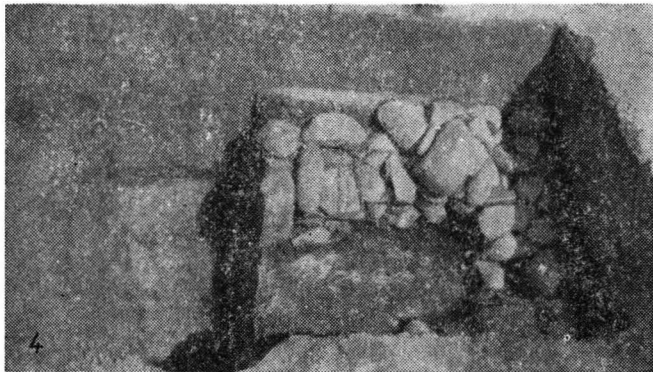
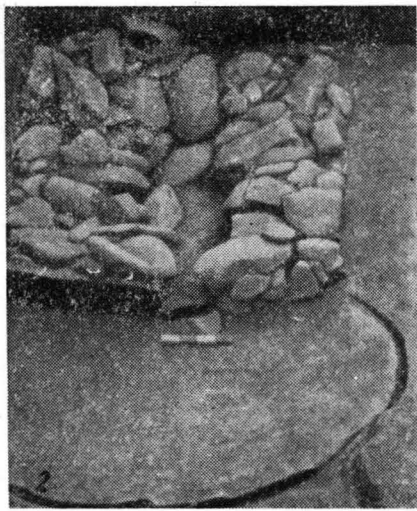
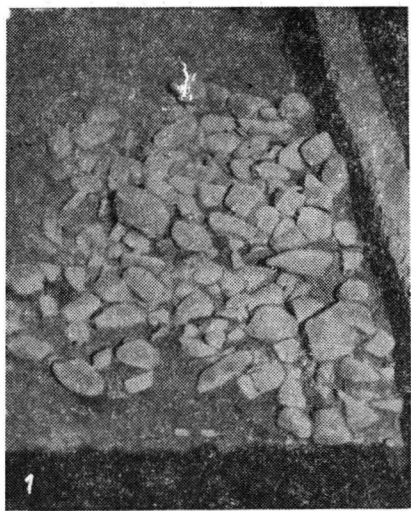
Pl. II *Bucov-Tioca*. 1 vatra bordeiului 1; 2 gropi din bordeiul 1; 3 vatra bordeiului 4; 4 bordeiul 6; 5 bordeiul 9; 6 groapa nr. 5 (arsă).

Pl. III Bucov-Tioca. 1 bordeiul 11; 2 vatra bordeiului 16; 3-4 bordeiele 14-16; 5 bordeiul 15 suprapus de bordeiul 16.

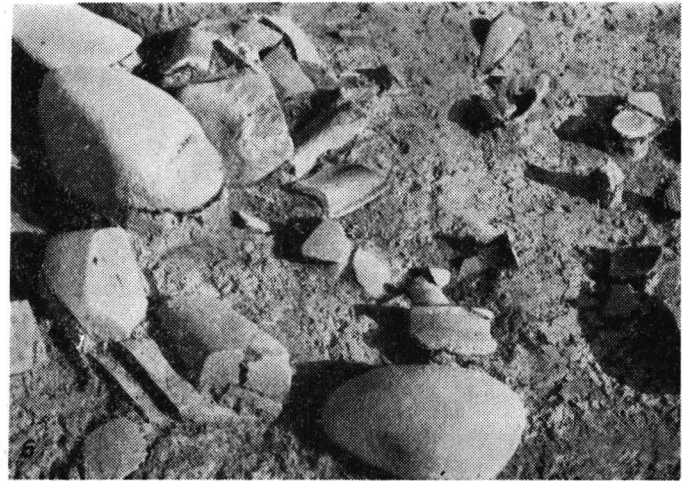
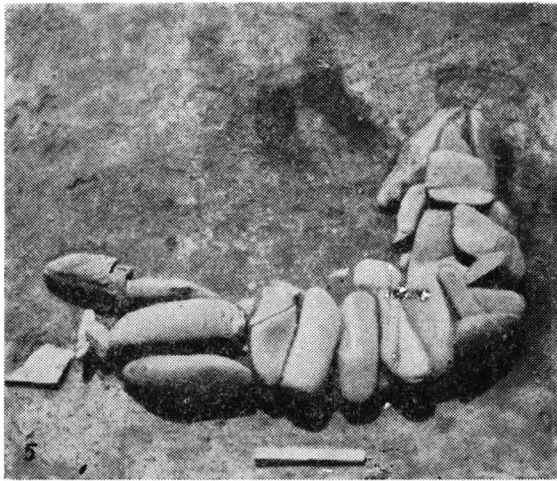
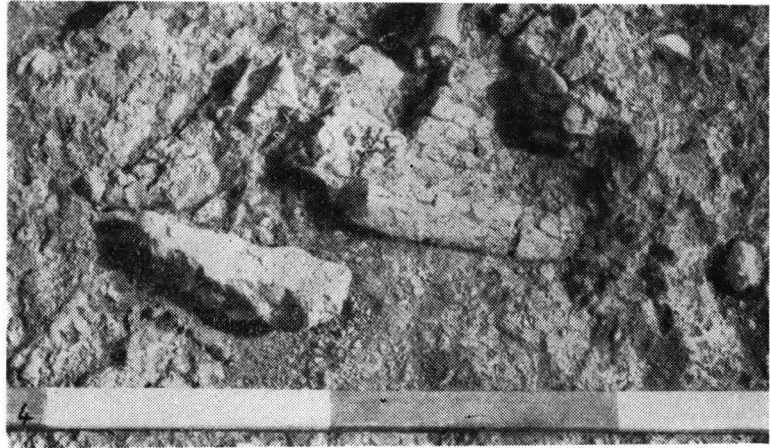
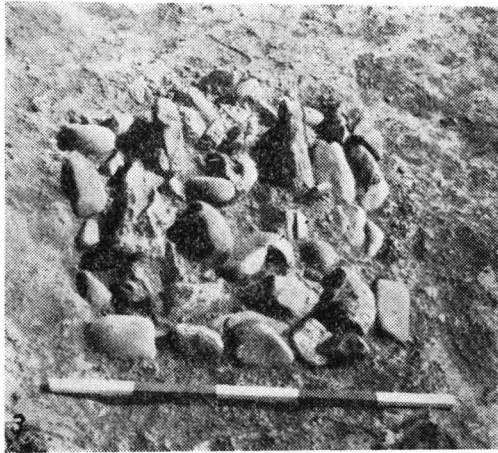
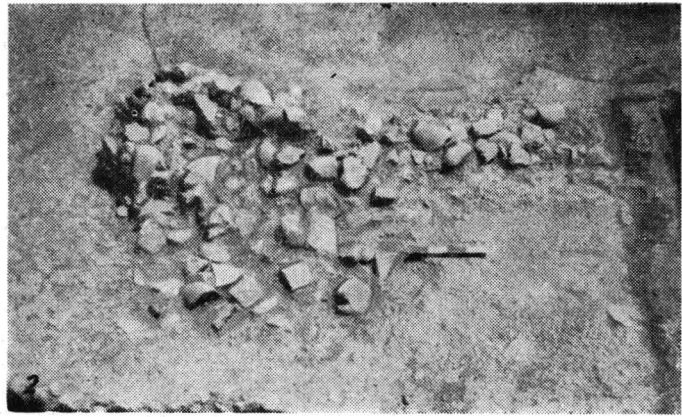
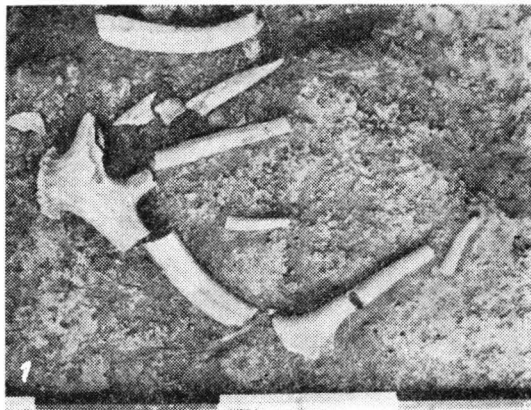

Pl. IV *Bucov-Tioca*. 1-2 vatra principală a bordeiului 17; 3-4 bordeiul 19; 5 bordeiul 17.

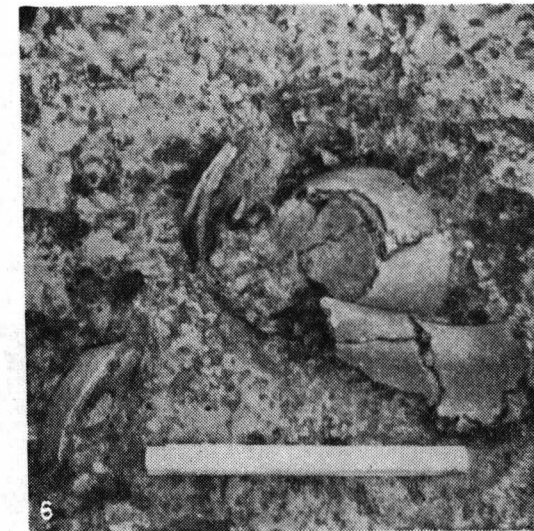
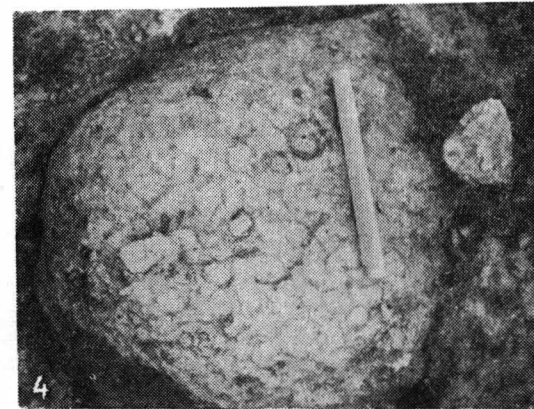
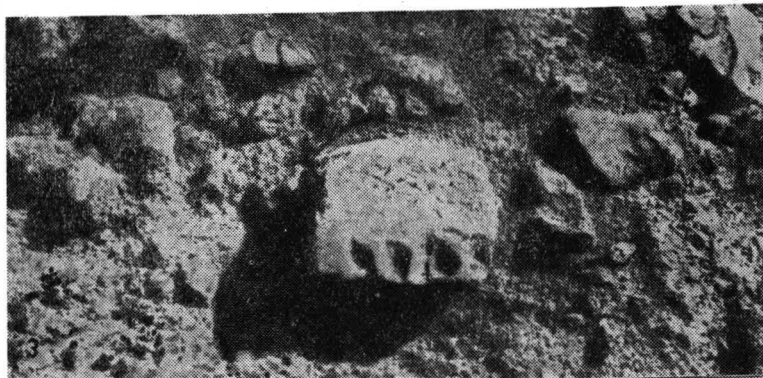
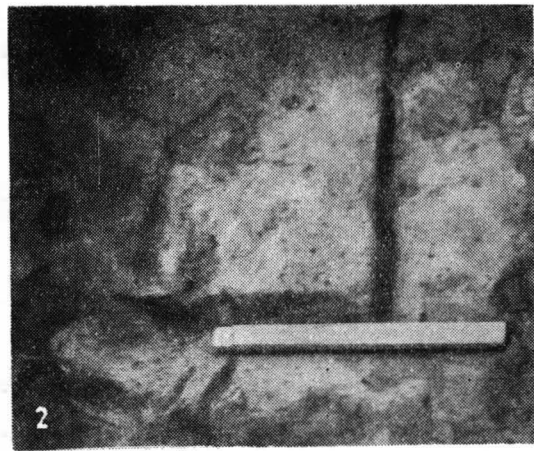
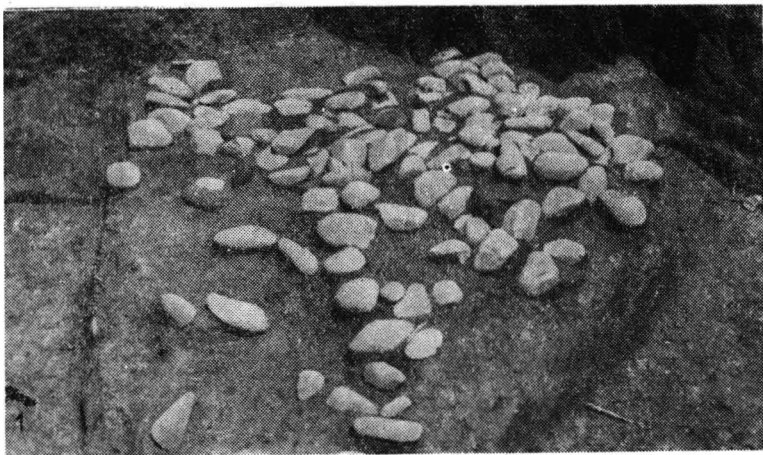

Pl. V Bucov-Tioca. 1,6 bordeiul 21; 2,4 vatra principală a bordeiului 23; 3 fragment ceramic cenușiu (cf. și fig. 78/9) printre pietrele vetrei bordeiului 23; 5 scheletul de cline din groapa nr. 4 care suprapunea bordeiul 19; 7 vatra secundară a bordeiului 21.

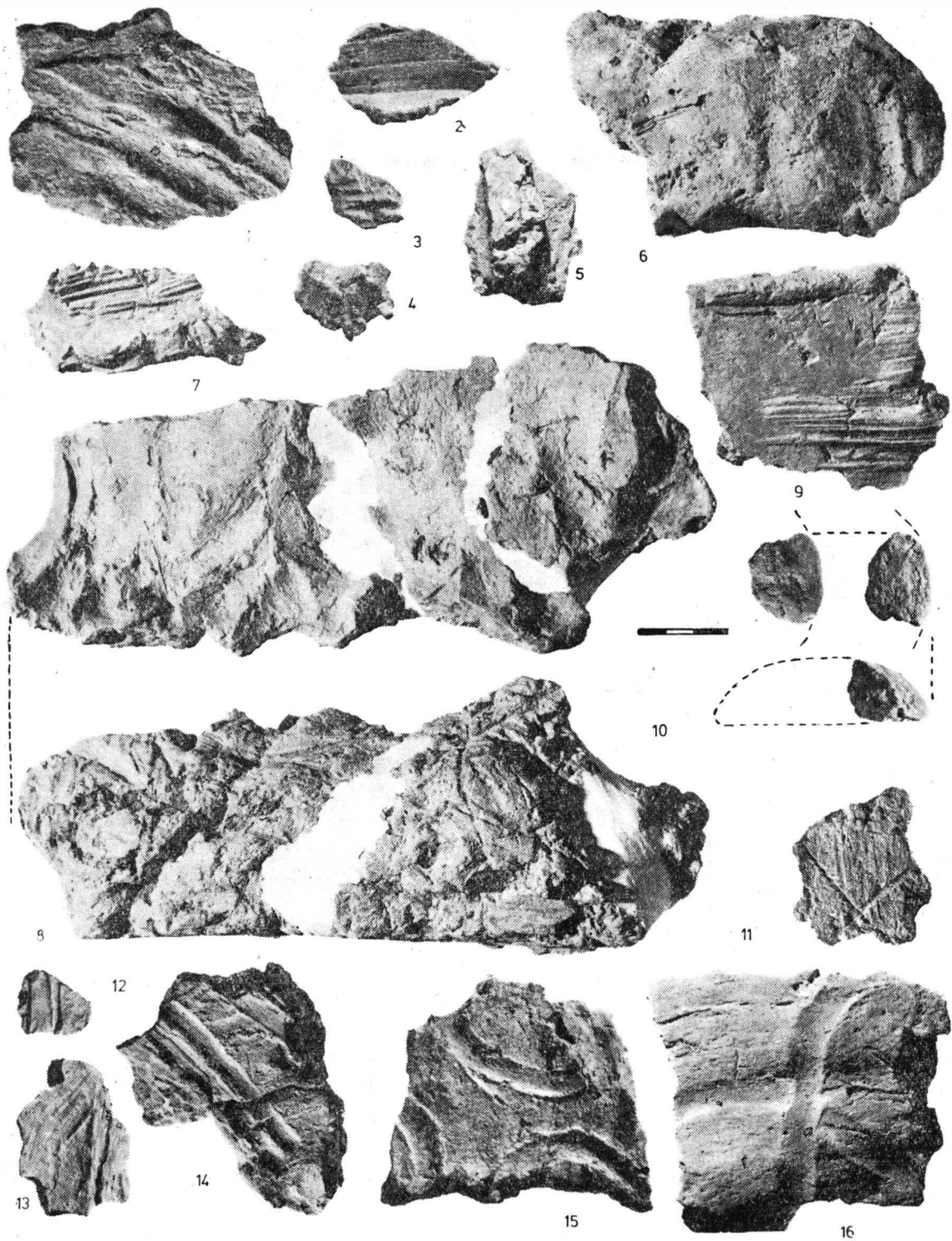

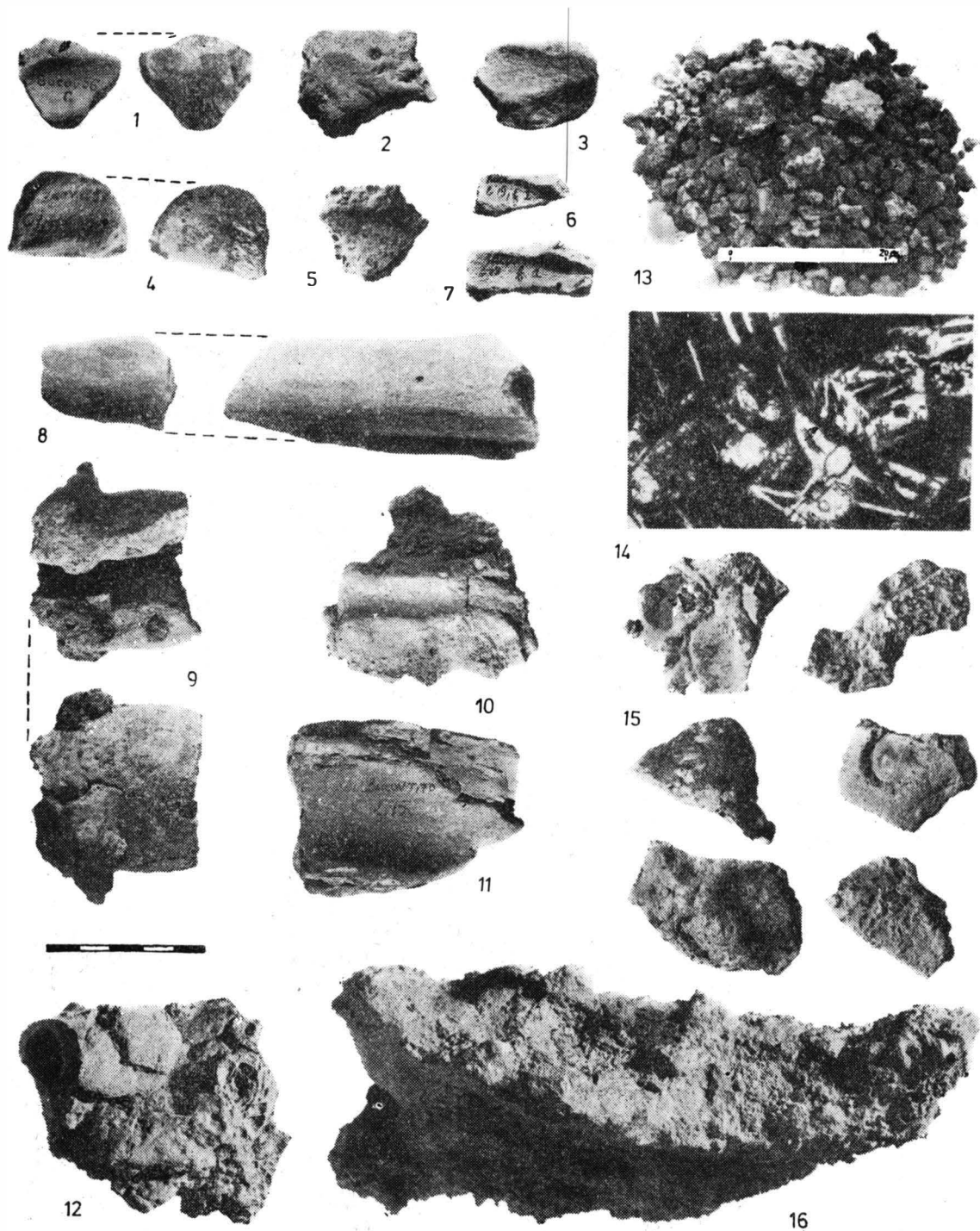
Pl. VI *Bucov-Tioca*. 1 Coarne de cerb semiprelucrate din atelier din casa 6a (secolul IX—X); 2 vatra casei 19; 3 vatra casei 2; 4 fragmente de vetre cu marginea ridicată din casa 7; 5 vatra casei 22; 6 Fragmente ceramice în preajma vetrei casei 12.

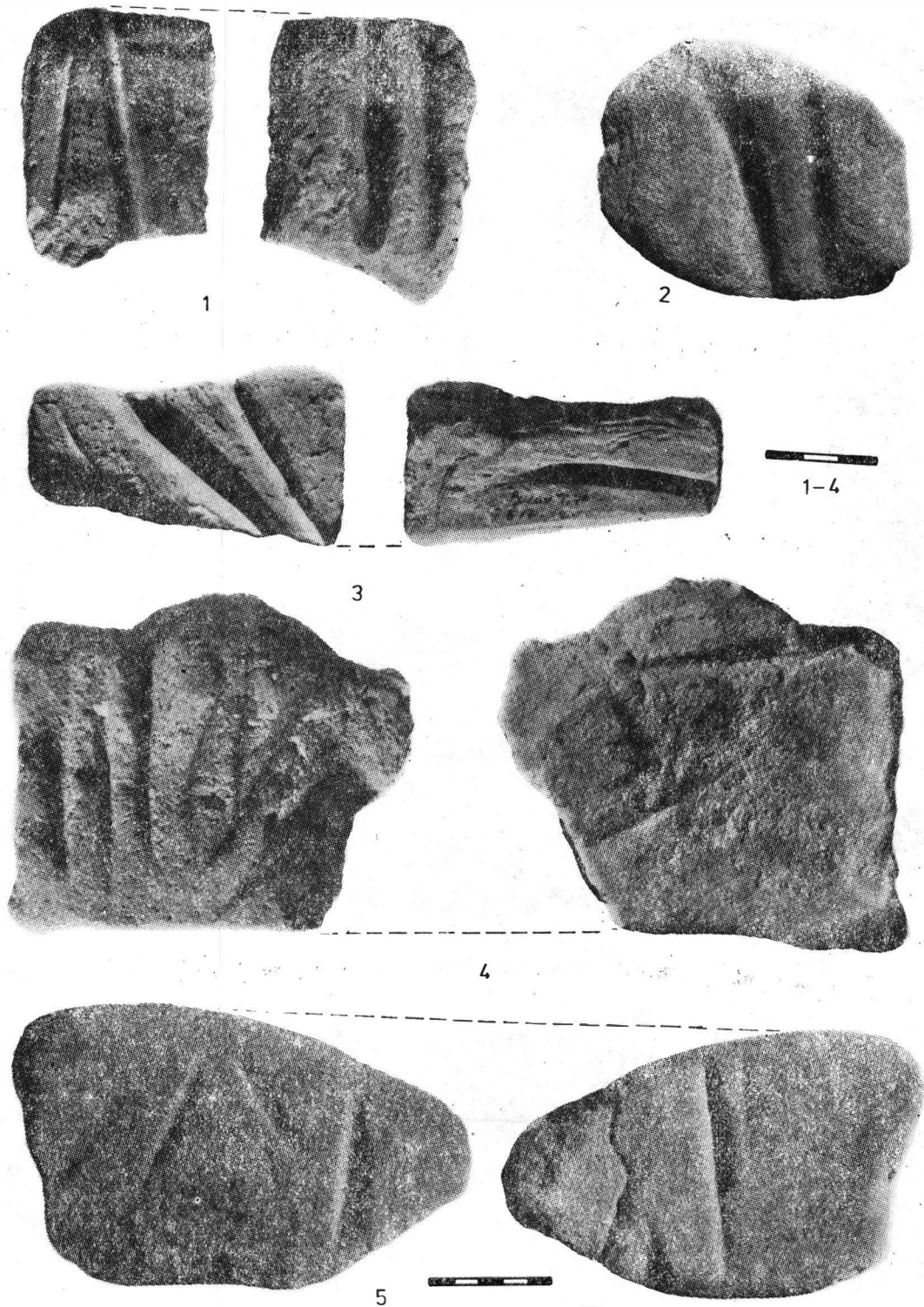
Pl. VII *Bucov-Rolari*. 1 grămadă de pietre în umplutura bordeiului 1; 2 vatra bordeiului 2 (secționată); 3 fragment de lipitură arsă cu amprente de degete dependința nr. 2 (atelier de fierărie sec. X); 4 vatra pentru prelucrarea fierului a aceleiași atelier; 5 lipitură arsă din pereții dărâmați ai dependinței nr. 2 (atelierul de fierărie din sec. X); 6 fragmente dintr-un urcior amforoidal cenușiu (ars inoxidant) cu decor lustruit, lucrat la roata rapidă (cf. fig. 82/6) și dintr-un borcan ars oxidant cu decor incizat (fig. 65/3) casa 3 (sec. IX-X).

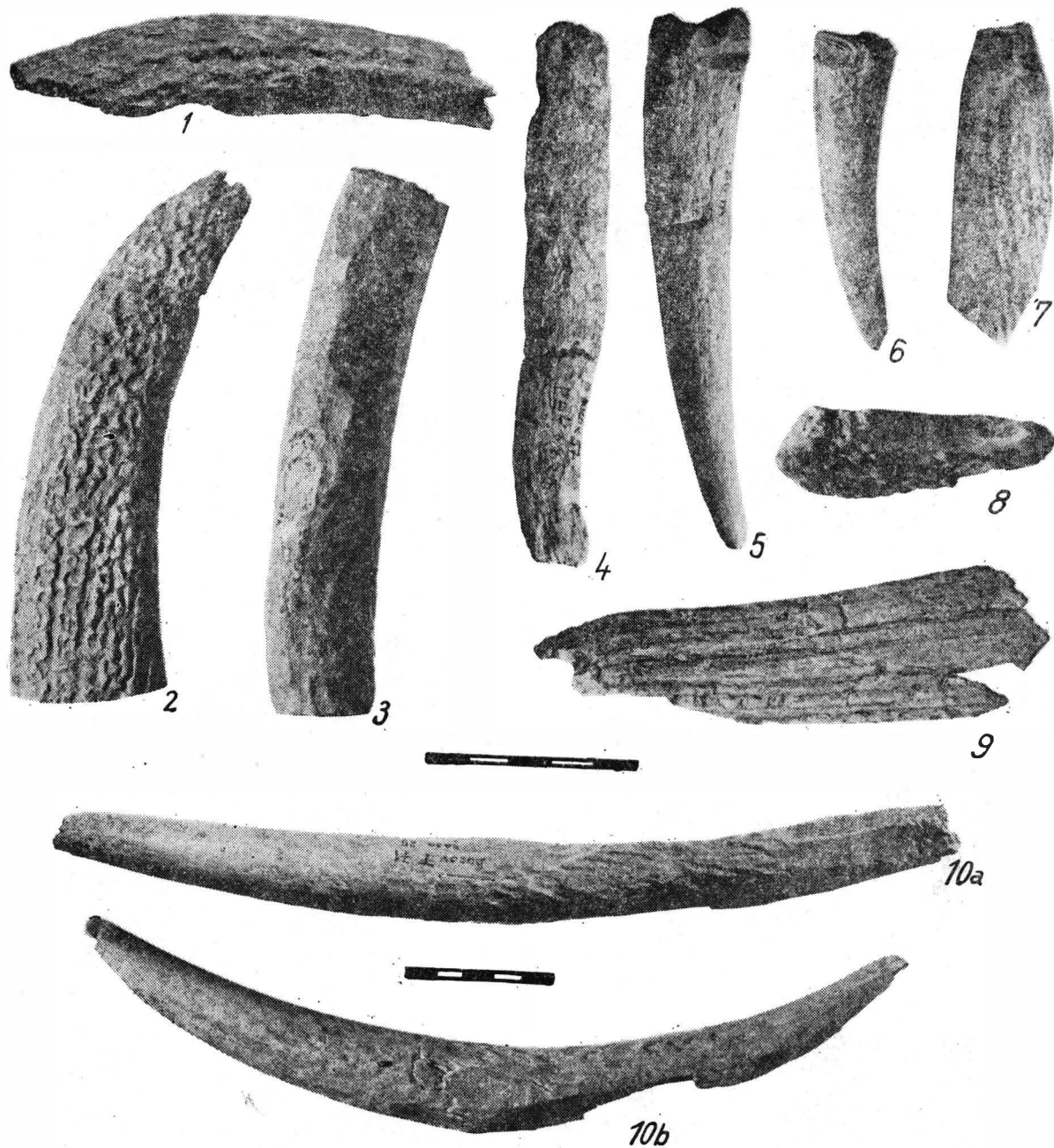
Pl. VIII Vătăuci de lut (6, 10) și fragmente de lipitură arsă de la case și dependințe din secolele IX—X cu amprente de degete, birne, scinduri, nuiete, paie etc. sau ornamente (12—16). Bucov-Rotari. 1, 2, 7, 9, 14, 15 dependința nr. 2 (atelier de fierărie); 16 dependința nr. 3. Bucov-Tioca: 3 casa 12; 4 casa 2; 5, 6, 12, 13 casa 8; 10 casa 3; 11 casa 10.

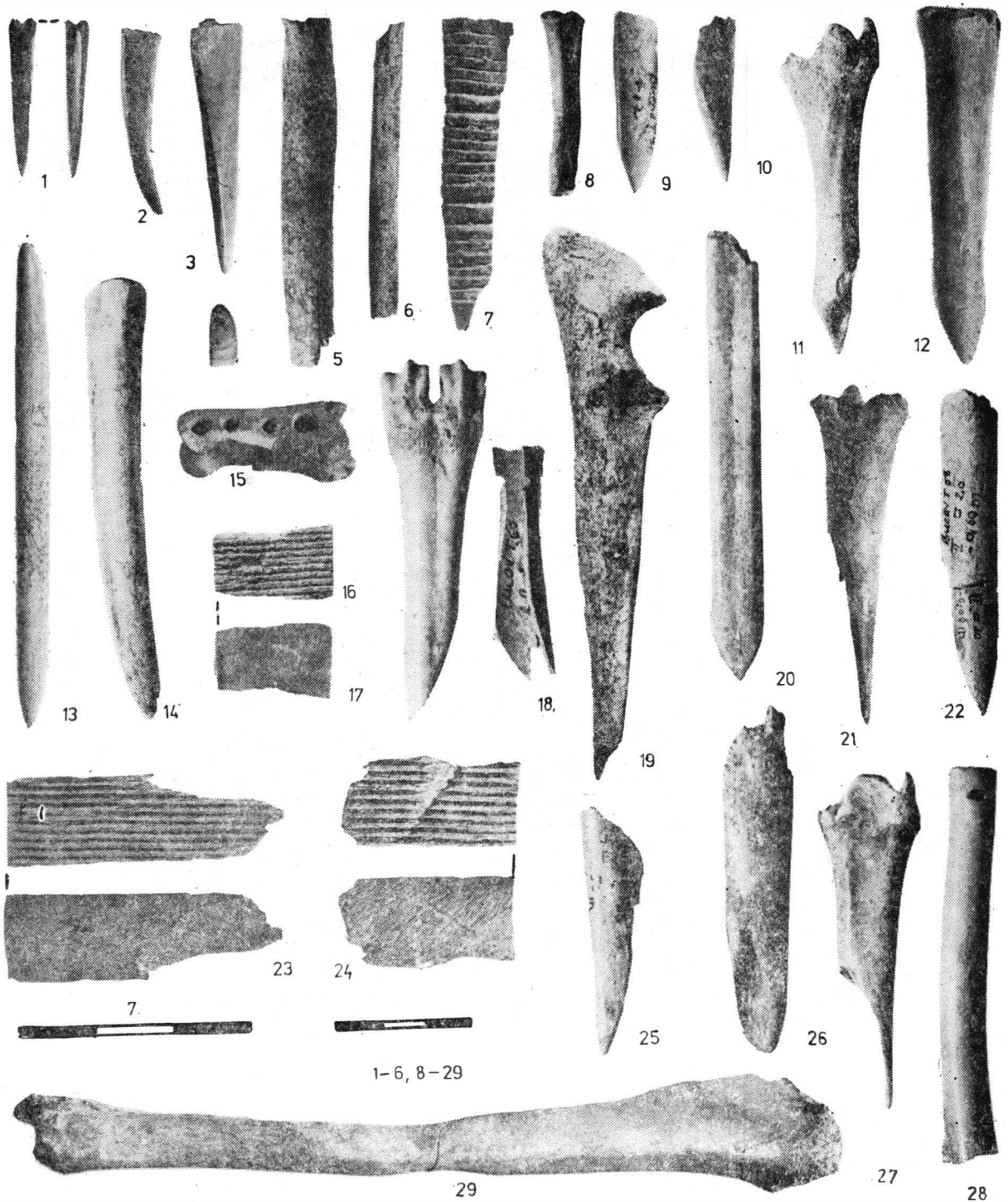
Pl. IX Fragmente de fluier de foale de fierar (1-12), zgură de fier (13), fier redus (15), iar 14 văzut la microscop în lumină transmisă (foto prof. Eugen Stoicovici, Cluj-Napoca) și lupă de fier (16). Bucov-Rotari. 1, 4, 12 atelierul de fierărie din dependența nr. 4 (sec. IX-X); 5 atelierul de fierărie din dependența nr. 5 (sec. IX); 9, 10, 13-15 atelierul de fierărie din dependența nr. 2 (sec. X). Bucov-Tioca. 2 bordeiul atelier 5 (sec. IX); 3 casa-atelier 11 (sec. X); 6, 7 bordeiul 19 (sec. VIII); 8 secțiunea VII, caroul 53, -0,60 (sec. IX); 11 bordeiul 15 (sec. VIII-IX); 16 bordeiul 5 (atelier de fierărie).

Pl. X Cărămizi (1, 3, 4) și gresii (2, 5) care serveau pentru ascuțirea uneltilor de os. Bucov-Tioca: 1 casa 11^a (sec. X); 3 bordeiul 17 (sec. IX); 4 bordeiul 11 (sec. VIII–IX); 5 bordeiul 2 (sec. VIII). Bucov-Rotari. 2 bordeiul 1 (sec. IX).

Pl. XI Coarne de cerb cu urme de lucrătură. Bucov-Tioca: 1-3, 10 a-b casa 25 (sec. X); 5 secțiunea XXI, caroul 2, -0,80 (sec. IX); 6 casa 9 faza a doua (sec. IX-X); 7 casa 7 (sec. X). Bucov-Rotari. 4 casa 4; 8, 9 (fragmente dintr-o unealtă), bordeiul 1 (sec. IX).

Pl. XII Sule (1-3, 9-12, 17, 19-22, 25-27) și diferite alte unelte și obiecte de os (4-8, 15, 16, 23, 24, 27, 28) și corn (13, 14). Bucov-Tioca. 1 bordeiu 11 (sec. VIII-IX); 5, 6 bordeiu 2 (sec. VIII); 7 bordeiu 19 (sec. VIII); 8, 25 casa 12; (sec. IX-X); 9, 11, 27 bordeiu 17 (sec. IX); 10 bordeiu 23 (sec. VIII-IX); 12 casa 6 (sec. IX); 15 casa 14 (sec. X); 16, 23, 24 casa 19 (sec. IX); 17 bordeiu 6 (sec. IX); 18 bordeiu 1 (sec. VIII-IX); 19 bordeiu 19 (sec. VIII); 20 bordeiu 7 (sec. VIII-IX); 21 bordeiu 9 (sec. IX); 22 casa 2 (sec. X); 25 casa 12 (sec. IX-X); 26 bordeiu 15 (sec. VIII-IX); 27 bordeiu 17; 28 groapa arsă nr. 3 (sec. IX); Bucov-Rotari: 2-4, 14 bordeiu 1 (sec. IX); 13 dependința nr. 3 (sec. X).

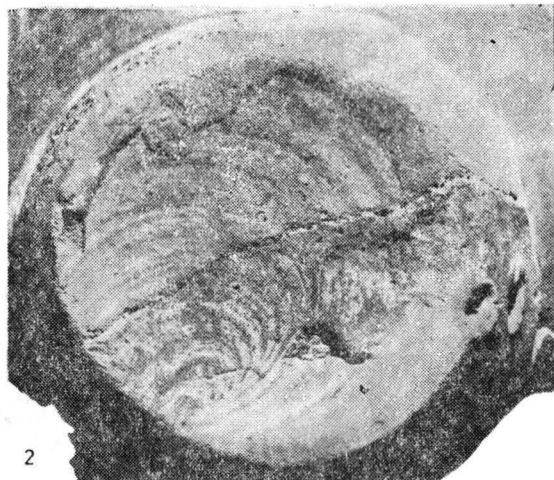

Pl. XIII *Fragmente de lipitură arsă cu amprente de țesătură. Bucov-Rotari. 1* dependența nr. 2 (atelier de fierărie sec. X) amprente de țesătură în două ițe. *Bucov-Tioca. 2* casa 1 (sec. X) amprente de țesătură în patru ițe.

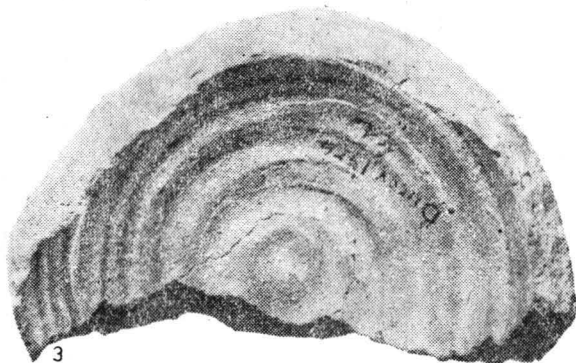

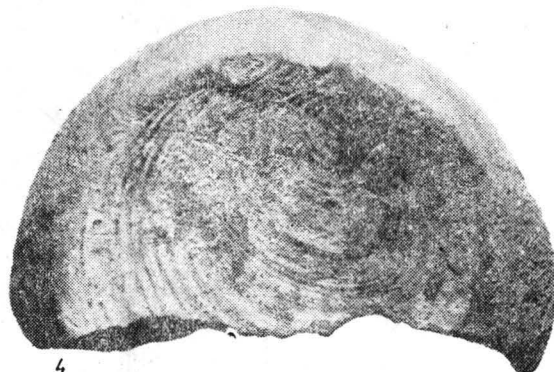
1

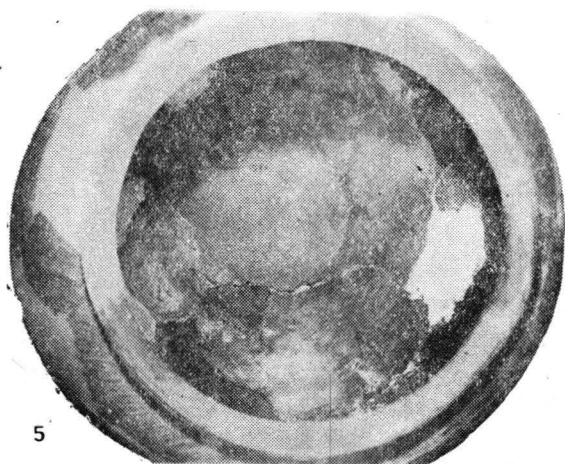
2

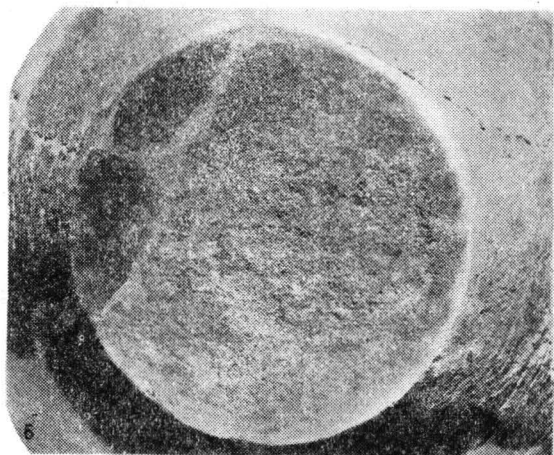
3

4

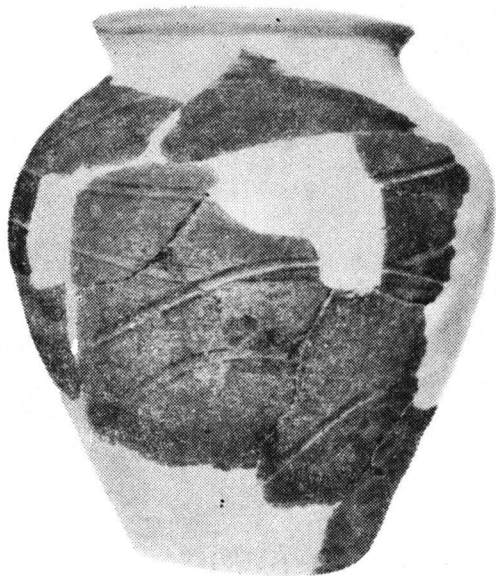

5

6

Pl. XIV *Tehnica de lucru caracteristică pentru ceramica arsă oxidant cu decor incizat. 1—4 ceramică lucrată la roata rapidă (de picior); 5—6 ceramică lucrată pe roata de mână.*

1

2

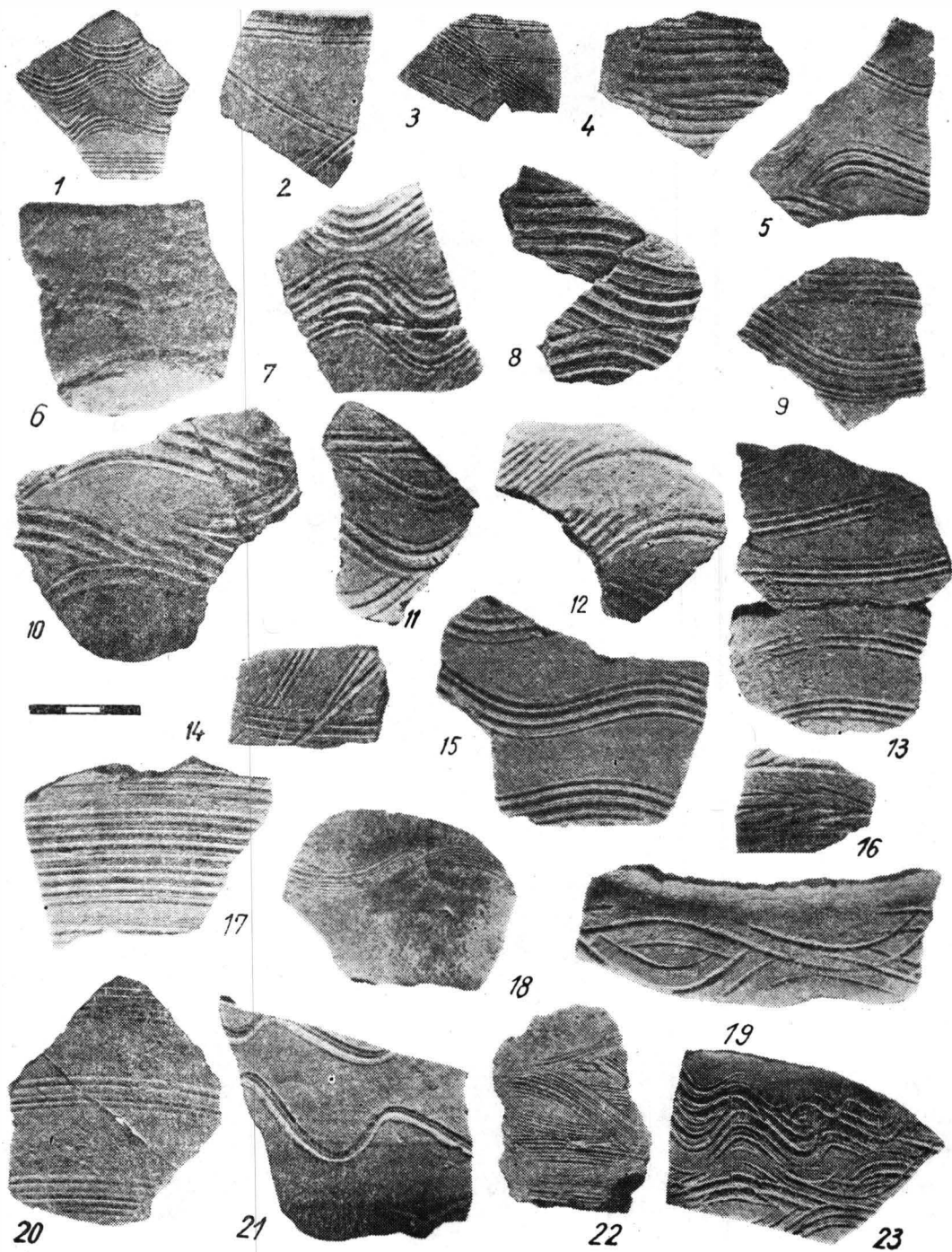

3

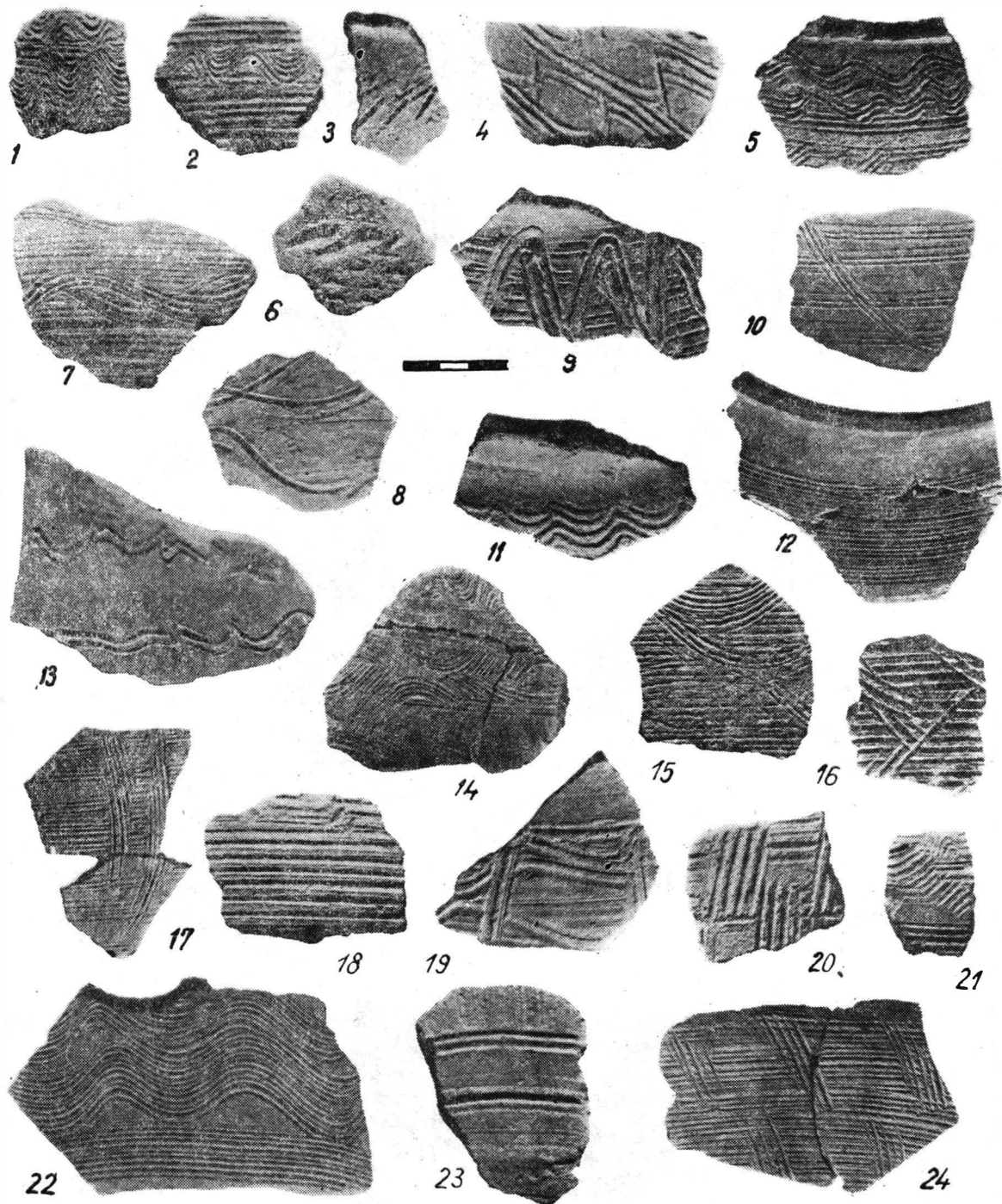

4

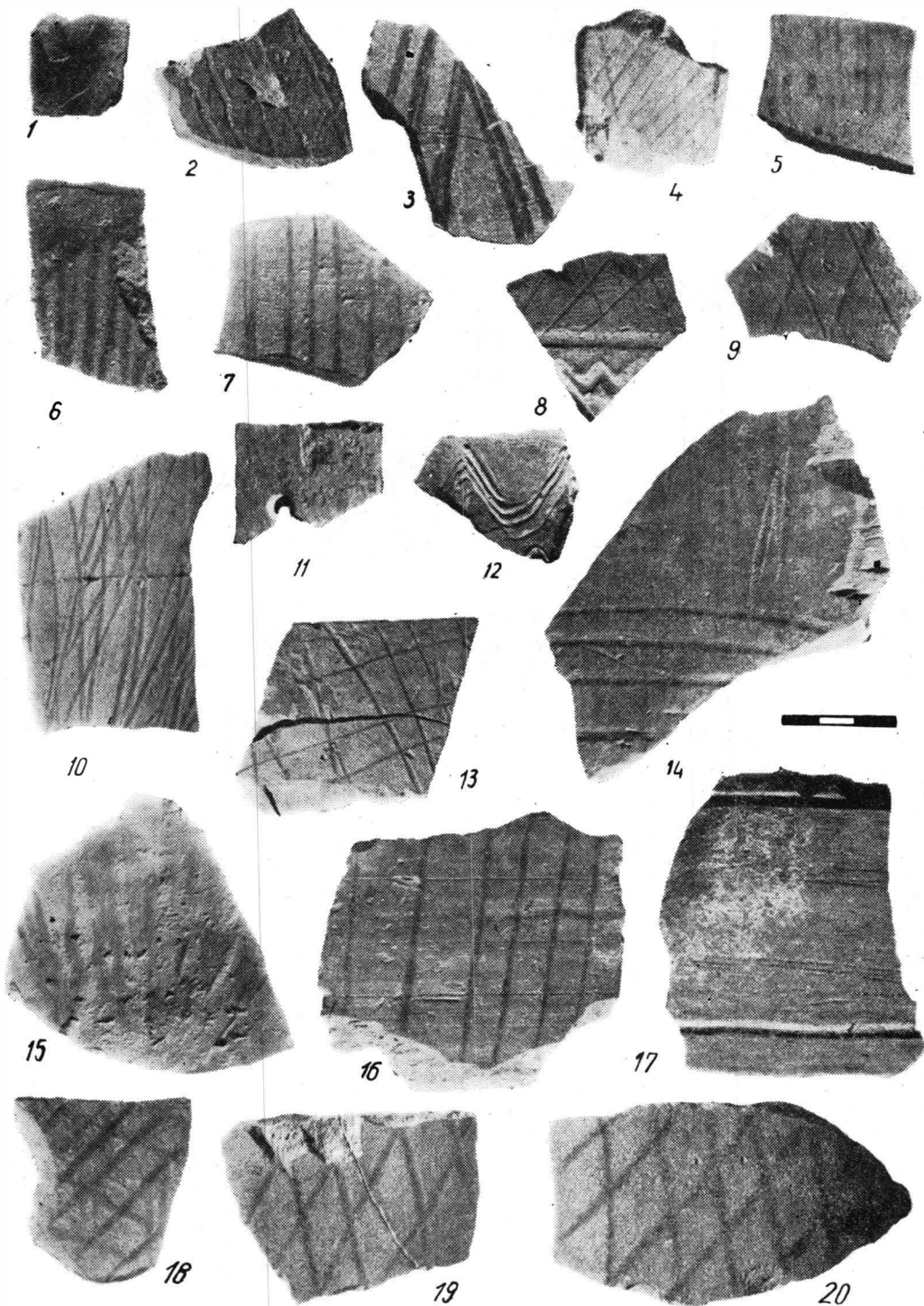
Pl. XV *Bucov-Rotari*. 1 vas lucrat la roata rapidă din bordeiul 1; urcior amforoidal din pastă fină de culoare cenușie cu decor lustruit; 3-4 vas-borcan lucrat pe roata de mină din bordeiul 1; 2 urcior amforoidal din pastă fină gălbuie avînd pe umăr un semn în formă de „K” răsturnat, casa nr. 2.

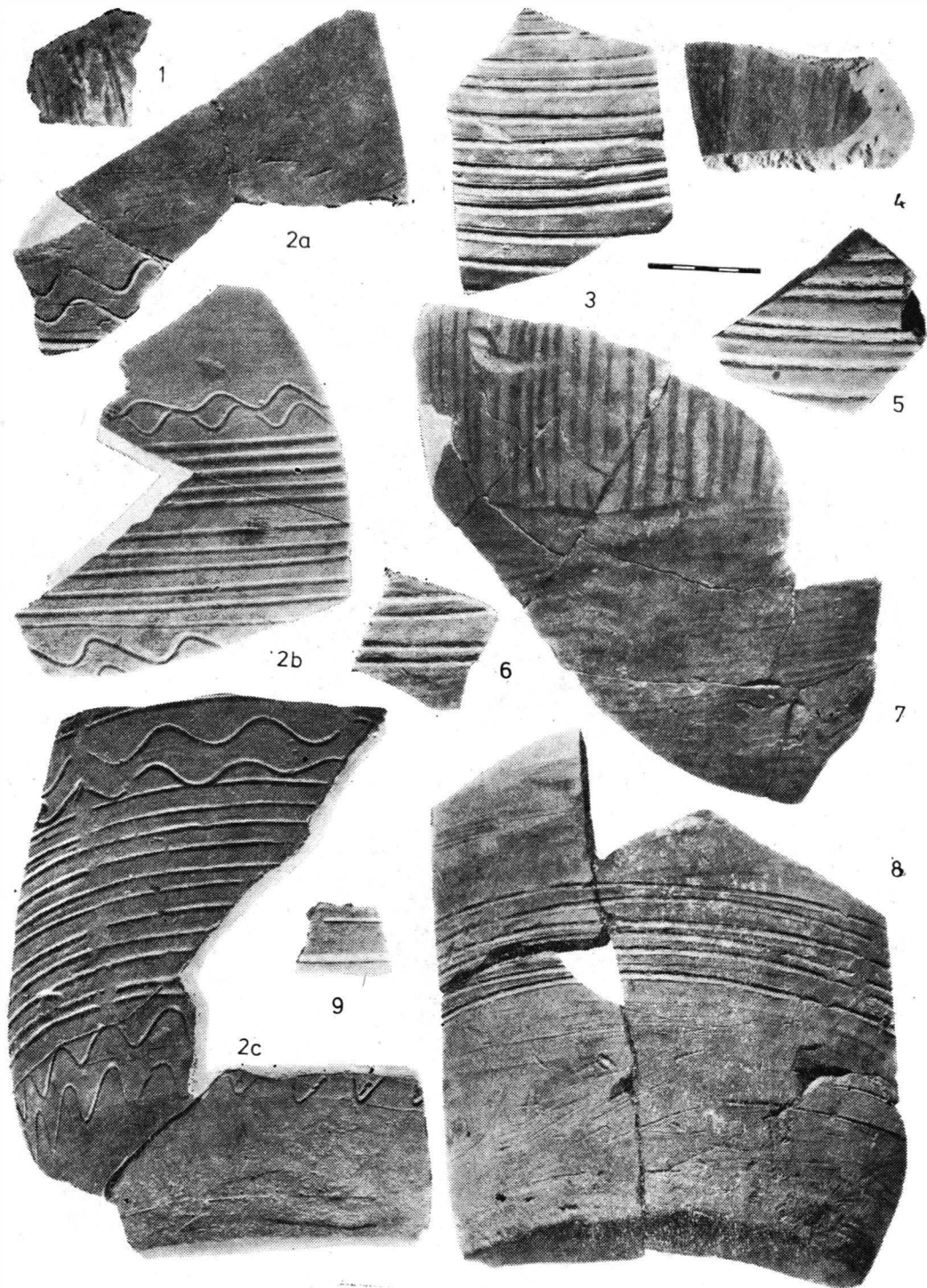
Pl. XVI Ornamente caracteristice ale ceramicii lucrate pe roata rapidă. Bucov-Tioca. 1,3 bordeiul 1 (sec. VIII-IX); 5 bordeiul 5 (sec. IX); 6 groapa 5 (arsă) (sec. IX); 7, 9 bordeiul 9 (sec. IX); 8 bordeiul 3 (sec. IX); 15 groapa cuptorului 4 (sec. IX); 17, 21-23 casa 12 (sec. IX-X); 20 casa 8 (sec. X). Bucov-Rolari. 4 bordeiul 1 (sec. IX); 10-13 groapa cuptorului de copt (sec. IX); 14, 16 casa 9 (sec. IX); 18, 19 casa 3 (sec. IX-X).

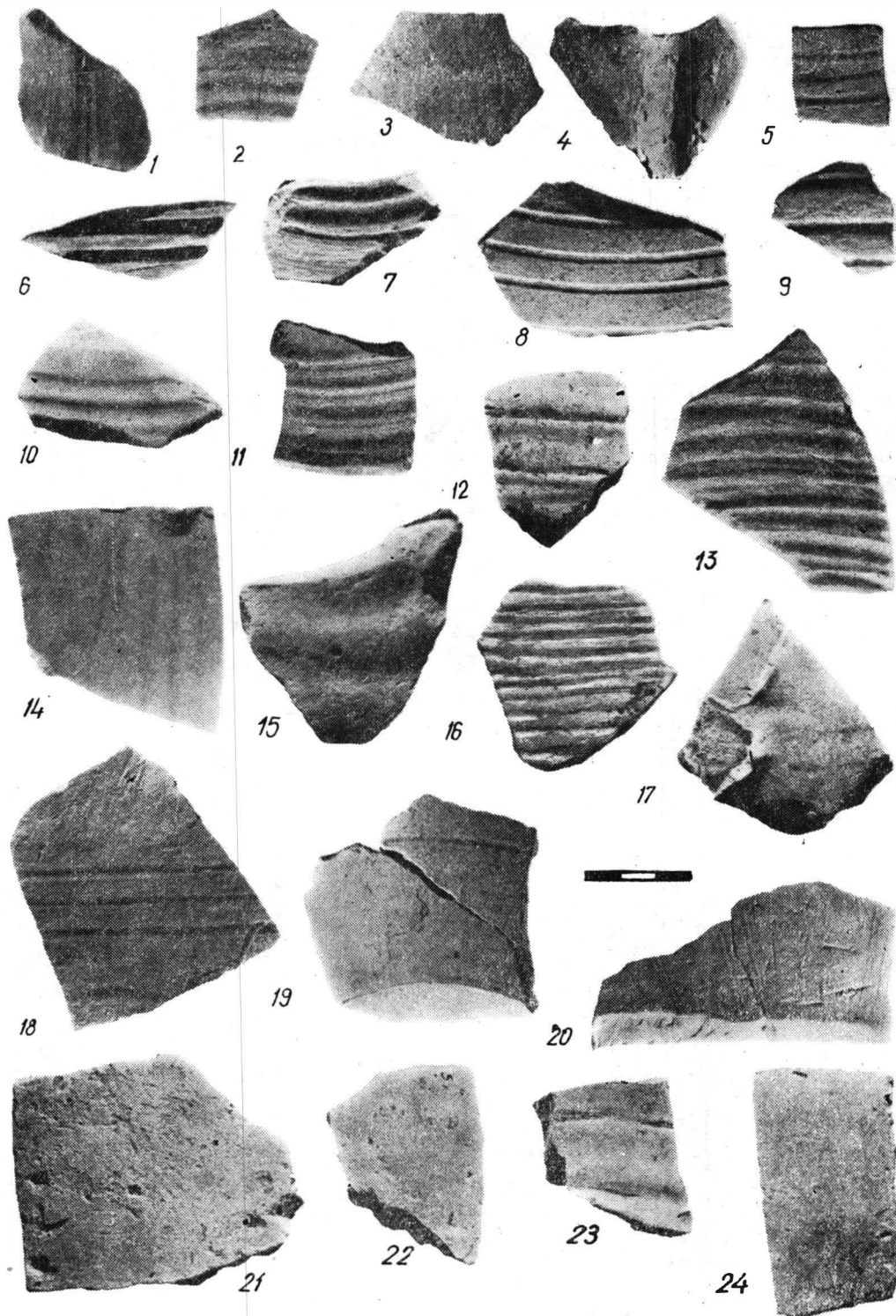
Pl. XVII Citeva tipuri de ornamente intilnite pe ceramica lucrată pe roata de mină. Bucov-Tioca. 1, 2, 7, 8 bordeiul 3 (2, 8 pe vatra principală din colt); 4 bordeiul 23 (sec. VIII-IX); 5, 10 bordeiul 5 (sec. IX); 6 bordeiul 2 (sec. VIII); 12 bordeiul 1 (sec. VIII-IX); 13 bordeiul 8 (sec. IX); 15 din humă alburie; 24 groapa nr. 2 (sec. X); 20 casa 17 (sec. X); 22 casa 18 (sec. IX-X); 23 casa 5 (sec. X). Bucov-Rotari. 3, 9, 11, 14, 16 bordeiul 1 (sec. IX); 17 dependența nr. 4 (atelier de fierărie sec. IX-X); 18 casa 8 (sec. IX-X); 19, 21 casa 9 (sec. IX).

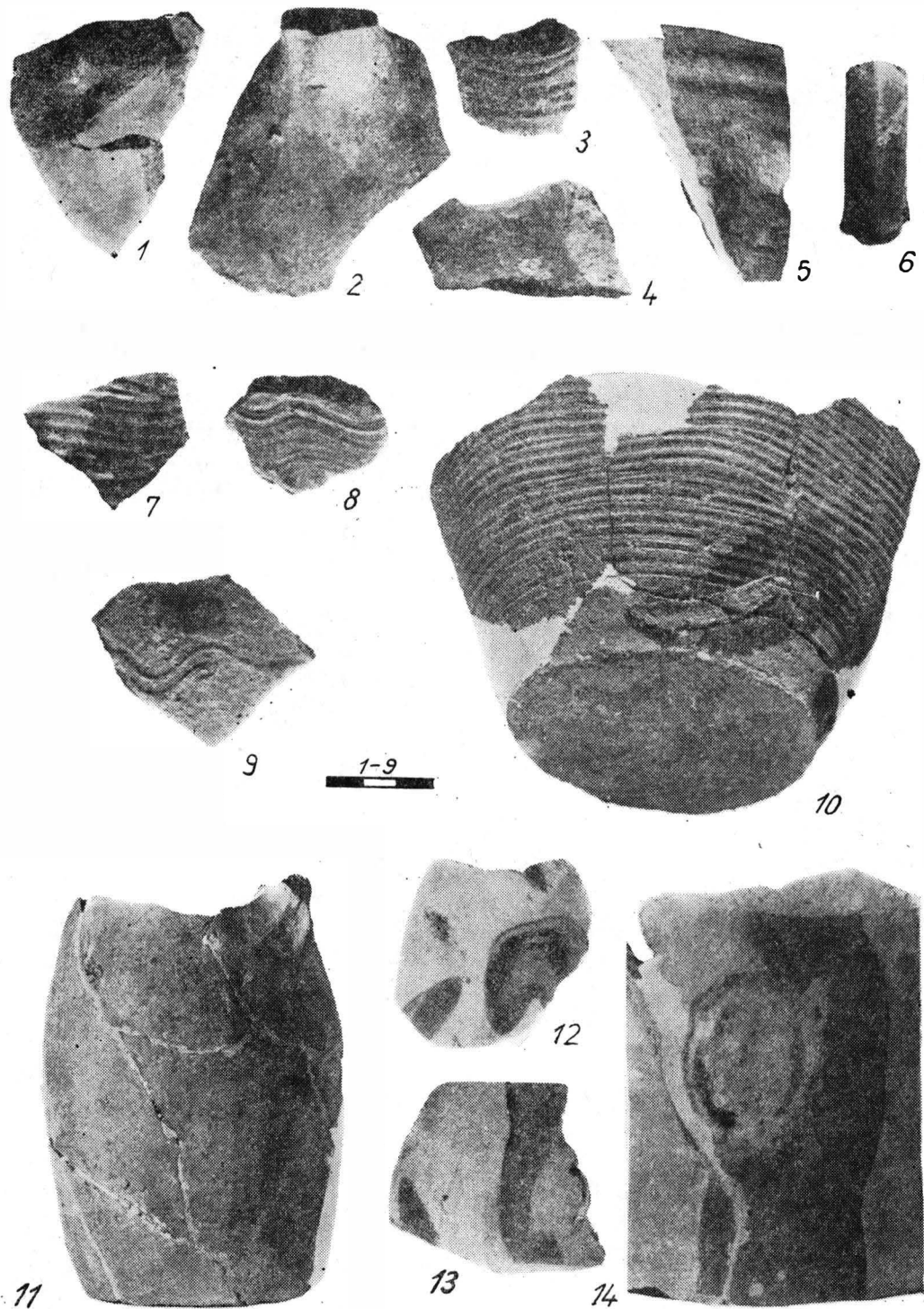
Pl. XVIII *Ceramică cenușie (1–17) și roșie (18–20) cu decor lustruit și incizat. Bucov-Tioca. 1* (fragment din gura unui urcior), 2 bordeiul 3 (sec. VIII–IX); 4 bordeiul 8 (sec. IX); 5 bordeiul 19 (sec. VIII); 6 bordeiul 1 (sec. VIII–IX); 7 bordeiul 21 (sec. IX); 8 casa 6a (sec. IX–X); 9–12 bordeiul 2 (sec. VIII); 10 casa 3 (sec. X); 13 bordeiul 9 (sec. IX); 14 casa 8 (sec. X); 15 casa 4a (sec. X); 16 casa 6 (sec. IX); 18 bordeiul 7 (sec. VIII–IX); 19 casa 12 (sec. IX–X); 20 casa 11 (sec. X). *Bucov-Rotari. 3* bordeiul 2 (sec. VIII); 11 dependința nr. 2 (atelier de fierărie sec. X); 17 (fragment de găleată) dependința nr. 4 (atelier de fierărie sec. IX–X).

Pl. XIX Vase de provizii din pastă fină cenușie (1, 4, 6), gălbuie (2) și roz (3, 5). Bucov-Tioca. 1, 9 bordeiul 1 (sec. VIII—IX); 2 a—c bordeiul 7 (sec. VIII—IX); 3 casa 9 (sec. IX); 4 casa 6a (sec. IX—X); 5 casa 7 (sec. X); 6 bordeiul 4 (sec. IX); 7 bordeiul 13 (sec. IX); 8 bordeiul 3 (sec. VIII—IX).

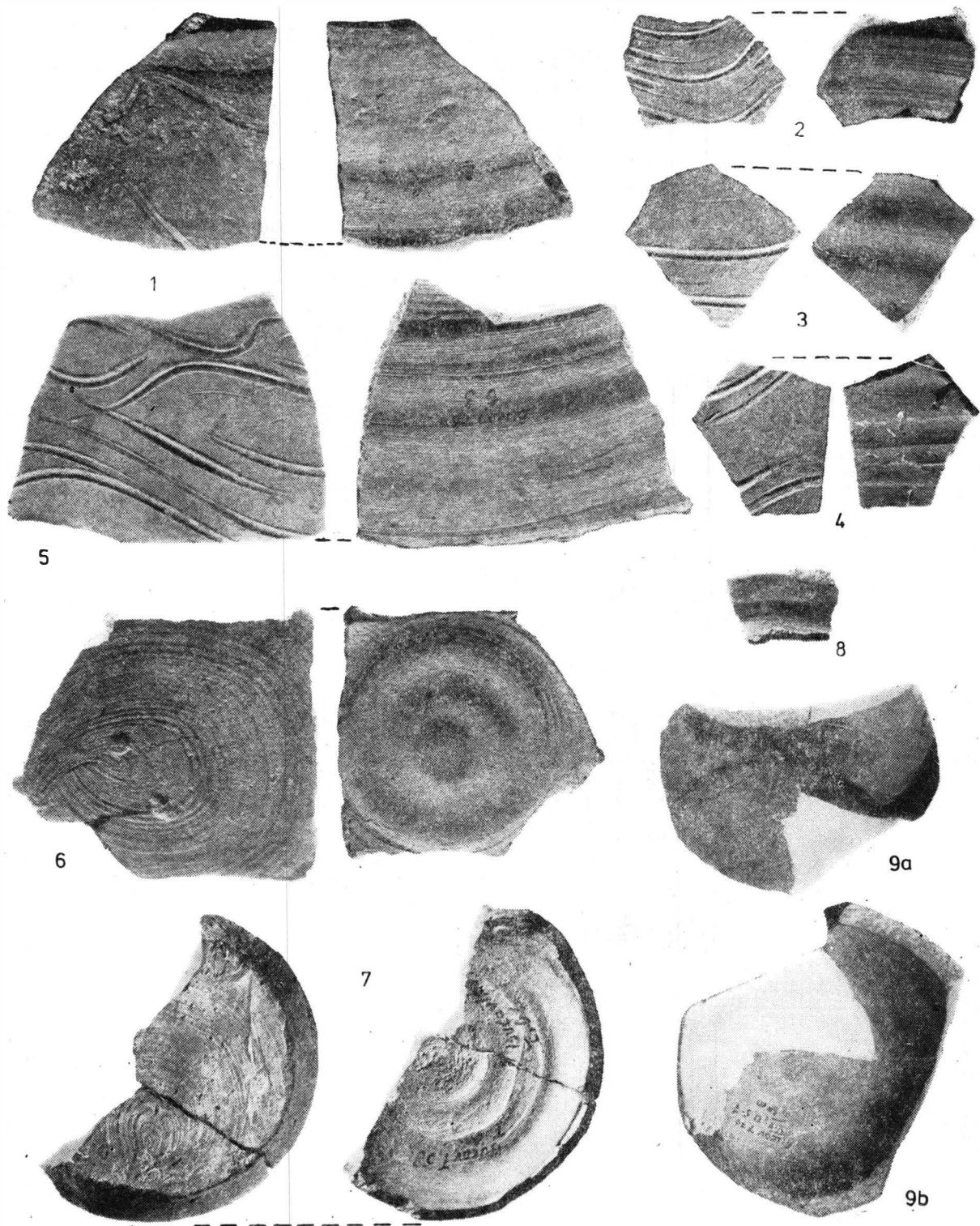

Pl. XX *Fragmente din diferite tipuri de urcioare. Bucov-Tioca.* 1 casa 12 (sec. IX-X); 2, 7, 9 bordeiul 1 (sec. VIII-IX); 3, 24 bordeiul 3 (sec. VIII-IX); 4, 8, 22 casa 6a (sec. IX-X); 5, 10 casa 2 (sec. X); 6 bordeiul 17 (sec. IX); 11 casa 1 (sec. X); 12, 21, 23 casa 6 (casa IX); 14 casa 20 (sec. X); 17, 19 casa 19 (sec. IX); 18 bordeiul 8 (sec. IX); *Bucov-Rotari.* 13 casa 9 (sec. IX); 15 casa 8 (sec. IX-X); 16 dependința nr. 2 (atelier de fierărie sec. X); 20 groapa de acces a cup-torului de copt (sec. IX).

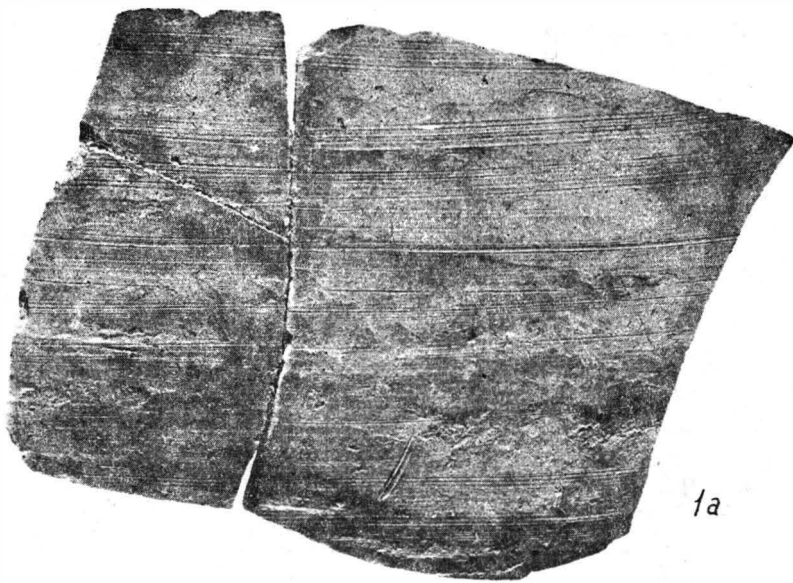

Pl. XXI Ceramică de tip bizantin smălțuită (1–6) și ceramică lucrată pe roala rapidă smălțuită parțial. Bucov-Rotari: 1 bordeiul 2 (sec. VIII); 3 dependența nr. 2 (sec. X); 7, 11–14 bordeiul 1 (sec. IX); 9 casa 1 (sec. IX); Bucov-Tioca. 2, 3 castron cu suport bordeiul 1 (sec. VIII–IX); 15 secțiunea XV (sec. X); 6 casa 12 (sec. IX–X); 8 bordeiul 9 (sec. IX); 10 casa 19.

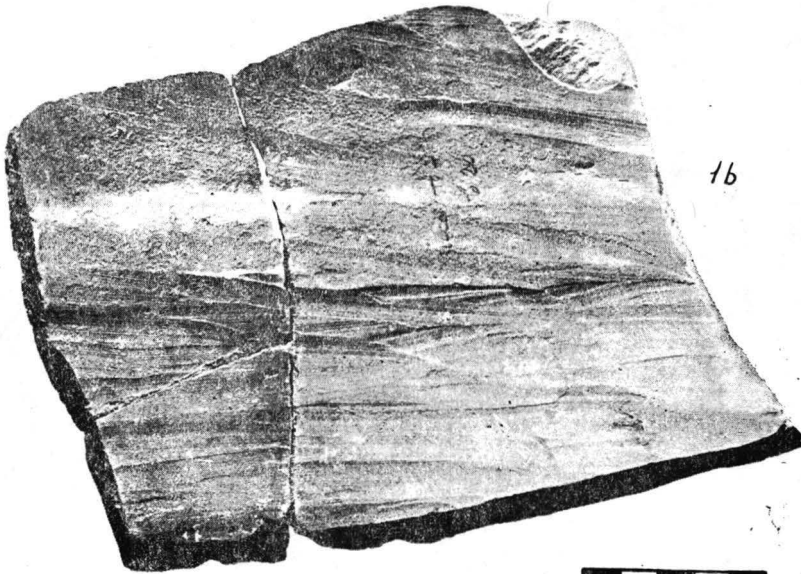

Pl. XXII *Ceramica de factură bizantină nesmălțuită, cu decor incizat, Bucov-Rotari: 1* bordeiul 1 (sec. IX). *Bucov-Tioca. 2* groapa nr. 2 (sec. X); *3* groapa nr. 3 (arsă) (sec. IX); *4* bordeiul 7 (sec. VIII–IX); *5, 6* bordeiul 3 (sec. VIII–IX); *7* bordeiul 1 (sec. VIII–IX); *8* casa 19 (sec. IX); *9a–b* bordeiul 16 (sec. IX).

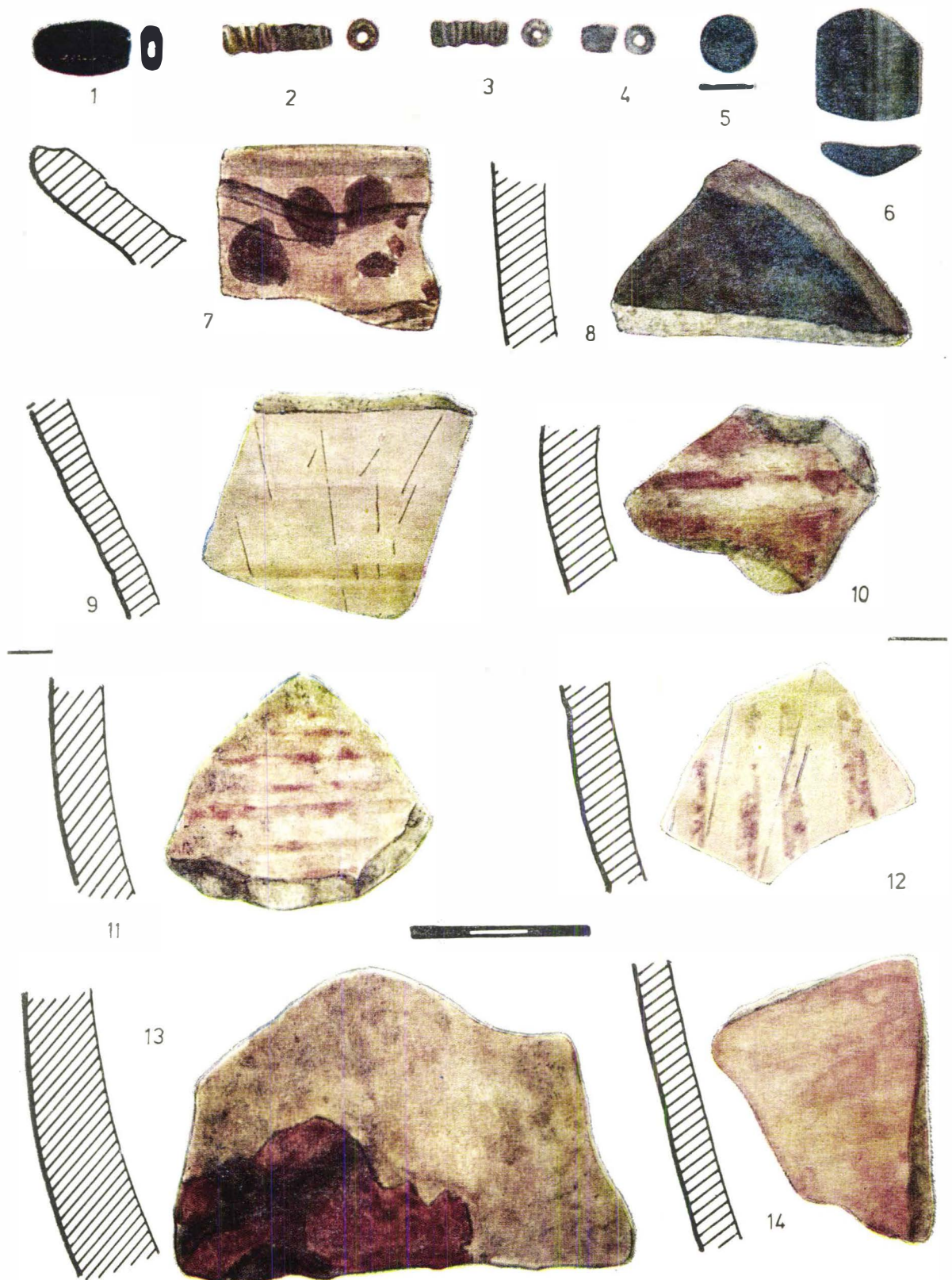

1a

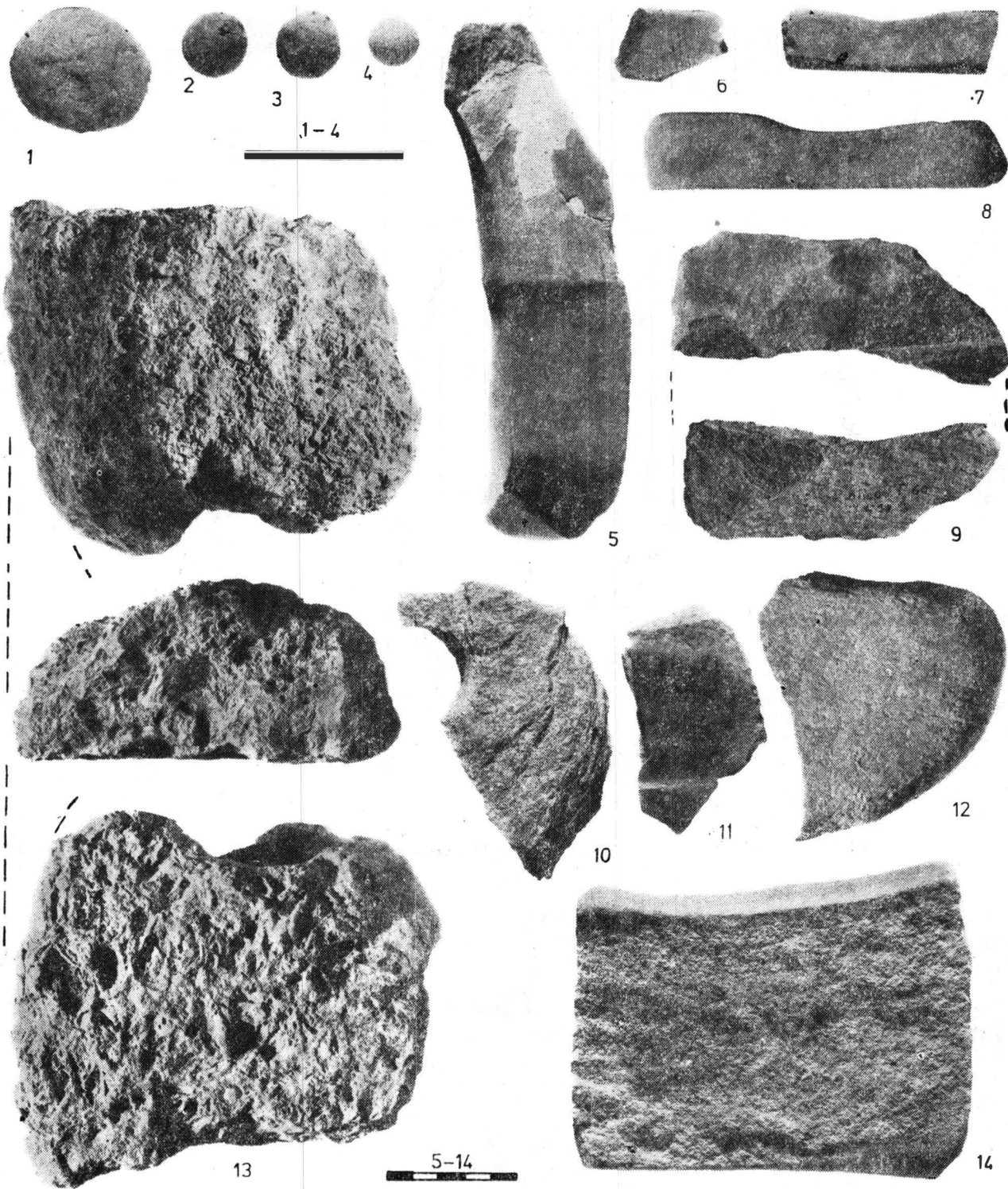
1b

Pl. XXIII Bucov-Tioca. Amforă din pastă roșie-portocalie din bordeiul 20 (sec. VIII).

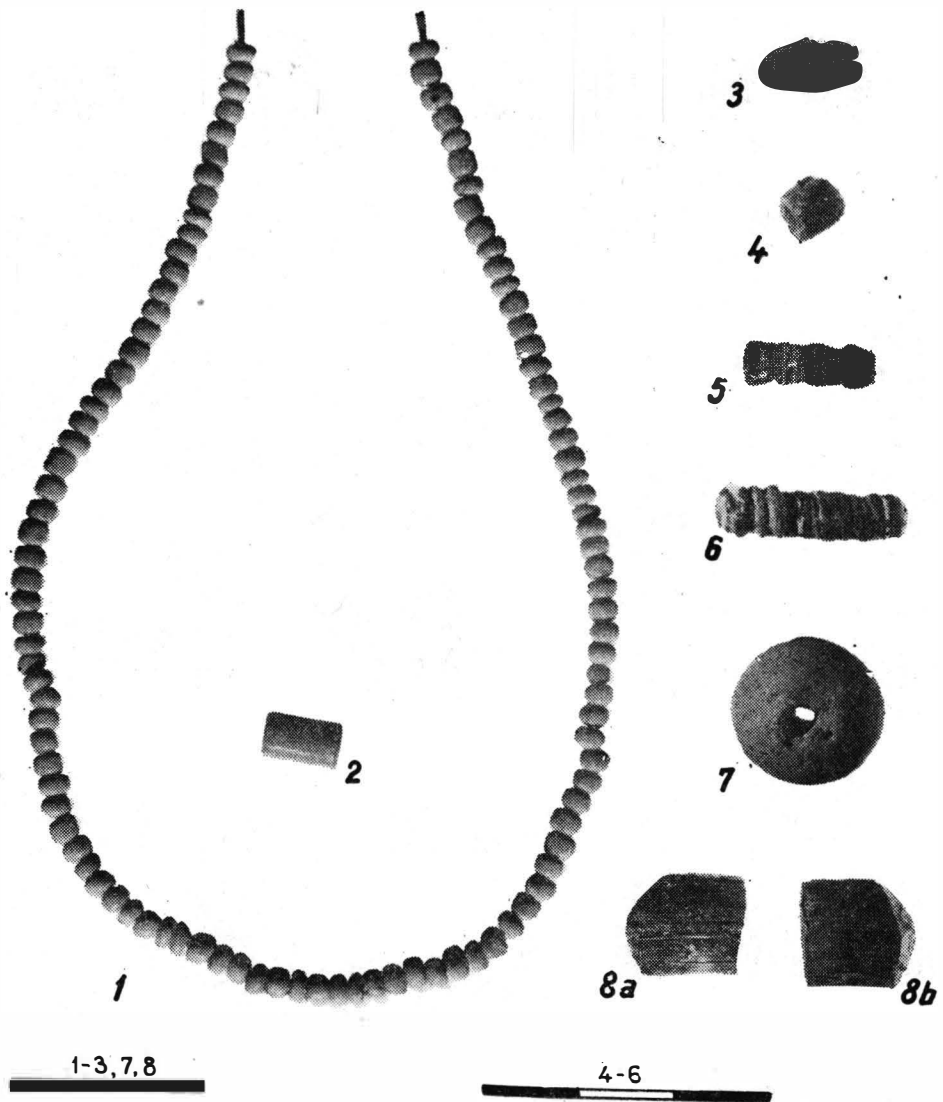

Pl. XXIV Podoabe de sticlă și ceramică pictată. Bucov-Tioca. 1 bordeiul 1 (sec. VIII - IX); 7 bordeiul 4 (sec. IX); 8 bordeiul 12 (sec. VIII); 9 casa 6 (sec. IX); 11, 12 casa 19 (sec. IX); 13 casa 6a (sec. IX-X); 14 bordeiul 8 (sec. IX); Bucov-Rotari. 2, 3, 5 bordeiul 1 (sec. IX); 4 casa 5 (sec. IX); 6 dependința nr. 4 (sec. IX-X); 10 groapa de acces a cuptorului de copt (sec. IX).

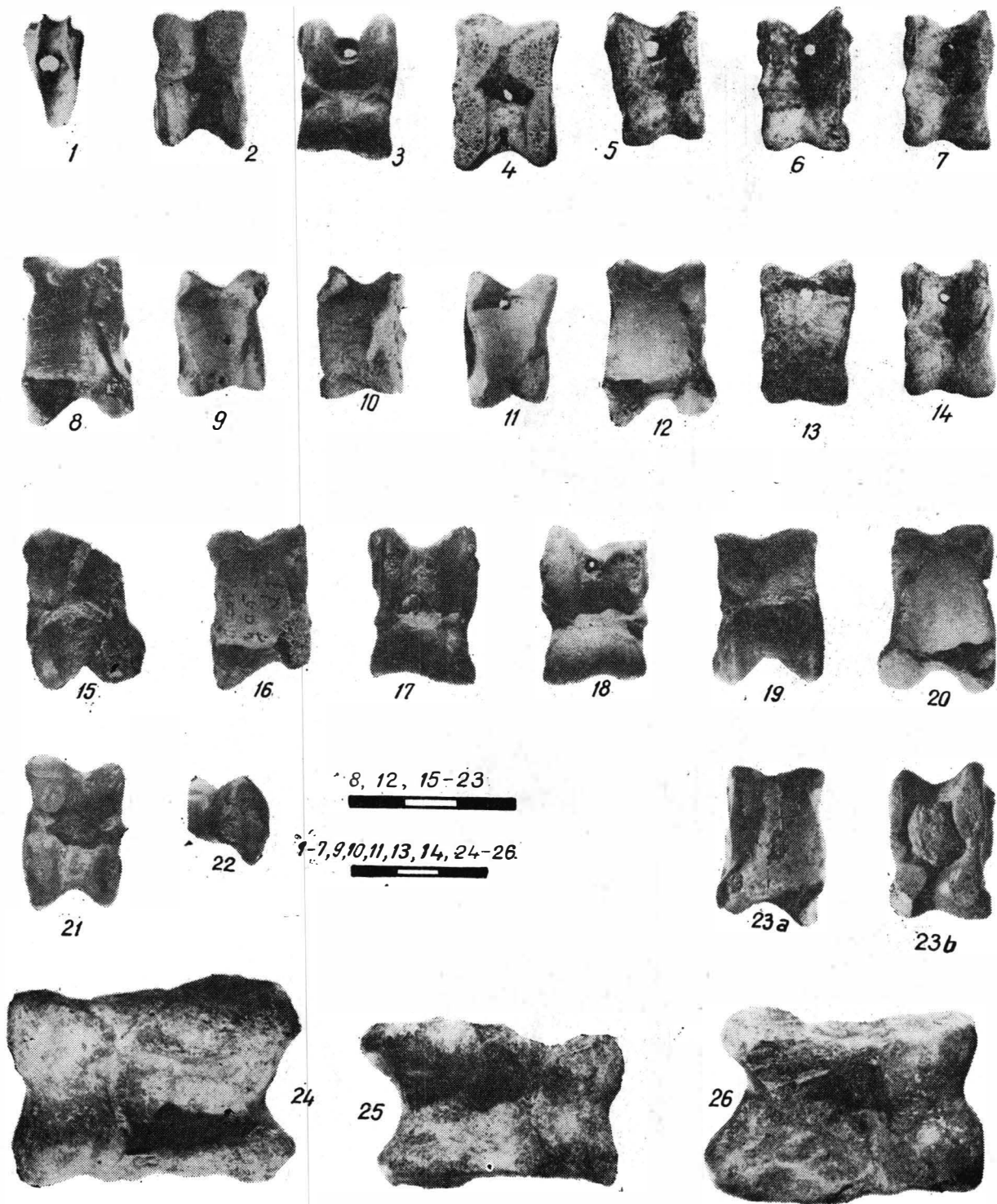

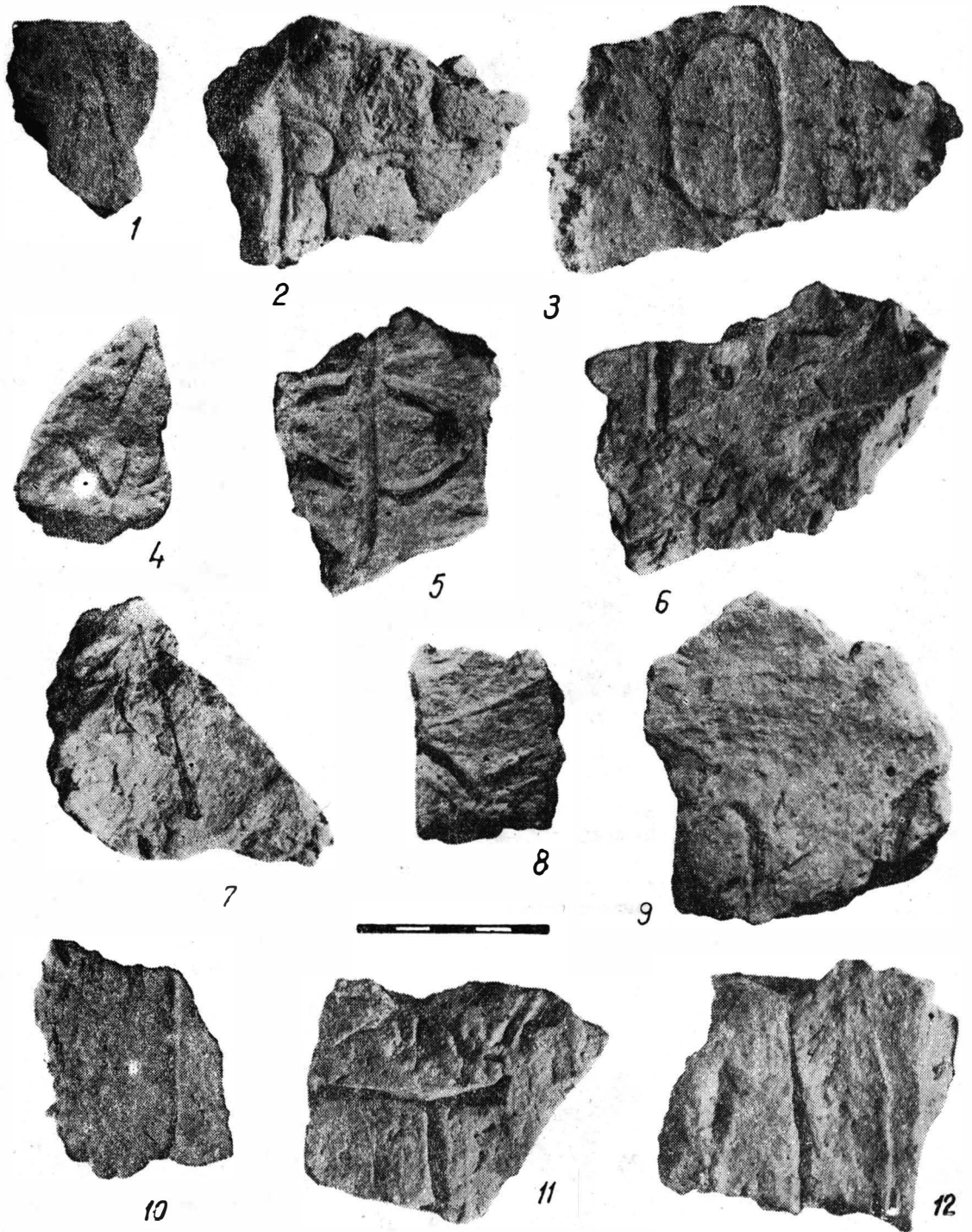
Pl. XXV Bile de lut (1-4), fragmente de rișnițe (10, 13), și pietre de ascuțit (5-9, 11, 12, 14). Bucov-Tioca. 1 (ovală în secțiune); 6 bordeiul 3 (sec. VIII-IX); 3 casa 1 (sec. X); 4 casa 8 (sec. X); 5 casa 11 (sec. X); 7 bordeiul 21 (sec. IX); 9 casa 10 (sec. X); 10 bordeiul 9 (sec. IX); 11 casa 12 (sec. IX-X); 13 bordéiul 19 (sec. VIII); 14 casa 6a (sec. IX-X). Bucov-Rotari. 2 bordeiul 2 (sec. VIII); 8, 12 groapa cuptorului de copt (sec. IX).

Pl. XXVI *Podoabe de sticlă (1-6, 8) și de lut (7). Bucov-Rotari. 1, 2* groapa nr. 2 (sec. IX); *4* casa 5 (sec. IX); *5, 6* bordeiul 1 (sec. IX); *8* dependința nr. 4 (sec. IX-X). *Bucov-Tioca. 3* bordeiul 1 (sec. VIII-IX); *7* casa 8 (sec. X).

Pl. XXVII Amuleta de os (1) și arșice cu suprafața lustruită, unele având incizate pe ele semne și inscripții. Bucov-Rolari: 1 bordeiul 1 (sec. IX); 2 Secțiunea „N” caroul 3 (sec. IX-X); 3 bordeiul 2 (sec. VIII); 4 casa 4 (sec. X); 8-12, 15-22 dependența nr. 3 (sec. X). Bucov-Tioca. 5 bordeiul 2 (sec. VIII); 6 bordeiul 3 (sec. VIII-IX); 7-14 bordeiul 9 (sec. IX); 13 secțiunea XXIII, caroul 2 (sec. IX); 23 a, 23 b casa 12 (sec. IX-X); 24-26 bordeiul 15 (sec. VIII-IX).

Pl. XXVIII *Fragmente de inscripții. Bucov-Rotari: 1—9* dependența nr. 2 (atelier de fierărie, sec. X); *10* dependența nr. 3 (sec. X). *Bucov-Tioca. 11* casa 27 (sec. X); *12* casa 8 (sec. X).

BEITRÄGE ZUM STUDIUM DER ALTRUMÄNISCHEN MATERIELLEN KULTUR

DIE SIEDLUNGEN VON BUCOV-PLOIEȘTI

AUS DEM 8. BIS 10. JAHRHUNDERT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Im gegenwärtigen Weichbild des Dorfes Bucov, in der Nähe von Ploiești, wurden auf hohen Terrassen, mehrere gut geschützte, an Wasserläufen und in der Umgebung von Süßwasserquellen gelegene Siedlungen aus dem 8. bis 10. Jahrhundert entdeckt (Abb. 1, 2).

In der Siedlung Bucov-Rotari wurden Rettungsgrabungen vorgenommen und die Siedlung Bucov-Tioca ist die erste Siedlung aus dieser Zeit, die völlig durchforscht wurde (Abb. 4, 5).

Als typischer Wohnungsbau sind in beiden Siedlungen die Grubenwohnungen, die etwas in den Boden eingelassenen Wohnhäuser und die an der Oberfläche gebauten Häuser anzutreffen. Sowohl die Grubenwohnungen als auch die Häuser weisen innen trogförmige 0,15 bis 0,50 m vom Erdboden eingetiefte Gruben auf.

In Bucov-Tioca konnten drei ins 8. bis in die Mitte des 9. Jahrhunderts datierte Siedlungsetappen in Grubenwohnungen, zwei weitere in die zweite Hälfte des 9. Jahrhunderts datierte, zwei ans Ende des 9. Jahrhunderts und in die erste Hälfte des 10. Jahrhunderts datierte Siedlungsetappen in etwas in den Boden eingelassenen Wohnhäusern und zwei in die Mitte bis gegen Ende des 10. Jahrhunderts datierte Siedlungsetappen in Wohnhäusern, die an der Oberfläche errichtet sind, nachgewiesen werden. In Bucov entstanden die Häuser in Folge der allgemeinen Tendenz, an die Oberfläche zu kommen und nicht im Zuge wesentlicher Änderungen, die in der Volkszugehörigkeit der Ortsbevölkerung stattgefunden haben.

Die Wohnungen in Bucov-Tioca und in Bucov-Rotari wurden durch offene Herdstellen beheizt, an denen auch die Speisen zubereitet wurden. Die Herdstelle stand in einer Ecke der Grubenwohnung. Verhältnismäßig häufig waren in einer Grubenwohnung zwei Herdstellen anzutreffen. Die Hauptherdstelle stand dann in der Ecke und die Nebenherdstelle meistens etwa in der Mitte des Raumes (Bucov-Tioca, Wohngruben Nr. 1, 16, 17, 18, 19, 21, 23). Wohngruben mit drei Herdstellen (Bucov-Tioca, Wohngrube 3) und sogar mit vier Herdstellen (Bucov-Tioca, Wohngrube 9) sind ebenfalls bekannt.

Manchmal waren die Wände um die Herdstelle mit Flußsteinen ausgelegt und der Herdrand war von einer kleinen Mauer aus Flußstein umgeben. Hie und da befand sich über der Herdstelle ein Funkenfang aus Flußstein und mit Lehm beworfenem Flechtwerk. Ausnahmsweise kamen auch Grubenherde vor (Bucov-Tioca, Wohngrube 6 und 23 und Bucov-Rotari Haus Nr. 2).

Aus ihren gemeinsamen baulichen Details und aus der Feueranlage ist zu entnehmen, daß die etwas eingetieften Wohnhäuser den Übergang von der Wohngrube zu dem an der Oberfläche errichteten Wohnhaus darstellen. Die Häuser bestanden ebenso wie die Wohngruben aus einem einzigen Mehrzweckraum. Einige von ihnen scheinen jedoch zwei Räumlichkeiten gehabt zu haben (Bucov-Tioca, die Häuser Nr. 2, 8, 12, 24 und Bucov-Rotari, die Häuser 1, 2, 3). In den Oberflächengebäuden war die mit Lehm verklebte Herdstelle auf dem Estrich errichtet oder aus einem vier-eckigen Lehmblock ausgespart und selten von Flußstein umgeben. Sowohl in den Wohngruben als auch in den Häusern kommen Herdstellen mit hochstehendem Rand vor.

Sowohl in Bucov-Tioca als auch in Bucov-Rotari sind aus Lehm ausgesparte Backöfen entdeckt worden, zu denen eine ausgehobene Grube Zugang verschaffte.

Am Rande der Siedlung Bucov-Tioca sind eine Menge Löcher zu sehen, aus denen Lehm ausgehoben war; einige scheinen auch als Vorratsgruben gedient zu haben.

In einigen Siedlungskomplexen wurde verschiedenes Baumaterial gefunden: Backstein, Bruchstücke von behauenen Kalkstein, Rundziegel, Wasserleitungsröhren, usw. (Abb. 28).

Die Ortsbevölkerung von Bucov befaßte sich mit Ackerbau, Gartenbau, wohl auch mit Wein- und Obstbau. Darüber hinaus befaßte sie sich mit der Tierzucht. Die Knochen, die bei den Ausgrabungen gefunden wurden, stammen von Rindern (*Bos taurus*), Schweinen (*Sus scrofa domestica*), Schafen und Ziegen (*Ovis aries* und *Capra hircus*). Als Zug- und Lasttiere wurden das Hauspferd (*Equus caballus*) und der Maulesel (*Asinus domesticus*) gebraucht. Hund (*Canis familiaris*) und Katze (*Felis catus*) waren ebenfalls vorhanden. Vom Geflügel sind das Huhn (*Gallus domesticus*) und die Gans (*Anser domesticus*) bekannt. Wild war wenig zahlreich. In kleinen Mengen sind der Hase (*Lepus europaeus*), das Wildschwein (*Sus scrofa ferus*), das Reh (*Capreolus capreolus*), der Auerochse (*Bos primigenius*) und der Hirsch (*Cervus elaphus*) belegt. Geangelt wurde meistens nur zufällig, hingegen wurden große Mengen Weinbergschnecken gesammelt (*Helix pomatia*).

Als Handwerke waren die Verarbeitung von Eisenerz, Holz, Horn, Tierknochen und die Töpferei stark verbreitet. Wahrscheinlich wurde in Bucov schon im 9. Jahrhundert Erdöl gefördert. In der eigenen Wirtschaft wurde gesponnen, gewebt, genäht, gegerbt und vielleicht sogar gestrickt.

Von den in Bucov gehobenen Funden nimmt die Keramik den größten Anteil in Anspruch. Das keramische Inventar der beiden durchforschten Siedlungen unterscheidet sich nicht voneinander.

Zur ersten Kategorie gehört die an Ort und Stelle gefertigte Keramik. Die erste Gruppe dieser Kategorie besteht aus Keramik, die an der fußbetätigten schnelldrehenden Töpferscheibe geformt ist (Taf. XIV). Ihre typischen Formen sind die Töpfe, die birnen-, kugel-, doppelkegelstumpfförmigen Gefäße verschiedener Typen und die einhenkeligen Kannen und Krüge (Abb. 39–47).

Die zweite Gruppe dieser Keramik ist an der handbetätigten Töpferscheibe geformt und enthält drei Untergruppen: a) Keramik, die aus gewöhnlicher Tonpaste geformt und unter Luftzufuhr gebrannt ist. Ihre typischen Formen sind die Töpfe verschiedener Typen und die einhenkeligen Kannen (Abb. 48–74). Seltene Schüsseln und sonstige Formen sind als Unikate zu betrachten (Abb. 75). b) Unter Luftausschluß gebrannte (graue) Keramik mit Ritzverzierung und c) die aus weißlichem Ton geformte Keramik, die sehr wenig vertreten ist.

Die dritte Gruppe besteht aus grauer, unter Luftausschluß gebrannter Keramik mit polierter oder Ritzverzierung. Ihre typischen Formen sind die Töpfe mit kugelförmigem, seltener doppelkonisch abgerundetem Gefäßkörper, zweihenkelige Töpfe, Schüsseln, Kübel, Krüge mit dreipaßförmiger Mundöffnung, amphorenförmige Krüge, Krausegefäße (Abb. 76–82).

Die vierte Gruppe besteht aus gelber, rosa, rötlicher oder gelblich-brauner, unter Luftzufuhr gebrannter Keramik mit polierter und Ritzverzierung, die ebenfalls von Töpfen mit kugeligem Gefäßkörper, Schüsseln, zweihenkeligen Töpfen, amphorenförmigen Krügen vertreten ist (Abb. 83–86).

Selten anzutreffen, in Bucov, ist die mit weißer Engobe überzogene und rotgefärbte oder bemalte Keramik. Die Bruchstücke der bemalten Keramik stammen sowohl von Gefäßen, die an der handbetätigten Töpferscheibe als auch von solchen, die an der fußbetätigten Töpferscheibe geformt wurden (Taf. XXIV/7–14). Auf dem Boden einiger an der handbetätigten Töpferscheibe geformter Gefäße sind hervorstehende Zeichen zu sehen (Abb. 87).

Die zweite Kategorie der in Bucov zutage geförderten Keramik ist die Keramik byzantinischer Art. Die erste Gruppe dieser zweiten Kategorie ist von Gefäßen mit teilweise oder gänzlich glasierter Oberfläche vertreten. Die typischen Formen dieser zweiten Gruppe sind die amphorenförmigen Gefäße verschiedenen Typs, die Deckel mit Henkeln und die Schüsseln mit zweihenkeligen Ständern, sogenanntes *shafing dishes* (Abb. 88–91).

Die zweite Gruppe bildet die unglasierte ritzverzierte Keramik. (Taf. XXII).

Die meiste an Ort und Stelle gefertigte Keramik hat ihren Ursprung in der provinziäl-römischen Gebrauchskeramik von der Unteren Donau, zusammen mit welcher auch entwickelte Formen handgeformter Keramik spätdakischer Überlieferung oder von den Slawen in das heutige Rumäniengebiet mitgebrachte handgeformte Keramik gefunden wurde. Zum keramischen Fundinventar gehören auch einige Gefäße von römisch-byzantinischem Ursprung aus der Dobruđa (mit weißer Engobe bedeckte, rotgefärbte oder bemalte Keramik), byzantinische Gefäße, nordpontische Gefäße, die von einigen Steppenvölkern in Umlauf gebracht wurden, welche, als sie noch in ihren Ausgangsgebieten waren, unter dem Einfluß der Städte auf der Krim zu einer halb- oder vollständig sesshaften Lebensweise übergangen und auch von einigen Gruppen der Alaner.

Die Überlieferung der provinziäl-römischen Keramik, zu der byzantinische Einflüsse hinzukommen, wird es ermöglichen, ein fortgeschrittenes Stadium der keramischen Produktion auf dem Gebiete Rumäniens aufrechtzuerhalten, so daß die Töpferei von Bucov im 8. bis 10. Jahrhundert im Vergleich zu der der benachbarten Gebiete und sogar zu Mitteleuropa einen höheren Stand aufweist.

Im Laufe der Ausgrabungsarbeiten kamen zahlreiche Hausratgegenstände (Taf. XXV ; Abb. 92, 93, 102), Schmuckgegenstände (Abb. 95, 96 ; Taf. XXIV/1—6 ; Taf. XXVI). Waffen (Abb. 97) u.a. an den Tag. Ein besonderer Hinweis gilt den Bestandteilen einer Waage (Abb. 94/1—3), einem Bleigewicht aus dem 8. bis 9. Jahrhundert (Abb. 94/4), einer Pfeife und dem Knebel eines Saiten-instruments (Zither, Abb. 104/2, 3) sowie den Würfelbeinen, die zum Würfelspiel gebraucht oder als Amulett getragen wurden (Abb. 103 ; Taf. XXVII).

Die Ausgrabungen haben Bruchstücke von kyrillischen Inschriften zutage gefördert, die auf die Wand einer Schmiedewerkstatt in Bucov-Rotari geritzt waren (Taf. XXVIII) sowie verschiedene buchstabenförmige, auf den Lehmewurf der Häuser, auf Ziegelsteine, Keramik, auf Spinnwirtel aus Lehm, auf Schleifsteine, Knochen und auf knöcherne Gegenstände geritzte Zeichen (Abb. 37, 38 ; 98—102).

Ausgebrannte Gruben, oder Gräber mit Kohlen und Grabinventar, die mit geringen Abweichungen nord-südlich oder ost-westlich ausgerichtet sind (Abb. 105—107), werfen die Frage von realen oder symbolischen Bestattungen auf, die am Rande beider Siedlungen gefunden wurden.

Dadurch, daß die Siedlung Bucov-Tioca völlig durchforscht wurde, konnte anhand der zwei verschiedenen Gruppen bildenden Wohnungsreihen festgestellt werden, daß diese Siedlung von zwei Großfamilien gegründet wurde, die sich an ein und derselben Stelle entwickelten und eine Gemeinschaft bildeten. Etwa um das Ende des 9. Jahrhunderts, als die Siedlung das Stadium der Dorfgemeinschaft überholte, löst sich die Blutverwandtschaft allmählich auf und die beiden Ballungsgebiete gehen ineinander über. Ähnliche Gemeinschaften waren auch in Bucov-Rotari und in Bucov-Ghespari anzutreffen.

In diesen drei Fällen ließ sich feststellen, daß die Siedlungen von einem freien Gelände umgeben waren, das als Viehweide und zur Aufbewahrung der Metalle diente. In nächster Nähe befand sich der Ackerboden und an diesen angrenzend die Weide und der Wald.

Die am Gîrla Morii-Bach und wahrscheinlich auch die im Bucovel-Tal gelegenen Siedlungen bildeten zusammen eine Tal-Gemeinschaft (Abb. 108).

Im 9. Jahrhundert hatten sich diese Dörfer jedoch um ein befestigtes Zentrum geschart, was vom Baumaterial belegt wird, (Bruchstücke von Ziegelsteinen und von behauenen Kalksteinquadern, Rundziegeln, usw.), das in einigen Wohnungen gefunden wurde.

Zu diesem Zeitpunkt entwickelte sich die Gesellschaft in Bucov ebenso wie in anderen Siedlungen dieses Landesteils und gestaltete sich zu politischen Gebilden innerhalb von denen bereits angehende Feuda beziehung herrschten. Geführt wurden sie von einem Hauptmann (*cneaz*) mit juristischen und militärischen Befugnissen.

Das eingehende Studium der in Bucov belegten Sachkultur ergab, daß eine ganze Reihe von Elementen, wie der Wohnungstyp (die Wohngrube mit Herdstelle, aus der das Wohnhaus mit Herdstelle entsteht), die Backöfen, die an der fußbetätigten schnell-drehenden Töpferscheibe gefertigte Töpferware, aber auch ein großer Teil der Töpferware, die an der von Hand betätigten Töpferscheibe erzeugt ist, das stilusförmige Instrument aus Bein, die Haarnadeln, das Saiteninstrument usw. aus der getisch-dakischen und provinzialrömischen Kultur ihren Ursprung nehmen.

Autochthone Überlieferungselemente sind sowohl in der Landwirtschaft als auch in der Tierzucht zu verzeichnen. Darüberhinaus wird auch der Hundekult gepflegt, eine den Dakern bekannte und bis ins frühe Mittelalter überlieferte Sitte. Die ausgebrannten Gräber stellen Bestattungen oder Kenotaphe provinzialrömischer Überlieferung dar.

Zu dem ortsgebundenen Grundstock kommen noch einige slawische Elemente (in der Keramik) hinzu, ebenso wie einige nordpontische, die von den Steppenvölkern in Umlauf gebracht wurden und die auf den Kontakt und die nachfolgende allmähliche Aufnahme dieser Zugezogenen von der altrumänischen Bevölkerung zurückzuführen sind.

Die Siedlungen von Bucov stellen keinen gesonderten Kultur-aspekt dar. Sie gehören zu einem Kulturkomplex, der sich im 9. bis 10. Jahrhundert über ein ausgedehntes Gebiet nördlich der Donau erstreckt.

Die Zerstörung der Siedlungen muß auf einen Überfall der Petschenegen, im 10. Jahrhundert zurückgeführt werden. Sie gelangten aus der Rumänischen Tiefebene kommend, in die Vorkarpaten und auf diese Weise nach Bucov.

Obwohl alle Siedlungen von Bucov zu diesem Zeitpunkt in Brand gesteckt wurden und die Verluste zweifellos groß waren, setzte das Leben keinen Augenblick aus. Die Ortsbevölkerung verlegte ihre Siedlung an einen anderen Ort und trug auf diese Weise zur Entstehung der alten rumänischen Knesate und Wojewodate aus dem 13. und 14. Jahrhundert und zur Entstehung der mittelalterlichen Stadt Bucov bei.

ERATA

<u>Pagina</u>	<u>Rîndul</u>	<u>În loc de</u>	<u>Se va citi</u>
22	r. 11 și r. 14 de sus	sud	est
22	r. 12 de sus	SE	NE

Cultura materială veche românească

Redactor : MIHAELA UDRESCU
Tehnoredactor : ELENA SPIRU

Bun de tipar 09.05.1978. Tiraaj 2.100
Format 8/54 × 84. Coli de tipar 23. Planșe 1. Pliante 3.
C.Z. pentru biblioteci mari {39 (498.114 Bucov) „07:09”
902.6 (498.114 Bucov) „07:09”
C.Z. pentru biblioteci mici 902.6 (498.1) „07:09”

---

c. 1545

Întreprinderea poligrafică Informația,
str. Brezoianu nr. 23 - 26, București
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

ÎN EDITURA ACADEMIEI
AU APĂRUT:

Colecția „Biblioteca de arheologie”

- XXII SILVIA MARINESCU-BÎLCU, *Cultura Precucuteii pe teritoriul României*, 1974, 272 p., 32 lei.
- XXIII EUGEN COMȘA, *Istoria comunităților culturii Boiaa*, 1974, 272 p., 34 pl., 97 lei.
- XXIV SUZANA DOLINESCU-FERCHE, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, 1974, 159 p., 14 pl., 21,50 lei.
- XXV ELENA BUSUIOC, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova*, 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.
- XXVI PETRE ROMAN, *Cultura Coțofeni*, 216 p., 34 lei.
- XXVII D. PROTASE, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Cîmpie*, 1976, 115 p., 25 lei.
- XXVIII AL. SUCEVEANU, *Viața economică în Dobrogea romană*, 1977, 179 p., 28 lei.
- XXIX PETRE DIACONU și SILVIA BARASCHI, *Păciul lui Soare*, 1977, 219 p., 10 pl., 36 lei.
- XXX M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *Depozitele de bronzuri din România*, 1977, 391 p., 51 lei.

Colecția „Inscripții antice din
Dacia și Scythia-Minor”

- I. I. RUSSU, *Inscripțiile Daciei romane*, I, 1975, 287 p., 2 pl., 31 lei.
- EMILIAN POPESCU, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV. — XIII descoperite în România*, 1976, 451 p., 42 pl., 43 lei.
- GR. FLORESCU și C. C. PETOLESCU, *Inscripțiile Daciei romane*, II, 1977, 276 p., 23 pl., 27 lei.
- I. I. RUSSU, *Inscripțiile Daciei romane*, III, 1977, 288 p., 2 pl., 26 lei.

Lei 30

